

Օ. Լ. ԿԱՄԱՐՅԱՆՈՒԿՅԱՆ

ԱՐԱԲԱԿԱՆ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԼԻԳԱՅԻ ԴԵՐԸ
ԱՐԱԲԱԿԱՆ ԵՐԿՐՆԵՐԻ
ՀԱԿԱԻՄՊԵՐԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ
ՊԱՅՔԱՐՈՒՄ

ԵՐԵՎԱՆ

АКАДЕМИЯ НАУК АРМЯНСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

Ш. Л. КАРАМАНУКЯН

**РОЛЬ ЛИГИ
АРАБСКИХ ГОСУДАРСТВ
В АНТИИМПЕРИАЛИСТИЧЕСКОЙ
БОРЬБЕ АРАБСКИХ СТРАН**

ИЗДАТЕЛЬСТВО АН АРМЯНСКОЙ ССР
ЕРЕВАН 1988

9(5)

89

✓

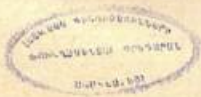
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՈՒ ՀԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՎԱԳԵՄՈՒ
ԱՐԿԻՎԱԿԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ԸՆԹԵՐՑԱՄԱՌԸ

Շ. Լ. ԿԱՐԱՄԱՆՈՒԿՅԱՆ

ԱՐԱԲԱԿԱՆ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԼԻԳԱՅԻ ԴԵՐԸ ԱՐԱԲԱԿԱՆ ԵՐԿՐՆԵՐԻ
ՀԱԿԱԽՄՊԵՐԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ
ՊԱՅՔԱՐՈՒՄ

A $\frac{11}{7800}$

Տպագրվում է ՀՍՍՀ ԳԱ Յեկեղազիտարյան ինստիտուտի
գիտական խորհրդի որոշմամբ

Պատասխանատու խմբագիր՝
պատմական գիտությունների զսկառ
Ե. Հ. ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

Պիեթր հաստատվություն և և աշխատակի գրասենյակ՝
պատմական գիտությունների թվկամուսնու
Ե. Հ. ՆՈՋՈՐՅԱՆԸ և Գ. Հ. ՍԱՐԳՍՅԱՆԸ

Կատմամանուկյան Ծ. Է.

Կ 291 Արարական պետությունների լիգայի գերջ արարա-
կան երկրների հակաիմպերիալիստական պայքարում
[Գրատ. խմբ. Ն. Հ. Հովհաննիսյան]: ՀՍՍՀ ԳԱ, Արև-
զելյագիտ. ին-տ.—Սր.: ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1988.—204 էջ.

Աշխատությունում վերլուծվում են Արարական պետությունների
լիգայի ծրագրային փաստաթղթերը, շտապանվում են նրա ստեղծ-
ման պատմությունն ու գործունեությունը՝ Լանան սկզբների երկր-
ների ազգային սեկսիանային ստրուկտուրան, արարական աշխարհի
հակապաշտպանի յարմարների աշխուժացման, Պապեանիկի հարցի
որգործի լուծման, ինչպես նաև իմպերիալիստական ուղղադար-
չարական խմբավորումներում արարական երկրներն ընդգրկելու
ցանկ:

Աշխատությունը նախատեսված է արևելագետների, միջազգայ-
նագետների, ինչպես նաև Արարական արևելքի երազույն պատմու-
թյամբ հետազոտող ընթերցողների համար:

Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Արարական անկախ երկրները միավորող սեպտեմբերի միջպետական կազմակերպությունը՝ Արարական պետությունների լիգան, իր գործունեության ավելի քան քառասուն տարիների ընթացքում կարևոր դեր է կատարել Արարական արևելքի միջպետական հարաբերություններում: ՄԽԿԿ XXVII համագումարում ընդունված կուսակցության ծրագրի նոր խթանադրությունում ասվում է, որ «... ազգային-ազատագրական հեղափոխությունների և շարժումների պատմական նվաճումը եղավ իմպերիալիզմի զազուխային սխտանի փլուզումը, նրա ավերակների վրա տասնյակ ինքնուրույն պետությունների առաջացումը»¹: Այդ երկրներն այսօր այնքան կարևոր դեր են կատարում միջազգային կյանքում, որ սոցիալիստական և կապիտալիստական համակարգերի կողքին կազմում են միջազգային հարաբերությունների երրորդ ենթահամակարգը²: Համախմբվելով շմառնալու շարժման մեջ, նրանք կարևոր ներդրում ունեն սեփականության իրավիճակների վերացման և կանխման գործում»³: Վարչապետի պայմանագրի անգամ պետությունների 1983 թ. հունվարին ընդունված քաղաքական հայտարարությունում նշվում է, որ «այս առումով կոչված են զբաղվան գեր կատարելու նաև այնպիսի միջպետական սեպտեմբերի կազմակերպություններ, ինչպիսիք են ԱՖրիկյան միասնականության կազմակերպությունը, Արարական երկրների լիգան»⁴:

Արարական լիգայի հիմնադրման, ծրագրային փաստաթղթերի, գործունեության ուսումնասիրումը թույլ կտա խորամուխ լինելու արարական ազգային-ազատագրական շարժման մի շարք կարևոր խնդիրների մեջ, ճիշտ գնահատել այդ կազմակերպության նպատակներն ու գործունեության մեխանիզմը, վեր հանել արարական ժողովուրդների հակա-իմպերիալիստական պայքարում արարական համերաշխու-

Քյան գործունի զերբ: Բացի այդ, այն մեզ կօղբի նաև ընդար-
ձակելու և խորացնելու մեր պատկերացումները արարական
միջոցառական հարթերում: Սյուսնների ուղարկ մասին:

Աշխատությունում հիմնականում քննարկվում է Արա-
րական լիգայի 1940—1950-ական թվականների գործունեու-
թյունը, երբ արարական երկրների հակախմբերի միջոցառական
պայքարում և Արարական արևելքի միջազգային կյանքում
այդ կազմակերպություն կատարած զերև ունեթ թերևս առա-
ջել կարևոր նշանակություն:

Պետք է նշել, որ Արարական պետությունների լիգային
եզիրված սովետական Հեղինակների Հետազոտությունները
փաստորեն սահմանափակվում են այդ կազմակերպության
առաջին երեք տարիների գործունեության ուսումնասիրու-
թյամբ: Այդ աշխատությունները գրվել են 30—40 տարի ա-
ռաջ, և երանց Հեղինակները հասկանալի պատճառներով
իրենց ձեռքի տակ չեն ունեցել բավարար չափով սկզբնազ-
բյուրներ, պաշտոնական փաստաթղթեր, ինչը, բնականաբար,
իր կնիքի է գրել այդ աշխատությունների վրա: Թե՛ այդ, թե՛
Արարական արևելքի նորագույն պատմությանը եզիրված այս
աշխատություններում Արարական լիգայի հիմնադրման և
առաջին տասնամյակի գործունեության Հեռ կապված մի շարք
հարցեր բավականաչափ ուսումնասիրված չեն, կամ նույնիսկ
բոլորովին չուսարանված չեն: Երկնակ, սովետական պատմա-
գրությունն առ աշտար ի՞ տեղադարձել 1945—1945 թթ.
Պաղեոստինի հարցում Արարական լիգայի զիրբորոշմանը,
1940-ական թվականների երկրորդ կեսին Մերձավոր արևել-
քում սազմաբազարական խմբախորումներ ստեղծելու ճշագ-
րերի հանգեղ այդ կազմակերպության վերաբերմունքին և
այլն: Եզգրուման է կարտա նաև Արարական լիգայի զերի
գնահատման արարական ժողովուրդների մղած հակախմբե-
րի միջոցառական պայքարում:

Աշխատությունը շարագրելիս հիմք են ծառայել Արա-
րական լիգայի ծրագրային փաստաթղթերը, այդ կազմակեր-
պության նորհրդի և Քաղաքական կոմիտեի որոշումները,
որոնք հրատարակված են ինչպես փաստաթղթերի ժողով-
մունքում, այնպես էլ Արարական լիգային եզիրված առան-
ձին աշխատությունների հավելվածներում: Արարական լիգա-

ինն վերաբերող էյուիթերի հարատույթյամբ առանձնապես աչքի է ընկնում Մ. Խալիլի «Արաբական պետությունները և Արաբական լիգան» փաստաթղթերի ձեռագրածուի երկրորդ հատորը, որում հրատարակված են Լիգայի ծրագրային մի շարք փաստաթղթեր և որոշումներ⁵։ Արաբական լիգայի հիմնադրման հետ կապված կարևոր էյուիթեր են հրատարակված Ա. Գոմատյի «Արաբական պետությունների լիգայի հիմնադրումը» աշխատության հավելվածում⁶։ Օգտագործվել են նաև Փ. Ղալիբի, Մ. Ղանեմի, Ջ. Հուրեյջի, Ա. Խանի, Մ. Լայսի և այլոց աշխատություններում հրատարակված փաստաթղթերը Լիգայի վերաբերյալ⁷։

Աշխատության համար շատ արժեքավոր են եղել ՄԱՀՄ Հեկտեմբերյան Հեղափոխության կենտրոնական պետական արխիվում պահվող էյուիթերը⁸, որտեղ թույլ են տալիս անդրադասնալ ցարգ թիշ լուսարանված մի շարք իրադարձությունների։

Արաբական լիգայի մասին զգալի էյուիթ կա նաև արաբական, գլխավորապես եգիպտական մամուլում։ Աշխատությունում օգտագործվել են «Ալ Ահրամ», «Le Journal d'Egypte» և «Արե» սրաթերթերում զետեղված Լիգային առնչվող էյուիթերը։ Արևմտյան արևելագիտական պարբերականներից շատերը նույնպես զգալի ուշադրություն են դարձրել Արաբական լիգային, ապագրել այդ կազմակերպության տարբեր մարմինների ընդունած որոշումների ամբողջական տեքստերը։ Այս առումով առանձնապես հիշատակելի են ֆրանսիական «Cahiers de l'Orient contemporain», և անգլիացի «Middle Eastern Affairs» և «Middle East Journal» պարբերականները։

Ինչպես արդեն նշվեց, Մովսեսյան Միությունում լույս էլ տեսել Արաբական լիգային վերաբերող մի քանի աշխատություններ։ Փամանակագրական առումով զրանցից առաջինը Վ. Ք. Լուցիու «Արաբական պետությունների լիգան զբաղվել է, որը լույս է տեսել 1946 թ.»։ Չնայած իր փոքր ծավալին և շոշափվող հարցերի սակավությանը, նրանում կան արժեքավոր մի քանի մտքեր Լիգայի հիմնադրման և առաջին քայլերի վերաբերյալ։ Արդարությունը պահանջում է ասել նաև, որ այդ զբաղվում կան նաև առանձին անհշտու-

Յշուհներ, որոնք հովանաբար կապված են այն բանի հետ, որ գրքայինը զբաղվել է զեկզեկի ունեիչական արագորութիւններ և որոշ փաստեր վերստուգելու Հնարագորութիւն չի եղել:

1954 թ. Մասկվայում պաշտպանվել է Յու. Ն. Եշերբակովի թեմանական գիտերապեան «Արարական պատմութիւնների լիզա (1945—1948)» թեմայով¹⁰, որի ավտոտեքստն ենք ունեցել մեր արամազրութիւնն թակ: Ըստ ավտոտեքստի, Հեղինակն անդրադարձել է իր ուսումնասիրած շքրշահում լիզայի քաղաքական գործունեութիւնն բոլոր Հիմնական կողմերին: Մակայն աշխատութիւնում կան փաստական որոշ անճշտութիւններ և գիճելի որոշ պնդումներ լիզայի կատարած գերի վերաբերյալ: Վ. Բ. Լուցիու և Յու. Ն. Եշերբակովի աշխատութիւններում շիշ են ազդելուհիներ, ինչը բացատրվում է այդ ժամանակ գիտական շքրշահումութիւնն մեզ գտնվող նյութերի սակավութիւնով:

1956 թ. Մասկվայում պաշտպանվել է ևս մեկ գիտերապեան՝ նվիրված Արարական լիզայի իրավական ստատուսին: Հեղինակը Հիմնականում ծանրացել է իրավական ալիեալ խեղիքների գրուս Աշխատութիւնում պատմական որոշ թեքում ունի միայն երկրորդ գլուխը, որում արծարծվում է լիզայի Հիմնադրման պատմութիւնը¹¹, Արարական լիզայի Հիմնադրման և գործունեութիւնն Հետ կապված մի շարք Հարցեր շեկարկված են՝ է. Քումայի «Ազգային-ազատագրական շարժումը և արարական միասնականութիւնն խեղիքը» աշխատութիւնում¹²:

Սույն մեկազրութիւնն Հեղինակն պատվել է Արարական արեւելքի նորագույն պատմութիւնը վերաբերող սովետական արարապետների մի շարք աշխատութիւններին: Արարական լիզան իր գործունեութիւնն առաջին տասնամյակի ընթացքում հանգիս է եկել արարական երկրներում ծաղկում ազգային-ազատագրական, հակաիմպերիալիստական արարքեր շարժումների պաշտպանութիւնով: Այս կամ այն կոնկրետ Հարցում Արարական լիզայի գիրքորոշման ճիշտ գնահատումը Հնարագոր է այդ Հարցի՝ մասին խորը պատկերացում կազմելուց Հետո միայն: Այս առումով սովետական գիտնականների՝ արարական երկրների նորագույն պատմութիւնն հան-

գուցային հարցերին վերաբերող ուսումնասիրությունները զգալիորեն օգնել են հեղինակին:

Ազգային անկախության եվանման և ուժրացման համար նգիպտոսի, Միրիայի և նմենի մզած պայքարում արարական միջպետական սեպրոնալ կազմակերպության գիրքորոշման հարցն ուսումնասիրելիս հեղինակի համար անշուք օգտակար են եղել Ս. Պ. Քելլաներ և Ս. Մ. Պրիմակովի, Ե. Ն. Կուրտգելաշվիլու, Կ. Հ. Հովհաննիսյանի ու Հ. Ս. Սարգսյանի, Լ. Ի. Մեզվեկոյի, Է. Փ. Պիր-Քուզազովայի և Բ. Գ. Մեյրանյանի մենագրությունները, ինչպես նաև ռեմենի երազույն պատմությունը կոչեկովի աշխատությունը¹³:

Մերձավոր արևելքում ուղղափառական ազրեով խմբավորումներ ստեղծելու իմպերիալիստական երկրների փորձերի եկամամար Արարական լիգայի վերաբերմունքն ուսումնասիրելիս օգտագործվել են «Անգլիայի քաղաքականությունը Մերձավոր և Միջին արևելքում» կոչեկովի աշխատությունը և Ն. Հ. Հովհաննիսյանի, Ս. Է. Տուզանովայի, Բ. Մ. Փոցյովերիայի, Ա. Յ. Ֆելզեկոյի ուսումնասիրությունները¹⁴:

Հյուսիսային Աֆրիկայի արարական երկրների անկախության համար մզած պայքարին Արարական լիգայի ցույց տված օժանդակության հարցին անզրազանայիս հեղինակն օգտվել է Բ. Գ. Լանգայի, Ն. Ս. Լուցկայայի, Լ. Պ. Մանասերյանի և այլոց մենագրություններից¹⁵:

Պաղեստինյան հարցում Արարական լիգայի գիրքորոշման խնդիրը լուսարանելիս օգտագործվել են Ս. Գոմարիևի, Լ. Ն. Կուալովի, Գ. Ս. Նիկիտինայի, Ն. Մ. Պրիմակովի և այլ հետազոտողների աշխատությունները¹⁶:

Արարական պետությունների լիգայի մասին բազմաթիվ ուսումնասիրություններ են գրվել արարական և արևմտյան երկրներում: Արար հեղինակները գործերից առավել շահեկանները Ա. Գոմաայի, Բ. Ղալիի և Ա. Տարբինի մենագրություններն են, որոնք աչքի են ընկնում փաստական էյուրթի առատությունը¹⁷: Առանձնապես հիշատակելի է Ա. Գոմաայի աշխատությունը: Այն գրված է անգլիական այլևայլ արխիվներում պահվող հարուստ էյուրթի հիման վրա, որն առաջին անգամ է գրվում գիտական շրջանառության մեջ:

Արևմտյան Հեղինակների շուրջ քննարկած աշխատությունները մեծ մասամբ հոգվածներ են, որոնք Հիմնականում ունեն նկարագրական և մակերեսային բնույթ: Գրանցից առանձնանում է Ռ. Մակդոնալդի մենագրությունը¹⁰, որում քաղմակոզմանիորեն քննարկված են Արարական լիգայի գործունեության աշխատող կոզմերը: Ռ. Մակդոնալդի աշխատությունում, սակայն, հանաթ զերագնահատվում է միջարարական տարրեր հակասությունների դերը, չեն բացահայտվում կիզայում առանձին նշանաժամային երևույթների առաջացման բուն պատճառները: Ընդհանրապես արար և արևմտաեվրոպական Հեղինակների աշխատություններից օգտվելիս Հեղինակը աշխատել է գրանք հարավսլավոն լափ և նթարկել պատմաբնական վերլուծություն:

Աշխատությունում օգտագործվել են նաև սովետական, արար և արևմտյան Հեղինակների մի շարք աշխատություններ, որոնք վերաբերում են արարական երկրների կորագույն պատմությունը:

ԱՐԱՐԱԿԱՆ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԼԻԳԱՅԻ
ՀԻՄՆԱԴՐՈՒՄԸ
ԵՎ ԵՐԱԳՐԱՅԻՆ ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐԸ

Արարական աշխարհի միավորումը արակարգի հրատապ հարց էր դեռ առաջին համաշխարհային պատերազմի տարիներին, երբ տարբեր կուսակցություններ, խմբավորումներ ու գործիչներ առաջ էին քաշում արարական երկրամասերի պետական համախմբման այլնայլ ծրագրեր: Ոմանք պրոպագանդում էին ամբողջ արարական Ասիայի, ուրիշները՝ Երասի, Սիրիայի և Հիշազի, երրորդները՝ պատմական Սիրիայի տարբեր մարզերի միավորման նախագծեր: Ընդ սրում միավորում ասելով հասկացվում էր արարական երկրների համախմբումը մեկ պետության մեջ:

Արարական միասնականության հարցն արար գործիչներին շարունակում էր հուզել նաև 20—30-ական թվականներին: Այդ ժամանակ նրանցից շատերը արարական տարբեր երկրների տարանջատ գոյություն փակառ զիտում էին սրպես բացասական երևույթ, որպես արևմտյան երկրներին գործարքների հետևանք²: 1930-ական թվականների երկրորդ կեսին Պաղեստինում իրադրության հետագա բարդացումը, այնպես թեև ունեցող իրադարձությունների լայն արձագանքն արարական մյուս երկրներում հետագա սրություն հաղորդեցին միջարարական համագործակցություն հաստատելու հարցին:

Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի տարիներին արարական երկրների մի միավորում ունենալու արարական ժողովուրդների ձգտումը սկսեց ավելի վառ արտահայտվել:

1945 թ. ստեղծված Արարական պետությունների լիզան շատ բանով Հենց այդ ձգտման գրեթե բուն էր: Այս կապակցությամբ պետք է համաձայնել Վ. Բ. Լուցիու այն մտքի հետ, որ «... Լիզան ծագեց արարական միության նկրտող շարժման շնորհիվ, որի ծագումը կախված չէր օտարերկրյա այս կամ այն տերության ցանկություններից ու պլաններից»²: Արարական միության գաղափարի իրականացումը, սակայն, պայմանավորված էր նաև մի շարք այլ գործոններով, որոնցից մասնավորապես կարևոր էին ինչպես արարական առանձին, այնպես էլ երևմտյան երկրների վերաբերմունքն այդ հարցի նկատմամբ: Նշանակություն ունեին նաև արարական երկրներում ազգային-ազատագրական շարժման ու Մերձավոր արևելքում սաղմուկան գործողությունների ընթացքին տեղի ունեցած հանգամանքները:

Արար առաջին քաղաքական գործիչը, որ միության իր ծրագրերը իրականացնելու համար փորձեց օգտվել երկրորդ համաշխարհային պատերազմի սաղմուկան իրադարձություններից, Անդրժորդանանի էմիր Արզաուլահն էր: Ցանկանալով սպառնալից Ֆրանսիայի պարտությունից, նա 1940 թ. հունիսին առաջ քաշեց Միրիան և Անդրժորդանանը մեկ պետության մեջ միավորելու գաղափարը: Այս հարցի մասին նա հուշագրեր ուղարկեց անգլիական կառավարությանը, որոնցում ի միջի այլոց նշվում էր, որ իր գլխավորությամբ ստեղծվելիք հորաստեղծ պետությունը կլինի Անգլիայի հուսալի գաշնակիցը³: Մերձավորարևելյան և մյուս սաղմուկան թասերարևելքում ժաշրահող շարժված վիճակում գտնվող Անգլիան, Իհարկն, սովյալ պահին ի վիճակի չէր որևէ ձևով աշակցել էմիրի նախագծին, ինչը և պայմանավորեց պատերազմի ընթացքում կատարված արարական միության «հաշիմյան» առաջին առաջարկի ձևավորումը:

Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի սկզբին Արաքական արևելքում իրենց քաղաքականությունն աշխուժացրեցին Առանցքի երկրները: 1940 թ. հոկտեմբերի 23-ին երանք սշարունակելով արարական ժողովուրդներին խաբելու իրենց քաղաքականությունը..., հանդես եկան անգլիական տիրապետության դեմ ուղղված արարական ազատագրական շարժումը պաշտպանելու և արարական երկրների անկախու-

Յլուեք Հանաչելու իրենց պատրաստակամության վերաբերյալ
Հատուկ Հայտարարությամբս՝ Առանց այդ էլ արարական
միջավայրում բավականին ուժեղ Հակասանդղիական արա-
մագրությունները թուլացնելու, Արևելյան Միջերկրականի
չըջանում ու Հյուսիսային Աֆրիկայում իր զիրքերը գոնն
մասնակիորեն բարելավելու, 1941 թ. գարնանը Իրաքում իր
ոսպնական միջամտության ա՛հա՛ն տպագորությունը մեղմե-
լու՝, ինչպես նաև Առանցքի երկրների վերահիշյալ Հայտա-
րարության ներգործությունը թուլացնելու նպատակով անդը-
րիական կառավարությունը ստիպված էր որոշ փոփոխություն
մտցնել իր արարական քաղաքականությունում: Երա արտա-
հայտությունն էր արարական միության զազափաթի պաշտ-
պանությունը Հանգես գալու վերաբերյալ անդղիական կարի-
նետի 1941 թ. մայիսի վերջի որոշումը: Այն ընդունելիս Լոն-
դոնը այլընտրանք չուներ, բանի որ որևէ այլ ձևով եա չէր
կարող Արարական արևելքում Հաշտությունների Հասնելու
Քաղաքական ետր գիծը Անդղիային Հնարավորություն էր ըն-
ձեռում արարական միության զազափաթը յուրովի իրագոր-
ծելու միջոցով ոչ միայն Մերձավոր արևելքում ընդարձակել
իր ազդեցության գոտին, այլև որոշակիորեն բարելավել ու
հրատարակել զարմնել իր արարական քաղաքականությունը:
Անդղիական այս ետր մտանցումը, իհարկե, կարևոր էր արա-
րական երկրների մի միավորում ստեղծելու գործում: Սա-
կայն, ինչպես եշում է Ա. Տարբինը, սխալ կլիներ Անդղիային
մատնանշել որպես արարական ապագա միության նախա-
ձեռնող՝, Այս առումով զիպուկ է եկատել Վ. Բ. Լուցիկին.
«Հասկանալով, որ (արարական երկրների միավորման
ուղղված—Ն. Ա.) շարժման զեմ բացահայտ պայքարը լուկ
կթուլացնի իր զիրքերն Արարական արևելքում, Անդղիան որո-
շեց աշակցել այդ շարժմանը, որպեսզի այն իր վերահսկո-
ղություն ներքո պահի...»:

1941 թ. մայիսին Լոնդոնի արարական քաղաքականու-
թյան Հեա անընդող Հարցերը ըննարկվեցին անդղիական զե-
կավար շըջաններում: Արտաքին գործերի մինիստր Ա. Իզնին
ուղղված մայիսի 19 թվակիր նամակում վարչապետ Ու. Չեր-
իլն առաջարկում էր Իրն Սաուդի գլխավորությունը ստեղ-
ծել «Արարական խաղիֆայություն», որը կընդգրկեր Սաուդ-

յան Արարիան, Իրացը, Անդրհորդանանը և Պաղեստինը «Ժայիֆայությունում» հաստատվելու էր հրեական «ինքնազար մի անկախ միավոր», որն իրավունք էր ունենալու նաև հրեաների ներգաղթ կազմակերպել¹⁰։ Ծորին Օֆիսի մասնադեռաները, սակայն, Չերչիլի պլանը սեռալ չէին համարում։ Նրանց պատրաստած «Անգլիայի արարական քաղաքականությունը» փաստաթղթում, որը մայիսի 27-ին Ա. Իգլենը ներկայացրեց կառավարությանը, խոսվում էր ոչ թե «Արարական խալիֆայության» այլ՝ «Ֆեդերացիայի» մասին։ Նկատի ունենալով հայիմյանների և սաուդյանների հակամարտությունը, Նախատեսվող «Ֆեդերացիայում» այդ տոհմերից մեկի կամ մյուսի առաջնորդություն հարցը շրջանցվում էր։ Միաժամանակ կարծիք էր հայտնվում, որ «Ֆեդերացիայի» միջոցով հնարավոր կլինի լուծել Պաղեստինի հարցը¹¹։ Հարկ է նշել, որ այս փաստաթղթի հիմնական գրույթները հաշվի առնվելիս կառավարության կողմից։ Պա պարզորոշ երևում է հատկապես 1941 թ. մայիսի 29-ի Ա. Իգլենի հայտարարությունից, որում ասված էր. «... Արար շատ մտածողներ արարական մոլորությունների համար ցանկանում են ավելի բարձր առաքինների մի միություն, քան այն, որից նրանք այժմ սցափում են։ Միությանն ուղղված իրենց շանքերում նրանք հույս ունեն ստանալ մեր աջակցությունը։ Մեր բարեկամների այս կողմ պետք չէ անպատասխան մնա։ Ինչ բնական և արդարացի է թվում, որ արարական երկրների միջև մշակութային, տնտեսական և քաղաքական կապերը ամրապնդվեն։ Նորին Մեծություն կառավարությունը համաձայն կլինի ցանկացած նախադի, որը համընդհանուր հավանության կարձանանա»¹²։

Ա. Իգլենի հայտարարության քննադատը առմամբ տարտած բնույթը պայմանավորված էր ոչ միայն գիտակցումովն այն իրողություն, որ ցանկացած կոնկրետ նախագիծ իր անդրադարձնում ծագման պատճառով դժվար թե հաջողություն ունենար։ Կարևոր էր նաև այն, որ 1941 թ. կեսին Մերձավոր արևելքի տակավին շրջափոխացած քաղաքական իրավիճակում, երբ զեն անորոշ էր Մերիայի և Արևմտյան քաղաքական ապագայի հարցը, այնքան էլ կայուն չէին Անգլիայի դիրքերը Ծգրիպատում, պարզված չէր Սաուդյան Արարիայի դիրքոր-

չումը արարական միության նկատմամբ, որն կոնկրետ ետ-
խազծի սուաշքաշումը վաղաժամ կլինի:

Ընդունի բայն Արարական արևելքում ընդհանուր առ-
մամբ անդրադարձներ շունեցով: Միայն Անդրհորդանանի
Էմիր Արզալլահն արձագանքեց դրան: Նրա կառավարությունը
1941 թ. հուլիսի 1-ին սրտեց պատմական Միրիայի բոլոր
ձասերի՝ Պաղեստինի, Միրիայի, Լիբանանի և Անդրհորդանանի
միավորման հարցով պաշտոնապես դիմել անգլիական կա-
ռավարությանը¹⁷: Իր ծրագրի իրականացումը գործնականոր-
բն էլ ազիլի գյուրացեելու նպատակով Արզալլահնը մինչ
այդ նույնիակ ասուշարիել էր, որ անդրհորդանանյան Արա-
րական Լեզոնը Անգլիայի և Ազաա Ծրանսիայի գործաձաների
հետ միասին մասնակցի 1941 թ. ամսանը Միրիայում վիշիա-
կանները գեմ ձգվոց գործողություններին: Հաշվի առնելով
Ազաա Ծրանսիայի, Սաուդյան Արարիայի և սիրիական որոշ
քաղաքական գործիչների ընդգիմագրությունը Արզալլահնի
ծրագրին, Անգլիան շղաշապանեց այն: Հակառակ դրան,
Արզալլահնը շղաղարեցրեց Ընդունի աշակցությունը ձեռք բե-
րելու իր փորձերը: 1941 թ. նոյեմբերին և 1942 թ. հունվա-
րին «Մեծ Միրիայի» հարցով ետ նորից դիմեց Անգլիային¹⁸:
Արզալլահնի նմանորինակ համառության պատճառն հազա-
նարար այն էր, որ ետ իրազնի էր «Մեծ Միրիայի» ծրագրի
նկատմամբ անգլիական բարձրաստիճան որոշ գործիչների
գրական վերարերմունքին և հույս ուներ իր հուշաղբերի մի-
ջոցով հասնել վերջիններին աեսակետներն Անգլիայի արա-
րական քաղաքականության հիմքում դնելուն:

Ա. Իգենի հայտարարությունից հետո անգլիական ղեկա-
վար ձարմիններում քննարկվեցին նոր քաղաքական գծի
իրականացման հետ կապված հարցերը: Սեպտեմբերի 29-ին
Ա. Իգենի ետխաղա հայտարարումը անգլի ունեցած միջգերասես-
չական մի ժողովում, որին մասնակցում էին զաղութների մի-
նիստը Լ. Մոյնը, Հնդկաստանի գծով պետական մինիստր
Էյմերին, Մերձավոր արևելքի հարցերի մինիստր Իթթլտանը
և այլ բարձրաստիճան պաշտոնյաներ, այն կարևոր հետևու-
թյունն արվեց, որ արարական նրկրների Ֆեդերացիա սակզ-
մելու զաղափարն իրականանայի չէ¹⁹: Հոկտեմբեր-դեկտեմ-
բեր ամիսներին Անգլիայի արարական քաղաքականության

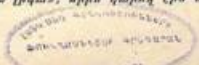
Հարցի ակնչի մտերամասն քննարկվեց Մերձավոր արևելքի պետական կոմիտեում: Կարբնետը Հաստատեց միջգերատեսչական ալգ մարմնի կողմից կազմված ղեկուցադիրը: Որք գրվելու էր Անգլիայի արարական քաղաքականություն հիմքում: Զեկուցադիրը Հաստատելով, որ արարական երկրների ֆեդերացիայի գաղափարն ընդունելի պետք է Համարել այն դեպքում միայն, եթե այն կողմի լուծելու Պապեստինի Հարցը, մասնանշում էր նաև ֆեդերացիայի գաղափարն իրազործելու դժվարությունը՝ կազմված գինաստիական Հակամարտությունների, Ֆրանսիայի զիրքորոշման և միջգավանական Հակասությունների հետ: Միաժամանակ այն մտազարթույթունն էր հայտնվում, որ արարական միությունը նպաստակամղված շարժումն հետագայում կարող է փոխակերպվել Հակամեղքիական շարժման: Հուշագիրն ուներ հավելված, որում բերված էին արարական ֆեդերացիայի մի քանի տարբերակներ՝ «Անձ Սիրիայի» նախագծից մինչև ասիական մայր ցամաքի արարական երկրների միավորման նախագիծ¹⁵: Ուշագրավ է, որ բոլոր նախագծերը վերաբերում էին միայն ասիական մայր ցամաքի արարական երկրներին: Եզիպտոսի քաղապականությունը քաջատրվում է նրանով, որ լոնգոնը, ինչպես վկայում են Կահիրեում անգլիական դեսպան Լեմպսոնի գնն նախապատերազմյան հուշագրերը, վախենում էր, որ արարական և մահմեդական աշխարհում Եզիպտոսի դերի աշխուժացումը կարող է նրան դարձնել սեզիոնի ժողովուրդների առաջնորդը «ընդդեմ իմպերիալիզմի»: Քաջի գրանից, անգլիական որոշ քաղաքագետներ գերազնահատում էին «փարավոնական» գործոնի դերը Եզիպտական իրականությունում, խոսում նրա «իրականում արարական երկիր շինելու» մասին¹⁶: Այսպիսով, Անգլիան, Հավանարար, տուրք էր տալիս նաև ասիական արարների որոշ շրջաններում արժատացած այն տեսակետին, թե Եզիպտացիները մաքուր արարներ չեն:

Անգլիական գործիչների ցանկությունն հակառակ, սակայն, Եզիպտոսը ոչ միայն պարզապես մասնակցեց, այլև կարևորագույն դեր կատարեց արարական երկրների մի միավորում ստեղծելու գործում: Այս հարցում ակափվությունը գրանորեց 1942 թ. փետրվարին Եզիպտոսում իշխանության գլուխ եկած վաֆզական կառավարությունը: Վերջինս 1942 թ.

ժայիսի 31-ին արարական տարրեր երկրներին ներկայացուցիչներին հրավիրեց ժխտարարական հարարերու թշուրհներէ բարելավման շուրջ խորհրդակցելու¹⁷։ Հունիսին Կահիրէ այցելեցին և վարչապետ Մուսաաթա Նահհասի հետ արարական միութեան հարցի շուրջ բանակցութիւններ վարեցին շահնայեան հայանի քաղաքական գործիչներ՝ Լիբանանի ազապա պրեզիդենտ Քիշաբա Նուրի և Սիրիայի ազապա վարչապետ Էմմիլ Մարզամբ։ Բանակցութիւններէ ընթացքում Քիշաբա ետարին շեշտեց, որ Լիբանանն արարական մյուս երկրներին հետ կհամագործակցի միայն իր անկախութեան և սարածքային ամբողջականութեան նախնական հիմքի վրա։ Մարզամբ համաստիացից, որ Սիրիան պատրաստ է այդ հիմքի վրա համագործակցել Լիբանանի հետ¹⁸։ Խորհրդակցական ընույթ կրող այս բանակցութիւններէ նշանակութեանն այն էր, որ զրանք նշանագրում էին արարական այնպիսի քաղաքական խմբագրումներին մասնակցութիւնն արարական միութեան անկողնէն գործին, որոնց տեսակետներն ավելի շուտ հանգում էին արարական միութեան միջպետական մակարդակով իրականացնելուն։

Նույն թվականի զնկտեմբերին Կահիրէ այցելեցին Իրաքի պահապան Աբգուլ Էլլահն ու վարչապետ Նուրի Սաիդը և բանակցութիւններ վարեցին Նահհասի, Մերնաթոր արեւելքի գծով անզգիական միմիտոր Ռ. Քելզիի, ինչպէս նաև արարական տարրեր երկրներին Կահիրէում պանվող քաղաքական գործիչներին հետ։ Բանակցութիւններին ընթացքում նույն Սաիդն առաջ քաշեց արարական միութեան իր ծրագիրը։ Ռ. Քելզին ցանկութեան հայանեց նուրի Սաիդի տեսակետներն ավելի խորը ուսումնասիրելու համար ունենալ նրա նախագծի գրավոր շարագրանքը¹⁹։ 1943 թ. հունվարին նուրի Սաիդն իր նախագիծն ուղարկեց Ռ. Քելզիին «Քարերէր մահիկ» անունով հայանի այդ նախագծի համաձայն Սիրիան, Լիբանանը, Պաղեստինը և Անդրհորդանանը միավորվելու էին մեկ պետութեան մեջ, որի բնակիչներն իրենք պիտի որոշէին երկրի կառավարման ձևը՝ միապետութեան կամ հանրապետութեան, միացայլ կամ ֆեդերալ մի պետութեան։ Սիրիական միանական պետութեանն Իրաքի հետ կազմելու էր «Արարական միութեան» կամ Արարական լիգայ», որին կառող էին միտնալ

2018

այլ արարական երկրները Այդ կազմավորումն ունենալու էր
հարձուրդ, որում Հերթով նախագահելու էին անգամ երկրների
գեկավարները: Խորհուրդը պատասխանատու էր լինելու քա-
ղաքական, ֆինանսական, ինչպես նաև Հազարգակցություն-
ների, սովորույթների, ազգային փոքրամասնությունների
իրավունքներն ապահովելու և շուսավորության Համակարգի
Հետ կապված Հարցերում: Միասնական սիրիական պետու-
թյանում հրեաները և մարոնականները օգտվելու էին կիսա-
ինքնավարությունից: Նախատեսվում էր Երուսաղեմ քաղա-
քում պայմաններ ստեղծել ապահովելու Համար կրոնական
արարողությունների կատարման անվտանգությունը, որի վե-
րահնումն իրականացնելու Համար կազմվելու էր երեք կրոն-
ների ներկայացուցիչներից քաղկազմած մի Հանձնաժողով:
Նախագծում նշվում էր, որ նպատակահարմար չէ Եգիպտոս-
ի և Սաուդյան Արաբիայի ի սկզբանե անգամակցությունն
Արարական միությանը¹⁰:

Նուրի Սաիդի նախագծում նախատեսվող Արարական լի-
ցան կամ միությունը միջպետական մի կազմակերպություն
էր լինելու: Նրա մշտական Խորհուրդը ոչ թե կազմած էր Հա-
մազգրելու անգամ երկրների քաղաքականությունը արտաքին
քաղաքական, ֆինանսական և այլ մարզերում, այլ ուղղակի
պատասխանատու էր գրանց Համար: նախագծում ոչինչ չէր
ասվում Միությանը կամ կիզային անգամագրվելուց Հետո
Մասնակից երկրների անկախության պահպանման մասին,
այլ ընդհանրապես, միության Հասնելու Համար սուվերենու-
թյան զոհարելու մը գիտվում էր որպես Եանհրաժեշտություն:
Եր Հուշագրում խոսելով ստեղծվելիք միավորման մասին,
Նուրի Սաիդն Հանախ օգտագործում էր ոչ թե (Համար Եանհա)
կիզա բառը, այլ խոսում էր ուղղակի միության (Union) մասին:
Կարելի է ենթադրել, որ կիզա տերմինը երբեմն օգտագործ-
վում էր միայն բացարձակ միության գեմ արամագրված
չըջանակների պոնությունը թուլացնելու նպատակով: Ինչ
վերաբերում է ստեղծվելիք միավորման Խորհրդում գերիշ-
խանություն Հասնելու Հարցին, ապա գրան, ինչպես 1943 թ.
սկզբին իրաքյան իրազեկ շըջանակներից Երն Սաուդին Հա-
սած շուրերն էին վկայում, Սաիդն ուզում էր Հասնել միաց-
յալ Միրիայում ինքնակաշական վարչակարգ Հաստատելու և

սիրիական զահն Իրաքի զահապահ Արզուլ Էլլահին արամա-
զրելու միշտցով²¹։ Ի սկզբանե նգիպտոսի և Սաուդյան Արա-
բիայի մասնակցությունը նպատակահարմար չհամարելը
նույնպես պետք է քաջատրեւէ Լիզայի անվան տակ պատմա-
կան Սիրիան և Իրաքն ընդգրկող արաբական մի նոր պետու-
թյուն ստեղծելու նուրի Սաիդի միտումով։ Այս նախագծին
անգրագարձած շատ Հեղինակներ (է. Քումա, Ա. Գ. Ջիրինա,
Ա. Տարբին) չեն եկատել զրանում նախատեսվող Լիզայի ոչ
թե միջպետական, այլ համապետական էությունը։ Հարցին
հիշտ են մտանցել Ն. Հ. Հովհաննիսյանը և Ռ. Մակդոնալդը։
Նրանցից առաջինը ինչպես այս, այնպես էլ էմիր Արզալլահ-
«Մեծ Սիրիայի» ծրագիրը գիտել է որպես Արաբական արևել-
քում մի «նոր պետական միավորում ստեղծելու» փորձ²²։
Իսկ Ռ. Մակդոնալդը այն միտքն է հայտնել, որ նուրի Սաի-
դը սիր «Արաբական լիզա» տերմինով ավելի շատ եկատի
ունենք արաբական երկրների քաղաքական մի հոնֆեկերացիա,
որը վերջ է վերջը կպտոնար սուվերեն քաղաքական ոնալու-
թյուն»²³։

Սիրիայում և Լիբանանում սահմանադրությունների վե-
րականցման և առաջիկայում ընարությունների անցկացման
վերաբերյալ Ազատ Գրանտիայի իշխանությունների 1942 թ.
սկզբին կատարած հայտարարությունն ավելի հետազոր և
ոնալ զարձրեց այդ երկրների գործուն և արգեն պետական
մակարդակով մասնակցությունն արաբական միության զա-
զափարի իրագործմանը։ Միաժամանակ զզալիորեն քարե-
լավվեց Մերձավոր արևելքի սազմաքաղաքական ընդհանուր
իրադրությունը, որն արգյունք էր երկրորդ համաշխարհային
պատերազմի ընթացքում սկսված արմատական ընկման։
Այս բուրբ, ինչպես նաև արաբական համագործակցության
հարցում Սգիպտոսի աշխույժ գիրքորոշումը, ավելի նպատ-
աավոր հող ստեղծեցին միջարաբական հարաբերություններն
աշխույժացնելու համար։ Այս պայմաններում անզլիական
կառավարությունը երկրորդ անգամ հանգես եկավ արաբական
միության հարցի վերաբերյալ։ 1943 թ. փետրվարի 23-ին
Ա. Իզենը հայտարարեց, որ Վեկզիան շարունակում է հա-
մակրանքով վերաբերել արաբների տնտեսական, մշակութա-
լին և քաղաքական միությանն ուղղված շարժմանը։ Նշելուց

Հետո, որ միության զերարերյալ ամեն մի առաջարկություն պետք է ներկայացվի արարների կողմից, ես շեշտեց, որ ցարդ չի մշակված համընդհանուր հավանության արժանացած մի նախագիծ²¹։ Այլ խոսքով, Ա. Բզենը փաստորեն հրամարվում էր ոչ առանց Անգլիայի աշակցության մշակված ստիզյան նախագիծը հրապարակայնորեն պաշտպանելուց։ Լոնդոնում չէին կարող հաշվի շանելի, որ զրա զեմ հանդես էին գալիս սիրիական և լիբանանյան ժողովրդական զանգվածները, Եգիպտոսը և Մաուդյան Արաբիան, ինչպես նաև ԱՄՆ-ը և Ֆրանսիան²²։ Միտմամտանակ Ա. Բզենը, բոլորովին էլ ոչ պատահականորեն, իր հայտարարությունում առաջնային տեղ էր հատկացնում տնտեսական համագործակցությանը։ Բանն այն է, որ Լոնդոնն սկսել էր ավելի շատ մտահոգվել արաբական քաղաքական համագործակցության՝ իր համար վնասակար հետեանքներով և փորձում էր առայժմ այն սահմանափակել տնտեսական ու մասամբ նաև մշակութային ոլորտներում։ Այս ստույգով հատկանշական է Անգլիայի Մերձավոր արևելքի միևնույնության արտակարգ աշխուժությունը միջարաբական համագործակցության հենց տնտեսական և մշակութային ասպարեղներում և երա կրավորականությունը արարների շրջանում քաղաքական համագործակցություն հաստատելու հարցում։

Արաբական արևելքում ստեղծված նոր իրավիճակից փորձեց օգտվել նաև Անգրհորդանանը։ Եվ Բզենի 1943 թ. փետրվարյան հայտարարությունը, և Միրիայում ու Լիբանոնում քաղաքական զարգացումները Արզայա՛հին առիթ էին ընձեռում մի անգամ ևս փորձել իրականացնելու «Մեծ Միրիայի» ծրագիրը։ Էմիրը 1943 թ. ապրիլին անգլիական կառավարությանն ուղարկեց «Մեծ Միրիայի» ծրագրի և արաբական միության զերարերյալ մի հուշագիր²³։ Ըստ Արզայա՛հի նախագծի պատմական Միրիայի բոլոր մարզերը միավորվելու էին մեկ պետության մեջ, որը լինելու էր կամ սահմանազրական միավետություն (առաջին տարրերակ), կամ գաղնակցային պետություն (կրկրորդ տարրերակ)։ Երկու զեպում էլ պետության ղեկավարը լինելու էր Արզայա՛հն ինքը, ԵՔԷ Լիբանանը շմանար սիրիական միացյալ պետությունը, ապա այն տարածքներում, որոնց և ինքնավար կ-

քանան լեռան տարածքի միավորմամբ առաջին Համաշխարհային պատերազմից հետո ստեղծվել էր Մեծն կրթականի պետությունը, հանրաքվե պիտի անցկացվեր՝ որոշելու համար երանց կրթականի կազմում մտալու կամ «Մեծ Սիրբային» միանալու հարցը²⁷։ Իսկ էՔԵ կրթականը միանալու «Մեծ Սիրբային», ապա երբեմնի կրթական լեռան շրջանակներում և Պազնասինի մի քանի հատվածներում նախատեսվում էր հաստատել «Հատուկ վարչակարգ»։ Սիրիական միացյալ պետությունը Անգլիայի հետ պիտի կնքեր 1936 թ. անգլո-հնդկական և 1930 թ. անգլո-իրաքյան պայմանագրերին համանման մի պայմանագիր և Իրաքի հետ կազմելու էր արարական մի միություն, որին կարող էին միանալ արարական այլ երկրները ևս։ Միություն շրջանակներում համակարգվելու էր անգամ երկրների քաղաքականությունը պաշտպանական, քիմիականական և այլ ասպարեզներում։

1943 թ. սկզբին անց նաև արարական այլ երկրներին պիտիվությունը արարական միության գաղափարն իրականացնելու խնդրում։ Արարական լիգայի ապագա բոլոր հիմնադիր անդամներն սկսեցին միմյանց հետ շփումների մեջ մտնել։ 1943 թ. մարտին իրաքյան քաղաքական հայտնի գործիչ Ջամիլ Մազհաին այցելեց Կահիրե, Ամման և Ջիդդա, որտեղ քանակցություններ վարեց տեղական ղեկավարների հետ։ Կահիրեում տեղի ունեցած քանակցությունների մասնակի նյութատուի վարչապետ Նահհան առաջարկեց համաարարական կոնգրես հրավիրել արարական միության հարցը քննելու համար։ Սակայն, մինչ այդ, բառ նահհանի, անհրաժեշտ էր ավելի մանրամասն ծանոթանալ խնդրի վերաբերյալ յուրաքանչյուր արարական երկրի տեսանկյունից²⁸։ Նույն թվականի մարտի 30-ին նյութատուի արգարազատության միևնույն Սարբի Աբու Ալամը վարչապետ նահհանի անունից հայտարարեց, որ հնդկական կառավարությունը որոշել է արարական միության հարցը քննարկելու համար շփումների մեջ մտնել արարական մյուս կառավարությունների հետ²⁹։

1943 թ. կեսերից միջարարական քանակցությունները խիստ աշխուժացան։ Հուլիսի 8-ից 13-ը նահհան այցելեց Պազնասին, որտեղ հանգիպումներ ունեցավ տեղական և

սիրիական քաղաքական գործիչներին Հեռ. Բանակցութիւն-
ներին ընթացքում մասնագործապէս քննարկվեց արարական
միութեանը Պաղեստինի արարների մասնակցութեան Հարցը:
Նա՛հատը Արգալլահից Անգրճարգանտան այցելելու հրավեր
ստացաւ, սակայն ժամանակի սղութիւնը պատճառաբանե-
լով, այցից հրամարվեց²⁰:

Նույն ամսին, Կահիրէ մեկնելու նախապահին, Ամման,
Դամասկոս և Բէյրութ այցելեց Իրաքի վարչապետ Նուրի Սա-
իդը: Իր այցելութեան ընթացքում եւս ձգտում էր Համապա-
տասխան հո- նախադատարասեւէ «Բարեբեր մահիկի» ծրա-
դրի իրականացման համար, ընդ որում ամեն ինչ անելով
սիրիական գահը Իրաքի գահադա՛ Արզուլ Բլլահին վերադա-
Հելու համար: Այդ նպատակով Սաիդը Արգալլահին խորհուրդ
տվեց «ձեռնպահ մնալ սիրիական գահի շուրջ անժամանակ
վե՛ներին» և ավելի շատ ուշադրութիւն դարձնել Պաղեստին-
երին²¹: Սիրիական գահի համար Հաշիմյան զինատիրաւի եր-
կու Հյուզավորումների միջև թաքուն պայքար էր ձգվում:
Պետք է ենթադրել, որ Սիրիայում Հուլիսին, իսկ իրանա-
նում սպասառին անցկացվող պատգամենտական քնարու-
թիւններով զրազված լեանայան քաղաքական գործիչներն
առաջում նպատակահարմար շղտան բացահայտորեն հանգնա
զալ նախազօրի դեմ, քանի որ Նուրի Սաիդը Բէյրութում և
Դամասկոսում իր վարած բանակցութիւններին ընդհանուր
առմամբ գո՛ւ էր մնացել: Միայն իրանեանի մարտնական շքր-
չանակներն էին զեմ արտահայտվել նրա նախազօրին:

Հուլիսի 31-ից սպասառի 5-ը Կահիրէում կարեւոր բանակ-
ցութիւններ տեղի ունեցան նա՛հատի և Սաիդի միջև: Դրանց
ընթացքում իրաքյան վարչապետն առաջ քաշեց արարական
միութեան երկու տարրերակ, Ըստ առաջին տարրերակի ա-
րարական միութեանն ունենայու էր ընդհանուր ժողով, որում
միութեան անգամ երկրները ներկայացվելու էին ըստ իրենց
բնակչութեան թվի և բյուջեի, նախատեսվում էր ստեղծել նաև
ընդհանուր ժողովին հաշվետու գործադիր կոմիտե, որի որո-
շումները, անկախ այս կամ այն երկրի այդ որոշման նկատ-
մամբ ունեցած վերաբերմունքինց, լինելու էին պարտադիր:
Միութեանն ունենայու էր պրեզիդենտ, որն ընարվելու կամ
նշանակվելու էր: Ըստ երկրորդ տարրերակի, միութեան ընդ-

Շանուր ժողովում բուր անգամ երկրները ներկայացվելու էին հավասար հիմունքներով՝ անկախ իրենց բնակչության թվից և բյուջեից, իսկ ընդունված որոշումները պարտադիր էին լինելու որոշմանը կողմ քվեարկած երկրների համար միայն²²։ Սակայն Սաիզի հիմնական նպատակը ոչ թե այս երկու տարրերակներից որևէ մեկը արարական միության հիմքում զննելն էր, այլ՝ իր սխալները մահիկի ծրագրի նշկատմամբ «Սգիպտոսի աշակցությունն ապահովելը»²³։ Ընդ որում Սաիզը շեշտը զետեմ էր իր ծրագրի առաջին մասի՝ «Մեծ Սիրիայի ստեղծման վրա, հավանաբար ենթադրելով, որ զրա ստեղծումից հետո «Քարերի մահիկի» իրազորմամբ կընթանա առանց զժմարությունների։ Այդ հարցում եզրուսական աշակցությանը նա խոստանում էր վարձահատույց լինել՝ կահիրեին իրավունք առյուզ հանդես գալու սիրիական միացյալ պետությունում հրեաներին և մարտնականներին ընձեռվելիք առանձնաշնորհների երաշխավորի գերում²⁴։ Բանակցությունների ընթացքում Սգիպտոսն ու Երաքը պայմանավորվեցին հանդես չգալ արարական երկրների միջև որևէ այլ միավորման՝ մասնավորապես սիրիական միացյալ պետության ստեղծման զեմ²⁵։ Դա բնավ էլ չէր նշանակում, սակայն, որ Սգիպտոսը հանդես էր գալիս հաշիմյանների ծրագրերի պաշտպանի գերում։ Թանե այն է, որ տվյալ պահին «Մեծ Սիրիայի» զազափարին, բացի կրանանից, սկզբունքորեն չէին առարկում պատմաաշխարհագրական Սիրիայի մաս կազմող ոչ մի երկրում։ Հարցը ոչ թե ընդհանրապես այդ զազափարի, այլ այն ինչ սկզբունքների վրա, ինչ ձևով և ում զեկավարությունը իրականացնելու մեջ էր։ Այնպես որ Սգիպտոսի այդ քայլը պետք չէ գիտել որպես զիրողականություն Երաքի կամ Անդրհորղանանի նկատմամբ։

Նուրի Սաիզը և Նահաարը նպատակահարմար գտան արարական միության շուրջ վարվող բանակցություններում բնոգրվել միայն արարական անկախ երկրների և Պաղեստինի ներկայացուցիչներին²⁶։ Դա թելադրված էր այն իրողությունից, որ օտարերկրյա սիրապետության տակ զտեղոգ արարական երկրների մասնակցությունը պարզապես հարավոր չէր՝ զազափային իշխանությունների բնոգրմազրության հետևանքով։ Պաղեստինի համար արված բացառությամբ

էսգծերը կարծես շեշտում էին արարական աշխարհի համար այդ երկրի առանձնահատուկ նշանակութիւնը: Մի փոքր առաջ անցնելով նշենք, որ Արարական լիզայի հիմնադիր բոլոր անդամները անկախ պետութիւններ էին, թեկուզ և երանցից սմանց (օրինակ Բրաքի) անկախութիւնը ձեւական ընույթ ունէր: Բացառութիւնն էր ԱնգրՆորդլանդը, որը գտնվելով անգլիական մանդատային տիրապետութեան ներքո, նույնիսկ ձեւական անկախութիւն չուներ: Հիմնադիր մյուս պետութիւնների կողմից այդ հանդամների շանտեսումը բացառելու է մի կողմից ԱնգրՆորդլանդի աշխարհագրական անզանցառելիորեն կարեւոր դիրքով, իսկ մյուս կողմից Լիզային Ամմանի իշխանութիւնների մասնակցութեանը Անգլիայից ընձևուղով առանձնահատուկ խրախուսանքով:

Մարց-Նահհաս հանդիպումից հետո արարական համագործակցութեան շուրջ վարվող բանակցութիւններում, անշուշտ ոչ-առանց Բրաքի համամասնութեան, աստիճանաբար դեր սկսեց կատարել Եգիպտոսը: Բանակցութիւնների ավարտից հետո հրապարակված եգիպտա-իրաքյան համառոտ հայտարարութիւնում նշված էր, որ աշուհեան Եգիպտոսի վարչապետ Նահհասն է հանձն անելու արարական մյուս երկրների հետ միութեան հարցի շուրջ բանակցութիւններ վարելու պարտականութիւնը, ըստ որում արարական ժողովուրդների անսկիտներն ավելի պարզորոշ իմանալու համար հրավիրվելու է հասուկ կնեզրես²¹:

1943 թ. սպտաոսի 28-ից սեպտեմբերի 1-ը Նահհասը բանակցութիւններ վարեց ԱնգրՆորդլանդի վարչապետ Փաուլին Արուշ Լուզայի հետ: Նախարերն իր վարչապետին ուղղած հրահանգներում էմիր Արզալլահը նշում էր, որ արարական միութեանում Բրաքի ու Եգիպտոսի կողքին մասնաւոր զատաւաշխարհագրական Միրիայի առանձին երկրներն այնքան թույլ ու անհամապատասխան կլինեն, որ կհարկադրվեն կրավորական դիրք զբաղել արարական համագործակցութեան հարցում: Ըստ Արզալլահի այդ հանգամանքը վնասելու էր ընդհանուր գործին, քանի որ արարական միութեանում Բրաքի ու Եգիպտոսի կողքին միացյալ սրբիական պետութեան բացակայութիւնից արարները տուժելու էին²²: Բանակցութիւնների ժամանակ Արուշ Լուզան, աստիճանաբար

քաշկուով վերահիշյալ փաստարկները, ձգտում էր ամեն կերպ ապացուցել «Աժժ Սիրիայի» ստեղծման անհրաժեշտությունը, սակայն հաշվի առնելով կրթականում և Պաղեստինում տիրող իրազրություն չուրաճուստիությունը, առաջ էր քաշում առայժմ միայն Սիրիան և Անգղոհորդանանը մեկ պետություն մեկ միավորելու ծրագիրը³⁰։

Արաբական երկրների համախմբման հարցի շուրջ բանակցություններին մեջ մտնելով, Բազդազն ու Ամմանը իրականում ավելի շատ հետամուտ էին ոչ թե արաբական ընդհանույ մի միություն ստեղծելուն, այլ իրենց գլխավոր նպատակի իրականացմանը, այն է՝ պատմաաշխարհագրական ամբողջ Սիրիային տիրելուն, կամ գոնե երա մեծ մասն իրենց իշխանությունը ենթարկելուն։ Ընդ որում հաշիմյան գինաստիայի երկու նյուսերից յուրաքանչյուրը սիրիական տարածքի նկատմամբ իր հավակնությունները համարում էր ավելի օրինական։ Այլ էր Եգիպտոսի խնդիրը. մասնակցելով արաբական միությանը, նա նպատակ ուներ ընդարձակել իր ազդեցություն ուղղորտները և գերիշխող դեր ձեռք բերել Արաբական արևելքում։ Գրան Եգիպտոսն ուզում էր հասնել առանց սեփական սահմանների ընդարձակման։ Հենց վերջին հանգամանքը օրջևկախորեն զրգեց 1943 թ. օգոստոս-սեպտեմբեր ամիսներին տարգեն իսկ իշխանության գլխում գանձող սիրիական և լիբանանյան ազգային զործիշներին արաբական համագործակցության հարցում Եգիպտոսի հետ հանդես գալ միացյալ նակատով։

Ապագա միությանը Սիրիայի և կրանանի մասնակցության հետանկաբը զգայի ազդեցություն թողեց արաբական համագործակցության հարցում Սաուդյան Արաբիայի գիրքորոշման վրա։ 1943 թ. հուլիսից նահհառ էրն Սաուդին տեղյակ էր պահում իր վարած բանակցությունների ընթացքին և խնդրում էր, թեկուզ սոակ հաշիմյանների ծաղալապաշտությունը կանխելու սիրույն, անգամակցել արաբական միությանը³¹։ Սակայն սատուական զեհապետը մինչև սեպտեմբեր հրամարգում էր մասնակցել ընթացող բանակցություններին, մտաղախ՝ արաբական ապագա միությունում հաշիմյանների թե եգիպտական հավանական գերակայությունից³¹։ Արաբական ապագա կազմակերպության կազմում Սիրիայի

Արաւելանքի, ինչպէս նաև Յմենի երկայնութիւն շնորհիւ Կահիրէի քի Քաղաքի ու Ամմանի Հաճակեութեաները դիմակայելու Հնարավորութեան առկայութեամբ, ինչ խօսք՝ նաև անդլիական գործիչներէի Համառ Տորգորները միայն Հնարավոր գործընթիւն Սաուդեան Արաբիայի մասնակցութեամբ միութեան շուրջ վարվող նախնական շփումներին: Մեզանմանք 24 թվակէր մի ուղերձով էրն Սաուդը նահանգներէ, որ իր երկիրը պատրաստ է մասնակցել բանակցութեաններին: Նա միամտանակ ընդգծում էր, որ արարներէ միավորումը մի կառավարութեան եւրոն՝ անկախապահաւորմամբ է ու անիրազորմէի, եկատի ունեւալով արեւմտեան երկրներէի դիրքորոշումը և իրազրութեամբ Միթայում և Պաղեստինում: Երն Սաուդը, ամենայն Հաճանականութեամբ անդլիացիներէ խորհրդով, առաջարկում էր ուշադրութեամբ կենտրոնացնել տնտեսական և մշակութային Համագործակցութեան վրա և խոստովել զոնն մինչև պատերազմի վերջը քաղաքական Հարցեր քննարկելուց⁷²: Հսկանմերի-եռյանմերի ամիսներին Կահիրէում բանակցութեաններ անդի ունեցան նահանգ և Սաուդեան Արաբիայի երկայնացուցիչ Յուսուֆ Յասինի միջև: Գրանց ընթացքում եզրոգտական կողմը, պաշտպանելով սաուդեան տնտեսաւոր արարական միութեան ապահեւարտագովմութեան վերաբերյալ, նշեց նաև քաղաքական մի շարք Հարցերի, այդ թվում պաղեստինեան և սիրիական խնդրներէ քննարկման անհրաժեշտութեամբ արարական միութեան շուրջ վարվող բանակցութեաններում: Յուսուֆ Յասինը առաջ քաշեց ապագա կազմակերպութեան ստեղծման Հետ կապոված Հարցերը կոնգրես Տրավիբելուց առաջ նախապատրաստական մի կոմիտեում քննարկելու գաղափարը: Նա առաջարկեց այդ կոմիտեի նիստերն անցկացնել Մեքքայում: Չառարկելով այդպիսի մի կոմիտեի ստեղծման զեմ, նահանգը Համաձայնեց այն Մեքքայում Տրավիբելու մտքի Հետ, քանի որ զա կարող էր մտավախութեաններ առաջացնել Երաքում և քրիստոնեաների շրջանում⁷³:

Յզրպատում զանվելու ընթացքում Յուսուֆ Յասինը Երջտեց նաև ԱՄՆ-ի կառավարութեան դիրքորոշումն արարական միութեան Հարցի վերաբերյալ: Կահիրէում ամերիկեան ղեկպառնորդ Քիրքն իր կառավարութեան Հետ խորհրդակցելուց

Հետո ստուգական ներկայացուցչին տեղեկացրեց, որ ԱՄՆ-ը գրականորեն է վերաբերում արարական միության զազափարին: Քիրքն ավելացրեց, որ Կաթոնուրելի է այդ ուղղությամբ առաջին քայլերը ձեռնարկել ոչ թե քաղաքական, այլ մշակութային և տնտեսական ասպարեզներում⁴¹: Ճիշտ չէր լինի, սակայն, ամերիկյան նման գիրքորոշումը դիտել որպես նույն հարցի եկամտամբ անզլխական տեսակետի հետ համերաշխելու դաշնակցային պարտքի արտահայտում: ԱՄՆ-ի այս քայլը ավելի շուտ պայմանավորված էր Վաշինգտոնի այն մտավարկությամբ, որ արարական ազգագա միության քաղաքական թեքումից կարելի է միայն Արարական արևելքում Անգլիայի ազգեցության հետագա մե ակնկալել:

Մերձավոր արևելքում բավական ազգեցութուն ունեցող արևմտյան մյուս երկիրը՝ Ֆրանսիան, նույնպես կոզմ էր արարական համադործակցութունը տնտեսական և մշակութային ուղղությունով սահմանափակելուն: Սակայն արարական միության ֆրանսիական և անգլիական նախազմերի նմանությունը միայն այսքանն էր: Նախ ֆրանսիական իշխանությունները, ինչպես երևում է պատերազմի ընթացքում երկար ժամանակ (ևստում (Սիրիայում և Լիբանանում) Ազատ Ֆրանսիայի գլխավոր պատգամավորի կարևոր պաշտոնն զբաղեցրած գեներալ Կատրուի արտահայտած եկատատումներից, ցանկալին իրականի անզ ընդունելով ենթադրում էին, որ արարական ազգագա միությունում Եգիպտոսն ու Իրաքը չեն ընդգրկվի⁴²: Հաշվի առնելով արարական միասնությունը զազափարի լայն ժողովրդականությունը Սիրիայում, Կատրուի աննպատակահարմար էր համարում վերջինիս արարական համադործակցությունից մեկուսացնելու փորձ անելը: Ավելին, նա կարծում էր, որ աշխարհագրական, պատմական և ինտելեկտուալ գործոններից ելնելով, Սիրիան արարական միությունում զլխավորող դեր կկատարի: Ըստ Կատրուի, այդ միության կենտրոնը կլինեն Դամասկոսը: Այս բոլորի հետ մեկտեղ, սակայն, Սիրիան շարունակելու էր մնալ Ֆրանսիայի ազգեցության ներքո: Ինչ վերաբերում է Լիբանանին, ապա ենթադրվում էր նրան չընդգրկել արարական միությունում⁴³: Ֆրանսիական այս հավակնտա ծրագրումները այդպես էլ մնացին թղթի վրա: Լեանտի երկրներում ծավալված ազ-

գալին-ազատագրական շարժման հետևանքով ֆրանսիական մանգաթի վերաբերյալ հողվածների շնորհիվ սիրիական և իրանական սահմանադրութուններից, ինչպես նաև այդ երկրների հայրենասիրական ուժերի իրենց երկրների ազգային անկախության ամրապնդման ուղղությամբ ձևոք բերած հաջորդ հաշտութունները այն աստիճան թուլացրեցին Ֆրանսիայի զիբքերը կանտում և քնդհանրապես Արարական արևելքում, որ Փարիզը փաստորեն ի վիճակի չէր որևէ ձևով ազդեցություն զործել արարական միության գազափարի իրագործման ընթացքի վրա:

1943 թ. հոկտեմբերի 26-ից նոյեմբերի 3-ը Ալեքսանդրիայում և Կահիրեում կարևոր բանակցութուններ տեղի ունեցան Նահճասի և Սիրիայի վարչապետ Սաադալլա Զարրիի ու արտաքին գործերի մինիստր Զամիլ Մարզամի միջև: Մինչ այդ արարական միության հարցի շուրջ սիրիական հողմք հոկտեմբերի 10-ին Շթորայում խորհրդակցել էր նաև իրանական ներկայացուցիչների հետ: Եզիպտա-սիրիական բանակցութունների ընթացքում Դամասկոսն իր պատրաստակամությունը հայտնեց անգամակցել արարական ազազա միությանը, անկախ այն բանից, թե այն ինչ ձևով կիրակա-նացվի՝ կենտրոնացված պետության, միբարական մի կազմակերպության, թե որևէ այլ ձևով: Սաադալլա Զարրին տեղեկացրեց, որ Սիրիան պատրաստ է արարական մյուս երկրների հետ համագործակցություն հաստատել անխափր քույր ասպարեզներում, այդ թվում՝ նաև քաղաքական⁶⁷, նա միաժամանակ նշեց, որ իր կասաճարությունը կողմնակից է «Մեծ Սիրիայի» ստեղծմանը, սակայն այդ միաճարումում ուղահայանելով հանրապետական վարչակարգը որպես հիմք և Դամասկոսը իբրև մայրաքաղաք⁶⁸: Սիրիական հողմք հայտնեց, որ ինքը հանաչում է կիրանանի անկախությունը և տարածքային ամրոզականությունը, պայմանով, որ սիրանանը պահպանի իր անկախությունը, արարական հողմնորոշումը, Սիրիայի ու նրա (կիրանանի—Շ. Պ.) միջև հաստատվել ամուր անտեսական կապեր⁶⁹: Սիրիան պաշտպանեց արարական ազազա միությունն անկախ արարական երկրներիով սահմանափակելու ստաչարիքը, սակայն նշեց վարժող բանակցութուններում պաղեստինյան արարական կուսակ-

ցությունների մասնակցութեան անհրաժեշտութիւնը: Միութեան հարցում սիրիական զիրքորոշման առանձնահատկութիւնն այն էր, որ նա միջպետական ճակարակը չէր համարում արարական միութեան իրականացման միակ ձևը: Սիրիան կողմնակից էր միջարարական համագործակցութեանն էլ ավելի խոր հիմքերի վրա դնելուն, ընդհուպ մինչև արարական միացյալ պետական միավորում ստեղծելուն: Այս առումով էլ պետք չէ որպէս սոսկ հայտարարութիւն ընկալել Սասգալլա Զարբիի այն միտքը, որ «Սիրիան կհրամարդի իր երկրներում իր գրոշակից ավելի բարձր պարզել մի այլ գրոշ, բացի արարական միութեան գրոշից»¹⁰, նմանորինակ զիրքորոշումը պայմանավորված էր Սիրիայում արարական միութեան գաղափարի անհամեմատ ավելի մեծ ժողովրդականութեամբ: Եվ սակայն, Սիրիան պատրաստ էր զենչ միութեան ոչ ամեն զեռով «Մեծ Սիրիայի» նախագծին իրենց համամասնութեանը խիստ սկզբունքայնորեն պայմանավորելով երկրի հանրապետական վարչակարգի պահպանման պահանջով, սիրիացիները գրսեւորում էին իրենց վեճականութիւնը՝ որևէ կենտրոնացված միութեան նախագիծ պաշտպանելու այն դեպքում միայն, եթէ այն իրականացվեր որոշակի գեոմերատական սկզբունքների հիման վրա: Հարկ է շեշտել, որ Դամասկոսի նման զիրքորոշումը շատ բանով պայմանավորեց անգլո-հաշիմյան «Մեծ Սիրիայի» և «Բարեկեր մահիկի» նախագծերի ձախողումը:

Այդ նախագծերի իրականացմանը գեծ էր նաև գրանց ոչորար ներքաշվելու համար հայտանշված արարական մյուս երեսասարդ հանրապետութիւնը՝ Լիբանանը՝ 1944 թ. հունվարին վարչապետ Ռիպի Սալհի և Նահապի միջև կայացած բանակցութեանների ընթացքում շրջանակային կողմը շեշտեց, որ Լիբանանը պատրաստ է ամենալայն քաղաքական, տրեստական և մշակութային համագործակցութեան հաստատել արարական մյուս երկրների հետ միայն իր անկախութեան պահպանման հիմքի վրա: Լիբանանի այսպիսի զիրքորոշումը կանխորոշված էր 1943 թ. սեպտեմբերի ազգային ուխտով, որի արտաբերն քաղաքական կարևոր գրույթներից մեկը երկրի անկախութեան հիմքի վրա արարական մյուս պետութեանների հետ կապերի ընդլայնմանն ու զարգացմանն էր վերա-

բերում⁵¹։ Ռիազ ՍոլՇը առաջ բաշեց այն տեսակետը, որ միշտարարական համագործակցություն ծավալման համար առաջնային նշանակություն ունի արարական երկրներում արևմտյան ազգեցության թուլացումը⁵²։ Լիբանանյան այս տեսակետը, ինչպես նաև 1944 թ. փետրվարին եղիպտո-եմենյան բանակցությունների ժամանակ ԵՄԼԻ արտահայտած ցանկությունը՝ միշտարարական համագործակցությունը տարածելու նաև արարական երկրների դեմ ուղղված ազդեցությունների դեմ պայքարելու ուղղությամբ, ընդունվելու գնացում կնպաստեին ստեղծվելիք միությունը էլ ավելի արդյունավետ և օգտակար դարձնելուն։ Ինչպես և Լիբանանը, ԵՄԼԻ նույնպես հանդես էր գալիս արարական համագործակցությունը միջպետական մի կազմակերպության միջոցով հաստատելու ոգով⁵³։ Մասնակցելով արարական միության շուրջ վարվող բանակցություններին, ԵՄԼԻ ցանկանում էր դուրս գալ երկարամյա միջազգային մեկուսացումից և ձգտում էր դրան հասնել ավելի շուտ համագործակցելով արարական, քան արևմտյան երկրների հետ։ Լիբանանն իր հերթին հույս ուներ արարական միության միջոցով ամրապնդել իր ազգային տնտեսությունը և այն օգտագործել արարական մյուս երկրների հետ շահավետ տնտեսական կապեր հաստատելու համար։

Եղիպտո-եմենյան խորհրդակցություններով արարական միություն ստեղծելու գործում ավարտվեց 1943 թ. ամռանը եղիպտո-իրաքյան բանակցություններով սկսված մի կարևոր փուլ։ Այն որակական մի նոր աստիճան էր նշանակվում արարական միությունն հասնելու ճանապարհին։ Առաջին անգամ լինելով արարական համագործակցության հարցը բնարկվում էր միջպետական մակարդակում։ Բանակցություններին ընթացքում պարզ դարձավ, որ դրանց մասնակից չոթ արարական երկրների միջև միությունն հնարավոր է իրագործել ոչպիտեմալ միջպետական մի կազմակերպության ձևով միայն։ Արարական աշխարհում ձևավորված կամ ձևավորման ընթացքում գտնվող առանձին պետությունների, դրանց միջև գոյություն ունեցող հակասությունների ու զարգացման մակարդակների տարբերությունների պայմաններում համաարա-

բական միությունն իրագործելու մի ուրիշ ալլընտրանքային
աարբերակ չկար:

Արարական միության շուրջ վարժող բանակցություն-
ները ընթացքում և գրանից հետո սեկզիական զեկավար շր-
շաններում շարունակում էին քննարկել Անգլիայի արարա-
կան քաղաքականության հետ կապված հարցերը: Ինչպես
զա երևում է Ա. Գոմաայի շրշանաության մեջ գրած նյու-
թերից, 1942 թ. կեսերից Անգլիային Արարական արևելքում
ամենից շատ հուզող խնդիրներից մեկը պաղեստինյանն էր:
Անգլիական կարիքների սրտում 1942 թ. հուլիսին ներքին
գործերի մինիստր Լեբերտա Մորիսոնի գլխավորությամբ
կազմվեց մի հատուկ հանձնաժողով, որը ուսումնասիրելու էր
Պաղեստինի հարցը: Հանձնաժողովը 1944 թ. հունվարին կա-
ռավարությանը ներկայացրեց մի զեկուցագիր, ըստ որի նա-
խատեսվում էր պատմաաշխարհագրական Սիրիայի տարած-
քում ստեղծել երեք առանձին պետություններ՝ «ԱՆՍ Սիրիա»
(Սիրիական հանրապետության, հարավային Լիբանանի, Պա-
ղեստինի արարական մասերի և Անգլոհորդանանի միավոր-
մամբ), Լիբանան և հրեական պետություն: Եսլն զեկու-
ցագրով նախատեսվում էր Անգլիայի զեկավարությամբ և
ԱՄՆ-ի ու Զրառիայի մասնակցությամբ Սրուսաղեմի շր-
շանում միջազգային վարչակարգ հաստատել: Ավելի ուշ՝
1944 թ. աշնանը, սեկզիացի մի շարք մասնագետներ, հաշ-
վի առնելով «ԱՆՍ Սիրիայի» նախագծի իրականացման բար-
դությունը, առաջ քաշեցին «Հարավային Սիրիայի» ստեղծման
ծրագիրը, որը կընդգրկեր Անգլոհորդանանը և Պաղեստինի
արարական հատվածները:

Այս բոլոր նախագծերը հետամուտ էին հիմնականում
մեկ նպատակի. Պաղեստինում հրեական պետության ստեղծ-
ման հասնել՝ առանց արարական երկրներում Անգլիայի
զերբերը վաճակելու: Սակայն Անգլիայի արտաքին գործերի
մինիստրության մասնագետներն ու անձամբ Ա. Իդենը հա-
վատացած չէին, որ նման նախագծերով կարելի է հրեական
պետություն ստեղծելու. հարցում արարների համաձայնու-
թյունն օտանալ, կամ էլ գրանց միջոցով գտնել եվազագույնի
հասցնել Անգլիայի սպանակացող վնասները արարական եր-
կրներում: Զորին Օֆիսում զերակշռում էր այն տեսակետը:

որ արարական որևէ միություն, այդ թվում եսև «Մեծ Սրբիան», չի համաձայնի Պաղեստինի բուժամսանք⁵⁴։ Միության շուրջ վարչող բանակցությունների ընթացքում արարական մայրաքաղաքների մի մասի կողմից քաղաքական համագործակցության հարցի առաջ քաշումը վնասում էր, որ արարների որևէ համախմբում զօգվար է ենթադրելու Անգլիայի ամբողջական վերահսկողությանը։ Այս բույսից ելնելով, Լոնգոնը որոշեց հասնել 1944 թ. սկզբին արդեն որոշակի հեռանկար դարձած արարական միության հարցի շուրջ եախապատրաստական կամիտելի նստաշրջանի հրավիրման հետևանքները։ Փոքին Մֆիսը 1944 թ. փետրվարին մինչև իսկ նույնի Մաիզին թիւագրեց զազարեցնել իր ակտիվությունը արարական միության հարցում, երբ Իրաքի վարչապետը նոր էր վերագործել Դամասկոս, Բեյրութ և Ամման կատարած այցելությունից, որի ընթացքում նա մի տեղում էս հետաժող էր եզել շարքերը մահիկի ծրագրի իրականացմանը⁵⁵։

Հաճանարար բանն այն էր, որ Լոնգոնը, թերահավատ հաշիմյանների գերիշխանությունը այդ ծրագրի իրականացման հնարավորությունը հարցում, երկնչում էր, որ Իրաքի շահերի աշխատությունը սիրիական և լիբանանյան կառավարություններին կզոգի որպես հակահշիտ էլ ավելի աշխուժացնել իրենց գործունեությունը համաարարական միության շուրջ եախապատրաստական կամիտելի նստաշրջանի հրավիրման ուղղությամբ և գրանել իսկ կմախողվեն նստաշրջանն առայժմ հետաձգելու Լոնգոնի ծրագրերը։ Իրենց նպատակին հասնելու համար անգլիացիները որոշակի շնչում գործադրեցին արարական բույսը երկրների վրա։ Երանց թիւագրեմքով 1944 թ. մայրսին և ապրիլին, համապատասխանարար Սրբիայի արտաքին գործերի մինիստր Ջամիլ Մարգամի և Լիբանանի վարչապետ Ռիսայ Մուհի հետ բանակցությունների ժամանակ, սասուչյան միացուար զեմ արտահայտվեց «պատերազմական պայմաններում» եախապատրաստական երտաշրջանի հրավիրմանը⁵⁶։

Արարական երկրները միասնամանակ տեղի տվեցին անգլիական այս շնչման առաջ, 1944 թ. հուլիսի 12-ին միայն Եզիպտոսը արզարագատություն մինիստր Սարրի Արու Ալամը վարչապետ նահանսի անունից հայտարարեց, որ իր կա-

սովորութիւնը պաշտօնական հրովերներէ ուղարկել քանակ-
ցութիւններէ մասնակից արտօրական երկրներէ կառավարու-
թիւններէն, ստաշարկելով հուլիսի վերջին—օգոստոսի սկզբ-
րին Կախապատրաստական կոմիտէի նրա հրովերէ Եզիպ-
տաւում, Ե՛վ Վահրէի այս Կախաձեռնութիւնը, և՛ արտ-
օրական մի քանի կառավարութիւններէ անմիջական ու զրա-
կան արձագանցը շատ քանով արդշունք կին արտօրական
երկրներէ հասարակական աարքեր խովերի կողմից միութիւն
զուգամարին ցույց արված այն աշակցութիւն, որը 1942 թ.
սկսած արտահայտվում էր նաև ուսանողներէ, կանանց, իրա-
վարաններէ և նմանատիպ այլ համաարտօրական համադու-
մարներ հրովերելու զանգվածային շարժումներում: Երա հեռ
մէկտեղ ոչևոր է նշել եզիպտական կառավարութիւն հեռու-
զանկանութիւնը Կախապատրաստական կոմիտէի նստաշրջան
հրովերելու հարցում:

Մերիայի, Կրանանի, Իրաքի և Անդրհորդանանի կառա-
վարութիւններն ընդունեցին Եզիպտոսի հրովերը, մինչ Աս-
ուդյան Արաբիան ու Երան հեռուելով նաև Եմենը ձգտում կին
հեռամղել նստաշրջանի հրովերումը: Միայն իրենց ջանքերի
ազարդշունքիւն ի տես և սուանց իրենց մասնակցութիւն
նստաշրջանի գումարման հեռանկարից մասովա, Ասուդյան
Արաբիան և Եմենը հայտնեցին, որ պատրաստ են մասնակ-
ցելու կոմիտէի նրաւերին: Նրանց պատվիրակները՝ Հուսեյն
Փարսի և Տուսուֆ Յասինը, Ալեքսանդրիայում սեպտեմբեր-
ի 25-ին իր աշխատանքն սկսած արտօրական միութիւն Կա-
խապատրաստական կոմիտէի նստաշրջանին մասնակցեցին
համապատասխանար սեպտեմբերի 28-ից և հեռուեմբերի
1-ից, այն քանից հեռու, երբ խորհրդատուով մասնակցի-
ները առաջին նրաւի որոշման համամայն հեռադիր ուղար-
կեցին Անաս և Ռիազ, երկու միապետներից խնդրելով ան-
հուպաղ իրենց ներկայացուցիչներին ուղարկել Ալեքսանդրիա:
Անդլիտացիներէ ընդդիմադրութիւնան հակառակ, հեռուեմբերի
մէկից նստաշրջանի աշխատանքներին սկսեց մասնակցել
նաև պաղեստինեան արաբներէ ներկայացուցիչ Մուսա ալ
Ալամին, Եզիպտոսի, Իրաքի, Մերիայի, Կրանանի և Անդրհոր-
դանանի պատվիրակութիւնները զլիամբում կին վարչա-
պետներ Մուսաաֆա Կահհաբ, Համդի Փաշային, Մաազալլա

Հարցին, թիւով Սուհը և Քառհին Արուշ Հուզան: Իրարքի պատգիրակութեանը անպատեանցում էր նաև նախկին վարչապետ նուրի Սախը:

Նախապատրաստական կոմիտեի նստաշրջանը, որ ավելի հանախ անվանվում է Ալեքսանդրիայի խորհրդածոզով, ճշտորոշեց այն հիմնական սկզբունքները, որոնք զրգիլու էին արարական ապագա միութեան հիմքում: Խորհրդածոզովի մասնակիցները սկզբից ենթ ձևնամոխու եղան արարական ապագա միութեան ձևը որոշելու հարցին: Քննարկման էին զրգած միութեան մի բանի տարրերակներ: Բացարձակ միութեան զագագաբը, որը ենթագրվում էր իրականացնելու կամ կենտրոնամուչյ մի պետութեան, կամ էլ զաշնակցային հանրակաութեան ձևով, բացի Մերթայի պատգիրակութեանից ոչ մեկի կողմից չպաշտպանվեց⁵⁵: Հարցը շլուծվեց նաև միութեանը միջարարական մի կազմակերպութեան միջոցով իրականացնելու առաջարկը բուր երկրների կողմից բնդունվելուց հետո էլ: Բանն այն էր, որ խորհրդածոզովի մասնակիցներից ոմանք (Իրար, Մերթա, Անդրհորդանան) ցանկանում էին, որ սակզմիկիք կազմակերպութեանն ունենա գործազիր իշխանութեան, իսկ մյուսները զրան համաձայն շէին⁵⁶: Տարակարծութեաններ կային նաև կազմակերպութեանում անգամ երկրների ներկայացուցչութեան և բնդունված որոշումները բուրի համար պարտագիր լինելու կամ չլինելու հարցերի շուրջ: Ոմանք կողմնակից էին հավասար հիմունքներով անգամ երկրների ներկայացուցչութեանը հաստատելուն, իսկ մյուսներն ուզում էին այն սահմանել ըստ յուրաքանչյուր երկրի բնակչութեան և բյուշի: Ոմանք առաջարկում էին ձայների մեծամասնութեամբ բնդունված որոշումներն անխախտ բուր երկրների համար պարտագիր համարել, որիշներն ուզում էին զրանք պարտագիր համարել միայն այն երկրների համար, որոնք կողմ էին բվնարկել ավշայ որոշումներին⁵⁷: Վերջիվերջո, այս հարցերի վերաբերյալ խորհրդածոզը հաստատեց նգիպտոսի վարչապետ նահհասի ձևակերպումը, որն առանց որևէ փոփոխութեան մացվեց նախապատրաստական կոմիտեի նիստերի արդյունքներն ամփոփող Ալեքսանդրիայի արձանագրութեան տուշին պարագրաֆում⁵⁸: Իրա սկզբում ասվում էր, որ «Արարական պետութեանների լիգան

քաղկաջած է լինելու արարական անկախ երկրներից, որոնց կցանկանան անգամակցել զրանս: Արարական լիզան ունենալու էր խորհուրդ, որում «լիզայի անգամ երկրները ներկայացվում են հավասար հիմունքներով: Խորհրդի որոշումները պարտադիր էին լինելու միայն զրանց կողմ ընկառնված երկրների համար: Սակայն, եթե լիզայի անգամ երկու երկրների միջև որևէ անհամաձայնություն ծագեր և այդ երկրներից մեկը կարգավորելու համար դիմեր լիզայի խորհրդին, ապա վերջինիս այդ կապակցությամբ ընդունած որոշումը կողմերի համար լինելու էր պարտադիր: Այսպիսով Ալեքսանդրիայի խորհրդածուցովը որոշեց արարական երկրների միջև համագործակցությունն հաստատել միջպետական, սեպտեմալ, համաարարական մի կազմակերպության միջոցով:

Ալեքսանդրիայի արձանագրության առաջին պարագրաֆը կանխորոշում էր նաև Արարական լիզայի խորհրդի գործունեության շրջանակները: Նշվում էր, որ Խորհուրդը «կոչված է լինելու իրագործել արարական երկրների միջև կնքված պայմանագրերը, ինչպես նաև պարբերաբար հանդիպումներ կազմակերպել՝ նրանց միջև հարաբերություններն ամրապնդելու, քաղաքական քայլերը համակարգելու...: Բոլոր միջոցներով նրանց անկախությունն ու սուվերենությունը որևէ ագրեսիայից պաշտպանելու և ընդհանրապես արարական երկրների գործերը բննարկելու համար»: Նախատեսվում էր նաև ստեղծել մի ճյուղային կոմիտե, որը կորոշեր Խորհուրդի ստատուսը և «կենտրոնից այն քաղաքական հարցերը, որոնց շուրջ կարելի է արարական երկրների միջև պայմանագրեր կնքել: Խորհրդին իրավունք էր վերապահվելու միջնորդություն կատարել լիզայի անդամների, ինչպես նաև նրանցից մեկի և մի օտար երկրի միջև պատերազմի վտանգ ծագելու դեպքում: Լիզայի անդամներին արգելվում էր միմյանց միջև առաջացած ստորաձայնությունները լուծել ուժի գործադրումով, ինչպես նաև վարել այնպիսի քաղաքականություն, որը կվնասեր լիզային կամ նրա անդամներից մեկին: Ալեքսանդրիայի արձանագրության առաջին պարագրաֆի այս գրույթները վկայում էին, որ իմպերիալիստական երկրների անկախիթեներին հակառակ, Արարական լիզան ա-

ուշին Հերթին քաղաքական գեր կատարող մի մարմին էր լինելու:

Այնքանագրքի մի արձանագրութեան ներկորդ պարագրաֆի համաձայն արարական համալործակցութեանը տարածվելու էր նաև անտեսութեան, ֆինանսների, հաղորդակցութեանների, մշակութի, քաղաքացիական, առողջապահութեան և սոցիալական ստուգարեղներում:

Համաձայնելով արարական ապագա միութեանը միջակատեղան մի հազմակերպութեան միջոցով իրականացնելու գաղափարին, տարրեր նկատառումներով արարական ավելի սերտ միութեան կողմնակիցները՝ Սիրիան, Անգլոսրգանաներ և Իրաքը, չէին հրաժարվում իրենց նախնական անտակետներն ստուգալու մի քանակացնելու հույսից: Իրաքի նախկին վարչակառույցի Սահիզը Այնքանագրքի խորհրդատուներում էլ արժարձնեց «Մեծ Սիրիայի» հարցը: Այդ նախագիծն սրակարգում մտցնելիս հաշիմյաններին ներկայացուցիչները ակնկալում էին, որ սիրիական պատվիրակութեանն իրենց Հեռ միացյալ նախատող հանգնեց կգա: Դրա պատճառն այն էր, որ Սիրիայի թեկուղ վերապահումով «Մեծ Սիրիայի» սգաին հանգես գալիս ու երա արարական ավելի սերտ միութեան կողմնակից լինելը երանք մեկնարանում էին որպես սիրիական կատարութեան պահանջի ման գիրքորոշման արտահայտություն: Սակայն իրաքանագրոսրգանանյան հույսերը շարգարացան: Խորհրդատուներում սիրիական պատվիրակութեանը, «Մեծ Սիրիայի» նկատմամբ իր գրական վերաբերմանը հանրապետական վարչակարգի պահպանումով պայմանավորվելուց բացի նշեց, որ Անգլոսրգանանի և Պաղեստինի անգլիական մանգատային արապետութեան տակ գտնվելու պայմաններում ինզրո առարկա նախագիծն քննարկումը անմամանակ է⁵¹: Այլ խոսքով, սիրիական կողմը գիտ էր արտահայտում «Մեծ Սիրիայի» նախագիծը անցրահայի մանյան տարրերակող իրականացնելուն: Փորձելով հարցը վակուուց դուրս բերել, Սահիզն առաջարկեց, որ նախապատրաստական կամիանի նստաշրջանը գտնե գրանորի իր անտակետը բնոցանրապես արարական ավելի սերտ մի միութեան հարցի վերաբերյալ: Վերջիվերջո որոշվեց Այնքանագրքի արձանագրութեանում մտցնել նրորոդ պարագրաֆը, որում նշվում էր:

«Կոնստանդնուպոլսի» քննարկումը այս առաջին քայլը, կոմիտեին հայտնի, որ պաշտպանում արարական երկրներն այն կամ-բայովեղնն այլ քայլերով եւ...»: նույն Մարտի ցանկանում էր այս պարագրաֆն ոգտապարծել ոչ միայն «Մեծ Միջին» նախադիմն իրականացնելու համար, նա նաև հայտնիներ գրա միջոցով հասնել իրգայի քննարկականն ի հայիվ Քուր-բիայի, Աֆղանստանի և Երանի, այդպիսով այն գարննելով մեղաւազը: արեւելյան մի կազմակերպութուն»:

Ալեքսանդրիայի արձանագրության շորորդ պարագրաֆը վերաբերում էր կրանանին: Միջինի առաջարկով մտք-ված այդ պարագրաֆում խորհրդամոզովի մասնակից երկը-ները հայտարարում էին, որ իրենք հանաւում են կրանանի անկախությունը և տարածքային սմբողշակությունը, ըստ որում շեշտում էին, որ իրենք զա անում են հենվելով կրա-նանի խորհրդարանի կողմից միանալներն հաստատված 1913 թ. Հեյանմրիյի 7-ի անկախ քաղաքական գիծ անց-կացնելու մտադրության վերաբերյալ կառավարական հայ-տարարության գրա: Սրանով ապագա Արաբական իրգայի անդամնելը ցույց էին առնիս, որ իրենք կրանանի անկախու-թյունը զհատում են որպես իրանանցիների մեղք բերած նվա-հում և այն շեն կապում այդ հարցում Ֆրանսիայի զիրքո-րոշման հետ: Բայց այդ, այս պարագրաֆով կրանանի սահ-մանները ստանում էին համարարական հանաւում, ինչը նույնպես կարևոր էր գրանց օրինականության հարցի շուրջ այլևայլ գրույցները զազարեցնելու առումով: Եվ վերջապես պարագրաֆը մի անգամ եւ քննվում էր հիմնադրվելիք Արա-բական իրգայի միջոցնական, ուղիտնալ իննելը, որով և ցրում էր ապագա միությունում կրանանի ինքնուրույնության վերացման վերաբերյալ իրանանյան հասարակական որոշ շրջանակներին ունեցած մտազխությունները:

Հակասակ անգոնի քննարկմադրության, Ալեքսանդրիայի խորհրդամոզովը քննարկեց նաև Պաղեստինում տիրող ի-րադրության հարցը: Խորհրդամոզովի ավարտից հետո հրա-դարակված հազարգադրությունում ետաաշրջանի մասնակից-ները ոչշունում էին պաղեստինյան արարների ներկայացու-ցիչ Մուսա ալ Ալամիի ներկայությունը և նշում, որ արա-բական երկրները հատուկ նշանակութուն են առնիս «եղբայր

երկրի գործին⁵⁴։ Ալեքսանդրիայի արձանագրությունում Պաղեստինին էր վերաբերում Հինգերորդ պարագրաֆը։ Այնտեղ սովում էր, որ «Պաղեստինը արաբական երկրների կարևոր մասն է, և որ արաբների իրավունքներն այնտեղ չեն կարող ստեղծարվել առանց արաբական երկրների խաղաղությունը վտանգելու»։ Նշվում էր նաև, որ «Հրեական ներգաղթը դադարեցնելու, արաբներին պատկանող Հողերը պաշտպանելու և Պաղեստինին անկախություն տալու վերաբերյալ Մեծ Բրիտանիայի ստանձնած պարտավորությունները՝ իրականացվելու ղեկցում կնպաստեն խաղաղության և անվտանգության ամրապնդմանը»։ Այսպիսով, արաբական երկրները պաշտպանում էին 1939 թ. անգլիական կառավարության Սպիտակ գրքի գրույթները Պաղեստինի հարցի վերաբերյալ։ Ալեքսանդրիայի խորհրդատու Ջամալիֆեյնեյը գտնում էին, որ եվրոպական Հրեաների հարցը պետք չէ շփոթել սիոնիզմի հետ և զեմ էին արտահայտվում նրանց հարցը «մի կոր սեպարատիստականություն չունենալ, որի զոհերը կզատեն Պաղեստինի արաբները...»։ Խորհրդատու Ջամալիֆեյնեյ Մուսա ալ Ալամին առաջարկեց ստեղծել «Արաբական ազգային ֆոնդ»՝ Պաղեստինի արաբներին պատկանող Հողերը փրկելու համար սիոնիստական ստեղծություններից⁵⁵։ Արձանագրությունում սովում էր, որ այդ հարցը տնտեսական ու ֆինանսական հարցերի ենթաժողովում նախնական քննարկման ենթարկելուց հետո կզբվի նախապարտաստական կոմիտեի առաջին ևստաշրջանի որակարգում։

Ալեքսանդրիայի արձանագրության շարքորդ և Հինգերորդ պարագրաֆները փաստաբան նույն արձանագրության առաջին պարագրաֆի գրույթների իրազարման առաջին փորձերն էին։ Մ'զ այս հանգամանքը, և՛ Ալեքսանդրիայի խորհրդատու Ջամալիֆեյնեյի փաստն ու նրա ընթացքը վկայում են, որ 1944 թ. կեսերից արաբական միություն ստեղծելու շարժումը Հրեականում ընթանում էր ոչ միայն օտարերկրյա տերությունների, ժառանգորային Անգլիայի կամքին հակասակ, այլ նաև զուրս էր եկել նրանց վերահսկողության տակից։ Այս կապակցությամբ անհրաժեշտ ենք համարում քննելուց թույլի անգրապանալ կիցայի ստեղծման գործում Լոնդոնի «Ներգրման» խնդրիև Սոփեստական արևելագիտա-

կան զրահանություն մեջ հաճախ այն տեսակետն է արտահայտվել, որ Անգլիան պաշտպանում էր լիզաչի ստեղծման գործը, ձգտելով արարական միության զաղափարը ծառայեցնել իր շահերին⁵⁰։ Այս տեսակետը թափանցել է նաև վերջերս լույս տեսած «Ջարգացող երկրները ժամանակակից աշխարհում, նոր ուժ համաշխարհային քաղաքականությունում և էկոնոմիկայում» և «Ջարգացող երկրների արտաքին քաղաքականությունը, բնօրինակ սրբաբնույթ և հետադարձ մեթոդաբան» արձեղագրի մեկնարկում և ներքինի էջերը⁵¹։ Մինչդեռ իրականում Լեոպոլդ, վախճանով ստեղծվող արարական միջպետական կազմակերպություն քաղաքական տեղեկահանակի ուղղվածությունից, նաև ոչ մի լավ բան չպեղելիչելով Պաղեստինի հարցում նրա տեսակետակներով հզի ակտիվությունից, սկսած 1944 թ., ինչպես վերևում հիշատակված փաստերն են վկայում, ամեն կերպ շանում էր խոչընդոտել Արարական լիզաչի ստեղծումը։

Այնքանագրի առձանագրությունը 1944 թ. հոկտեմբերի 7-ին ստորագրվեց խորհրդածոգովի մասնակից չոթ երկրներից միայն հինգի՝ Ադիպոսի, Իրաքի, Մերիայի, Անգլիայի և Լիբանանի կողմից, բանի որ ստույգական և էսենյան պատվիրակները համապատասխան իրավասություններ չունեին։ Սաուդյան Արաբիան և Օմենը արձանագրությունը հաստատեցին համապատասխանաբար 1945 թ. հունվարի 7-ին և փետրվարի 3-ին։

Արարական ապագա միության հիմնական սկզբունքները, հատկապես միության ինչ մեծ իրականացնելու հարցը Ալեքսանդրիայի խորհրդածոգովում որոշելուց հետո թվում էր, որ արարական երկրներն առանց որևէ դժվարության կմշակեն Արարական լիզաչի ստատուսը և այն արագորեն կյանքի կհանեն։ Եվ սակայն, ինչպես Արարական լիզաչի պակտի մշակմանը նվիրված քաղաքական ենթահանձնաժողովի նստաշրջանում, որը նահիրում զումարվեց 1945 թ. փետրվարի 14-ից մարտի 3-ը, այնպես էլ զրանից առաջ ու հետո հարկ եղավ հազիմահարել տարբեր բնույթի մի շարք խոչընդոտանքներ։

Առաջին խոչընդոտը կապված էր արարական միության հարցում Սաուդյան Արաբիայի գրեհորած նոր մտայնական հետ 1945 թ. հունվարի սկզբին, Ալեքսանդրիայի արձանագրության

գրութիւնը հաստատելու հետ մեկտեղ, Սատուզյան Արարիան, որքան էլ դա արարօրինակ թվաւ, առաջ քաշեց արարական ապագա միութիւնը արարական անկախ երկրներէ միշտ կնքովելիք մի գաշինքի միշտցով իրականացնելու զազափարք: Այդ գաշինքն ունենալու էր ինքնազաւտականական բնույթ և ողջովամ չէր լինելու մի այլ երկրի կամ երկրներէ խմբի գեմ: Ռիազն անհրատելու էր համարում եսև, որ միութիւն ըստ անգամները հանաշին Սրբիայի և Լիբանանի անկախութիւնը և երանց հանրապետական վարչակարգերը: Բացի այդ եսխատեալում էր, որ Սատուզյան Արարիային իրազումը վերապահէր շմանակեցել միութիւն շրջանակներում ձեռնարկվող սրկեզրական և լուսավորական այն եսխատեալումներին, որոնք կարող էին անհարկը լինել իսլամի սկզբունքներին⁶⁸: Կարելի է այն հետեւութիւնն անել, որ Ռիազը, ընդհանրապես կողմնակից լինելով արարական միութիւնը, ցանկանում էր դա իրականացված տեսնել ոչ թէ սկզբնաւ կազմակերպութիւն, այլ արարական երկրներէ միշտ կնքովամ մի գաշինքի ձեով: Սակայն հարցի նկատմամբ այսպիսի մտանցումը կարող էր հանգեցնել միութիւն զորքը զլուի քերելու ձգվածանը: Միութիւն ստուգական ստորբերակին, որն ըստ լութիւն գրական պետք է համարել, Լոնդոնի թեկազրանքով ամենայն հազմանկանութիւնը կընդգրկմանային հաշինյանները, քանի որ Անգլիան քայտարար էր վերաբերում ստուգական եսխատեալութիւնը⁶⁹: Այն ազելորդ մտավախութիւն կարող էր առաջացնել եսև լիբանանյան քաղաքական որոշ շրջանակներում: Ազելորդ այս քարգութիւններէ կարելի է իտուսափել, ևթէ վերահիշյալ առաջարկները պարզորոշ ներկայացվին ոչ թէ որպես Ալեքսանդրիայի սրմանազրութիւնում առաջ քաշված Արարական լիգայի զազափարի այլընտրանք, այլ իրեն հենց Արարական լիգայի շրջանակներում իրականացվելիք միջցատումներէ վերաբերյալ նկատառումներ: Ռիազի գիրքորոշման այզպիսի փոփոխման հարազոր եզով համեկ Եզիպտոսի թագավոր Զարուկի 1945 թ. հունվարի վերին Սատուզյան Արարիա կատարած այցելութիւն ընթացում: Դա անգլիական իրազնկ «Թայմս» թերթը որակեց որպես «որոշ շափով եման Լիգայի վերջնական ստեղծման Լրաշինիթի»⁷⁰:

1945 թ. փետրվարի 14-ին Կահիրեում բացվեց Արաբական լիգայի պակտը մշակող քաղաքական ենթահանձնաժողովի նստաշրջանը: Դրան մասնակցում էին Եգիպտոսի, Սիրիայի, Լիբանանի, Անգոլո-Նորգանանի պատվիրակությունները՝ արաբին գործերի մինիստրներին, ինչպես նաև սաուդական և իրաքյան պատվիրակությունները՝ սաուդական զինվածուհու նաչը ազ զին Ջիրջիլի և Իրաքի նախկին վարչապետ Լուրի Սաիդի ղեկավարությամբ: Նստաշրջանին չէր մասնակցում Նմանը, Պալեստինի արաբներին ներկայացնում էր Մուսու ալ Ալամին: Նստաշրջանի քննարկմանը ներկայացված էին Ալաբական պետությունների լիգայի պակտի իրաքյան և Լիբանանյան նախագծերը, ինչպես նաև Լիգայի նկատմամբ Սաուդյան Արաբիայի գերտնօրինալ նկատառումները, նստաշրջանի սկզբում սաուդական պատվիրակը հայտարարեց, որ իր երկրի համար սկզբաներային նշանակություն ունի արաբական ապագա միությունում Սիրիայի և Լիբանանի անկախության պահպանումը և Լիգայի անգամների կողմից տրեկ արաբական երկրի տարածքի վրա կատարված ցանկացած սղջրեսիայի դեմ միասնաբար հանդես գալու վերաբերյալ պարտականության ընդունումը¹⁾:

Արաբական լիգայի պակտի մշակման համար հրավիրված քաղաքական ենթահանձնաժողովի նստաշրջանն հիմնականում հաստատուց այն գրույթները, որոնք արդեն կային Ալեքսանդրիայի արձանագրությունում, ինչպես նաև ավելացրեց որոշ նոր կետեր: Այս նստաշրջանում մշակված պակտի նախագծի և 1945 թ. մարտի 22-ին համաարաբական կոնգրեսի կողմից հաստատված պակտի միջև կան որոշ տարբերություններ, որոնք հիմնականում կապված են հողամասերի Թանակի, գրանց հերթականության ու խմբադրման հետ²⁾: Լիգայի պակտի գերլուծումը կատարվելու է ըստ նրա հաստատված տարբերակի: Միակ էական տարբերության մասին, որ կա գրանց միջև, ստորև առանձին կնշվի:

Քաղաքական ենթահանձնաժողովը հաստատուց Ալեքսանդրիայի արձանագրության այն գրույթը, ըստ որի Լիգան բազկացած էր լինելու միայն արաբական անկախ երկրներից (Արաբական լիգայի պակտի հողված 1-ին): Որոշ տարածայնություններ առաջացան նույն հողվածի երկրորդ մա-

սի շուրջ, որք վերաբերում էր ապագայում արարական նոր-
անկախ արևել երկրի կիզաչին անզամակեցելու ձևակերպում-
ներին: Ըստ իրարքյան նախագծի, արարական ամեն մի ան-
կախ երկիր կարող էր այդ կազմակերպության անզամ զառ-
նայ այդ մասին տեղյակ պահելով կիզաչի Քարտուզարու-
թյանն ու մասնակից երկրներին⁷³: Իրանեանյան նախագիծը
անհրաժեշտ էր համարում նաև, որ արևել երկրի կիզա ընդուն-
վելու հարցի առթիվ կայացվի հորհրդի հաստիկ որոշում⁷⁴:
Նախապատմությունը արվեց լիբանանյան ձևակերպմանը,
որը և զբվեց կիզաչի պակաի 1-ին հոգվածի երկրորդ մասի
հիմքում:

Ըստ պակաի 2-րդ հոգվածի, կիզաչի նպատակը լինելու
էր սումեղացնել կապերը անզամ երկրների միջև, համակար-
գել նրանց քաղաքական ծրագրերը՝ միմյանց միջև համա-
գործակցություն հաստատելու համար, պահպանել նրանց
անկախությունն ու սուվերենությունը...»: Նույն հոգվածով
նախատեսվում էին նաև այն բնագավառները, որոնցում
ծավալվելու էր միջարարական համագործակցությունը: Գրանց
էին. 1. Տնտեսության և ֆինանսների, 2. Հաղորդակցություն-
ների, 3. մշակույթի, 4. քաղաքացիական, 5. սոցիալական,
6. կրոնի ոլորտները: Առաջ անցնելով նշենք, որ պակաի 4-րդ
հոգվածով նախատեսվում էր հորհրդին կից համապատաս-
խան կոմիտեներ ասեղծել՝ վերահիշյալ յուրաքանչյուր առ-
պարհզում համագործակցությունը համակարգելու համար:
Հաշվի աննելով Սաուդյան Արաբիայի նկատառումը Իզլամի
սկզբունքներին հակասող ձեռնարկումներին շմանակեցելու
վերաբերյալ, նպատակահարմար համարվեց պակաի 2-րդ
հոգվածում նշել, որ «... անզամ երկրների միջև համագոր-
ծակցությունը ծավալվելու է նկատի ունենալով յուրաքանչյուր
երկրի վարչակարգը և զբախում գոյություն ունեցող պաշ-
տանները»:

Արարական կիզաչի պակաի 3-րդ հոգվածի համաձայն
կիզան ունենալու էր հորհուրդ, որում պուրաքանչյուր երկիր
ունենալու է մեկ մայր...»: Խորհրդի խնդիրն էր լինելու զի-
րականացնել կիզաչի նպատակները, վերահսկել անզամ եր-
կրներին միջև կնքվելիք պայմանագրերի իրականացումը:
Ըստ պակաի 8-րդ հոգվածի, Խորհրդի որոշումները պարտա-

դիր էին լինելու միայն այն երկրների համար, որոնք կոչմ էին քվեարկել տվյալ որոշմանը, նույն հոգովանը, զարմաշ էլենելով սասուցական վերահիշյալ եկատառումից, նախատեսում էր, որ «կորչրդի որոշումները յարաքանչյուր երկրում իրականացվելու են ըստ այդ երկրի ներքին սրենքների: Կորչրդի գումարվելու էր տարեկան երկու անգամ՝ մարտ և հոկտեմբեր ամիսներին, իսկ կորչրդի արտաճերթ նիստ կարող էր տեղի ունենալ կիցայի անգամ երկու երկրների պահանջով (հոգված 11): Կորչրդի նիստում հերթով նախագահելու էին անգամ երկրների ներկայացուցիչները (հոգված 15): Կահիրեն լինելու էր Արաբական լիգայի մշտական նստավայրը, սակայն կորչրդի նստաշրջանները կարող էին տեղի ունենալ նաև այլ երկրներում (հոգված 10):

Արաբական լիգան ունենալու էր Վիսավոր քարտուղարություն՝ բազկացած գլխավոր քարտուղարից, նրա անգակալներից և այլ պաշտանյաններից: Վիսավոր քարտուղարը մեծարվելու էր կորչրդի անգամների ձայների երկու-երրորդի ընծամասնությունը (հոգված 12): Վիսավոր քարտուղարը պատրաստելու էր կիցայի տարեկան բյուջեի նախագիծը և այն ներկայացնելու էր կորչրդի հաստատմանը (հոգված 13): Վիսավոր քարտուղարության պաշտանյաններ էշտակելին, կիցայի բյուջեն հաստատելին, կորչրդի, նրան կից կամիսներին և Վիսավոր քարտուղարության ներքին աշխատակարգը որոշելին, ինչպես նաև նիստերի հետաձգման վերաբերյալ հարցերը վճռելին բավարար էր կորչրդի անգամների ձայների պարզ մեծամասնությունը (հոգված 16):

Եթե որևէ երկիր ցանկանար զույս զուլ Արաբական լիգայից, ապա նա այդ մասին մեկ տարի առաջ պետք է տեղյակ պահեր կիցայի կորչրդին: Միամասնակ կորչրդը իրավասու էր կիցայից հեռացնել այն երկրին, որը ոչէր կատարի պակտից բխող իր պարտականությունները: Վերջին դեպքում կորչրդի որոշումը պետք է լիներ միամասն, առանց հաշի անկելու խնդրո առարկա երկրի ձայնը (հոգված 18):

Արաբական լիգայի պակտը փոփոխության ենթարկելու համար պահանջվում էր կորչրդի անգամների ձայների երկու երրորդի մեծամասնություն (հոգված 19):

Քաղաքականին զսովարություններ առաջացան Լիգայի պակ-
տի 5-րդ հոդվածի նկատմամբ ժամանակ, որը վերաբերում
էր Լիգայի անդամ երկրների, ինչպես նաև անդամ երկրնե-
րից որևէ մեկի և մի ստար երկրի միջև ծագած տարածայնու-
թյունների կարգավորմանը: Լիգայի պակտի թե՛ իրաքշյան,
թե՛ լիբանանյան նախագծերում, ինչպես նաև վերահիշյալ
ստուգական հուշագրում վեճերը ուժի միջոցով լուծելը հա-
մարվում էր անթույլատրելի: Այս գրույթն առանց որևէ քար-
զույթյան մտցվեց 5-րդ հոդվածում: Հիշված երկք փաս-
տաթղթերում էլ նախատեսվում էր, որ տարածայնություն-
ների կարգավորման հարցում Լիգան կատարի միջնորդի կամ
արբիտրի դեր, սակայն զրանցում տարրեր կերպ էին սահ-
մանվում այդ հարցում կորհրդի ունենալիք իրավասության
չըջանակները: Ստուգական հուշագրում առաջարկվում էր, որ
եթե որևէ երկիր չենթարկվի արբիտրածի որոշմանը, ապա
ե՛նչու արարական երկրները խորհրդակցելու են և ստիպելու
են նրան ընդունել այն, ինչը որ նիշա է: Քաղաքական են-
թակցմանի նստաշրջանի ընթացքում Իրաքը ներկայացրեց
երկու հուշագրեր, որոնցում ճշգրտված էր Քաղաքի գիրքս-
քշումը այս և այլ վիճելի հարցերի վերաբերյալ¹⁵, Իրաքը
գտն էր արտահայտվում Լիգայի միջամտությանը մինչև նրա
ստեղծումը կերպով պայմանազրերի հետ կապված հարցե-
րում, ինչպես նաև գտնում էր, որ որևէ վեճի Լիգան պետք է
միջամտի միայն վիճող երկու կողմերի համաձայնություն-
վեճերի կարգավորման հարցում Լիգայի խորհրդի իրավասու-
թյունները որոշ շափով սահմանափակված էին նաև պակտի
լիբանանյան նախագծում, ըստ որի կորհուրդը արբիտրի
իրավունք չէր ունենալու այն դեպքում, երբ տարածայնու-
թյունները վերաբերում էին որևէ անդամ երկրի անկախու-
թյանը և տարածքային ամբողջականությանը: Քաղաքական
կռմիտեն հաստատեց 5-րդ հոդվածի մի փոխդիտողական
տարբերակ, ըստ որի կորհուրդը կարգավորելու նպատակով
միջամտելու էր այն տարածայնություններին միայն, որոնք
լուծելու համար վիճող կողմերը գիտնելու էին իրեն, և որոնք
չէին վերաբերում անդամ որևէ երկրի անկախությանն ու
տարածքային ամբողջականությանը: 1945 թ. մարտի 17-ին և
19-ին տեղի ունեցած Համաարարական կոնգրեսի հրավիր-

ման կախապաշարաստական կոմիտեի նիստերի ժամանակ
սրտզնեց Ծ-րոջ Հոգվածում գրույթի ավելացնել այն մասին, որ
վեհերի կարգավորման հարցում խորհրդի որոշումները ըն-
դունվեն ձայների պարզ մեծամասնությամբ: Կախապա-
շարաստական կոմիտեն նաև նպատակահարմար գտավ, որ
վիճույ կողմերը շմասնակցեն որոշումների ընդունմանը և
որոշումներն ունենան պարտադիր բնույթ⁷⁰: Սա միակ էական
որոշումն էր քաղաքական ենթահանձնաժողովի հաս-
տատված պակասի կախադրի և մարտի 22-ին կերված պակաս
միջև: Պակասի Ծ-րոջ Հոգվածի համաձայն խորհուրդը կարող էր
միջև առաջաձայնությունների կարգավորմանը, էթև վիճույ
կողմերն այդպիսի խնդրանքով դիմեն իրեն:

Արարական լիզայի պակասի Ծ-րոջ Հոգվածով կախապա-
շարաստական կոմիտեի անգամ որևէ երկիր ազդեցության
ենթարկվի, ապա նա իրավունք է ունենալու պահանջել խոր-
հուրդի հրավիրումը արտակարգ նստաշրջանի, որը միտնայ-
նորեն որոշվու է. թե ինչ միջոցներ են ձևակարգվելու ազդե-
ցորի գեմ: Եթև ազդեցորը կիզայի անգամ լիներ, ապա նրա
մասին ըզկարկություն ժամանակ հաշվի չէր առնվելու:

Կիզայի յարացանչույր անգամ պարտավորվում էր հուր-
դի անգամ մյուս երկրներում հաստատված վարչակարգերը
և ձևակարգվելուց (Հոգված 8): Կիզայի պակասի այս Հոգվածն
արտացոլումն էր ստուգական հուշագրի այն կետի, որը պա-
հանչում էր միություն անգամների կողմից Միքիայի ու Կի-
րանանի անկախության ու դրանց հանրապետական վարչա-
կարգերի անվերապահ հանաչումը: Հատկանշական է, որ
Կիզայի պակասի կնքման կախաշեմին, քաղաքական ենթա-
հանձնաժողովի նստաշրջանում գրա գեմ շատարկելուց հետո,
Երաշը ձգտում էր հասնել այս Հոգվածը պակասից հանելուն:
Մարտի 11-ի մի հուշագրում Երաշի կառավարությունը ան-
դեկացնում էր, որ կառավարման ձևի ընարություն հարցը
վերարերում է միայն տվյալ երկրի ժողովրդին և փաստորեն
պահանչում էր 8-րոջ Հոգվածում բավարարվել միայն այս
գրույթի շարադրմամբ⁷¹: Սակայն իրաբյան այս քայլը ան-
հետանք մնաց: Կիզայի պակասի 8-րոջ Հոգվածի երկան գալը

այլ կերպ է քաջատարվում «Մերձավոր և Միջին արևելքի երկրները արտաքին քաղաքականությունը» գրքում: Ընդհանուր առմամբ իրավաչիտքն նշելով, որ սեղիպատոսի, Բրաքի, Անգրհորգանների, Սաուզյան Արարիայի և Նմանի միասնական վարչակարգերի միասնական էությունն ընկած էր նրանց փոխադարձ հարաբերությունների ինչպես կենտրոնաձիգ, այնպես էլ կենտրոնախույս ներումների հիմքում, Հեղինակներն ընկնում են շափազանցություն մեջ գրելով, որ «ինքնակալությունների պահպանման ընդհանուր նպատակը հարավոր դարձրեց Արարական պետությունների լիզայի ստեղծումը, չանի որ նրա պահպանում գոյություն ունեցող վարչակարգերի անասանությունը համարվեց սույն կիզայի ստեղծման նախապայմաններից մեկը»⁷⁶: Խնդրա առարկա Ց-րդ հոգվածը, ինչպես աեսանը, բույրովին այլ նկատառումների գրգռմամբ մտալ կիզայի պակտի մեջ: Ավելին, անգլիամետ Բրաքը ձգտում էր այդ հոգվածը պակտից դուրս պցել: Ինչ վերաբերում է ինքնակալությունների պահպանման հանգամանքին, ապա գրա գերը կիզայի ստեղծման գործում, մեր համոզմամբ, Եսկան չի եղել:

Կիզայի պակտի Ց-րդ հոգվածում նշվում էր, որ էթն կիզայի անգամ երկու երկրներ ցանկանան հաստատել ալեի սերտ հարաբերություններ, քան պակտով է նախատեսված, ապա կարող են գրա վերաբերյալ լրացուցիչ պայմանագրեր կնքել: Նույն հոգվածում ասվում էր նաև, որ կիզայի անգամ երկրների երկկողմանի, ինչպես նաև կիզայի որևէ անգամի և մի ստար երկրի միջև կնքված և կնքվելիք պայմանագրերը չեն վերաբերում կիզայի մյուս անգամներին: Չակտի 17-րդ հոգվածով նախատեսվում էր, որ անգամ երկրները ապագայում իրենք կնքելիք բույր պայմանագրերի պատանները ներկայացնեն կիզայի զլխավոր քարտուղարությունը:

Այերանգրիայի արևանագրության միակ գրույթը, որ քաջակալում էր կիզայի պակտում, զա որևէ անգամի կողմից կիզային և նրա անգամներին վնասող արտաքին քաղաքականություն չվարելու վերաբերյալ գրույթն էր: Քաղաքական ենթահանձնաժողովի քննարկմանը ներկայացված պակտի իրարյան նախագծում այս գրույթի վերաբերյալ հատուկ հոգված կար: Պետք է ենթադրել, որ այն պակտի մեջ չմտցվեց

աշն պարզ պատճառով, որ արարական երկրների միջև համաձայնեցված քաղաքականություն վարելու նպատակով ստեղծվող կրգայի պակասում այդպիսի հատուկ հողվածի գոյությունը արարական երկրների կողմից ավելորդ համարվեց: Է. Քուսան մի փոքր ծայրահեղություն մեջ ընկնելով գտնում է, որ այս, ինչպես նաև այլ կետերում կրգայի պակասը «հակահոսքն ասարկելով» է նույնիսկ «նահանջ է... Այնքանազրիաչի արձանագրության դիրքերից»⁷⁹:

Բացի վերևում վերլուծված հողվածներից, պակաս ունեւ նաև Երեւ համբելված, որոնք վերաբերում էին Պաղեստինին, ոչ կրգայի անգամ արարական երկրների հետ համագործակցությանը և կրգայի գլխավոր քարտուղարի նշանակմանը: Պաղեստինին վերաբերող համբելվածում Էշվում էր, որ նրա «գոյությունը, ինչպես նաև գեյուրն նրա ազգային անկախութունը չեն կարող բնարկման առարկա լինել, ինչպես որևէ այլ արարական երկրի անկախությունը»: Միաժամանակ կրգայի խորհրդին հանձնարարվում էր Պաղեստինից ընտրել մի ներկայացուցիչ, որը խորհրդում կներկայացներ պաղեստինյան արարական և նկատիություն ընդհանր արարական երկրներից միայն Պաղեստինի նկատմամբ այսպիսի քացառություն կատարելով, կրգայի անգամները կարծես ընդգծում էին այդ երկրի և նրան հուզող հարցերի առանձնահատուկ նշանակությունը արարական աշխարհի համար: Երկրորդ համբելվածում ասվում էր, որ Արարական կրգայի խորհուրդը աշակցելու է անկախություն ընդհանր արարական երկրների նկատմաների իրականացմանը և ձգտելու է «բարեխաղի նրանց ապահովությունն ու ստատուսը՝ օգտագործելով իր արամագրության աակ եղած բոլոր քաղաքական միջոցները»: Միաժամանակ խորհրդին հանձնարարվում էր ամեն ինչ անել՝ իրականացնելու այդ երկրների մասնակցությունը կրգայի կոմիտեների աշխատանքներին:

Կրգայի պակասի այս համբելվածները կարելի է համարել նրա առաջին, հիշա է՝ փոքր ինչ վեհերստ, բայց բոլոր զեւթերում քաղաքական ակախիվ դիրքորոշման մասին վկայող քաղաքացի: Դրանց նշանակությունը ավելի է ակնբարս գառնում, երբ հաշվի է առնվում այն, որ անգլիական և Ֆրան-

սիական շրջանները կուլիաների ետևում շանք չէին խնայում այդ համընդամենից պակասից հասնելու համար²⁰։

Պակասի երբորոշ համընդամենով Արարական լիզաչի ստաշին ղեկավար քարտուղար էր Եղանակվում Արցախում համարված Ազգամար, որը մինչ այդ Ազգայության արտաքին գործերի միտնարության արարական երկրների վարչության տնօրենն էր։

Արարական պետությունների լիզաչի պակասը ստորագրվեց Կահիրեում 1943 թ. մարտի 22-ին Միրխայի, Անդրհորհանյանի, Երաչի, Սառազյան Արարիայի, Արանյանի և Ազգայության Երկայայացուցիչների կողմից։ Քայքի Սառազյան Արարիայից, մնացած արարական պետությունները Երկայայցված էին իրենց վարչապետներով։ Մայիսի 5-ին պակասը ստորագրեց նաև Սմեկը։

Պակասը ունի մեզ մտած մայիսի 10-ին։ Արարական լիզաչի կառուցվածքն սկզբնական շրջանում կանխորոշվում էր միայն նրա պակասով։ Սակայն, եթե պակասը Հեռապատրիներին փոփոխություն չերեց, ապա Արզաչի կառուցվածքը շատ բանով փոխվեց։ Նախ Արզաչի կողմից 1946 թ. նոյեմբերի 20-ի որոշումով ստեղծվեց Արզաչի քաղաքական կոմիտեն, որը Հեռապաշտում պարծավ կորհրդից Հեռա Արզաչի ամենակարևոր մարմինը։ Արզաչի աշխատանքը կարգավորելու համար ընդունվեցին նաև մի շարք սրինայվներ։ 1951 թ. դեկտեմբերին հաստատվեց կորհրդի աշխատակարգի վերաբերյալ սրինայվներ։ 1951 թ. հոկտեմբերին նույնպիսի սրինայվով ընդունվեց նաև Արզաչի կոմիտենների, իսկ 1953 թ. մայիսին՝ Գլխավոր քարտուղարության վերաբերյալ²¹։ Այս սրինայվներից պայմաններն փոխեցին Արզաչի կառուցվածքը, ինչպես նաև սրոշ լրացումներ մացրեցին կորհրդի և կոմիտենների աշխատակարգերի հարցերում։ Այսպես, եթե ըստ Արզաչի պակասի 8-րդ հոդվածի նրա կազմում լինելու էր վեց կոմիտե, ապա ըստ կորհրդի աշխատակարգի Արզան ունենալու էր հինգ կոմիտե. 1. քաղաքական, 2. տնտեսական, 3. սոցիալական և մշակութային, 4. ֆինանսական և վարչական, 5. իրավաբանական։ Կոմիտենների նրաում սրոշումներն ընդունվելու էին ձայների պարզ մեծամասնությամբ, սակայն որանք ումի մեջ էին մասնելու կորհրդի կողմից հաստատվելուց Հեռա միայն։ Անհրամեշտության գեղարված կարգ էին

կազմվել նոր կոմիտեներու իրգայի խորհրդի նրաւերը սրինա-
կան էին Համարվում նրաւում անգամ երկրների մեծամաս-
նութիւնս ներկայութեան զեւոքում:

Արարական լիգայի Հովանու ներքո կերպիկ են բազմաթիւ
անասական, մշակութային, բազարական եւ այլ բնույթի պայ-
մանագրեր: Իրգայի գործունեութեան շրջանակներն ընդար-
ձակելու եւ նրա կառուցվածքի փոփոխման առումով առանձ-
նահատուկ նշանակութեան ունի 1850 թ. ապրիլին կերպած
Համատեղ պաշտպանութեան եւ տնտեսական Համագործակ-
ցութեան պայմանագիրը²¹: Ըստ այդ պայմանագրի երկրորդ
Հոդվածի, Իրգայի մեկ կամ ավելի անգամներ զեւ կա-
տարված ազրեւսիան Համարվում էր նրա բոլոր անգամներին
զեւ կատարված ազրեւսիա: Նույն Հոդվածով Իրգայի ան-
գամները պարտավորվում էին զիմել սրտուր միջոցներին, այդ
թվում նաև զինված ուժերի սպասարկման, ազրեւսիայի կե-
թարիված երկրին կամ երկրներին սպեկու, ազրեւսիան Հեա-
մէլու, խաղաղութեան եւ անվտանգութեանը վերականգնե-
լու: Համարու Պայմանագրի 6-րդ Հոդվածով նախատեսվում
էր Իրգայի խորհրդի վերահսկողութեան ներքո ստեղծել Հա-
մասնակ պաշտպանութեան խորհուրդ՝ բաղկացած անգամ
երկրներին արաւսիան գրւմներն եւ ազգային պաշտպանութեան
միջառարներին: Այդ խորհրդին կից գործելու էր նաև մշտա-
կան սաղմական կոմիտե, որում ներկայացվելու էին զլիա-
վոր շտարներին ներկայացուցիչները եւ որը պետք է Համա-
կարգիւր անգամ երկրներին սաղմական նախազմերը, ինչպես
նաև զբաղվեր նրանց զինված ուժերի միասնականացմամբ
եւ Համանման այլ Հարցերով: Համասնակ պաշտպանութեան
խորհրդում ձայների երկու-երրորդի մեծամասնութեամբ ըն-
դունված որոշումները պարտադիր էին լինելու բոլորի Հա-
մար: Նախատեսվում էր անկզմել նաև Տնտեսական խոր-
հուրդ, որին ստորագրագվելու էր Համանուն կոմիտեն: Պայ-
մանագրի 10-րդ Հոդվածը արգելում էր անգամ երկրներին
կերպի որեւէ պայմանագիր, որի զբույթները անՀամատեղելի
կիներն ավայ պայմանագրի Հեա:

1864 թ. որոշվեց Արարական լիգայի բարձրագույն որ-
գան Համարել արարական պետութեաններին զեկազարներին
կոնֆերանսները, որոնք զումարվելու էին աարին յեկ ան-

գամ²³: 1965 թ. սեպտեմբերին Կասարլանկայի կոնֆերանսում ընդունված Արարական Համերաշխության պակասը որոշվեց Համարել Լիգայի պակաս Հավելված:

Լիգայի գոյության ավելի քան քառասուն տարիների ընթացքում բազմաթիվ առաջարկներ են կատարվել այն արարական ավելի սերտ մի միություններ (արարական երկրների ֆեդերացիայով, գործազուր իշխանություններ ստեղծված արարական միություններ և այլն) փոխարինելու վերաբերյալ: Սակայն արարական երկրների միջև գեո 40-ական թթ. սկզբին շտապելի, իսկ մեր օրերում արդեն ավելի ցածր գարձած Հակասություններն ու տարբերությունները, արարական Համագործակցությունը ամբողջ արարական աշխարհն ընդգրկող մասշտաբով առայժմ Հեռավոր են դարձնում իրագործել միայն միջուկային սեղմումայ մի կազմակերպության՝ Արարական Լիգայի միջոցով:

Արարական պետությունների Լիգայի ստեղծումը կարևոր պատմական իրադարձություն էր արարական երկրների կյանքում: Հանձին երա կյանքի կոշիկը մի կազմակերպություն, որը, հենվելով արարական անկախ պետությունների Համագործակցության ու արարական ամբողջ աշխարհի բազմաթիվ աշակցության վրա և օգտագործելով պակասով իրեն բնձնված Հեռավորությունները, կարող էր էական օժանդակություն ցույց տալ արարական ժողովուրդների երկրորդ Համաշխարհային պատերազմից հետո օրըտօրե հզորացող Հակաիմպերիալիստական պայքարին: Լիգայի ստեղծումը վկայում էր, որ արարական երկրների միասնական շահերով ավելի հեշտ է լուծել արարական աշխարհին հույզող շատ և շատ հարցեր: Արարական Լիգայի Հետագա գործունեությունը հաստատում է այս գրույթի ճիշտ լինելը:

ԱՐԱՐԱԿԱՆ ԼԻԳԱՅԻ ԴԵՐԸ ԱՐԱՐԱԿԱՆ ԵՐԱՐՆԵՐԻ
ԱԶԳԱՏՈՒ ԱՆԿԱՆՈՐԹՅԱՆ ԱՄԱՆՊԵՄԱՆ ՀԱՄԱՐ
ՄՂԱՄ ՊԱՅՔԱՐՈՒՄ

Արարական պետությունների լիզան իր գործունեության ընթացքում մեծ ուշադրություն էր դարձնում արարական երկրների անկախության ամրապնդման գործին: Արարական պետությունները միջպետական այդ կազմակերպության միջոցով համարի էին միասնական քաղաքական կուրս որոշեցրում թե՛ արարական առանձին երկրներին, թե՛ ընդհանրապես իրենց բոլորին վերաբերող հարցերում:

Արգայի առաջին եստաշրջանը նվիրված էր Լեանտի երկրների՝ Սիրիայի և Լիբանանի անկախության ամրապնդման խնդրին:

Երկրորդ Համաշխարհային պատերազմի տարիներին ազգային-ազատագրական շարժումը Սիրիայում և Լիբանանում ծավալվեց նոր թափով: 1943—44 թթ. այդ երկրների հաշտեցման և անկախության ամրապնդման ուղիով շարժումը ազգային անկախության նվաճման ուղիով շարժումը հասան զգալի հաջողությունների: Այդ թվականներին, Հակառակ ֆրանսիական զաղութարարների ընդդիմադրությանը, Սիրիայի և Լիբանանի սահմանադրություններից Հանվեցին ֆրանսիական մանդատին վերաբերող հոդվածները, տեղական կառավարություններին փոխանցվեցին կառավարման մի շարք ֆունկցիաներ:

1944 թ. սկսած Լեանտի երկրներն սկսեցին առաջ բաշել հասուկ զորամասերն իրենց փոխանցելու: Հակառակ հարցը՝ Տեղական բնակչությանից հավաքագրված այդ զորամասերում ենթադրյալ փաստարկն «Սիրիայի և Լիբանանի ազգային բա-

նակներն էին, որոնք, սակայն, պատկերում էին ֆրանսիական սպանելի հրամանատարության ներքո և ենթարկվում էին նեանտում ֆրանսիական ռազմական ուժերի հրամանատարությանը՝ 1945 թ. մայիսի սկզբին հայտնի զարմափոր Զրանսիայի ժամանակավոր կառավարությունը հասուկ զորամասերի փոխանցման խնդիրը պայմանավորում է Միջրիայի և Լիբանանի հետ անիրավահավասար ռազմական, տնտեսական ու մշակութային պայմանագրերի կնքմամբ։ Միաժամանակ զազաթարարները նոր զորամասեր ուղարկեցին Լիբանան՝ Փարիզի այս քայլերը Միջրիայի և Լիբանանի կառավարությունների կողմից որակվեցին որպես իրենց երկրների ազգային սուվերենությունը խախտող և անկախությունը սպառնակող գործողություններ՝:

Մայիսի վերջին տասնօրյակում Միջրիայում փաստորեն համաժողովրդական պայքար ծավալվեց ֆրանսիական խնդիրալիտետների դեմ։ Իրենց երկրի անկախության համար պայքարող հայրենասերների դեմ նույնիսկ հրետանի, տանկեր և ինքնավթիոններ էին ազատազորվում։ Առանձնակի գամանություններ աչքի ընկան Դամասկոսում մայիսի 29—31-ին ֆրանսիական զորամիավորումների ձեռնարկած գործողությունները, որոնց ընթացքում զոհվեց 400 մարդ՝:

Դեռ մինչ այդ, Միջրիայի և Լիբանանի արտաքին գործերի մինիստրների մայիսի 27-ին կայացած հանդիպման ժամանակ որոշվեց զիմեջ Արաբական լիգային՝ խորհրդի արտահերթ նստաշրջան հրավիրելու պահանջով։ Քննարկում և Դամասկոսում հավանարար ակնկալում էին, որ իրենց մղած պայքարի հաջողությունը կնպաստի նաև արաբական երկրների համերաշխության արտահայտումը։

1945 թ. հունիսի 4-ին Կահիրեում քայցվեց Լիգայի խորհրդի նստաշրջանը։ Անդամ պետությունների մեծ մասի պատվիրակությունները զլխավորում էին վարչապետները։ Հունիսի 7-ին տեղի ունեցած 4-րդ նիստից հետո հրապարակվեց խորհրդի որոշումը ֆրանս-լիանոսյան եզրամամի կապակցությամբ։ Դրա առաջին կետում Զրանսիայի գործողությունները որակվում էին որպես «ազդեխա» և նշվում էր, որ Փարիզը «պատասխանատվություն է կրում մարզկային կորուստների և հասցրած նյութական վնասի համար»։ Երկրորդ

կենտու մազում էր, որ ֆրանսիական զորքերի ներկայությու-
նը Սիրիայում և Լիբանանում խախտում է այդ երկրների
սուվերենությունն ու անկախությունը: Խորհուրդը միաժա-
մանակ պաշտպանում էր ֆրանսիական զորքերի անհույս
հեռացման վերաբերյալ Սիրիայի և Լիբանանի պահանջը: Ո-
րոշման նրկորոյ կեօի վերջում նշվում էր, որ Վերհուրդը
վնասկանուրեն մերժում է այդ երկու հանրապետությունների
տարածքում այլ ստարերկրյա ումերի մնալու պայմանների
անորոշություն մաօին պնդումը և ավելացվում, որ «բրի-
տանական պաշտոնական անմիջ հավաստիացրել են, որ
երանք մտադիր են ետ քաշել իրենց զորամասերն այդ երկու
երկրներից»⁹: Այսպիսով, Արարական լիգան խնդրին համա-
պարփակ մտակցում էր ցուցաբերում, արժարժում ոչ միայն
տվյալ պահին սրություն ստացած ֆրանսիական զորամիա-
վորումների դուրս բերման հարցը, այլ նաև հերքում պատե-
րազմական պարագաների բերումով գեներա 1941 թ. կնան-
տում գունւոյ անգլիական զորամիավորումների տեղում հիմ-
նավորվելու վերաբերյալ պնդումները: Որոշման երրորդ կե-
տը վերաբերում էր հատուկ զորամասերին, Լիգայի խորհրդի
տեղումը ռայդ զորքերը, երանց սպասազինությունը, հան-
դերնազորումը, ուղղամիները և զորանոցները պետք է վե-
րադարձվեն Սիրիային և Լիբանանին ու ենթարկվեն երանց
հրամանատարություններին, այդ երկրների կառավարություն-
ների արամազրություն ներքո գրվելու համար»¹⁰: Վերջին,
չորրորդ կետում Լիգայի խորհուրդը իր պատրաստակամու-
թյունն էր հայտնում անել ամեն ինչ, որպեսզի «հանի երկու
հանրապետությունների նպաստակների իրականացմանը», այն
է՝ «պահպանել երանց անկախությունը և դուրս բերել ստար-
երկրյա զորամասերը երանց տարածքից»¹¹:

Այս որոշման ընդունումից հետո գումարվեց Խորհրդի
ևս երկու նիստ: Հունիսի 11-ի վերջին նիստից հետո հրապո-
րակված հայտարարությունում նշվում էր, որ Վերհուրդը
փնտրակեց այն միջոցները, որանք ձևնարկվելու են խանգա-
րելու համար ֆրանսիական ագրեսիան և պաշտպանելու Սի-
րիայի և Լիբանանի անկախությունն ու ամբողջական սուվե-
րենությունը»¹²: Կահիրեի իրազեկ շրջանակներում ենթադրում
էին, որ խոսքն այն միջոցների մաօին է, որանք ձևնարկվե-

լու էին, եթե Յրանսիան հրամարմինը գուրս բերել իր զոր-
քերը Միրիայից ու Լիբանանից¹¹։

Յրանս-լիանայան Հզնամամի եկամամբ Աբարական
լիզայի որդեգրած գիծը միանշանակ չի գնահատվել սովետա-
կան պատմագրության էջերում։ Է. Պ. Պիր-Ռուզպպովան,
մանրամասն ներկայացնելով Լիզայի ընդունած որոշման շա-
րագրանքը, չի հշտորոշել իր վերաբերմունքը գրա եկամ-
մամբ¹²։ Կարելի է ասել, որ նա, համենայն դեպս, բացասա-
կանորեն չի գնահատում Լիզայի որոշումը։ Պ. Վ. Միլոզորա-
զովը, խոսելով Աբարական լիզայի առաջին քայլերի, այդ
թվում հարհրգի Ֆրանս-լիանայան Հզնամամին նվիրված նըս-
տաշրջանի մասին, գրում է, որ գրանք «հետո էին սակզմված
իրագրության պահանջած կարուկ բնույթն ունենալուց», քայքայ-
աշնուամենայնիվ «ազգային-ազատագրական շարժմանն օ-
ժանդակող էին»¹³։ Վ. Ք. Լուցկու գրքույկում նույնպես արված
է Աբարական լիզայի որոշման անքառը, սակայն գա կա-
տարված է էական ազնատումներով, որի պատճառով էլ
Քուլլ է արվել որոշման սխալ գնահատում։ Բանն այն է, որ
Վ. Ք. Լուցկին, անսեղյակ լինելով երկրորդ կեանք այն հա-
վածից, որտեղ խոսվում է Աանատում գտնվող անզլիական
զորամիավորումների մասին, պնդում է, որ Աբարական լի-
զան «շնորհակալություն հայտենց Անզլիային սիրիական
խնդրում երա գիրքորոշման համար և նույնիսկ անզլիական
զորքերի գուրս բերում շղահանչեց Աանաթ տարածքից»¹⁴։
Այնուհետև Վ. Ք. Լուցկին գրում է, որ Լիզան «պաշտպանեց
Չերչիլի առաջարկությունը սիրիա-լիբանանյան խնդիրը երեք
տերությունների՝ Անզլիայի, Յրանսիայի և ԱՄՆ-ի համատեղ
բնակչմանը փոխանցելու մասին, առաջարկություն, որը
բուլտրովին չէր համապատասխանում Միրիայի և Լիբանանի
շահերին»¹⁵։ Աանտյան խնդիրը Միրիայի և Լիբանանի մա-
նակցությունը վերոհիշյալ երեք պետությունների առջև ըն-
նան Պ. Վ. Միլոզորազովը¹⁶։ Իսկ Յու. Ն. Շչերբակովը գրում
է, որ Լիզան «լուծության մասենց, նույնիսկ արգարացրեց այդ
երկրների անզլիական օկուպացումը»¹⁷։ Սակայն, ինչպես
տեսանք վերևում, Աբարական լիզան բուլտրովին էլ շարգա-
րացրեց. կամ լուծության շմատենց անզլիական զորամիավո-

զամենը զեռ որոշակի ակնկալիքներ են անկեղել Կառաւորա-
նից: Ամբողջ Հարցն այն է, որ, ինչպես Եշված է Վ. Ք. Լույ-
նու մաս և Հաճախուած այլ ազբյութներով եւ, սիրիական
պատմիրականութեանը, շրտարարովելով ընդունելու որոշումով
տաւալարելու էր Ծրանտիայի զեմ կիրառել մի շարք պատմա-
բիշտոցներ՝ իսկէ զիվանագիտական Հարարերութեանները
Փարիզի Հեա, արարական երկրներում զազարեցնել ֆրանսի-
շենով տրվող սուղիտուազորումները, արգելել ֆրանսիական
զատուվանդումը և Սիրիային ու կիրանանին Հասցնելու վնասի
շահով ֆրանսիական ունեղվածքներ բանագրավել արարական
երկրներում²⁰, Այս տաւալարելը, սակայն, զիտաւորապէս
Նշխարտութի ընդդիմութեան պատմաւորով ընդունելից²⁰, Կաշի-
րի նման-րիանի կեղծամքն անկեղել անվանականութեամբ
պաշտանագրովու էր Ծրանտիայի ճշմարտ: Պետք չէ բացա-
րել ետե, որ Լուսնուն էլ խտտիվ կրեղդիմանար Արարական
իկայի կարուկ միշտպատմներին, վախենալով, որ այդպիսի
որոշումը վնաս կտախանել կշանդխանու և Հեաուպայում որեւ
այլ ինչպի կազակցութեամբ արգեն կարծարծի Անգլիայի
զեմ պատմամիշտոցնէր կիրառելու Հարցը: Այսպիսի ենթադրու-
թեան Հաճախականութեանը կեմնանու, եթե Հաշիի անկեղել
իտանայան ինչպի անշտութեամբ 1945 թ. մայիսի վերջի ու
Հունիսի սկզբի անգլո-ֆրանսիական Հարարերութեաններ
մանրամասները: Մայիսի 31-ին, երբ ֆրանս-սիրիական Հա-
կամարտութեանը Հասնի էր իր կրեղակեաին, անգլիական կա-
տուվարութեանը Հասուկ Հուշապրով Ծրանտիայից պահանջեց
անմիշտպես զազարեցնել կրակը և զորքերը զորանոցներ վե-
րազարմենել: Նշենելով ումերի Հարարերականութեանից, Փարիզի
ստիտովու էր Համաներովել և կատարել Անգլիայի ներկա-
յացրած պահանջները, զազարեցնել կրակը և զորքերը Հեա
բաշել Դամասկոսից ու մի շարք այլ վայրերից²¹: Վերանց
անգր, — շարունակում է Ն. Լովհաննիտյանը, — զրավեցին
անգլիական զորքերը, որոնք արգեն մայիսի 31-ի երեկոյան
մտան Սիրիայի մայրաքաղաքը²², Անգլիայի այսպիսի զիրքս-
րոշումը սարգլութի էր նրա այն քաղաքականութեան, որի
նպատակն էր թույլ շտալ Ծրանտիային իր զիրքերն ամբա-
պրեղել Սիրիայում ու կիրանանում...²³, Ինչպես ցույց տրե-
վեց, այդ ուղղութեամբ Լուսնունը զգայի Հաշտութեաններ ար-

Անհազրեց ժաշխի վերջին: Ուստի և Հունիսի 4-ից 11-ը, Արարական լիզալի խորհրդի նստաշրջանի օրերին, լեանտան խեղրում անգլո-Ֆրանսիական առնակատումը շարունակելու համար օրյեկալիզ պատահաններ լիային, և ուրեմն նրանց համառակ հանգես զուր միանգամայն հաճանական էր: Եվ վերջապես, զմիայր է հանկել այն ժաշին, որ լոնդոնից զգալի կախման մեջ գանձող եղիպատական կառավարութիւնը պատժամիշոցներին զեմ արտահայտվեր Փարիզի գրգամար միայն: Եւ խոսք, սիրիական պատմիրականութիւն անաշարկներին շեղանումը անշար օգտակար կլինէր թէ՛ Լեանտի երկրներին ազգային-ազատագրական պայքարի, թէ՛ արարական նորասակզմ կազմակերպութիւն հեղինակութիւն բարձրացման համար: Եվ իրավայրի է Ա. Յ. Լուչկու այն դիտողութիւնը, որ կիզալի զիրքորոշման բացասական կողմն այն էր, որ զրանով լին նախատեսվում սկսեկրէս միջոցառումներ ֆրանսիական ազրեխայի զեմ պայքարելու համարէ: Այդպես լինէլով հանդերձ, միաժամանակ հարկ է նշել, որ Արարական լիզալի որոշումը ընդհանուր առմամբ գրական նշանակութիւն ուներ: Առաջին անգամ լինելով իմպերիալիստական երկրի թագաշահականութիւն միջպետական այդ կազմակերպութիւն միջոցով աներկրայորեն քննադատվում էր: Ինչո՞ւ է, ոչ կանկրեա, բայց այնուամենայնիվ արտահայտվում էր և արարական երկրներին համերաշխութիւնը Սիրիայի և կրեանի հետ: Լեանտում ստար զորքերի միաշուն ցուցարեղում էր համապարփակ մտտեցում, զրգում էր և՛ ֆրանսիական, և՛ անգլիական զորքերի զուրս բերման հարցը:

Ֆրանսիական իմպերիալիստներին զեմ սիրիական և լիքանանյան ժողովուրդներին պայքարը վերջիվերջո հաշուութիւնը պտակվեց: 1945 թ. Հուլիսին Ֆրանսիան Հայաստանի հատուկ զորամասերը Սիրիային ու կրեանակին փոխանցելու մասին: Իսկ 1946 թ. ընթացքում ստարերկրյա բուր զորքերը զուրս բերվեցին Լեանտից: Այս հաղթանակում իրենց ներգրումն ունեցան նաև համաշխարհային անաշարկմական ուժերը, մանավանդ ՄՍԶՄ-ը, որը թէ՛ 1945 թ. մաշխյան ֆրագարձութիւններին մամանակ, թէ՛ 1946 թ. ֆեարվարին ՄԱԿ-ի Անվտանգութիւն խորհրդում Լեանտից ստարերկրյա զորքերի զուրս բերման հարցը քննարկելիս, հանգես եկավ

Արիւնքի և կրօնականի շահերի պաշտպանութիւնը: Լեւոնի
ժողովուրդների հաշտութեանը նպաստեց եւս արարական
համերաշխութեան արտահայտումը, որը գրեթէ զմեռ
բազմազան լիցայի 1945 թ. հունիսյան որոշումում:

Սրկրորդ համաշխարհային պատերազմի ավարտից հե-
տա Արարական արեւելքում ետք Քաթոլիկ ծախսով ծախսով ծախսով
ազատագրական շարժման կարեւորագոյն բաղադրամասերից
մէկը եզրուարական ժողովրդի պայքարն էր երկրի անկախու-
թեան և երա տարածքից անդիակական զորքերի գոյս բերման
համար:

1923 թ. Սփիւղտոսք թեպետ անկախ պետութեան էր
հռչակվել, սակայն երա անկախութեանն ունեց ձեւական բը-
նութիւնը, 1936 թ. անդլո-էզիպտական պայմանագրից հոյն-
եւս սրա հոյն շփոխեց անկախութեան ձեւական բնույ-
թը, քանի որ երկրում շարունակում էին մնալ բրիտանական
զորքերը՝ Սփիւղտոսում անդլիական տնտեսական և քաղաքա-
կան տիրապետութեան գլխավոր հենարանը⁷⁰, Սփ պատա-
հական լէր, որ սերկրորդ համաշխարհային պատերազմի ավ-
արտից հետո Սփիւղտոսում համաժողովրդական պայքար
ծախսով էր Սփիւղտոսի տարածքից անդլիական սեուպացիոն
զորքերի գոյս բերման և 1936 թ. անդլո-էզիպտական ստըր-
կական պայմանագրի շփոխ հայտարարման համար⁷¹:

1945 թ. վերջին և 1946 թ. սկզբին Սփիւղտոսում համա-
ժողովրդական էութեան տեղի ունեցան անդլիական զոր-
քերի անհապար գոյս բերման կարգախոսի ներքո, Երկնց
զանգով համաշխարհային ատանձեպեւ աշխի բնական 1946 թ. փե-
աըրգարի 21-ի ցույցերը, որոնց բնթացքում բնգհարումներ
տեղի ունեցան ցուցարարների և անդլիական գրեմորների
միջև: Ըննց այս շրջանից սկսած անդլո-էզիպտական կոնֆ-
լիկտին սկսեց անգրադատեալ ես Արարական պետութեան
ների լիցան: 1946 թ. մարտի 1-ին Հրապարակվեց լիցայի
գլխավոր քարտուղար Արգաստահման Ազգամի հայտարարու-
թեանը, որում նշվում էր, որ արարական երկրներն ու արար
ժողովուրդը կանգնած են Սփիւղտոսի կողքին ու միայն երա
համար, որ երանք արար են, այլ ես այն պատճառով, որ
58

Նրանք համոզված են, որ Էվակուացիայի (անգլիական զորքերի—Ն. Վ.) վերաբերյալ Էգիպտական ժողովրդի ու կառավարության պահանջը ամբողջովին արգարացի է²⁶։ Հայտարարությունում մերկայցվում էր անգլիական ջոզաբազուկներին այն փաստարկը, որ Եգիպտոսում անգլիական զորքերի ներկայությունը իբր պայմանավորված է Մերմադոր արևելքի ներդադուրությունը պաշտպանելու ձգտումով։ Այնուհետև շեշտվում էր, որ անգլիաների սկայունությունն ու խաղաղությունը չպետք է իրականացվեն Կահիրեի միջնազարյան միջնաբերդում, Սուեզի ջրանցքում ու արաբական այլ երկրներում ժողովրդի կամքին հակառակ զորամիավորումներ պահելով՝ և որ ս՛խի զազուժարարական և իմպերիալիստական դրույթները... Կարծանարար են արաբական և մահմեդական երկրներում Մեծ Բրիտանիայի իրական և կենսական շահերի համար²⁷։

1946 թ. մարտի 25-ին Լիզայի խորհուրդը, անդրադառնալով անգլո-եգիպտական կոնֆլիկտին, միաձայնորեն որոշեց պաշտպանել Եգիպտոսի պահանջները²⁸։ Լիզայի այս որոշմանը ցույց էին տալիս, որ արաբական երկրները Եգիպտոսի մշտն պայքարին համատարաբանական նշանակություն էին տալիս։

Վարեննալով Էգիպտական ազգային-ազատագրական շարժման հետագա վերելքից, նաև հաշվի առնելով անգլո-եգիպտական կոնֆլիկտի իր համար ահաև որձևզանքներն Արաբական արևելքում, Անգլիան ստիպված էղավ բանակցություններ վարել Եգիպտոսի հետ։ 1946 թ. ապրիլ-մայիսին Կահիրեում անգլո-եգիպտական բանակցությունների առաջին փուլը, սակայն, անարդյունք ավարտվեց։ Նույն թվականի մայիսի վերջին Բեշասում (Կահիրեի մոտ) անգլիաների մով Արաբական լիգայի անգամ երկրների ղեկավարների բարձր մակարդակի հանդիպում, որի ընթացքում, ի շարքում հարցերի, քննարկվեց նաև անգլո-եգիպտական հարաբերությունների խնդիրը։ Բեշասի խորհրդածոցովի ավարտից հետո հրատարակված հայտարարությունում արաբական երկրները մի անգամ ևս հաստատակցին Եգիպտոսի պահանջները պաշտպանելու իրենց վճռականությունը։ Նրանք միաձայնորեն պահանջեցին անգլիական կառավարության խոս-

տումը՝ իր գործերը նեղոսի հովանից դուրս բերելու վերաբեր-
յալ²¹։ Բանն այն էր, որ Անդրխալի վարչապետ էլիին 1946 թ-
մայիսի 7-ին հայտարարել էր անդրիական գործերը եզրագ-
տական սարածրից դուրս բերելու իր կառավարության ցանկ-
կության մասին, այն պայմանով, որ եզրագտական կառավար-
ությունը հարազտությունն սա սարտակարգ պայմաններին
«եզրում» անհայտը վերացարձեռնել գործերը զեպի այդ շՐԸ-
շան²²։ Արարական լիզայի խորհրդի հունիսի 8-ից 13-ը Բու-
դանում (Դամասկոսի մոտ) տեղի ունեցած նստաշրջանը
հաստատեց Բնշասում ընդունված որոշումները։ Միաժամա-
նակ խորհուրդը անհանգստություն հայտեց «անզու-եզրագ-
տական բանակցություններին ընդմիջվելու ամբիջ» և հայտա-
րարեց, որ «եթե չբավարարվեն Եզրագտոսի բոլոր պահանջ-
ները, ապա անզու-արարական բարեկամությունն այլևս չի
կարող շարունակվել»²³։

Բնշակն տեսնում ենք, Բնշասում և Բուդանում ընդուն-
ված որոշումներում Եզրագտոսի պահանջների պաշտպանու-
թյան հետ մեկտեղ տակա է կեղտերի հետ բարեկամական հա-
րաբերությունները պահպանելու ցանկությունը։ Այդ պատ-
ճառով էլ Բուդանում հաստատված փաստաթուղթը ընկա-
ղապարհեց սիրիական կոմունիստներին կողմից։ Փաստորեն, ինչ-
պես եղում էր կոմկուսի օրդան «Մասով աշ Ետար» թերթը,
«Արարական երկրների լիզան հաշվի չի առնում եզրագտական
հանրային կարծիքը, որը զժգո՛ւ է բանակցություններից և
պահանջում է եզրագտական հարցը զնել Անվտանգության խոր-
հրդում»²⁴, «Իշտ է նաև թերթի այն պնդումը, որ «Իրաջի
հայտարարությունը... շատ կարևոր և նշանակալի կլիներ
եթե լուզեկցվեր վերացահումներով...»²⁵։

Արարական լիզայի գիրքորոշման այսպիսի ավելորդ վե-
հերատությունը շատ բանով պայմանավորված էր նրանով,
որ այդ շրջանում Եզրագտոսում իշխանությունը գտնվում էր
ժալաբանեց հետաշիմական, իմպերիալիստամետ ուժերի ձեռ-
քին։ Նրանց քաղաքական զիծը զժգո՛ւություն էր առաջացնում
նույնիսկ բուրժուզին էլ ոչ արմատական հայացքներ ունեցող
քաղաքական շրջանակներում։ Եզրագտոսի այդ օրերի վարչա-
պետ Իսմայիլ Միզկիի կառավարության գործունեության արա-
մարանական ավարտը եզրով 1946 թ. հոկտեմբերի 25-ին

Երա և Անգլիայի արտաքին գործերի մինիստր Քևինի միջև անգլո-եգիպտական եւր պայմանագրի ստորագրումը, Մակայն այդ պայմանագրի գրույթները այն աստիճան չէին համարդատանում Եգիպտոսի ազգային շահերին, որ ժողովրդական լայն զանգվածների ճնշման ներքո 1946 թ. գեկտեմբերի 9-ին Միգլիի վերջիվերջ ստիպմամբ կամ հրամարական ապա Միգլիի կառավարության, ինչպես նաև Միգլի-Քևին պայմանագրի տաղալման անմիջական պատճառ դարկամ սուզանյան հարցը²⁰։ Այստեղ հարկ է շատ հակիրճ անդրադառնալ սուզանյան խնդրի էութանը, քանի որ առանց գրա ալը շրջանի անգլո-եգիպտական հարաբերություններն աղղակի անհար է լուսարանել։

Փետ XIX դ. վերջից Մուզանը Ասականորեն զանվում էր անգլո-եգիպտական միասնական կառավարման ներքո, սակայն իրականում այնտեղ անօրինում էին անգլիացիները, եգիպտական ազգային-ազատագրական շարժումը կրկրից անգլիական գործերի դուրս բերման հարցը դիտում էր շնչուսի հովանի միասնություն, այն է՝ Եգիպտոսը և Մուզանը մեկ պետությունում միավորելու գաղափարի հետ անյոգելիորեն կապված։ Ընդ որում սուզանյան ազգային-ազատագրական շարժման առաջադիմական թևը նույնպես սկզբունքորեն հանգիս էր դալիս Եգիպտոսի հետ միավորվելու ոգտին, Միգլի-Քևին պայմանագրի Մուզանի վերաբերող գրույթը, որում խոսվում էր և՛ նեղոսի հովանի միասնության և՛ ապագայում սուզանյան ժողովրդի ինքնորոշման իրավունք տալու մասին, կողմերից յուրաքանչյուրը մեկնարկում էր յուրովի²¹։ Սակայն, երբ 1946 թ. գեկտեմբերի 9-ին Անգլիան հայտարարեց «Մուզանց Եգիպտոսից անջատելու որոշման մասին»²², Միգլիի կառավարությանը հրամարական տալուց բացի որեկ այլընտրանք չմնաց։

1947 թ. սկզբին Արարական լիզան մի քանի անգամ հայտարարություններ արեց սուզանյան խնդրում իր դիրքորոշման վերաբերելու։ Հունվարի 7 թվակիր հայտարարությունում շեշտվում էր, որ «Եգիպտոսից անջատվելու պահանջը չի ոգտի Մուզանին անկախություն Անոք բերելու»²³։ Լիզան կարծում էր նաև, որ «Եգիպտոսից Մուզանի անջատման կողմնակիցները ոգնում են իմպերիալիզմին մեալու Մուզանում և գրա համար էլ

չիցան չի կարող աշակցել նրանց¹⁰։ Հունվարի 19-ին Հրապարակված Հայտարարությունում խոսվում էր սուղանյան խնդրի լուծման եզրույթական առաջարկների և կիցաչի գրանց նկատմամբ ունեցած վերաբերմունքի մասին։ Հայտարարությունում ասվում էր, որ Եզրույթուսը զեմ չի սուղանյան ժողովրդին ինքնորոշման իրավունք տալուն։ Բայց այդ իրավունքը «պետք է հիմնվի ազատության և կողմնակի ազդեցության... բացառաբարության վրա...»¹¹։ Եզրույթուսը պատրաստակամություն էր հայտնում համաձայնել Սուղանի ապագա ստատուսի վերաբերյալ հանրաքվե անցկացնելուն, պայմանով, որ մինչ այն սիրականացվի ամբողջական էվակուացիա (անգլիական զորքերի—Շ, Ա.), և ամբողջովին վերանուն հեշում զործադրելու քուսր միջոցները, որոնք այժմ գտնվում են անգլիացիների մեղքին¹²։ Այսպիսի դիրքորոշումը պետք է բնոհանուր ասմամբ գրական համարել։ Փաստորեն առաջարկվում էր սուղանյան հարցի լուծման բավականին զեմնկրատական նախագիծ։ Սկզբունքորեն հիշտ էր նաև սուղանցի անշատողականներին քննադատելը, եթե մանավանդ հաշվի առնվի, որ այդ շրջանում անշատողական տրամադրություններով համարված էին Սուղանի հետադիմական ումերը։ Սակայն Արարական լիգայի կեցվածքը սուղանյան հարցում ուներ նաև քաջասական երանգ։ Բանն այն էր, որ կիցան ոչ միայն Հրատակորեն չէր սահմանազատվում սեզիպուական թագի հովանաւերքու Սուղանի և Եզրույթուսի միավորման գրույթից, այլ նաև հանգես էր գույիս գրա պաշտպանությունամբ, այդպիսով համերաշխելով Եզրույթուսի կառավարության կեցվածքի հետ։ Իսկ այդ գրույթին հետևող եզրույթական հետադիմական շրջանները հակադրվում էին նեզուսի հովաի միասնության կարգախոսը զեմնկրատական զիրքերից պաշտպանողներին, որոնք միասնություն ասելով հասկանում էին առաջին հերթին սերկու կերայրական երկրների՝ Եզրույթուսի և Սուղանի ժողովուրդների միացյալ հակատ, ուղղված՝ անգլիական իմպերիալիստների զեմ¹³։

Սուղանյան հարցի լուծման վերնում հիշված պլանը անգլիացիներին կողմից մերժվեց։ Լեզուներ մտադիր չէր զիշումներ անել ո՛չ սուղանյան խնդրում, ո՛չ էլ նեզուսի հովաից իր զորքերը զուսս բերելու հարցում։ Ժիշտ է, հակաանգլիա-

կան ուժեղ արամադրությունները զոնե մասնակիորեն Բու-
լացնելու նպատակով Լոնդոնը 1946 թ. Հուլիս, 1947 թ. մարտ
ամիսների ընթացքում իր զորամիավորումները հա ջաշեց
Կաշիրեից, Աչքբասնդրիայից և Եգիպտոսի այլ շրջաններից,
զրանք կենտրոնացնելով Մուեզի շրանցքի գոտում, բայց զրա-
նավ անզլո-եգիպտական կոնֆլիկտի սրությունը բուլսրովին էլ
շվերացավ:

Եգիպտոսի վարչապետի պաշտոնում Իսմայիլ Մրզիկին
փոխարինած Մաճմուզ Նուցբաշին զև 1946 թ. զհիտեմբերին
Հայտարարեց անզլո-եգիպտական կոնֆլիկտը ՄԱԿ-ի Անվը-
տանգության խորհուրդ մացնելու իր կառավարության մաա-
դրության մասին: Արարական լիզայի խորհրդի 1947 թ. մար-
տին անզլե ունեցած եսաաշրջանում եշվեց, որ անզլո-եգիպ-
տական բանակցությունների անարզյունաճիտությունն է ստի-
պում Եգիպտոսին զիմել ՄԱԿ: Միաժամանակ խորհուրդը
զաճանշեց սանզլիական զորքերի ամբողջական և անճապազ
ճվախուացիա և եգիպտական Բազի ներքո Նեզոսի ճոճաի
միասնությունս⁶⁵:

1947 թ. Հուլիսին եգիպտական կառավարությունը պաշ-
տանապես զիմեց ՄԱԿ՝ անզլո-եգիպտական ճեճը Անվտան-
գության խորհրդում քննարկելու Համար: Անվտանգության
խորհուրդը պարտաս և սեպտեմբեր ամիսներին մանրամասն
քննարկեց Հարցը, սակայն արևմտյան և երանց Հարոզ մի
շարք այլ երկրների անզլոմեա կեցվածքի պատճառով ճեա-
բավոր չեզավ որևե սրոշում կայացնել: Միայն Մաճեուական
Միությունը, Աճասատանը և Միրիան էին ճեաեողականորեն
զաշապանում անզլիական զորքերի զարս բերման ճերա-
բերյալ Եգիպտոսի պաճանշը: Անվտանգության խորհուրդն
անորոշ ժամանակով ճեաանզեց Հարցի քննարկումը⁶⁶, կիզա-
սի քազաքական կոմիտեն այլ կապաեցյությամբ 1947 թ.
Նեպտեմբերի 20-ին իր ափսոսանքն արտաճայակելով նեց,
որ Հարցի անարզարացի լուծումը կարոզ է ճվտանզել արա-
բական բուլսր երկրների անվտանգությունն ու խազադու-
թյունը⁶⁷: Արարական լիզայի խորհրդի ճեկաներյան ներ-
աաշրջանը մեկ անգամ ես ճանզես եկավ Եգիպտոսի պա-
ճանշների պաշտպանությամբ⁶⁸: Գրանից ճեաա ճաա երեց
տարի կիզան այլևս չանզրագարճավ անզլո-եգիպտական

կանֆերիակին, Գա բացատրվում է նրանով, որ արդեն 1947 թ. վերջից արարական աշխարհի ուշագրությունը կենտրոնացած էր Պաղեստինի վրա: Իմպերիալիստական տերությունների շահերիով հրահրված արաբա-իսրայելական պատերազմը ամսամասնակ երկրորդ պլան մեջ արաբական ժողովուրդներին հուզող մյուս բոլոր խնդիրները, այդ թվում և Եգիպտոսից անգլիական զորամիավորումների գույս բերման հարցը: Ավելին, պատերազմում արաբական երկրների անհաշտությունը որոշ ժամանակով սնցամալումից արաբական երկրներում ժողովրդ ազգային-ազատագրական շարժումը: Այդ իրադարձությունները քննկանարար ազգում էին ետև Արաբական լիգայի գործունեության վրա: Միայն 1950 թ. կիցան սկսեց վերաշխուժացնել իր գործունեությունը: 1950 թ. նոյեմբերին ԱՄՆ կառավարած իր այցելության ժամանակ զբիտավոր քարտուղար Ազգամբ հայտարարեց, որ «Մեծ Բրիտանիան, եթե չի քանկանում, որ Եգիպտոսը դառնա արյունալի հուշումների և միջազնայերի թառերակ, պարտավոր է իր զորքերը կո բաշել Սուեզի շրանցքի գոտուց»⁹.

1950 թ. սկզբին Եգիպտոսում տեղի ունեցած պառլամենտական ընտրություններում հաղթանակեց Վաֆի կուսակցությունը, որի առաջնորդ Մուստաֆա Նահասն էլ հունվարի 12-ից սկսեց զլխավորել երկրի կառավարությունը: Ես կառավարության առջև դրված կարևորագույն խնդիրը շարունակում էր մնալ օտարերկրյա զորքերի գուս բերումը: Մակայն Նահասը երկար ժամանակ փորձում էր խնդրի լուծմանը հասնել անգլո-եգիպտական երկկողմանի բանակցությունների միջոցով: Ավելի բան մեկ և կես տարվա ընթացքում տեղի ունեցած տարբեր մակարդակի խորհրդակցությունները, սակայն, նորից համաձայնության չհանգեցրին: Այդ ընթացքում վաֆդական կառավարությունը կորցրեց ժողովրդական զանգվածների վստահությունը: Խախտված հեղինակությունը հետագուր էր վերականգնել միայն 1956 թ. անգլո-եգիպտական պայմանագիրը շեղյալ հայտարարելու միջոցով¹⁰. 1951 թ. հոկտեմբերի 8-ին Նահասը հայտարարեց այդ պայմանագիրը շեղյալ համարելու Եգիպտոսի կառավարության որոշման մասին: Մեկ օր անց Արաբական լիգայի քաղաքական կոմիտեն հանդես եկավ Նահասի կառա-

վարձրան այդ բառի պաշտպանութեամբ մէկ անգամ եւ համաստեց իրգայի աշակցութիւնը Եգիպտոսի սպորտային պահանջները⁵⁰,

Քաղաքական կամբռմի այս բայը կարեոր նշանակութիւն ունէր. Այն ցույց էր տալիս, որ Կահիրէի սրտումը արժանանում է արարական բոլոր ժողովուրդների համահունչութեամբ: Իսկ վերջիններս համերաշխութիւնը Եգիպտոսի Հեռաշխ կարեոր գործակներից մեկն էր, որը ՆահՀատի կառավարութեան սզնէց կաշտնութեան գրտնրիւ է ձերմի 1951 թ. Հոկտեմբերի 13-ի ԱՄՆ-ի, Անգլիայի, Ֆրանսիայի և Քուրտիայի կառավարութիւնների առաջարկը շմերմութարակչիւն հրամանատարութիւնն ստեղծելու մասին Այդ առաջարկի շեղումումը փաստրեն կշանակեր Մուշի շրանցի գտնու անգլիական սկուպացումը փոխարինել իմպրիալիստական երկրների համաստեց սկուպացումը: Հոկտեմբերի 15-ին կիպտական պաշտամենտի երկու պաշտանէն էլ հաստատւցին 1950 թ. անգլո-եգիպտական պայմանագիրը շեղում հայտարարելու մասին սրինագիծը: Ընդունը, սակայն, անտեսնէ այդ բառը, իսկ 1951 թ. Հոկտեմբերին անգլիական գտնութիւնրումների գլմ սկսվամ պարտիզանական պայքարից հետո, Հեպշեանտ ազնիլ ու ազնիլ աննց Մուշի շրանցի գտնում գտնվող անգլիական գնվարների թիվը 1951 թ. գնկգտնում Արարական շիգայի գնվարը քարտուղար Ազգամը, անգլիայի Արարական շիգայի գնվարը քարտուղարը և անգլիանտարաշտանալով սկիպտական հայրենասիրների, հայկական գտնութիւնրումների միջն սկսամ բախումների, հայկական գտնութիւնրումների միջն սկսամ կանամամային տարարից, որ գտանք ստիտանշանն ԼԵ այն կանամամային երափնանի, որ կարող է պայթիլ ցանկացամ ժամանակ⁵¹, Իրափնանի, որ կարող է պայթիլ ցանկացի գտնի սպատ աշտան ազնիացրից, որ սո՞: Մուշի շրանցի գտնի սպատ աշտան ազնիացրից կշնկով պաշտպանելու պատրվակը, ո՞չ էլ խարհի շահերից կշնկով պաշտպանելու պատրվակը, իննու Եգիպտոսը սովետական ագրեսիայից պաշտպանելու շիմու պնդումը շն կարող երիւ Քուպանի կիպտական ժողովրդի վնասկանութիւնը՝ վերջ տալու ստարիկըյա ումերի կողմից երկրի սկուպացմանը⁵²:

Անգլո-եգիպտական կոնֆլիկտի լուման համար ազնիլ քարենկատա պայմաններ ստեղծվցին Եգիպտոսում 1952 թ. հայիտան Հեղափոխութեան հաղթանակից հետո: Երիտանտարեան գտնի Լկամ Հեղափոխական ումերը մտադիր էին վնաս

կան միջոցներով հասնել էրկրից անզլխական զորքերի հե-
 ապցմանը: Մեզպես նշում են Ի. Պ. Քելլան ու Ն. Մ. Պրիմա-
 կովը «Լեռնափոխության ղեկավարման խորհուրդն իր առջև
 խնդրի դրեց Եզրիպտոսի սարածքից անզլխական զորքերի
 դուրս բերմանը հասնել ամենակարճ ժամկետում»⁵⁵, Արգեն
 1953 թ. փետրվարին ստորագրվեց Սուզանի վերաբերյալ սեռ-
 լո-եզրիպտական համաձայնագիրը, ըստ որի նախատեսվում էր
 կրեք տարվա անցումային շրջանի ընթացքում ստարերկրյա
 զորքերը զուրս բերել Սուզանից, իսկ այնուհետև միջազգային
 Հակառախյան եկրքո անցկացնել Մահմանազիր ժողովի ընտ-
 րություններ, որն էլ վերջնականապես կարաչեր Սուզանի ա-
 պագա ստատուսը⁵⁶, Իսկ 1953 թ. ապրիլի 27-ին Կահիրեում
 պաշտոնապես սկսեցին Սուեզի շրանցքի գոտուց անզլխական
 զորքերի դուրս բերման վերաբերյալ անզլո-եզրիպտական բա-
 նակցությունները: Մինչ այդ, Եզրիպտոսն անհրաժեշտ համա-
 րեց մեկ անգամ էս Արաբական լիգայի միջոցով արաբական
 երկրներին համերաշխությունն ապահովել իր մղած պայքա-
 րին: Սուեզյն արաբական մի շարք երկրների՝ Միբիալի, Իրա-
 քի և Լիբանանի կառավարությունները, ամենայն հավանակա-
 նությամբ Լեհզոնի զրգմամբ, ամեն ինչ արեցին, որպեսզի
 քաղաքական կոմիտեի ապրիլի սկզբների համար նախատես-
 վող նստաշջշանց Հետաձգվի⁵⁷, Մախրի Ծ-ին կոմիտեն այ-
 նուամենայնիվ անցրագարծով անզլո-եզրիպտական կոնֆլիկ-
 տին: Նրա հրապարակած հայտարարությունում շեշտվում էր,
 որ իր երկրի տարածքից ստարերկրյա զորքերի դուրս բերու-
 մը պահանջելը «Եզրիպտոսի բնական իրավունքն է» և որ
 սեզրիպտական խնդիրը ամբողջ արաբական աշխարհի խըն-
 դերն է⁵⁸, Լիգայի կարծիքով՝ եզրիպտական հարցի լուծման
 ձգձգումը վնասում էր «Արաբական արևելքի խաղաղությանն
 ու կայունությանը»⁵⁹, Քաղաքական կոմիտեի այդ հայտա-
 րարությունը նույնությամբ հաստատվեց Լիգայի խորհրդի
 կողմից և մայիսի 11-ին հրատարակվեց որպես Խորհրդի որո-
 շում⁶⁰, Արձանագրենք, որ արաբական անզլոմեա վարչա-
 կարգերը հետրափոքություն չունենին բացահայտորեն ընդդի-
 մանայու այդ որոշմանը, բանի որ հակառակ զեղքում կպար-
 սավվին թե՛ համաարաբական, թե՛ իրենց երկրների հան-
 րային կարծիքների կողմից:

1953 թ. գարնանն սկսված անդու-եզիզատիան բանակ-
 ցություններին առաջին փուլը որոշ ընդհրյումներով շարու-
 նակվեց մինչև Հոկտեմբերի վերջը: Այդ ընթացքում կոզմերը
 մի շարք Հանդուցային Հարցերում Համաձայնության եկան:
 Սակայն Ս. Եզի շրանցի գրառու սպանական խորհրդները
 «վերականգնվեցին»: Անգլիային վերադառնալով իրավունքի
 պայմաններին և անգլիական զորքերի գործը բերումից Հեռու-
 խորհրդներում մնացող անգլիական տեխնիկական մասնա-
 զմաների ունենալից իրավունքները Հարցերի շարք կոզմերի
 միջև Համաձայնության չկայացավ⁵⁵: Իսկ Եզիզատուի նոր
 զենավորությունը ցանկանում էր բանակցություններն արագ
 և արդյունավետ ավարտել, ոչ առանց Հիմքի կարծիքով, սոր
 կրանց (բանակցություններին—Շ. Վ.) Հարցությունը կնպաս-
 տի լայն զանգվածներում նոր իշխանության ժողովրդական-
 նացմանը, Հեռուարք գրան (նոր իշխանությունը—Շ. Վ.) Հա-
 զորգիվով նաև քաղաքական կայունություն, սրի կարիքը նա
 ապա առարեան զգում էր⁵⁶: 1954 թ. Հունվարի 10-ին, բա-
 նակցությունները վերանկատ փորձից առաջ, Եզիզատուի ար-
 արքին զորքերի մեկտար Մահմուդ Ֆավզին անդու-եզիզ-
 առական կոնֆլիկտը նորից ներկայացրեց Արարական լիզայի
 ինքնզորի նստաշրջանին⁵⁷: Խորհուրդը, մասնագություն Հայտ-
 նելով ստարերկրյա զորքերի գործը բերման Հարցի ձեռնման
 կատարելությունը, մեկ անգամ ես իր արանցությունն արտա-
 Հայտեց Եզիզատուին Հետաշրջանական է նորհրդի Հայտա-
 քարության երկրորդ մասը, որտեղ արարական Երկրներին
 կոշ էր արվում ավերափոխել իրենց քաղաքականությունը...
 Կրնն ստար երկրի Հեռու Համադործանկցություն ու բարեկա-
 մություն Հաստատել միայն արդարություն և արմանապատ-
 վություն Հիման վրա⁵⁸: Այսպիսով Արարական լիզան ցան-
 կանում էր ընդգծել Եզիզատուի Հեռուզական կեցվածքի ճշ-
 առությունը և այն օրինակելի էր Համարում արարական մյուս
 երկրներին Համար:

1954 թ. Հուլիսին Անգլիան և Եզիզատուը նախաստորա-
 գրեցին անգլիական զորքերի գործը բերման վերաբերյալ
 Համաձայնագրերը: Իսկ նույն թվականին Հոկտեմբերի 19-ին
 նախ ստորագրվեց և այդ օրվանից էլ սով մեկ մասով Հա-
 մաձայնագիրը ոչունեց զլխավոր խնդիրը՝ ազատել Եզիզատուը

սասերկրյա սկսույացումից»⁵³։ Այդ առթիվ լիզայի խորհուրդը շնորհագործեց Եգիպտոսի կառավարութանը⁵⁴։ Անգլո-եգիպտական կոնֆլիկտի հաճախակի քննարկումները Արաբական լիզայի տարբեր մարմիններում այդ խնդրին ավելցին համաարաբական Հնչեղություն, նպաստելով զրա շուրջ արաբական ժողովուրդների հանրային կարծիքի կենտրոնացմանը, ինչը վերջիվերջս զգալիորեն նպաստեց Եգիպտոսի մշած պայքարի հաջող ավարտին։

Անգլո-եգիպտական վերոհիշյալ համաձայնագրի ստորագրումից հետո Եգիպտոսի առջև ծառայան քաղաքական անկախության ամրագնդման, սոցիալ-անտեսական զարգացման, արտաքին քաղաքականության սկզբունքների փոփոխման և երկրի պաշտպանունակության խոցելի ակզերը վերացնելու հետ կապված մի շարք խնդիրներ։ 1955 թ. առավել սրություն ստացավ Եգիպտոսի զինված ուժերը արգիական ղեկրով ապահովելու հարցը։ Իմպերիալիստական երկրները մերժում էին զենք և զինամթերք վաճառելու Եգիպտոսի խնդրանքները՝ այդ բանը պայմանագրելով իրենց գլխավորությամբ ռազմաքաղաքական խմբավորումում Կահիրեի մասնակցությամբ։ Այս պայմաններում Եգիպտոսի ղեկավայք Գամալ Արզել Նասերը որոշեց դիմել սոցիալիստական երկրներին։ 1955 թ. սեպտեմբերին Եգիպտոսի և Չեխոսլովակիայի միջև համապատասխան պայմանագրի կնքվեց։ Եգիպտոսի արտաքին քաղաքականության այդ «չրջադարձը... սկսեց գնալով ավելի շատ աշակցություն վայելել Ասիայում և Աֆրիկայում»⁵⁵։ Քնականարաբ արաբական աշխարհը հուշնույն անտարրերը շմեաց զրա նկատմամբ։ 1955 թ. հոկտեմբերի 1-ին Արաբական լիզայի խորհրդի աշնանային նասաշրջանի առաջին իսկ նիստում որոշվեց ողջուշնի հեռագրեր հղել Գամալ Արզել Նասերին։ Ճիշտ է, հեռագրում ուղղակիորեն չէր խոսվում սոցիալիստական երկրներից զենք գնելու մասին, սակայն խորհուրդը ողջունում էր Եգիպտոսի սվետական քաղաքականությունը, սրը նպաստականված է պաշտպանելու երկրի արմանապատվությունը» և հայտարարում էր այդ քաղաքականության հետ արաբական երկրներին համերաշխի լինելու մասին⁵⁶։ Այսպիսով արաբական երկրները պաշտպանում էին Կահիրեի քաղաքականության շրջա-

գարձը: Պատահական չէ, որ Համաշխարհային ժամուշում Արարական լիզայի այդ Հեռագիրը իրավացիորեն ընկալվեց որպէս արարական երկրների Համերաշխութեան արտահայտութեան զենք զենկո Հարցում Ազիպատսի գրահարած նախահանութեան Հեռո՞:

Ազիպատսի բազարականութեանը զնալով ազիլի արժանական էր դառնում նաև այլ ուշորտներում: Այդ իրազութեան գրտերումենրից էր Մուկի չրանցքի ընկերութեան ազգայնացման գերարերյալ Ազիպատսի կառավարութեան 1956 թ. հայտիս որտումը: Արարական լիզայի բազարական կոմիտեն այս առնչութեամբ տգտտտտի 17-ին ընդտենց Հաստիկ բաւեան, որը նայն որն ենթ Հաստատովեց ետրհրդի կոմիտի: Գրա առաջին կետում արարական երկրները պաշտպանում էին Մուկի չրանցքի ընկերութեան ազգայնացմանը: Ազիպատսի որտումը, իսկ երկրորդ կետում շեշտում էին, որ իրենք Համերաշխ են Ազիպատսի Առնարկած բաւար միշտտտումենրի Հեռ: Ինչպէս Հայտնի է, չրանցքի ազգայնացումից Հեռա իմպերիալիտտական երկրները ումից մնշում էին գորտա մարում Ազիպատսի գրա, նպատակ ունենալով շեղյալ Հայտարարել տալ կահիրի Համարմակ որտումը: Անդլիան ու տարարել տալ կահիրի Համարմակ էր չրանցքի ընկերութեան Զրանարան, որտնց պտականում էր չրանցքի ընկերութեան բամենտտների մեծ մտար, սկսեցին գորամիավորումենր կենտրոնացնել Արեւելյան Միշերկրականի չրանում: Արարական լիզայի որտուման երրորդ կետում կոշ էր արվում վերջ տալ «այն մնշմանն ու սպանանալիքներին, որտնց ենթարկվում է Ազիպատսը» և հիշեցվում էր, որ «միշտազգային վեները կեւար է լուծել: Միավարված Ազգերի կանոնադրութեամբ նախատեսված խազազ միշտցմերով»⁵⁰:

Օգտտտտի 13-ին կորհուրդը Հաստատեց Ժազարական կոմիտեի մի ետր որտում, որը գարմյալ Մուկի չրանցքի ազգայնացմանն էր վերարերում: Այդ փատտաթղթում արարական երկրները սոչտումում էին Ազիպատսի պրկիդիկնտ նասերի Հայտարարութեանն այն մտտին, որ իր կառավարութեանը պատրաստ է տպահանել ազատ նավարկութեանը Մուկի չրանցքում և Համագործակցել բաւար այն երկրների Հեռ, որտնք տգտագործում են չրային այդ ուղին: Արտուման վերում ընդգծվում էր, որ «տրեւ արարական երկրի սովերե-

նության զիմ կատարված սանձաւթյուն կհամարվի որպէս արարական բուռք երկրներէ զիմ գործված ազդեանս⁶⁹։ Կեդայի այս քաշէրք բարոյապէս սզնում էին Եզիպտոսին՝ իր քաղաքական կուրքը հեանդականորէն շարունակելու և արեմբոյան երկրներէ խարդավանքներէն զիմագրավելու գործում և միաժամանակ արեմոյան տերութուններէն առիպում էին իրենց քաղաքականութիւնն իրականացնելիս նկատի ունենալ նաև արարական աշխարհի հովանական հակազդեցութիւնը զրա նկատմամբ։

Սուեոյան Հզեամամբի առաջին իսկ օրերից իմպերիալիստական երկրները, սաղմնական ցույցեր կատարելու հետ մեկանել, փարձում էին հարցի իրենց համար գրական յումմանն հասնել այլ հանապարհներով եւս Առանձնապէս մեծ հուշեր էին կապվում Սուեզի շրանցքն սգտազարծող երկրներէ կանգնելում 1956 թ. սպտեմբեր 16-ից 23-ը զումարված կոնֆերանսի հետ։ Սուեզի Սովետական Միութիւնը, որը մասնակցում էր այդ կոնֆերանսին, վիժեցրեց իմպերիալիստական երկրներէ փոյձերը՝ կոնֆերանսն սղտազարծել Սուեզի շրանցքի վրա ստարերկրյա տիրապետութիւնը վերականգնելու համար⁷⁰։ Արեմոյան երկրները, սեպտեմբեր-հոկտեմբեր ամիսներին հրաժիրելով այսպէս կոչված երկրորդ և երրորդ լոնգոնյան կոնֆերանսները, հայտարարեցին Սուեզի շրանցքն սգտազարծողների ստոցիացիայի սանզմման մասին։ Սուեզի նշում է սովետական հետազոտող Լ. Բ. Մեղզիզիան, այդ ստոցիացիայի ստեղծումը սնայատակ էր հետապնդում շրանցքի վերահսկումը վերագարծնել իմպերիալիստական երկրներէն՝ ԱՄՆ-ի զշխովորութիւնը⁷¹։ Արարական լիզայի քաղաքական կոմիտեն հակաւմբերի կեսին նորից անգրագարնով Սուեզի շրանցքի սզգայնացման հարցին։ Քաղաքական կոմիտեն որոշման մեղ սովում էր, որ «Սուեզի շրանցքի կապակցութիւնը ծագած ներկա Հզեամամբ վերարերում է արարական բուռ երկրներին և իրենից ներկայացնում է մի փորձ՝ գրավելու Սուեզը Եզիպտոսի և այլ արարական երկրներէ վրա զինված նշում գործազրելու միջոցով, ինչը կզմանզի արարական երկրներէ խաղաղութիւնը, ապահովութիւնը և սովերենութիւնը⁷²։ Արարական երկրները միաժամանակ սյատրաստակամութիւն էին հայտնում կոնֆ-

վկայ լուծել խաղաղ ձևով, բայց այնպես, որ զա «շահկասի
Եզրիզատուի ազգային սովորենությանն ու արարելերի ազգա-
լին շահերին»⁷⁵։ Այնուհետև որոշման մեջ չբանցքն «զատա-
գործողների ասոցիացիայի ստեղծումը սաներնական» էր հա-
մարվում և գրաստացրածում էին «Անգլիայի և Ֆրանսիայի
ազանակալի մեթոդներն ու բազաբանան, տնտեսական և սազ-
մական ձևումը, որոնց նրանք զիմում էին իրենց եզատակին
հասնելու համար...»⁷⁶։

Տեղեկով, որ ստվերական միջոցները չեն զգնում վե-
րականգնելու իրենց գիրքերը Եզրիզատում, Անգլիան ու
Ֆրանսիան Բուրաշելի հետ համառեղ հեղանմերի 29—31-ին
հարձակում կատարեցին Եզրիզատուի դեմ։ Լուկասուի եզրիզ-
տացիների հերոսական զիմազրությանը, անզլո-ֆրանս-իս-
բանական անհամեմատ ավելի լավ զինված բանակներն
առաջ էին շարժվում զեպի նրկրի խորքերը։ Մակայն Մովե-
տական Միության խիտա կախազուշաչումների, ինչպես նաև
սոցիալիստական երկրների, արարական և շարգաչոզ մյուս
զիտությունների ձեանարկած միջոցառումների շնորհիվ հե-
րավոր եզամ Նոյեմբերի 7-ին զազարեցնել սազմական զոր-
ծագությունները։ Մովետական կառավարությունն այդ օրերին
սաաշարկեց ՎՄԿ-ի մյուս անզամների հետ սազմածովային
և սազմաօզային ուժեր զգտագործել պատերազմը Եզրիզատ-
ում զազարեցնելու և ազրեսիան ստեձահարելու համար⁷⁷։
Սակայն արկածախնդրությանն անզրազարձած համարյա
բուր ձաանազեաները միարան են, որ ՎՄովետական Միության
զերջորոշումը կարևոր, կարելի է սակ զձաական զեր կատա-
րեց «եռայակ» ազրեսիայի ոչ միայն սաաչալման, այլ նաև
երա հեանանքները համեմատարաչ կարն ձամանակամիջո-
ցում վերացնելու գործում⁷⁸։ Արզեն 1957 թ. մարտին սաար-
կրկրյա բուր զորքերը հեռացել էին Եզրիզատուի տարածքից։

Իսկ ի՞նչ զերջորոշում ունեցան արարական զետություն-
ները եռայակ ազրեսիայի նկատմամբ։ Արարական բուր եր-
կրքերը զատազարեցին ազրեսոթներին, իսկ նրանց մե-
ծամասնությունը խզց զիվանազրական հարարերություն-
ները Անգլիայի և Ֆրանսիայի հետ։ Միջիաշում պայթեցվեց
անզիական ընկերություններին պատկանող նավթամուղը,
իսկ Սաուդյան Արարիաշում արգելվեց նավթի մատակարար-

բունք անպիտան հեղուկանավերին: Եզիպոսոսի վրա հար-
նակվելով, իմպերիալիստները հետապնդում էին ոչ միայն
Սուեզի ջրանցքն իրենց վերահսկողությանը վերազարմեկու
նպատակը, այլև հույս ունեին ստալայիկ նասերի առաջադի-
մական վարչակարգը, հարված հասցնել արաբական ամբողջ
ազգային-սոցալատագրական շարժմանը⁷⁷ և վերջին հաշվով ար-
մատախիչ անել արաբական երկրներին համերաշխությունն ու
համագործակցությունը հակաիմպերիալիստական կարգա-
թուսների ներքո: Սակայն իմպերիալիստական երկրներն իրենց
հաշիվներում սխալվեցին: Արաբական երկրների համագոր-
ծակցությունն ու համերաշխությունը ազդեցությանից հետո ա-
վելի ամբապնդվեց: Այսպես, տասնամյա քննախնամից հե-
տո նայեմքերի 13—14-ին Ֆեյրուբում գումարված Արաբա-
կան լիգայի անգամ երկրների ղեկավարների խորհրդակցու-
թյունը, գաղափարախելով նայան ազդեցիկ, պահանջեց
անգլո-ֆրանս-իտալիական զորքերն անհապաղ բերել Եզիպ-
ոսոսից⁷⁸:

Այստեղ, սակայն, անխուսափելիորեն ծագում է մի հարց:
Արաբական լիգայի անգամ պետություններն ինչ⁷⁹ ուղղմա-
կան պետության ցույց չափեցին Եզիպոսոսին, մանավանդ, որ
երանք բոլորն էլ անգամակցում էին Լիգայի հովանու ներքո
կեցված Համասեղ պաշտպանության պայմանագրին, իսկ
սմանը, որնակ Սիրիան և Սաուդյան Արաբիան, Եզիպոսոսի
հետ ունեին նաև փոխազարմ պետության երկկողմանի պայ-
մանագրեր: Առաջին հերթին նշենք, որ արաբական առան-
ձին երկրներ, մասնավորապես Սիրիան և Հորդանանը պատ-
րաստակամություն հայտնեցին մասնակցելու «ազդեցությանի
հետ մղմանը, սակայն պրեզիդենտ նասերը նախընտրեց նը-
րանց շնորհաշի պատերազմի մեջ չայն սարատեղիական
պատճաններից կենելով⁸⁰: Բոլոր գեղջերում չի կարելի ար-
զարացված համարել Լիգայի սազմական օրգանների անդոր-
ծության փաստը: Այդ անգործությունը մասամբ պայմա-
նավորված էր նաև Բազդադի պակտի ստեղծումով և դրա
նկատմամբ Արաբական լիգայի անգամների գրեթե ամբողջ
քերժուկը: 1950-ական թվականների սուային կեսին, երբ
նոր էր ստորագրվել միջարաբական համասեղ պաշտպանու-
թյան պայմանագիրը, Արաբական լիգան զործուս միջոցա-
72

սումներ էր մեծարկում զրա գրույթների իրականացման
ուղղությամբ: Սակայն Բազզազի պակտի ստեղծումից (1955 թ.)
հետո արարական մի քանի երկրներ երկհազմանի կամ եռա-
կողմ պաշտպանական պայմանագրեր կնքեցին և զերպագ-
անցին զրանց միջոցով ապահովել իրենց անվտանգությու-
նը: Գրա արդյունքն եղավ այն, որ Համատեղ պաշտպանու-
թյան պայմանագրի ըստ նության ոչ վատ պլանավորված
մեխանիզմը փաստորեն գազարից գործելուց, իսկ երկկող-
մանի և եռակողմ ալլեանյ պայմանագրերի հիմամբ ստեղծ-
ված նոր մարմիններն էլ անպատրաստ գիմավորեցին նույակ
ազրեհիան: Մյուս կողմից Տիշա շէր Կան ախ, որ Արաքա-
կան լիգայի անդամ երկրները, այդ թվում նգրպոստը, այն-
քան էլ սեալ շքնահատելով իրազրության հեաազա զարգաց-
ման նաարավոր տարրերակները, 1956 թ. հուլիսից հետո
լենոնարկեցին Արգայի սազմական մեխանիզմը վերականգ-
նելու փորմնը: Իհարկն միամտության կլինի հարմել, որ
նույակ ազրեհիաչի գեմ արարական երկրների սազմական
համաանգ կույթը կարող էր նական ազգեցության գործել
պատերազմական գործաությանների ընթացքի վրա, քանի
որ մի կողմում իմպերիալիստական երկու հոար երկրների՝
Անգլիայի և Տրալտիայի ու նրանց զաշնակից Իսրայելի միե-
լն ստամները արգիական գենքով գինված քանակներն էին,
ինչ մյուսում եպրպտականի հետ պիտի կանգնելին փաստու-
րեն գեո կազմավորման պրոցեսում գունվող արարական
թույլ գինված քանակները: Ավ սակայն արարական երկր-
ների մասնակցությունը պատերազմին, բացի սվյալ պահին
բարոյա-քազաքական կարեոր գեր կատարելուց, բուրբ գեպ-
եկում անչափ սուսանելի կլիներ ազրեհորների, մանավանդ
Իսրայելի համար: Ինչիցեւ, այս բուրբը պետք չէ խանգարի,
որպեազի նշվի սուեզյան ճգնամամի տարրեր փուլերում Ա-
րարական պետությանների լիգայի ակտիվության կարեորու-
թյունը:

Եգրպոստից ստարերկրյա զորքերի գուրս բերման և
երկրի անկախության ամքապեղման ուղղությամբ Արարա-
կան լիգայի 1945—56 թթ. գործունեությունը հակառակ որոշ
գեպքերում, մանավանդ 40-ական թվականներին, զրա որո-
շակի անհեանազականությանը, այնուամենայնիվ զգալիորեն

նպաստեց նզդեցական ազգային-ազատագրական շարժման առաջընթացին:

* * *

1940—50-ական թվականներին արևմտյան երկրների մերձավորարևելյան քաղաքականությունից Հիմնական նպատակներից մեկը սկզբում իրենց գլխավորությունը սաղմաքաղաքական ազդեցիկ խմբավորումներ ստեղծելն էր: Այդ թվականներին առաջ քաշվեցին այդպիսի խմբավորումներ ստեղծելու մի քանի ծրագրեր:

Դեռ 1942—1945 թթ., երբ արաբական երկրների միջև քանակցություններ էին վարվում արաբական երկրների մի միավորում ստեղծելու հարցի շուրջ, անգլիական ղեկավար շրջաններում մտածում էին ստեղծվելիք կազմակերպությունը իրենց ձևերին հետ գործիք դարձնելու և այն իրենց նպատակների իրականացմանը ծառայելուն մասին: Սակայն Արաբական լիգայի ծրագրային առաջին փաստաթղթերը՝ Ալեքսանդրիայի արձանագրությունը և Արաբական պետությունների լիգայի պահանջ ցույց ավելցին, որ Անգլիայի ակտիվությունները անհող են: Լոնդոնում հասկանալի խոսք զբոս էին աչք փաստաթղթերում Փառհաստի և զազուիային լծի տակ գտնվող արաբական մյուս երկրների հարցերի արձարժումից:

Արաբական լիգայի գործունեությունում նշարվող անկախական այդ միտումները վերացնելու համար Անգլիան գիմեց գործուն քայլերի: Նախ լիգայի վրա ուժեղ ճնշում քանակցից, ձգտելով նրա գործունեությունն առժամանակ սահմանափակել երկրորդական նշանակություն ունեցող հարցերով: Միաժամանակ տեղրճորդանանյան ղեկավար գործիչները 1945 թ. աշնանից սկսեցին հարձակումներ գործել լիգայի վրա, խոսել նրա գործուն ուժ շունհնարու մասին, նորից առաջ քաշելով արաբական ավելի սերտ միություն իրականացման զազափարը, որի ստեղծման գործում առաջին քայլը կլինեք անգլոճորդանանյան էմիր Արգալլահի գլխավորությամբ «Մեծ Միջին» պետություն ստեղծումը²⁰: Սկսվեց պրոպագանդիկ նաև Արաբական լիգան Փարսից ծոցի անգլիական լծի տակ գտնվող արաբական իշխանապետությունների հաշվին ընդարձակելու ծրագրերը²¹, Իսկ

անդամնա իրարջան գործիչները 1945 թ. անպակմբերից
սկսեցին Հանդես գալ Բուրջիան Արարական լիգայի կազ-
մում ընդգրկելու առաջարկով⁵⁷։ Բազմադի այս նախաձեռ-
նությունը, ըստ «Արևիկ», «կհամապատասխանե գիտազորու-
թյանը բրիտանական դաշնակցին»⁵⁸։ Տարբերությ, բայց այս
կամ այն շարժով անդամներն լիգային անշուղտ այս
ծրագրերի իրականացումը զգալիորեն կզյուրացներ Մերձա-
վոր արևելքում «Արևելյան բլուխ» անվանումով սառձարա-
զարական խմբավորման ստեղծումը, որում նախատեսվում
էր անդամացրել ոչ միայն Արարական լիգայի, այլև Սաազա-
բազի պակտի երկրներին (Իրան, Աֆղանստան և Բուրջիա)։
Այդ ծրագրերը միաժամանակ կշղթա էին թույլացնել լիգայի
Հակաիմպերիալիստական պոստներալը, մի զեկցում լիգայի
անդամ երկրների շարքում վերախմբավորում կատարելու
(«ՄԼՏ Միջբայի» ծրագիր⁵⁹), մյուսում՝ լիգան արևմտամեա
երկրների Հաշիին ընդարձակելու միջոցով։ Իսկ «Արևելյան
բլուխ» ստեղծումը Հեռագայում կարող էր Հանդեսնել Արա-
րական լիգայի, որպես անկախ կազմակերպություն, տարբա-
լումմանը այդ խմբավորման շրջանակներում։

Արարական լիգային, սակայն, միայն «Արևելյան բլուխի»
գումարելիներեց մեկը լինելու գերը է, որ Հասկացված էր
Այդ խմբավորման փորձերին անդրադարձած Հեշինակների
կողմից չի արձանագրված, որ անդլիական գործիչներն ա-
րարական երկրներում այդ ծրագրի ընդունումը Հեշտացնելու
նպատակով ձգտում էին անդամման ապահովել դրա նկատ-
մամբ լիգայի խորհրդի գրական վերաբերմունքը։ Ըստ երե-
վույթին լոնդոնում կարծում էին, որ այս զեկցում գործին
կծանդակի նաև լիգայի անդամներ Իրազի և Անգլոսորգա-
նանի գիրքորոշումը։ 1945 թ. աշնանը, Արարական լիգայի
խորհրդի աշնանային նստաշրջանում իրարջան պատվիրա-
կության անդամ, նախկին վարդապետ նույրի Սաիզն առա-
ջարկեց ըննարկել «Արևելյան բլուխ» ստեղծման Հարցը⁶⁰։
Լիգայի խորհրդի նստաշրջանի աշխատանքը լուսարանող
պաշտոնական և ոչ մի Հազորդագրությունում այս մասին ոչ
մի բան չնշվեց։ Լիգան Հանդես չեկավ «Արևելյան բլուխ»
նախագծի դատապարտմամբ։ Սակայն անկասկած է, որ
խորհրդի անդամների մեծամասնությունը խուսափողական

գեղջվածք որդեգրեց զրա նկատմամբ: լիզայի այսպիսի դիրքո-
 քոչումն էլ, սակայն, պետք է համարել մեկը այն կարևոր
 գործոններից, որոնք՝ վերջիվերջո հանդեպրին սեղիտնի ազգա-
 լին-ազատագրական շարժման և Սովետական Միության գեմ
 ուղղված ազդեանքի այդ խմբավորումն ստեղծելու ծրագրի
 կախողմանը: Նույնիսկ այդ ժամանակվա պահպանողական
 վարչակարգի որսնեցող արարական երկրների մեծամասնու-
 թյունը գիտակցում էր Սովետական Միության գեմ ուղղված
 որևէ խմբավորմանը մասնակցելու անհրաժեշտությունը մա-
 սին արևմտյան երկրների կողմից քերվող փաստարկների
 սեանկությունը: Այս կապակցությամբ հասկանալի է և
 Արարական լիզայի գլխավոր քարտուղար Ազգամի 1945 թ.
 գեկտեմբերին կատարած հայտարարությունը, որում նշվում
 էր. «Լիզան, որպես արարական երկրների մոզոգրգական
 լայն զանգվածների շահերն արտահայտող որդան, տարա-
 ձայնություններ չունի Ռուսաստանի հետ և զրա համար էլ
 ոչ մի հիմք չկա, որ նա շահագրգռված լինի մասնակցելու
 որևէ հակասովետական խմբավորումում: Ընդհակառակը,
 Ռուսաստանի ազգային քաղաքականության հիմնադրույթ-
 ները և նրա ընդհանուր գեմոնրատական ուղղվածությունը
 անշափ գեահատվում են լիզայի և արարական աշխարհի
 գեմոնրատական տարրերի կողմից»⁸⁶:

«Արևելյան բլուկի ստեղծման հարցում շահախեղիք էր
 եսև Քուրբանև Դեո Արարական լիզայի ստեղծման շրջա-
 կում Անկարայում քաղաքաքար էին վերաբերում այդ կազ-
 մակերպությունը, քանի որ այն «կարող էր ուժեղ արգելք
 հանդիսանալ Արարական սրենելի պետությունների նկատ-
 մամբ Քուրբանև ծրագրերի իրականացման համար»⁸⁷: Իսկ
 նոր խմբավորումում հարավոր կլինելու տարրալուծել Արա-
 քական լիզան և զրանոզ իսկ հեշտացնել Անկարայի ծավա-
 լապաշտական ծրագրերի իրականացումը, որոնց մեշ մրա-
 նում էր եսև Կիրիևաիկայի բունակցումը Քուրբային և որին
 ի սկզբանե հակադրվում էր Արարական լիզան»⁸⁸:

«Արևելյան բլուկ» ուղեմաքաղաքական խմբավորումն
 ստեղծելու զաղափարը Արարական լիզայի խորհրդի կողմից
 մերժվելուց հետո, այն կարծեք թե մոռացության մասեր-
 վեց, 1945 թ. վերջերին և 1946 թ. առաջին կեսին նպիպտ-

սում նոր թափով պայքար ծավալվեց երկրից անզլիական
զորքերը դուրս բերելու համար: Այս իրավիճակում Անզլիա-
նի մերձավորարևելյան քաղաքականությունը ուշադրությունը
կենտրոնացվեց եզիպտական հարցի վրա: Արդեն 1946 թ.
սկզբին լոնդոնյան առաջարկից անզլո-եզիպտական հակա-
մարտությունը լուծելի «համառոտ պաշտպանություն» պայ-
մանագիր կնքելու միջոցով: Ըստ այդ ծրագրի անզլիական
վերահսկման տակ էր դրվելու ամբողջ եզիպտական քանա-
կը, ինչպես նաև Ազիպտոսի արտաքին քաղաքականություն-
ը⁶⁶: Մասկայն 1946 թ. հոկտեմբերին այդ ողով կնքված
Արզկի-Քեին պայմանագիրը եզիպտական պառլամենտի
կողմից չհաստատվեց և մերժվեց: Այս պայմաններում, ինչ-
պես նշվում է կրթականի կոմիտեի երկրորդ համագումարին
արված կենտկոմի հաշիվազեկում, անզլիական քա-
ղաքականությունը «նորից ուղղվեց «Արևելյան բլոկի» և
«ՄԷՍ Արբիայի» ծրագրերին»⁶⁷: 1947 թ. հունվարին և ապրի-
լին, ի պրումն 1946 թ. մարտին ստորագրված Քուրթ-Իրաք-
յան «բարեկամություն և միություն» պայմանագրի, կնքվեցին
Քուրթ-անզրհորդանանյան և Իրաք-անզրհորդանանյան հա-
մանման պայմանագրեր: Այս պայմանագրերով, ինչպես
նշում է Ա. Ֆ. Ֆեդզենկոն, ստեղծվեց Քաղաք-Անկարա-ԱՄ-
Ման եռանկյունին, որը կոչված էր լինելու «Արևելյան բլո-
կի» հիմք⁶⁸: Միաժամանակ Իրաք-անզրհորդանանյան պայ-
մանագիրը «չուրօրինակ փորձ էր... Հեռին մուտքից Իրաքը-
ծել «ՄԷՍ Արբիայի» և «Քուրթեր մահիկի»⁶⁹ երկրների ֆեդե-
րացիայի ստեղծման նախագծերը», ստեղծացնել այդ պայմա-
նագիրը կնքած երկրների դիրքերն Արաբական լիգայում, «Խո-
րացնել զեն 1945 թ. նկատվող կիզալի պառակտումը և դրա-
նով իսկ թուլացնել այդ սեզիոնալ կազմակերպության հա-
կախման բրիտանական գործունեությունը»⁷⁰, Անզլիան և
նրա կամակատարները տեսնելով, որ Իրաք-անզրհորդա-
նանյան ստեղծվելիք միությանը միանալու մյուս արաբա-
կան երկրներին ուղղված կոչերը մնում են անպատասխան,
սկսեցին առաջնահերթ ուշադրություն դարձնել «ՄԷՍ Ար-
բիայի» ծրագրին. պոնելով, որ առավել ռեալ հիմքեր կան
հենց դրա իրականացման համար և որ դրա իրականացու-

Տը թույլ կտա նաև ամենակարև ժամանակահատվածում ստեղծել «Աշխերյան բլուզ» խմբավորումը:

1946 թ. նոյեմբերի երկրորդ կեսից անդրճորգանանյան գործիչները սրբոպագանդիստական լայն արշավանք ժամաչեցին «Մեծ Սիրիայի» ծրագրի սցոնին, որը շատ վառ քննկալվեց Դամասկոսում և Քեյրոսիում⁷⁴, Հարցն այն աստիճան սրվեց, որ քննարկման առարկա դարձավ Արաբական լիգայում: Այդ առթիվ հրատարակված Հայտարարությունում նշվում էր, որ արաբական երկրները նպատակադրված չեն «խախտել Արաբական լիգայի անգամ որևէ երկրի անկախությունն ու սուվերենությունը կամ միջամտել նրա կառավարման ձևի հարցին»: Միաժամանակ մի անգամ էս Հաճաստվում էր արաբական պետությունների հաճաստարիմ լինելը լիգայի պակային⁷⁵, Այսպիսով, ճիշտ է՝ շատ գիվանագիտորեն, Արաբական լիգան հանդես եկավ «Մեծ Սիրիայի» ծրագրի նկատմամբ: 1946 թ. նոյեմբեր 23 թվակիր այս հայտարարությունը ստորագրել էր նաև Անդրճորգանանի արտաքին գործերի մինիստր Մուհամեդ աշ Շուրայքին: Մի քանի օր անց, սակայն, նույն աշ Շուրայքին իր կառավարության անունից մի հուշագիր ներկայացրեց Արաբական լիգայի խորհրդի նախագահին, որում հայտնում էր Անդրճորգանանի մտադրությունը «Մեծ Սիրիայի» ծրագրի իրականացման փորձերը շարունակելու մասին⁷⁶, Փաստորեն ամբողջ 1947 թ. քննաքննում Ամմանի արաբական քաղաքականությունը հիմքում շարունակում էր դրված մնալ «Մեծ Սիրիայի» ծրագիրը: 1947 թ. փետրվարին Արաբական լիգայի քարտուղարությունը, կենտրոն ընդհանուր շահերից, պահանջեց «պաշարեցնել այդ հարցի բարձրացումը»⁷⁷, Ավելի ուշ այդ ծրագրի դատապարտմամբ հանդես եկան ասուդական և եգիպտական կառավարությունները⁷⁸, Քննարկվում էր նույնիսկ Անդրճորգանանին լիգայից լուծելու հարցը⁷⁹, Այս պայմաններում Անդրճորգանանի էմիր Արզալուաշը հայտարարեց, որ ժամանակավորապես հրաժարվում է «Մեծ Սիրիայի» ստեղծման առաջարկից, Պաղեստինի խնդրում արաբական միասնական գերցարսում օրգնզրելու անհրաժեշտությունից կենտրոն թեչպես նշում է Լ. Ն. Կուլովը «այսպիսով, փաստորեն... Արզալ-

լա՛հի մտպի ներքս Լեանտի արարական երկրները միավորելու ծրագրին վերջ արվեց»¹⁰⁰։

«Այննչյան բռնի» և «Մեծ Միրիա» ինտելեկտիստական ծրագրերի ձախողման զործում Արարական լիզան որոշակի գեր կատարեց։ Այդ կազմակերպությունը բացասական գիրքաբեռում որգիւղեց երկու նախագծերի նկատմամբ։ Ճիշտ է, այն զգուշավոր և պետք եղածին շատ դիվանագիտական երանդ ունեւր, բայց այնուամենայնիվ բացասական էր։ Արարական լիզալի շրջանակներում փաստորեն սանդձվեց այդ ծրագրերին բնոյգիմացող արարական երկրների մի նախատ, որին անդամակցում էին Միրիան, Լիրանանք, Ազիպտոսն ու Սաուզյան Արարիան և որը, Հենդիւնով արարական մոզուլրգական լաշն զանգզածների հակաիմպերիալիստական արամագրությանները վրա, կարողացաւ Հաշոզությամբ պաշտարել այդ կախագծերի գեմ։

«Այննչյան բռնի» և «Մեծ Միրիա» նախագծերի իրականացման զործում Հաշոզության շնտանելով, Անգլիան 1947 թ. վերջին և 1948 թ. սկզբին նորից ստաշին պլան մղեց «Համասեղ պաշտպանության» պաշմանագրերի զազաւիարը։ Ի տարրերության 1946 թ., կրք ֆորմ արվեց այդպիսի պաշմանագիր կերել միայն Ազիպտոսի հետ, այս անգամ ինգիր էր զրվում եման պաշմանագրեր ունենալ Արարական արեւելի բուր երկրներին հետ։ Ըստ այդ պաշմանագրերի, նախատեւում էր ստեղծել Համասեղ պաշտպանության խորհուրդներ, որանցում ներկայացված էին լինելու անգլիական և տեղական սպաներ։ Պաշմանագիր կերած չուրարանելու արարական երկրի բանակը, ուզմա-ձուվալին ու ուղմա-տգալին խորիսխները, Հազորգակցությաններին Համալիրները և արգյունարերական կարեր հրմնարկները Համասեղ պաշտպանության խորհրդի վերահսկողությանն էին ենթարկվելու։ Պատերազմական կամ պատերազմի վտանգի պաշմաններում խորհուրդներն իրավունք էին ունենալու անգլիական զորքեր հրավիրել։ Պատերազմի պաշմաններում ուզմական սուլոր խորիսխները անգլիական ուզմական հրամանատարությանն էին ենթարկվելու¹⁰¹։

1948 թ. հունվարի 15-ին Պորտսմութում կերած անգլորիտալյան և 1948 թ. Լարտի 15-ին Ամմանում ստորագրված

անգլո-անգլո-հոլանդական պայմանագրերն արդեն համապատասխան գրայիններ էին պարունակում համառոտ պաշտպանության մարմիններ պահպնելու վերաբերյալ¹⁰²։ Մակաչն այս պայմանագրի կերպով եշանավորում էր միայն սՆամանի պաշտպանության պայմանագրերի միջոցով իր զվարճարարները Արարական արևելքում ապահովագրական խմբավորում ստեղծելու լուսնային քաղաքակրթության առաջին փուլը։ Երկրորդ փուլում ենթադրվում էր կամ համանման պայմանագրեր կնքել կիցայի անգամ մնացած երկրների հետ¹⁰³։ Կամ էլ Արարական լիգայի ու Անգլո-իսրայի միջև ստորագրել մի պայմանագիր, որը «կփոխարիներ Անգլո-իսրայի և Արարական լիգայի անգամ երկրներ՝ Իրաքի, Սպիտակուսի և Անգլո-հոլանդական միջև գոյություն ունեցող, ինչպես նաև կիցայի անգամ Մաուրիան Արարիայի և Սահելի հետ ազատություն կնքվելիք պայմանագրերին»¹⁰⁴։ Անգլո-իսրայի գործիչները կարծում էին, որ այս անգամ զարմ հաջողությանը կնքագրաստի նաև այն բարդ վիճակը, որ իրենց և ամերիկյան իմպերիալիստների վարած քաղաքականության հետևանքով ստեղծվել էր Արարական արևելքում, Պաղեստինի հարցի մաշրակից սրման կազակցությամբ։ Լուսնային գիտավորությունը, արարական երկրները, գիտակցելով իրենց վառ գրեզված լինելը և Պաղեստինում սրտնխառնական կազմակերպությունների մոզալապաշտական նկրտումների ռեալությունը, ուղղակի ստիպված կլինեին նման պայմանագրի ստորագրելու նվ թուրքովին էլ պատահական չէ, որ Հենց 1948 թ. ապրիլին, արարա-իսրայելական պատերազմի նախորդակին, կիրանների վարչապետ Ռիադ Սուլեյ Արարական լիգայի քաղաքական կոմիտեում բարձրացրեց Արարական լիգայի անգամ երկրներին և Անգլո-իսրայի միջև ապրիլական պայմանագրեր կնքելու հարցը¹⁰⁵։ Մակաչն այս անգամ ևս Լուսնային Հաշիվները սրտից զուրա նկատե Արարական լիգայի քաղաքական կոմիտեն բնագույն շղթայ անգլո-իսրայի առաջարկին և այն անարժանացնելու թույլից։ Այսպիսով անգլո-իսրայի քաղաքականությունը այս անգամ ևս անհաջողություն կրեց։

Պետք է նշել, որ 40-ական թվականներին առաջ բաշված վերահիշյալ ոչ թուրք ծրագրերն էին հավանության արժանանում արևմտյան թուրք երկրների կողմից։ Օրինակ «Մեծ

Մելիխայն Ժրագրի նկատմամբ քաղաքական զիրքորոշում ունենի ԱՄՆ-ը և Ֆրանսիան¹⁰²։ Փարիզը զեմ էր Նաև Իրաքից Ժաջի այսարական որևէ երկրի և Աստուգաբաղի պակասի տեղում զնուսթշուններին միջև ուղղմական պայմանագրի կնքմանը¹⁰⁷։

50-ական թվականներից, սակայն, արևմտյան երկրների մերձավորարևելյան քաղաքականությունը սկսեց ավելի նամակարգված դասնալ։ Դրա վկայություններից էր 1950 թ. մայիսի 25-ի անգլո-ֆրանս-ամերիկյան Հայտարարությունը Մերձավոր արևելքի վերաբերյալ։ Այդ փաստաթղթում էրևց տերությունները Հայտնում էին արաբական երկրներին և Եսրայելին զենք և զինամթերք մատակարարելու կրկնից գրանք շղթազործներն միմյանց զեմ։ Արևմտյան երկրները իրենց իրավունք էին վերապահում միշտմտեղ երկրներն իրենց իրավունք էին վերապահում միշտմտեղ սեղիտեղ զործներին, ընդ որում, ինչպես շեշտվում էր Հայտարարությունում, նույնիսկ «Միավորված ազգերի շրջանակներին» գուրա¹⁰⁸։

1946 թ. արաբ-իսրայելական պատերազմում պարտություն կրելուց Հեռա արաբական երկրներն իրաք զգում էին զենքի և զինամթերքի պակաս՝ զիմազրազելու Համար էր սակզծման արվանից ծավալապաշտական քաղաքականություն վարող Իսրայելի վաանգր։ Սակայն, ինչպես երևում է վերահիշյալ Հայտարարությունից, արևմտյան երկրները և վերահիշյալ Հայտարարությունից, արևմտյան երկրները և վերահիշյալ Հայտարարությունից, արևմտյան երկրները կազմից իրենց մատարացառում էին արաբական երկրներին կազմից իրենց մատարացառում զենքի օգտագործումը Եսրայելի զեմ։ Նրանք կարողանում էին ոչ թե արաբական երկրներին պաշտպանություն հարցով, այլ նպատակ ունենին զենքի մատակարարման միջոցով ուսեղացնել մերձավորարևելյան երկրներին կախյալ վիճակը, միաժամանակ ինչպես իրավամբ նշում էին լիբանանյան կոմունիստները, սեղիտեղ զարմելի «Սովետական Միություն զեմ Հարևակվելու խարխախ... և զինել արաբական Հեռազինական վարչակարգները՝ կանգնեցնելու Համար ծագավորական շարժումները»¹⁰⁹։

1950 թ. Հունիսին անգլո-ֆրանս-ամերիկյան Հայտարարությունը քննարկվեց Արաբական լիգայի խորհրդում։ Հունիսի 21-ին երեք երկրներին կառավարություններին ու-

զարկվեց լիզալի պատասխանը: Ծ կեանք բազկացած այդ
 փաստաթղթից զժգար է մրանշանակ պատակերացում կազմել
 եռյակ հայտարարութիան նկատմամբ լիզալի զիրքորոշման
 մասին¹¹⁰: Պատահական չէ, որ այդ փաստաթղթին որվել է
 իրարմեկը: զնահասականներ: Իրոք, Արարական լիզալի
 պատասխանում չի մերկացվում անդր-ամերիկյան հայտա-
 րարութիան բուն նույնությունը, բացահայտորեն չի գատապար-
 զում արեմտյան երկրների սեպիտնի անցուղարձեցին միշտ
 մըտնելու դիտավորությունը, կարծեր չունայան ընդունվում է
 ստացվելիք զենքն ու զինամթերքը Իսրայելի զեմ չարա-
 զործելու իմպերիալիստների պայմանը: Հենց այսպիսի
 հայտնողական կեցվածքի համար էլ լիզալի պատասխանը
 լիբանանյան կոմունիստները զնահասեչ են որպես «կապի-
 տալիստական»¹¹¹: Սովետական Հեռագրատողներ Ք. Փ.
 Սելյանյանը, Օ. է. Տուզանովան, ինչպես նաև արար պատ-
 մարան Ա. Սաիզը (ըստ Ք. Փ. Սելյանյանի հղման) գտնում
 են, որ Արարական լիզան եռյակ հայտարարութիան նկատ-
 մամբ բացասական զիրքորոշում արգելից: Երանք իրենց
 կարծիքը հիմնավորում են Հենկլիտվ լիզալի պատասխանի
 9-րդ կետի վրա, որում նշվում էր, որ արարական երկրնե-
 րը «... հավանություն չեն տա որևէ զործադրության, որ կվնա-
 փ իրենց անկախությունն ու սուվերենությունը»¹¹²: Մեր կար-
 ժիքով այս հարցում Արարական լիզալի զիրքորոշումը զնա-
 հասեչիս, եթե նկատի անվի լիզալի պատասխանը միայն,
 ավելի նիշտ կլինի հակվել զկողի արար կոմունիստների
 զնահասականը: Սակայն հարցին այգպիսի մտանցումը կի-
 նի բերի, քանի որ Արարական լիզալի պատասխանը միակ
 քայլը չէր, որ ձեռնարկվեց միշարարական այց կազմակեր-
 պություն կազմից՝ Արարական արեկելյում իմպերիալիստա-
 կան ստեղծությունների և մտանավորապես եռյակ հայտա-
 րարության զեմ պայքարելու համար: Այս ատումով միան-
 գամայն իրավացի են Յու. Վ. Մարունովն ու Յու. Վ. Պուլյամ-
 կինը, Ք. Մ. Փոցիվերիան և Օ. է. Տուզանովան, որոնք Արա-
 րական լիզալի անգամների կողմից կերված Համասեչ
 պաշտպանության և անտեսական Համագործակցության պայ-
 մանագիրը զիտում են որպես սեպիտնում սազմարագացական
 իմքավորումներ ստեղծելու իմպերիալիստական ծրագրերի

զեմ ուղղված ցայս¹¹⁵, Արեմտյան Հեղինակ Ռ. Մակդոնալդը Արարական լիգային նվիրված իր մենագրությունում այդ պայմանագրին անդրադառնալով նշում է, որ այն ստորագրողն էր մի այնպիսի ժամանակ, երբ պայմանները դրա համար բոլորովին էլ բարենպաստ չէին: Նրա կարծիքով անբարենց պատահալով պայմաններին մեկն էլ արարական որոշ երկրներին վրա արեմտյան տերությունների էլ ազնիվ ուսուցանում էր: Նշումն էր՝ այնպես կոչված աստիճանական վտանգի՝ զեմ ուղղված քաղաքականության խմբավորումում նրանց ընդգրկելու համար¹¹⁶:

Համառոտ պաշտպանության պայմանագրի ստեղծման հանգամանքները, որոնք ցարգ անհրաժեշտ շափով լուսաբանված չեն, մեզ կոպեն են՝ ազնիվ հիմնավորելու վերևում ասվածը:

1948 թ. արարա-խորաշխարհի պատերազմում արարական երկրներին կրած պարտությունը բազմակտեմն վրա անդրադարձավ Արարական լիգայի գործունեության վրա: Մակայն 1948 թ. վերջին—1949 թ. առաջին կեսին արարական երկրներում տրդեն իսկ առայ էին շաշվում նախագծեր, որոնք կոչվում էին կրգան գուրս քերել ճզնամամից՝ նրա անդամների միասնությունն էլ ազնիվ ամբապնդելու և ստարանդամների միասնությունն էլ ազնիվ ամբապնդելու: Այսպես, երկրյա ազգեցությունը վերացնելու հանապարհով: Այսպես, 1949 թ. փետրվարին Միքիան և կրանանն առաջարկեցին կրգայի անգամներին արգելել առանց կրգայի համաձայնության ստար երկրի հետ որեկ պայմանագրի կրնելու¹¹⁷, Մրան հակառակ, անգլիամետ արարական վարչակարգից ներկայացրեցին կրգայի բարեփոխման իրենց ծրագրերը: Իրարի վարչապետ Նուրի Մաիզի նախագծով նախատեսվում էր ազնիվ շատ ազատություն տալ անգամ երկրներին, այդ թվում, այլ երկրներին հետ կրգային անկախ սազմական և առարական պայմանագրեր կնքելու ասպարհզում¹¹⁸, Իսկ 1949 թ. պոստոսին Հորգանանի թագավոր Արդալա-հը հանդես եկավ «Մահեղանական լիգա» ստեղծելու առաջարկով, որին կանգամակցելին Իրանն ու Պակիստանը: Իսկ և որը սկաշակցեր Արարական երկրներին լիգային¹¹⁹, Արարական լիգայի խորհրդի 1949 թ. Հոկտեմբերին նաաշրջանը, աննարկելով կրգայի բարեփոխման բազմաթիվ առաջարկներ

ջը, զնքշխմերչո նախապատմութիւնը ամէն արարական միասնական անվտանգութեան պայմանագիր կնքելու Եզիպտոսի զազափարին: Որոշվեց կազմել մի Հանձնախումբ, որը մշակելու էր պայմանագրի տեքստը¹¹⁸:

1950 թ. ապրիլին Լիզալի խորհուրդը Հաստատեց այդ պայմանագիրը, որում լիբանանյան կառավարութեան առաջադեմ տեղ Հատկացվեց նաև միջարարական տնտեսական Համագործակցութեանը: Պայմանագիրը կոշված էր ուժի գացնելու արարական երկրների Համագործակցութիւնը սազմական և անասական հարցերում: Նախատեսվում էր Լիզալի շրջանակներում ստեղծել մի շարք նոր մարմիններ, որոնք լայն իրազատութիւններ էին ունենալու պաշտպանական և տնտեսական ասպարեզներում: Պայմանագիրը կրում էր զուտ արարական բնույթ և կոշված էր ծառայելու միայն արարական երկրների պաշտպանութեանը: Անգլիան բացասական վերաբերմունք զրսեորեց պայմանագրի եկամամբ: մինչ ԼՄՆ-ը սկզբից եկի ակտիվորեն աշակցում էր այն ստորագրելու զազափարին, երանում տեսնելով իր զլխավորութեամբ ազազայում ստեղծվելիք սազմական խմբավորման սազմը¹¹⁹: Անգլիայի զրգմամբ Իրաքն ու Անգլոսորգանանը հրամարտվեցին պայմանագրին ստորագրելուց, պահանջելով այն որոշ փոփոխութիւնների ենթարկել: Լիզալի տեղամ յոթ երկրներից երկուսի Անուպահութիւնը քեականարար զգալիորեն կիսուացներ պայմանագրի արդյունաձևութիւնը և սկզբում Լիզալի տեղամները կարծես թէ Հակված չէին առանց Իրաքի և Անգլոսորգանանի, մի տեսակ տեքստ, ստորագրել այն: Սակայն 1950 թ. Հունիսի 17-ին, այն նույն օրը, երբ Լիզալի խորհուրդը Հաստատեց եռյակ Հայտարարութեան պատասխանը¹²⁰, Եզիպտոսը, Սիրիան, Լիբանանը, Սաուդյան Արաբիան և Սմէնը ստորագրեցին «Համատեղ պաշտպանութեան և տնտեսական Համագործակցութեան» պայմանագիրը: Փաստորեն այդ քալը կարելի է Համարել եռյակ Հայտարարութեանը սոված Արարական Լիզալի պատասխանի 10-րդ կետը, որը սակայն, միամայնորեն չէր Հաստատվել Լիզալի տեղամների կողմից: Եռյակ Հայտարարութիւնը ամէն Հակասակ արդյունք:

Մի շարք հեղինակներ իրավացիորեն գանում են, որ սՀա-
ժաանց պաշտպանությունս պայմանագրի կնքումը ուղղված
էր նաև Երազի և Անգրհորդանների գեղևս լրիվ շարած ծա-
վաշտպաշտական եկրատումների գեմ¹²¹, Սակայն հարց է ա-
ռաշանում, թե ինչու էր Արարական լիզայի պատասխանը
այնուամենայնիվ հաշտվողական: Մեր կարծիքով այդ բանի
հիմնական պատճառներից մեկն այն էր, որ եռյակ հայտա-
բարություն համահեղինակներից մեկը ԱՄՆ-ն էր: Այդ ժա-
ժանակաշրջանում ամերիկյան դիվանագիտությունը, միտե-
լով Լանդոնի և Փարիզի ազդեցությունն Արարական արևել-
քում փոխաբերելով ամերիկյանով, հաճախ զտղտնորեն աշակ-
ցում էր արարական այս կամ այն երկրին՝ անզու-Ֆրանսիա-
կան իմպերիալիստների գեմ մղվող երա պայքարում: Այս-
պես, արինակ, Վաշինգտոնը սգազանորեն խրախուսում էր
կրիպտական կառավարության պահանջը Եգիպտոսից ան-
դիսիական զորքերի դուրս բերման վերաբերյալ¹²², Այս քույ-
ր արարական երկրներում թյուր պատկերացումներ էր ա-
ռաշացրել ԱՄՆ-ի քաղաքական գծի վերաբերյալ: Եվ Արա-
սական լիզայի փաստաթղթերում եթե անզլիական և Ֆրան-
սիական իմպերիալիստները շատ հաճախ ամենասուր ձևով
քննադատվում էին, ապա ԱՄՆ-ը որպես կանոն խնայվում
ու շրջանցվում էր: Վաշինգտոնի հետ բարձրը հարաբերու-
թյունները լիզացնելու լիզայի անհեռանկարային և սխալ
միտումով էլ մասամբ պայմանավորված էր լիզայի պա-
տասխանի նման բնույթը: Բացի այդ հավանարաք Եռանա-
կություն ուներ նաև ամեն զեով միասնական ձևով հանդես
գալու լիզայի ձգտումը: Ավելի խիստ պատասխանի ընդու-
նումն անպայմանորեն կհանդիպեր Երազի և Հորդանանի ընդ-
դիմադրությունը, որը կզմվարացներ միասնական դիրքորոշ-
ման որդեգրումը: Սակայն կրկնություն գեմով պետք է նշել,
որ լիզայի պատասխանով չէ, միայն, որ պետք է գատել
արարական միջպետական կազմակերպության վերաբերմուն-
քի մասին: Վերջին հաշվով Համատեղ Համատեղ պաշտպանության պայ-
մանագրի կնքումով լիզան ցույց տվեց իր ընդդիմությունն
արարական երկրներն իմպերիալիստական ռազմաքաղա-
քական խմբավորումներում բնզգրկելուն:

Ինչպես 1940-ական, այնպես էլ 1950-ական թվականների Մերձավոր արևելքում սուզամաքաղաքական խմբավորումների ստեղծման հարցում անշուք շահագրգիռ գերբարձրում էր գրանորում Քուլչբան: Իմպերիալիստական արագների իրականացման գործում Անկարան համարի կատարում էր յուրատեսակ միջնորդի դեր: 1950 թ. Լարսին, երբ սուբազորվեց իտալա-թուրքական պայմանագրեր, թուրքական շրջանները սկսեցին պրոպագանդել արաբական երկրներին այդ պայմանագրին միանալու գազափար¹²⁰: Իսկ 1951 թ. Հոկտեմբերի 13-ին թուրքական կառավարությունը ԱՄՆ-ի, Անգլիայի և Ֆրանսիայի հետ միասին պաշտոնապես գրեց Արաբական լիգայի անդամ երկրներին և Իսրայելին «Միջինարևելյան հրամանատարություն» անվամբ հայտնի սուզամաքաղաքական խմբավորումն ստեղծելու անաշարիճ, ճախատեալում էր, որ մերձավորարևելյան երկրների հետ մեկտեղ այդ խմբավորման անդամներ կզանոնան Ամստրալիան, Նոր Զելանդիան և Հարավ-Աֆրիկյան Միությունը: Անթաղվում էր նաև սերտ կապ հաստատել «Միջինարևելյան հրամանատարություն» և ՆԱՏՕ-ի միջև, Բացի այդ «Միջինարևելյան հրամանատարություն» գործերի անվան տակ ամերիկյան, անգլիական, ֆրանսիական և թուրքական զորամիավորումներ էին սեպագրվելու Արաբական արևելքի կարևոր շրջաններում: Իմպերիալիստական այս գործարքի իրականացումը, ինչպես նշվում էր Սոլիդատսի, Միլիայի, Լիբանանի, Իրաքի, Սաուդյան Արաբիայի, Սմենի և Իսրայելի կառավարություններին հղված սովետական կառավարության հուշագրում «հանգիստի Մերձավոր և Միջին արևելքի երկրներին սուզմանը սկսողացմանը Ասլանայան ըրտի հաղմաներպիչ երկրներին զորքերի կողմից...»¹²¹, Արևմտյան երկրները այդ հրամանատարության ստեղծման անհրամանատարությունը... փորձում էին հիմնավորել նրանով, որ իրք Մերձավոր և Միջին արևելքի երկրներին սպանում էր Սովետական Միությունը»¹²², Սակայն իրականում սուզամաքաղաքական այդ խմբավորումը կոչված էր ճնշել սեպիտնի ազգային-ազատագրական շարժումը և գանոնալ ՍՄԷՄ-ի գեմ սուզված սուզմական կարեվոր խարիսի¹²³:

խոսակցութեանները ոչ մի հիմք չունեն նա ավելացրեց, որ «մուսները հրեք մեզ չեն սպանուցել և չեն ստորացրել» իսկ Ազգայութի նկատմամբ «խսկական ագրեսիաները անզլիտցին էրն են»¹³⁰։

Տեսնելով, որ «Միջինարևելյան Հրամանատարություն» ստեղծելու փորձերը հաջողություն չեն ունենում, արևմտյան նրկրները նորից առաջ քաշեցին Քուրդիան Արարական լիգայի հովանու ներքո կնքված համատեղ պաշտպանության պայմանագրի անգամ դարձնելու գաղափարը։ Այսպիսի առաջարկով Տասագրություն ուներ հանդես գալ իրարյան կատավարությունը։ Հատկանշական է նաև, որ միամտանակ ենթադրվում էր համատեղ պաշտպանության պայմանագրի անգամությունից զրկել նմենին, Սասուցյան Արարիային, Միրիային ու Լիբանանին, քանի որ նրանք, իբր, տաղանկան տեսանկյունից չեն կարող արդյանավետ պնդություն ցուցաբերել¹³¹։ Երանանում այս ծրագիրը կապտակամզված էր Ազգայութին զրկել Լիգայի շրջանակներում իր մշտական գաշնակիցներից, մեկուսացնել նրան և համատեղ պաշտպանության պայմանագիրը դարձնել արևմտամետ սազմա-քաղաքական մի խմբավորման հիմք, որում զլխավորող զեր կկատարին Քուրդիան, Երաքը և Անկրհարդանանը։ Այս ծրագիրը, սակայն, այն աստիճան էր հակասում Լիգայի սկզբունքներին, որ վերջիվերջո Երաքը շհամարձակվեց նույնիսկ այն պաշտպանական քննարկման զնել։

1952—1953 թթ. Արարական լիգան մի քանի անգամ նորից անգրադարձով սազմաքաղաքական խմբավորումներ ստեղծելու հարցին։ ԱՄՆ-ի պետական քարտուղար Գալլենի Մերձավոր արևելք կատարած այցելության խախտրին՝ 1953 թ. ապրիլին, Լիբանանի արտաքին գործերի մինիստրությունը Արարական լիգայի անգամների անունից մի հուշագիր հղեց նրան։ Դրանում նշվում էր, որ Սուեյի շրանցից անզլիական գորբերի զուրա քերումից և պաղեստինյան խնդրի լուծումից առաջ արարական երկրներն ավելորդ են համարում Մերձավոր արևելքի պաշտպանության վերաբերյալ որևէ քանակցություն վարել արևմտյան երկրներին հետ։ Հուշագրում սսվում էր նաև, որ տարարական երկրները Միջին արևելքի պաշտպանության համար չեն զգում արևմտյան տերու-

Մյուսների կարիքը¹³²։ Այդ շրջանում, մասնավորապես 1953 թ., Արարական լիգայի կողմից մի շարք միջոցառումներ են կարգվեցին՝ Համառակ պաշտպանության պայմանագրի գրույթների արագ և արդյունավետ կենսագործման ուղղությամբ։

Իմպերիալիստական երկրները, սակայն, շարունակում էին շարժելու առանց շինարարի նպատակին հասնելու համար։ Մերձավոր և Միջին արևելքում արեմտամետ ուղղման գաղափարական խմբավորման ստեղծումն արագացրեցին նպատակով 1954 թ. ապրիլին կնքվեց Քուրդ-պակիստանյան Համաձայնագիրը արարականության և Համագործակցության¹³³ գերաներից։ Քուրդ-պակիստանյան Համաձայնագիրը և գրան արարական որոշ պետությունների միանալու լուրջ քաջասիրտ արձագանքներ տառապիչ արարական երկրներում։ Լիգայի քաղաքական կամիսեթի կույն արերին տեղի ունեցող նստաշրջանում անգամ երկրները հավաստիացրեցին, որ իրենք հրավիր չեն ստացել միանալու այդ պայմանագրին և որ իրենք չեն կ'մտածում գրան միանալու մասին։ Փաղափրակներ չեն կ'մտածում գրան միանալու մասին։ Հետևաբար և անբաղկանելի իրենց պաշտպանունակությունը, Հետևաբար և կարիք ունեն Համապատասխան զենքի, սակայն նրանք չեն համաձայնի զենք ստանալ ի գնառ իրենց երկրների անկախության և սովետականության, ինչպես նաև Համառակ պաշտպանության պայմանագրի գրույթների խախտման միջոցով...¹³⁴։

Սակայն 1954 թ. երկրորդ կեսին պարզ դարձավ, որ Երաբ պատրաստ է անդամագրվել իմպերիալիստական ուղղման գաղափարական խմբավորումում։ 1955 թ. փետրվարին Քաղաքում ստորագրվեց իրարա-Քուրդական ուղղման պայմանագիրը, որը և զարմավ Քաղաքի պակա անունն պատշաճ ուղղման խմբավորման հիմքը, 1954 թ. երկրորդ կեսի և 1955 թ. սկզբի իրագործությունները, այդ թվում նաև Լիգայի գիրքորոշումը գրանց նկատմամբ, բավականին մանրամասն լուսարձակված են սովետական Հետազոտողների մատչելիություններում¹³⁵։ Ուստի և բավարարվում են նշանաբանություններում¹³⁶։ Ուստի և բավարարվում են նշանաբանություններում, որ իմպերիալիստական խմբավորմանը Երաբի մասնակցությունն ի լիք զարմանելու ուղղությամբ կ'զգայի կողմից

ձևերով և քաղերն անարդյունավետ եղան: Ավելին, արարական որոշ կրկրների տատանողական կեցվածքը, պատճառ գարձավ, որ Լիգան սկզբնական շրջանում Լույսիակ շխարհագրով պաշտոննապես գատապարակ Իրաքի քաղև՝ Սակայն Լիգայի մնացած անդամները, Արարական արևելքում սրբաորե հզորացող հակաիմպերիալիստական արամագրոսիլունների ներդրումով, վերջիններն հասակորեն զեմ արտահայտվեցին Քաղզազի պակտին և Իրաքից Հեռու արարական մի երկրորդ երկիր այդ խմբավորման մեջ ներդրվելու: արևմտյան տերուսիլունների փորձերը ձախուղվեցին:

Սակայն ինչն էր պատճառը, որ ամբողջ տաս ասիի սրել խմբավորման մեջ շնորհաշվելուց հետո, Արարական լիգայի անդամ մի երկիր այնուամենայնիվ անդամակցեց այդ պակտին: Քանն այն է, որ է՛ն 1940-ական թվականների երկրորդ կեսին և 50-ական թթ. սկզբին Մերձավոր արևելքում սողմաշաղպարական խմբավորումներ ստեղծելու արևմտյան ծրագրերով հախատեալում էր զրանցում ընդգրկել Արարական լիգայի անդամ քույր երկրներին, այդ 1950-ական թթ. կեսերին, զգալով, որ հաջանհոտ այդ հաշվարկները անիրագործելի են, իմպերիալիստները որոշեցին սկզբում բավարարվել ձրազրվող խմբավորումներին արարական գլխավոր երկրների մասնակցով: Ընդ որում առաջնային նշանակություն էր արվում Իրաքին և Ադրբայտոսին: 1954 թ. հեկտեմբերին կերվեց Ադրբայտոսից անզլիական զորքերի զուրբերման վերաբերյալ անզու-եզիպատական պայմանագիրը: քստ սրի հախատեալում էր անզլիական զորքերը 20 ամսվա ընթացքում Հեռացնել Ասևզի ջրանցքի զոտուց, սակայն նրանց իրավունք էր վերապահվում առաջինը յոթ տարիներին նորից ռազազործել իրենց խաբիսիները, է՛ն Ադրբայտոսի կամ Արարական լիգայի հովանու ներքո կերված համաանդ պաշտպանության պայմանագրի անդամ սրել երկրի, ինչպես հան Քուրդիայի զեմ հարձակում գործվե^ր, Իմպերիալիստական երկրներն այս պայմանագիրը համարում էին բավարար միջոց՝ նեզոսի հովտում իրենց զիրքերն առժամանակ պահպանելու համար: Անզու-եզիպատական պայմանագրի ստորագրումից հետո Քաղզազի պակտի հապճեպ ստեղծումով իմպերիալիստները ենթազրում էին ամբողջովի ձեռք

կան թթ. երկրորդ կեսին իրզան Արարական թերակղզու երկրրենրից միայն Սմենին Հուլոզ Հարցերին անդրադարձավ 1946 թ. Հունիսին անգլիացիները ետրից բախումներ հրահրեցին Սմենյան ցեղերի և իրենց Հսկողութան տակ գանձող աղենյան պրտակատրասների զորամասերի միջև¹³⁷։ իրզայի անդամ Հանգիսացող Սմենը զիմեց այդ կազմակերպության հորհրդին՝ անգլո-Սմենյան հակամարտության հարցը քննարկելու խնդրանքով 1946 թ. Հունիսին հորհուրդը ընդունեց մի որոշում, որում արարական երկրները պաշտպանում էին Սմենի զիրքորոշումը պրտակատրասների հարցում երա և բրիտանական կառավարության միջև ծագած վեճում։ Որոշման մեջ նշվում էր, որ ըստ անգլո-Սմենյան 1934 թ. պայմանագրի, Սման վեճերը պետք է լուծվեն սրբակամական բանակցութուններին միջոցով¹³⁸։ Ինչպես տեսնում ենք, իրզայի այս որոշումը, ինչպես և 1940-ական թվականների երկրորդ կեսի մի շարք այլ որոշումներ, հետո էր արմատական բնույթ ունենալուց։

1940-ական թվականների երկրորդ կեսին Սմենը շարունակում էր մնալ հետամեաց, ծայրահեղ հետադիմական վարչակարգով մի երկիր։ Մակայն արդեն այդ շրջանում երկրում տեղի էին ունենում ներքին խմորումներ։ Իմամ Յահյային ընդգիծադիր ուժերը, որոնք իրենց սոցիալական պատկանելիությամբ շատ խայտարեկա էին, կենտրոնացել էին Աշենում և փորձում էին տիրապետող վարչակարգի դեմ իրենց պայքարում օգտագործել նաև Արարական լիզան։ 1946 թ. ընդգիծադիր ուժերի կողմն անցավ նաև Իմամի որդիներին՝ Երրահիմը, որը նույն թվականի դեկտեմբերին զիմեց Արարական լիզային, խնդրելով, որ այդ կազմակերպությանը միջամտի Սմենի ներքին զորքերին ու լուծի գոյություն ունեցող պրորլեմները¹³⁹։ Այս կողք, սակայն, ոչ մի արձագանք չգտավ իրզայի շրջանակներում։

1948 թ. փետրվարի 17-ին Սմենում տեղի ունեցավ պետական հեղաշրջում։ Սպանվեցին Իմամ Յահյան և նրա մի շարք կողմնակիցներ։ Իշխանության գլուխ անցավ խոշոր աճատատեր Արզուլլահ ալ Կադիրը, որը փետրվարի 18-ին հռչակվեց իմամ։ Մակայն իմամի որդիներից Ահմեդը կարողացավ գրավել պետական գանձարկղը և մայրաքաղաքից

գարս զիմադրություն կազմակերպել: Իշխանության երկու
կենտրոններն էլ իրենց համար կենսական էին համարում
արարական երկրները, մասնավորաբար Արգաշի աշակցու-
թյան ձևաբերումը¹⁴⁰: Հեղաշրջումից անմիջապես հետո աշ-
կազների կառավարությունը Արգաշին զիմելով խեղդեց անա-
լել եւր վարչակարգը: Արգաշի որոշմամբ գլխավոր շարաու-
ղար Ազգամի գլխավորությամբ կազմվեց մի հանձնաժողով,
որը պետք է տեղում ուսումնասիրեր իրավիճակը և հանձ-
նարարականներ մշակեր խորհրդի համար¹⁴¹: Մակայն
հանձնաժողովը զեպրեբի զարգացմանը հետեւեց Սաուզյան
Արարիայից, ուր նա ժամանեց տեղի զեկավարների հրա-
վերով: Ըստ միայն պաշտպանում էր իշխան Ահմեդին, որն էլ
պատվելով Սաուզյան Արարիայի աշակցությունից և հեղե-
րով Եմինում գտնվող իր կողմնակիցների վրա, մարտի 14-ին
գրովեց Սանան և հռչակվեց իմամ¹⁴²: Մարտի 22-ին Արգաշի
զազարական կոմիտեն հայտարարեց իմամ Ահմեդի իշխա-
նությունը անաշելու մարտին¹⁴³:

Եմինյան իրազարմությունների ժամանակ Արգան կրա-
վարական գիտորդի գերում էր: Այդ զեպրեբը ցույց տվեցին,
զորական ձեւավորված պետութայուններում ի վիճակի չէ որն
որ Արգան ձեւավորված պետութայուններում ի վիճակի չէ որն
ևսով ազգել ումերի հարարերակցության և տեղաբաշխման
վրա, կամ էլ հանդես գալ նրանց հաշտեցնողի գերում: Եվ
պատահական չէ, որ այդ զեպրեբը եզան առաջին և վերջին
ներքին իրազարմությունը, որին Արգան փորձեց միշտամուր
հեղհանարակա Արգաշի ներքաշումը ներքազարական հորձա-
նուտներով սլորար՝ այդ կազմակերպության համար միայն
իրացուցիչ խոչընդոտներ կատելծեր և անկասկած կհանդեց-
ներ նրա ումերի միանգամայն ավելորդ շրտամանը: Ինչ
հավանաբար գիտակցվեց նաև Արգաշի անգամների և զեկա-
վարների կողմից:

1950-ական թվականներին էլ Անդլիայի հետ Եմինի հա-
տարերութայունները շարունակում էին լարված մնալ: 1950 թ.
երկու պետութայունների միջև բանակցութայուններ սկսվեցին
աղենյան պրտակկոտորտների և Եմինի միջև սահմանային
վեճերը լուծելու նպատակով: Արգաշի խորհուրդը, Եմինի
նկղտանքով, այդ բանակցութայունների վերաբերյալ ընդունեց
մի որոշում, որում արարական երկրները սզչանում էին երկ-

խոսութեան սկիզբը և հուշ հայտնում, որ կնայացոյի Եմենի օրինական իրավունքներն ապահովող գոհացուցիչ և բարեկամական ձև համամայնութեան¹⁴⁴, Սակայն 1951 թ. մարտի 19-ին կնքված անդր-եմենյան պայմանագիրը փաստորեն մասնակցավոր կոմպրոմիս էր և ըստ լուսիան շրջանի գոյություն ունեցող հարցերը¹⁴⁵, Պատահական չէ, որ էր 1953 թ. Անգլիան հրապարակեց Հարավային Արաբիայի ֆեդերացիա ստեղծելու սրացանաչառքէն զազուրթարական լուսիանը¹⁴⁶ իր նախագիծը¹⁴⁷, որով նախատեսվում էր Ազենի Արևելյան և Արևմտյան պրոտեկտորատները և Ազեն գաղութը համախորձել, անդր-եմենյան հարաբերությունները կորից արվեցին Եմենի կառավարությունը ընդգրկմացած անդրական այն նախագիծին և աշակցեց զրա զեմ հանդէս եկող հարավ-եմենյան ուժերին Ի պատասխան անդրի վերականգն շինված ընդհարումներ հրահրել սահմանային գոտում, մասնավոր ճարձայի վրենի շրջանում¹⁴⁸, 1954 թ. հունվարի 19-ին Արաբական լիգայի խորհուրդը որոշում ընդունեց սիրպես պրոտեկտորատներ հայտնի եմենյան շրջաններում բրիտանական իշխանություններին ազրեխայիս մաթին Գրանում զատապարտվում էին բրիտանական ուժերի բոնի գործողությունները և պաշտպանվում էր Եմենի կառավարության օրինական զիրքորոշումը: Միամասնակ որոշվեց ձի հանձնաժողով ուղարկել Եմեն, իմամին Արաբական լիգայի աշակցությունը հայտնելու համար¹⁴⁹, լիգայի պատվիրակությունը, 1952 թ. սեպտեմբերից զլիսավոր բարտուղարի պաշտոնում Ազգամին փոխարինած Արչ էլ Խալեկ Հասունայի զլիսավորությունը, Եմեն և ազենյան պրոտեկտորատներ այցելեց փետրվարի 17-ից 22-ը: Եմենում Հասունան հայտարարեց, որ ֆեդերացիայի նախագիծը ընդունվել է հակառակ հարավ-եմենյան շէյխերի և սուլթանների բացարձակ մեծամասնության կամքին¹⁵⁰, Ազգայի 3-ին խորհուրդը, հաստատելով լիգայի պատվիրակության հաշվառությունը, հարավ-եմենյան առաջնորդներին կոչ արեց լրեզգրելի աշխարհի վարչակարգում, որը սկարող է անհարիբ լինել իրենց ազգային սպան և որը կարող է իրենց օտարել արաբական եզրայրություն և մասնավորապես Եմենի հետ միավորումից¹⁵⁰, խորհուրդը պատրաստակամություն հայտնեց Եմենի կառա-

լիացիները Հեռացան ժնեի արբիարամային գոտարանից: որին հարցը փոխանցվել էր նույն տարվա սկզբին՝ երկու կողմերի համաձայնությամբ: 1955 թ. Հակահմերերին անցյալացի սպաների հրամանատարությամբ գործող Աբու Գարրիի և Մասկատի զորքերը մասն աչ Քուրայմի և այն ամբողջությամբ գրավեցին¹⁵⁰:

Արարական լիզայի քաղաքական կոմիտեն նույնները 9-ից 14-ը քննարկեց աչ Քուրայմում տեղի տեղեցած իրադարձությունները, Անզլիայի գործողությունները որակեց որակա ռազմախառն և պաշտպանեց Մասուզյան Արարիայի գերբորոշումը: Ընդունված որոշումում նշվում էր, որ խնդիրը պետք է լուծվի խաղաղ միջոցներով, օգնուպացիոն զորքերի Հեռացման հիմքի վրա¹⁵¹: Մակայն Հակառակ արարական համարչա քուրք երկրների աշակցությունը էս Միսգին, աչ Քուրայմին մեաց տեղիական տիրապետության ներքո, իսկ Հեռացում երա հիմնական մասը անցավ Արարական Միացյալ Հմիրություններին:

Աչ Քուրայմի իրադարձությունները ազդեցին նաև Օմանի իմամության և Մասկատի սուլթանության հարաբերություններին վրա: Վերջիններին միշն զեո 1920 թ. էս Միսքնակազայում կերվել էր մի պայմանագիր, ըստ որի Օմանականից Օմանի տարածքի մեծ մասը ենթարկվում էր Օմանի իմամությանը և միայն երկրի Հյուսիս-արևելյան առափնյա շերտն էր մնում Մասկատի սուլթանի տիրապետության ներքո¹⁵²: 1953—1954 թթ. աչ Քուրայմի ներխուժելիս Մասկատի սուլթանը խախտել էր նաև իմամության տարածքը, ինչը շնագվալում (իմամության մայրաքաղաքում—Շ. Ն.) բնական անհանգստություն էր առաջացրել¹⁵³: Բնչպեա նշում է Լ. Ն. Կուտուբը, սուլթանի և Անզլիայի ծափապաշտական քաղաքականությունի վարելու և մտնաժանոց հզորագույն կազմային ընկերությունների շահերի առաջին ողան մղվելու պայմաններում, իմամության զեկաժարները աստիճանաբար հրամարվեցին նախկինում իրենց վարած մեկուսացական քաղաքականությունից և փորձեցին աշակցություն գտնել աֆրոասիական և առաջին հերթին արարական երկրների հանրային կարծիքում¹⁵⁴: Այս ուղղությամբ իմամությունն առաջին քայլը կատարեց 1954 թ.

լիացիները Հեռացան ժնեի արքիտրամային գոտարանից: Երբն հարցը փոխանցվել էր նույն տարվա սեզոնին՝ երկու կողմերի համաձայնությամբ: 1955 թ. Հակամերձերին անզլիացի սպանների հրամանատարությունը գործող Արու Գարբի և Մասկատի զորքերը մասն ալ Քուրայմի և ալն ամբողջությամբ գրավեցին¹⁵⁰:

Արարական լիզայի քաղաքական կոմիտեն նույնմերի 9-ից 14-ը քննարկեց ալ Քուրայմում տեղի տնեցած իրադարձությունները, Անզլիայի գործողությունները սրակեց սրակեւ շաղքենիաւ և պաշտպանեց Մասուզյան Արարիայի գիբըրտշումը: Ընդունված որոշումում նշվում էր, որ խնդիրը պետք է լուծվի խաղաղ միջոցներով, շահույթացիոն չարքերի Հեռացման հիմքի վրա¹⁵¹: Մակայն Հակառակ արարական համարչա քուտր երկրների աշակցությունը ևս Միացին, ալ Քուրայմին մեաց տնզլիական տիրապետության ներքո, իսկ Հեռացում նրա հիմնական մասը անցավ Արարական Միացյալ Հմիրություններին:

Ալ Քուրայմի իրադարձությունները ազգեցին նաև Օմանի իմամության և Մասկատի սուլթանության հարաբերություններին վրա: Վերջիններին միշն զեո 1920 թ. ևս Միք քնակաժայրում կերվել էր մի պայմանագիր, ըստ որի Օմանականից Օմանի տարածքի մեծ մասը ենթարկվում էր Օմանի իմամությանը և միայն երկրի հյուսիս-արևելյան առափնյա շերան էր մնում Մասկատի սուլթանի տիրապետության Լերքո¹⁵²: 1953—1954 թթ. ալ Քուրայմի ներխուժելիս Մասկատի սուլթանը խախտել էր նաև իմամության տարածքը, ինչը շնագվայում (իմամության մայրաքաղաքում—Շ. Ն.) բնական անհանգստություն էր առաջացրել¹⁵³: Բնչպես նշում է Լ. Ն. Կուտուբը, սուլթանի և Անզլիայի ծափապաշտական քաղաքականությունի վարելու և մտնաժանոց հզորագույն կազմային ընկերությունների շահերի առաջին ողան մղվելու պայմաններում, իմամության զեկաժարները աաստինանարար հրամարվեցին նախկինում իրենց վարած մեկուսացական քաղաքականությունից և փորձեցին աշակցություն գտնել աֆրասիական և առաջին հերթին արարական երկրների հանրային կարծիքում¹⁵⁴: Այս ուղղությամբ իմամությունն առաջին քայլը կատարեց 1954 թ.

Օման՝ անդում իրազրությանը ժանոթանայու և հորհրդին զեկուցելու համար¹⁰⁰, 1956 թ. հոկտեմբերին Կիզաշի խորհուրդը հորից անզրադարձա՛վ օմանյան հարցին և սրտնեց շարունակել իր շանքերը՝ մինչև որ Օմանը ձեռք բերի ազատության իր իրավունքը¹⁰¹:

1957 թ. հուլիսին Օմանում ազատագրական ապստամբության բռնկվելը Ապստամբները կարճ ժամանակում կարողացան ազատագրել նրկրի տարածքի կեսից ավելին¹⁰²: Սակայն Նոնգոնը իր գրածո Մասկաաի սուլթանին օգնության ուղարկեց անգլիական բանակի կանոնավոր զորամասեր, այդ թվում նաև ռազմաօդային ուժեր, որոնց օգնությամբ էլ հաջողվեց օգոստոսի կեսերին ապստամբներին լուրջ հարվածներ հասցնել¹⁰³, Կիզաշի խորհուրդը դատապարտեց անգլիական ազրեւիան և պահանջեց օմանյան հարցը քննարկել ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդում¹⁰⁴, սակայն իմպերիալիստական երկրներին հաջողվեց խափանել այդ պահանջի իրագործումը:

Երկրում անգլիական կանոնավոր զորամասերի առկայությանը հակառակ, օմանյան հայրենասերները երկար ժամանակ շարունակում էին պարտիզանական պայքար մղել Մասկաաի սուլթանի անզլումեա վարչակարգի դեմ: Երանց զինված ապստամբությունը, շնչյած անհաջող ավարտին, պետք է համարել անգլիական իմպերիալիզմի դեմ արարական ժողովուրդների մղած պայքարի կարևոր քաղկացուցիչ մասը:

1940—1950-ական թթ. Արաբական պետությունների լիզան գտնվում էր արաբական երկրների անկախության ամրապնդման համար մղվող պայքարի հորձանուստում: Այժ կազմակերպությունը առաջնա և աշխուժորեն արձագանքում էր Արաբական արևելքում տեղի ունեցող իրադարձություններին և իր զործունեությամբ, 40-ական թվականներին երեսում առկա որոշ անհետնողականությունը հակառակ, զգալի ներդրում կատարում արաբական երկրների արտաքին քաղաքական կուրսում հակաիմպերիալիստական դժի հաստատման մեջ, գրանով իսկ նպատակով արաբական երկրներին անկախության ամրապնդման գործին:

Պատերազմի ավարտից անմիջապես Հեռու երանք ետքից առաջ քաշեցին Լիբիային անկախություն տալու պահանջը¹։ Սակայն թրապակեան նախկին գաղութների (այդ թվում Լիբիայի) քախտի հարցը միջազգային առումով որոշված չէր համարվում և զեռ քննարկման էր ենթակա²։ 1945 թ. սկսած Լիբիայի հարցը մի քանի անգամ արժարժեց Արտաքին գործերի մինիստրների խորհրդում, որում ներկայացված էին ՄԱՀՄ-ի, ԱՄՆ-ի, Անգլիայի և Ֆրանսիայի արտաքին գործերի մինիստրները։ Քան Լիբիայում անգլո-ֆրանսիական գաղութարարների գործողություններն այն աստիճան էին վաթարացրել ազգաբնակչության վիճակը, որ հակամարտության ժամանակ շարժմանը կողք-կողքի մասնակցում էին տարբեր խավերի ներկայացուցիչներ՝ սկսած երիտասարդ քանվոր դասակարգից, վերջացրած ավատատերերով³։

Արևմտյան երկրների գաղութարարական քաղաքականության զեռ պայքարելիս լիբիական գործիչները դիմում էին տարարնույթ միջոցների, այդ թվում քաղաքացիական պայքարներ էին ներկայացնում Արաբական լիգա, անկեղանչով, որ այդ կազմակերպությունը հույնական կոպեի իրենց մզած պայքարին։ Լիգան անպատասխան շնորհեց այդ կոչերը։ Լիգայի զլխավոր քարտուղար Ազգամբ 1945 թ. սեպտեմբերին հայտարարեց, որ արաբական աշխարհին հույսով կարևորագույն խնդիրներից մեկն է լիբիական հարցն և նա ավելացրեց, որ «արաբները ոչ մի ոտար պետության հովանավորություն չեն ընդունիք այդ պետության վրա, որ պետք է ըլլա անկախ»⁴։ Հոկտեմբերի 4-ի իր հայտարարությունում Ազգամբ նշեց, որ «այդ երկիրը ցույց տված է ինքզինքը կառավարելու իր կարողությունը և անկախության իր իրավունքը՝ քան տարի ընդդիմանալով իտալական կաշտերապաշտության և ֆաշայականության»⁵։ Նա շեշտեց, որ Լիգան պաշտպանում է Լիբիայի անկախության պահանջը և «կընդդիմանա երկրի բաժանումին»⁶։ Վերջում Ազգամբ ընդգծեց, որ «ենթե խնամակալություն անհրաժեշտ է, անիկա պետք է ի գործ դրվի արաբ պետության մը կամ Լիգային կողմն, և լիբիացիներու քաղաքականները պետք է ճշտվին հանրաքվեով մը»⁷։ Նույն ամսվա 10-ին Լիգայի զլխավոր քարտուղարը հրապարակեց սեպտեմբերի 28-ին Արտաքին գործերի մինիստրների խոր-

Հրդոհն հզամ իր հուշագիրքը, որում շատ պարզ և նախկերպով և՛ Արարական լիզայի գիրքորոշումը լիբրական խնդրի նկատմամբ, լիբրան պետք է լինի անկախ ու միասնական երկիր և անդամակցի Արարական լիզային⁷։ Բնույն իրավացիորեն նշում են Քուարու Ղալին և Պ. Քեյսազը, այդ վանքիսնական նպատակը՝ (անկախություն, միասնականություն և անդամակցություն Արարական լիզային) զարմալ լիբրական խնդրում Արարական լիզայի Հետագա գործունեության լեյամստիվը⁸։

1946 թ. ապրիլին Արարական լիզայի խորհուրդը, ջրնկարկելով լիբրական հարցը, մի անգամ ևս համաստեղ իր աշակցությունը լիբրայի անկախության գործին և «լիազորեց Ազգամին այդ անկախությունն իրագործելու ուղղությամբ քայլեր և նոնարկել»⁹։ Բնույն ցույց է տալիս փաստաթղթերի ուսումնասիրումը, միայն 1946—1948 թթ. Արարական լիզայի խորհրդի մակարդակով լիբրայի վերաբերյալ կայացվել էր վեց որոշում, որոնցում շեշտվում էր արարական երկրենրի համերաշխությունը լիբրական ժողովրդի հետ և պաշտպանվում նրա իրավունքները։ Մինևույն ժամանակ լիզայի կողմից կարևոր միջոցառումներ և նոնարկվեցին, լիբրական ազգային-ազատագրական շարժման տարբեր շնկաները միավորելու ուղղությամբ։ Հակառակ այն իրողության, որ լիբրական տարբեր կուսակցությունների միջև տարակարծություններ կային երկրում հաստատվելիք վարչակարգի բնույթի և այլ հարցերում, լիզային հաշտվեց նրանց միավորել երկրի անկախության և միասնականության կարգախոսի ներքո¹⁰։ Այս գործում լիզայի վճարող գերը նշել է նաև է. Քուման, գրելով, որ «լիբրական կուսակցությունների միավորումը լիզայի շնքերով անդի ունեցավ»¹¹։

Արտաքին գործերի մինիստրների խորհրդի 1946 թ. հունիս-հուլիսին Փարիզում տեղի ունեցած նստաշրջանում որոշվեց լիբրայի և իտալական մյուս նախկին զազուքների հարցը լուծել Բուալիայի հետ իտալազույն պայմանագրի կնքումից հետո մեկ տարվա ընթացքում։ Հետագայում հարցի լուծման վերջնական ժամկետ սահմանվեց 1948 թ. սեպտեմբերը¹²։ Այսպիսի ձգձգման պատճառն արեմտյան երկրների գիրքորոշումն էր, որոնք ցանկանում էին «լիբրան ազ-

զեղության և տիրապետության դոսիների բաժանելը¹²։ Որպես հարցի կարգավորման առաջին քայլ, սովետական կառավարությունն առաջարկում էր լիբիայից զուրս բերել տարերկրյա զորքերը։ Սակայն իմպերիալիստական երկրները մերժեցին սովետական այս առաջարկը¹³։ Արատքին զորքերի միևնույն խորհրդի նստաշրջանը 1948 թ. սեպտեմբերին իր աշխատանքն ավարտեց առանց որևէ որոշում կայացնելու լիբիական խնդրի կազմակերպչամբ¹⁴։ Այս պայմաններում լիբիական հարցը փոխանցվեց ՄԱԿ, Իմպերիալիստները նպատակ ունեին միշտազգային այդ մարմնում հասնել իրենց համար նպաստավոր որոշման։

Լիբյայի խորհրդի 1949 թ. մարտյան նստաշրջանում որոշվեց, որ արաբական երկրներն հանդես կգան և կպաշտպանեն լիբիայի անկախության և միասնականության պահանջը¹⁵։ Նույն Բվականի մայիսի 7-ին, լիբիական հարցը ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայում քննարկելու նախօրին, Անգլիայի և Բուայիայի արտաքին զորքերի միևնույն թևերը և Միտրոքան կնքեցին մի համաձայնագիր, որով նախատեսվում էր տաս ասրի մամանակով Կիրենաիկան հանձնել Անգլիայի։ Տրիպոլիտանիան՝ Բուայիայի, իսկ Ֆեցցանը՝ Ֆրանսիայի խնամակալությունը¹⁶։ Սակայն թևերն—Միտրոքանախագիծը մայիսի 18-ին Գլխավոր ասամբլեայի կողմից մերժվեց։ Այս անհաջողությունից հետո արևմտյան երկրները որոշեցին Կիրենաիկան և Ֆեցցանը բանկախո հռչակել և այդպիսով համաշխարհային հասարակությանը զենի կատարված փաստի առջև 1949 թ. հունիսի 1-ին Անգլիան հայտարարեց Կիրենաիկայի անկախությունը նախաշնորհ մատնել¹⁷։ Արաբական երկրները գատապարտեցին այս քայլը՝ Լիբյայի գլխավոր քարտուղար Ազզամը հայտարարեց, որ Կիրենաիկայի անկախության նստաշրջանը նշանակում է բրիտանական շահերի պաշտպանում¹⁸։ Իմպերիալիստները այս խորամանկ քայլը նույնպես իր նպատակին շնասագի։

1949 թ. նոյեմբերին ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայի 4-րդ նստաշրջանում Սովետական Միությունն առաջարկեց լիբիան անհավաղ հռչակել անկախ պետություն, ՄԱԿ-ի, սոցիալիստական ու զարգացող երկրների միասնական շահերով

Գլխավոր ասամբլեան նույնժերի 21-ին որոշեց Լիբիային անկախություն շնորհել 1952 թ. Հունվարի 1-ից ոչ ուշ: Այսպիսով, Լիբիան միասնական և անկախ պետություն հռչակելու միջազգային արգելիչները զերացան: 1950—51 թթ. Լիբիայում անցկացվեցին բնարություններ, մշակվեց ու Հաստատվեց երկրի Մասնատնագրությունը և 1951 թ. զեկանեմբերի 24-ին ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեան Լիբիան անկախ պետություն հռչակեց, իսկ 1953 թ. մարտին նա գործավ Արաբական լիգայի անդամ:

Լիբիան միասնական և անկախ պետություն հռչակելու գործում իր զգալի ներդրումն ունեցավ նաև Արաբական լիգան: Այդ կազմակերպությունը նախ աժեն ինչ արեց Լիբիական ազգային-ազատագրական շարժման օտարեր շտկատներն համախմբելու համար: Եվ երկրորդ, որ թերևս առավել կարևոր է, Լիգան Հետևողականորեն պաշտպանեց Լիբիացիների պահանջները միջազգային ասպարեզում: Հարցն աչելը, որ Լիբիական ինգրի միջազգային կողմը, որը պայմանավորված էր նրա նախկինում իտալական գաղութ լինելու հանգամանքով, ավելի զժվար էր կարգավորման ենթարկվում: Կարելի է պնդել, որ Լիբիական ինգրի լուծումը Հենց նրա միջազգային կողմի կարգավորումից էր կախված: Եվ Արաբական լիգան ամբողջ Հինգ օտարի հիմնականում ինքը ներկայացրեց և պաշտպանեց Լիբիայի շահերը միջազգային ալլիանս մարմիններում: Եվ երբ 1949 թ. սեպտեմբերին Իտալիայի կառավարությունը որոշեց հրաժարվել թերևս—Աֆրիգա պայմանագրից և հանգեց եկավ Լիբիայի անկախության պահանջի պաշտպանությունը, Եգիպտոսում Իտալիայի գնապան Զրակկասին այդ մասին պաշտոնապես տեղեկացրեց Լիգայի գլխավոր քարտուղարին²⁰, ինչը վկայում էր, որ Լիգան միջազգային ասպարեզում փաստորեն բնկավում էր որպես Լիբիայի շահերի պաշտպան:

Հարկ է նշել նաև, որ Լիբիայի նորագույն պատմությունը անդրադարձած մի շարք հեղինակներ արձանագրել են Լիգայի անկախությունը Լիբիական հարցում և արժանին հատուցել այդ կազմակերպությանը²¹:

Մեր կազմից քննարկվող ժամանակաշրջանում Արարական լիգայի գործունեության մեջ մեծ առիթ է հասնակացվել նաև Հյուսիսային Աֆրիկայի արարական մյուս երկրներում՝ Ալժիրում, Մարոկկոյում և Քունիսում ֆրանսիական գաղութարարների դեմ ծավալված ազգային-ազատագրական շարժումներին։ Մի շարք հեղինակավոր մասնագետներ իրավացիորեն նշել են, որ հետպատերազմյան շրջանում Մադրիդի ժողովուրդների անկախության համար մղած պայքարին նպաստող գործունեության մեկն էլ «1943 թ. սկսած արարական միասնականության շարժման ամրապնդումն» ու «Արարական պետությունների լիգայի ստեղծումն» էր²²։ Հյուսիսաֆրիկյան մի շարք գործիչներ դեռ Արգայի ստեղծման սրբին գիտակցում էին, որ միջարարական այդ կազմակերպությունն ի վիճակի է գործուն օժանդակություն ցույց տալ իրենց երկրներին՝ նրանցից շատերը 1944—45 թթ. մասնակցում էին Ալեքսանդրիայի արձանագրության և Արգայի պակտի ստորագրման արարողություններին²³, իսկ ոմանք (ինչպես սրինակ, Քունիսի այժմյան պրեզիդենտ Հարիբ Բուրգիրան) պահանջում էին, որ Հյուսիսային Աֆրիկայի երկրներին թույլ տրվի սկզբից եկթ աֆիլի սկիտիվ մասնակցել Արարական լիգայի գործունեությանը²⁴։

Մինչև 1946 թ. Արարական լիգան րուն Հյուսիսային Աֆրիկային ուղղակիորեն վերաբերող որևէ որոշում չընդունեց, բավարարվելով գաղութային լծի տակ դանձող արարական երկրների խնդրին ընդհանրապես անզրապանակությամբ։ Արգայի անգամ երկրների գեկավարների 1946 թ. մայիսի 16-շաբ խորհրդակցությունում նշվեց այդ երկրների անկախության համար պայքարելու կարևորությունը և հանձնարարվեց Արգային այդ ժողովուրդների ցանկությունների իրականացման ուղղությամբ հոգատարություն ցուցաբերել և ապահովել նրանց անդամակցումը Արգային²⁵։ Համանման մի որոշում ընդունվեց նաև Խորհրդի հունիսին Բյուզանդում կայացած նստաշրջանում²⁶։ Արգայի պիտավոր քարտուղար Ալգամը 1946 թ. ընթացքում Մադրիդի երկրների վերաբերյալ արեց մի քանի հայտարարություններ, որոնք, սակայն,

ունենին հակասական, երբեմն նույնիսկ հաշտագական բնույթ։ Այսպես, 1946 թ. հունվարի 4-ին Ազգամբ հայտարարեց, որ «Լիգան պահանջելու է ֆրանսիական զորամիավորումների դուրս բերումը Հյուսիսային Աֆրիկայի երկրներից», իսկ մի քանի օր անց, «Մոնդո» թերթի թղթակցին ավամ հարցազրույցում նշգրտեց, որ «ինքը նպասակ չի ունեցել թշնամական զերբորոշում որդեգրել Թրանսիայի հանգեպ» և որ «Լիգան այդ կապակցությամբ անմիջականորեն որևէ միջոցառում չի նկատարվելու»²⁷։ Ավելի երկիմաստ էր Ազգամբ 1946 թ. հակահեմբերի հայտարարությունը, որում նա այն միտքը հայտնեց, թե սույ մի հակասական բան չկա Արարական լիգայի անդամ լինելու և ֆրանսիական միությունը (այսպես էր կոչվում ֆրանսիական զաղութային կայսրությունը Չորրորդ հանրապետության 1946 թ. հակահեմբերին ընդունված Սահմանադրությունում—Ե. Կ.) միանալու մեղ...»²⁸։

Ուշո՞վ էր պայմանավորված լիգայի այսպիսի արամազրվածությունը։ Եթե փորձելու լինենք այն բացատրել՝ ելակետ վերցնելով Արարական լիգայի անդամ երկրներում տիրող վարչակարգերի բնույթը, ապա անբացատրելի կմեա լիգայի զերբորոշման փոփոխությունը սկսած 1946 թ. վերինց, քանի որ այդ ընթացքում լիգայի անդամ երկրների վարչակարգերում որևէ լական փոփոխություն տեղի չունեցավ։ Ուրեմն հարցն այստեղ Հյուսիսային Աֆրիկայում տիրող իրավիճակն էր, հասկապես վերջինին ոչ-միշտ գնահատումը լիգայի կողմից։ Անկասկած նշանակություն ունեռնան ինչպես լիգայի վրա Մադրիբի քաղաքական ուժերի ազդեցությունն աստիճանը, այնպես էլ վերջիններիս շրջանում տիրող արամազրությունները։ Արձանագրենք, որ 1945—46 թթ. Հյուսիսային Աֆրիկայի, հասկապես Ալժիրի հակազաղութային ուժերի միջավայրում գեո բազակակերն զգայի էր իրենց նպատակների իրականացմանը «առանց բացահայտ կոնֆլիկտի. քաղաքական լուծումի միջոցով» հասնելու միտումը²⁹։ Մյուս կողմից Արարական լիգան բացահայտորեն թերազնահատում էր Մադրիբի ազգային-ազատագրական շարժման ուժն ու հնարավորությունները։ Եվ վերջապես, միանգամայն ճիշտ է Լ. Պ. Մանասերյանի այն միտքը, որ Հյուսիսային Աֆրիկայի հարցում արարական երկրների ակախվությունը պայ-

Ճանաչորված էր նաև սարարական երկրների հանրային կար-
ծիքի ճնշմամբ²⁰, որի ազդեցությունը Լիզայի վրա չէր կարող
զրահարվել անմիջապես, Լիզայի զործունեության առաջին իսկ
տրեքից:

1945—1946 թթ. Մազրիքի երկրների քաղաքական կյան-
քում զգալի աշխուժացում էր նկատվում: Առանձին երկրնե-
րում և համամազրիքյան աստիճանաչափով ազգային-հայրե-
նասիրական ուժերի համախմբման փորձեր էին կատարվում,
նշտարոշվում էին ազգային-ազատագրական շարժման ծրագ-
րերը, առաջ էին քաշվում նոր պահանջներ: 1945 թ. նոյեմ-
բերին տեղի ունեցավ Մարտիկոյի Իստիկլալ, Ալժիրի ժո-
ղովրդի (ՊՊԱ) և Թունիսի նոր Դուստուր կուսակցություն-
ների ղեկավարների հանդիպումը: Ազգայնական, հակազա-
րաժարարական ուղղվածություն ունեցող այդ կուսակցու-
թյունների խորհրդածոցովի ավարտից հետո հրապարակված
փաստաթղթում ասվում էր, որ Մազրիքի ժողովուրդները
միացան են ու համակարգից անկախության նվաճման և Ա-
րարական լիզայի շրջանակներում Հյուսիսային Աֆրիկայի
միասնությանը հասնելու հարցերում²¹, Ավելի ուշ, 1946 թ.
սոցսատսի 15-ին, Թունիսի Հին ու նոր Դուստուր կուսակցու-
թյունների համատեղ կոնգրեսում քննարկված Ազգային խաբ-
ախալում շեշտվում էր, որ անկախության նվաճումից հետո
Թունիսը պետք է միանա Արարական պետությունների լի-
զային²², Մրազրային նշանակություն ունեցող այսպիսի փաս-
տաթղթերում անկախության նվաճումից հետո միջպետական
արարական կազմակերպությանն անդամակցելու գրույթի
առաջքաշումը պետք չէ դիտել որպես Արարական լիզայի
ժողովրդականության փաստ միայն, կամ էլ՝ որպես ծրագրա-
լին պահանջ: Այն նպատակ էր հետապնդում նաև Լիզայի
սեկտուն ուշադրությունն հրավիրել Մազրիքի երկրներում
տիրող իրազրություն վրա, ձեռք բերել նրա հեարազորին շափ
որոշակի ու շտշափելի աշակցությունը և սոցաագործել նրա
հեարազորությունները՝ Հյուսիսային Աֆրիկայի խնդիրները
միջազգային տարրեր մարմիններում քննարկման զննու-
ցործում: Պետք է նշել, որ 1940-ական թվականներին Արա-
րական լիզան Ալժիրի, Թունիսի և Մարտիկոյի խնդիրները
քննարկում էր միասին՝ զրանք շտանձնացնելով իրարից՝

Այս բանը պայմանավորված էր նրանով, որ նշված ժամանակաշրջանում այդ երկրները առջև ծառայել էին Հիմնականում համանման խնդիրներ և նրանց պայքարը ուղղված էր եսլն երկրի՝ Զրանսիայի գեմ: Հետագայում, 1950-ական թվականներին, երբ Մազրիբի երկրներից յուրաքանչյուրում ազգային-ազատագրական շարժումն սկսեց ընթանալ իր յուրահատուկ հունով, կարիք զգացվեց, որ Արարական լիզան առանձին անդրազտանա կոնկրետ այս կամ այն երկրին հուզող խնդիրներին:

1946 թ. վերջին Հյուսիսային Աֆրիկայի հարցում Լիզայի գիրքորոշման մեջ սկսում են փոփոխություններ նկատվել: Նոյեմբերի 23-ին Խորհրդի Հերթական նրաում Մազրիբի երկրներում արեող իրազրությունը ըննարկվեց որպես որակարգի առանձին հարց: Ընդունված որոշման մեջ նշվում էր, որ Խորհուրդը պաշտպանում է Մարոկկոյի, Ալժիրի և Թունիսի ժողովուրդներին անկախություն տալու և Լիզայի անգամ գառնալու պահանջը: Խորհուրդը Լիզայի գլխավոր քարտուղարին հանձնարարեց միջոցառումներ ձեռք առնել «Մազրիբի արարական շարժմանն աշակցելու համար...»³³: Միաժամանակ որոշվեց ֆրանսիական կառավարությունից պահանջել ազատ արձակել ժազրիբցի քաղաքական քանաարկյալներին:

1946 թ. նոյեմբերյան որոշումից հետո Հյուսիսային Աֆրիկայի ժողովուրդներին աշակցելու ուղղությամբ կոնկրետ թալլեր ձևնարկվեցին: 1947 թ. հունվարին Լիզայի աշակցությունամր Կահիրեում ստեղծվեց Հյուսիսային Աֆրիկայի պաշտպանության նսկաար, որում ներկայացված էին Իսրիկալ, Նոր և Հին Գուսաուր և Ալժիրի Հանուն գեմոկրատական ազատությունների հաղթության շարժում (ՄՏԿ)³⁴ կուսակցությունները³⁵: Արարական լիզայի քարտուղարությունը 1947 թ. փետրվարին հրավիրեց Հյուսիսային Աֆրիկայի հարցերին նվիրված մի կոնֆերանս, որը առաջ քաշեց ֆրանսիական միությանը որն ձևով մասնակցելուց հրամարվելու, ստարերկրյա բուր զորքերը Մազրիբից զուրս բերելու և Հյուսիսային Աֆրիկայի երկրներին անկախություն տալու պահանջները³⁶: Կոնֆերանսում որոշվեց հիմնել Մազրիբյան արարական բյուրո, որում ներկայացված էին Հյուսիս-աֆրիկ-

յան բուրժուական ազգային կուսակցութիւնները, 1948 թ. հունվարին բյուրոյի փոխարեն ստեղծվեց Արարական Մազ-բիբի ազատագրման կոմիտէն, Մարտիկոյի ազգային-ազա-տագրական շարժման հայտնի գործիչ Արզ էլ Քրիմ ալ Խաա-տարիի գլխավորութեամբ:

Կոմիտէի գլխավոր նպատակն էր «Մազբիբի բոլոր երեք ասարածքներին» ամբողջական անկախութեան ձեռքբերումը³⁷, իսկ ընթացիկ խնդիրը՝ «Հյուսիսաֆրիկյան երկրների ազգա-յին կազմակերպութիւնների գործադրութիւնների համաձայ-նեցումը Արարական պետութիւնների լիգայի գործունեու-թեան հետ»³⁸, Կոմիտէի աշխատանքներին տարբեր տարի-ների մասնակցում էին Հյուսիսաֆրիկյան այնպիսի երկնիք գործիչներ, ինչպիսիք էին Հարրի Քուրդիբան (Քուրիս), Ալլալ ալ Ֆաաին և Մուհամմեդ Վազգանին (Մարտիկո), Շաւ-րի ալ Մաբբին, Մուհամմեդ երզնէր և Ահմեդ Քեն Քեյան (Ալժիր)³⁹, Անգրազգոտնաշղձ կոմիտէի ստեղծմանը, Ն. Ա. Ի-վանովը դրում է, որ Մազբիբի բուրժուական կուսակցութիւն-ների ղեկավարները, կողմնորոշվելով դեպի «Հյուսիսային Աֆրիկայի բոլոր երեք երկրների բուրժուական և մանրբուր-ժուական ասարբեր կուսակցութիւնների միավորման ստեղ-ծումը», հրամարվեցին «կոմունիստների հետ սերտ համա-գործակցութիւնից»⁴⁰, Այնուհետև նա նշում է, որ կոմիտեում բուրժուական կուսակցութիւնների միավորումը «չէր բացա-րում երանց համագործակցութեանը կոմունիստական կու-սակցութիւնների հետ առանձին հարցերում» և ավելացնում, որ «չնայած ներքին ասարածայնութիւններին, որոնք հաճախ կրում էին սուր բնույթ, Կոմիտեն... զարմազ Հյուսիսային Աֆրիկայում ազգային-ազատագրական շարժման կոորդի-նացիան կարևոր կենտրոն»⁴¹, Ըստ Լ. Պ. Մանասերյանի, ուշագրազ էր նաև այն, որ Կոմիտեն «... զարմազ Մարտի-կոյի, Ալժիրի և Քուրիսի անկախութեան ռզտին պրոպագան-դայի կարևոր կենտրոն»⁴², Պէար է Նշել, որ Հյուսիսային Աֆրիկայի ոչ բոլոր բուրժուական կուսակցութիւններն էին ներկայացված Կոմիտեում: Գնայի Արարական լիգան կողմն-որոշվող կազմակերպութիւնների կողքին կային նաև այնպի-սիք, որոնք դեմ էին լիգայի հետ համագործակցութեանը: Թրինակ, ալժիրյան ՈՒՄԱ-յի (Ալժիրյան Մանիֆեստի դե-

մակրատական միություն) ղեկավար Զարհաթ Արքաւը, որը 1940-ական թթ. առաջ էր քաշում ֆրանսիական միության կազմում ինքնավար Ալժիրյան Հանրապետութիւն ստեղծելու առաջարկը և որին է. Քուսման ալժիրյան շարժման շահ-Ֆորմիատական գործիչները թվին էր գաւում¹³, 1947 թ. պատասխանելով Լիզայի նկատմամբ իր վերաբերմունքի մասին հարցին, հայտարարեց, որ կրթիայի անապատը հազ-թա՛ւարեւն ազելի գծվար է, քան՝ Միչերկրական ծովը¹⁴, Ուրեմն և պետք է առել, որ Արարական Մազրիթի ազա-տագրման կոմիտէն բուրժուական առաջնի արժատական, հակազաղութաբարական ուժերի կենտրոն գարձով:

1947 թ. մարտին Արարական լիզայի խորհուրդը մի ան-գամ ևս իր աշակցութիւնը հաճատանց Ալժիրի, Քունիտի և Մարոկկոյի սազալիական շարժումներին: Սակայն, ինչպես Կարիկինում, այս անգամ էլ Լիզայի կեցիւմբում երևան ե-կազ հաշտվողական մտանցումն խորհուրդը զլիտվոր քար-տուգարին հանձնարարեց Մազրիթի խնդրի շուրջ քարակա-մական բանակցութիւններ: Վարել ֆրանսիական կառավա-րութիւն հեռ¹⁵, Նույն թվականի մայիսին զլիտվոր քար-տուգարը հայտարարեց, որ արարական երկրներն անշափ-մաւհողված են Հյուսիսային Աֆրիկայի ազելի քան 20 մի-լիոն արարների վիճակով, որոնք Եզանվում են Նույնպիսի վաւ-զազութարարական վարչակարգերի տիրապետութիւն ներքո, ինչպիսիք աշխարհի այլ տեղի բուր վարչակարգերն են¹⁶, 1947 թ. ընթացքում Մազրիթի խնդրում Արարական լիզայի մտանցման մեջ նկատվող սատանումները վերջնականապես հազթա՛ւարվեցին: Այլ ժամանակաշրջանից սկսած Լիզան աներկրայորեն կանգնեց Հյուսիսային Աֆրիկայի ազգային-ազատագրական շարժման պաշտպանի դիրքերում:

1948 թ. փետրվարին խորհուրդը քննարկեց Մարոկկո-յում տիրող իրադրութիւն հարցը և արձանագրեց, որ այն չի առաջագրմել մարոկկոյական ժողովրդի անկախութիւն և ա-զատութիւնն ուղղված ձգտումների իրականացման ուղղու-թիւմը¹⁷, Արդման մեջ նաև աւժում էր, որ այլ երկիրն սկու-պացնող տերութիւնները ոչ մի դրական քան չեն անում «մարոկկոցիները իրավունքները հանաչելու և նրանց ինքնա-կառավարումը թույլ տալու համար»¹⁸, խորհուրդը իր բողո-

բը հայտնեց մամանակ առ մամանակ տեղի ունեցող արշու-
նայի միջազնայերի կազակցութեամբ, որոնց «գոհերն են
զանանաւ ազատութեան մարտկիցոցի կողմնակիցները» և հա-
վասանց, որ վերջիններն այսուհետեւ «հնարագոր ամեն տե-
սակ պնտութեան է ցուցց արգելու իրենց նպատակների իր-
կանացման համար»²⁰:

1950 թ. վերջին Արարական լիզայի զխափոր քարտու-
ղար Աղզամբ ԱՄՆ կատարած իր այցելութեան ընթացքում
պետական բարատւոյար Աշեստնի հետ քննարկեց նաև, ի՞նչ
խոսքերով, «Հասարակայն Աֆրիկայի ֆրանսիական «կուպաց»
ման հարցը»²¹: 1950 թ. ապրիլին Արարական լիզան ընդո-
ւեց մի որոշում, որը թեպէս ուղղակիորեն չէր տանջում
Հյուսիսային Աֆրիկայի հետ, սակայն սուր ընկազատութեան
ենթարկվեց Մարտկիցոյի կոմունիստական կուսակցութեան
կողմից: Բանն այն է, որ կիցան որոշեց ՄԱԿ ընդունվելու
գործում աշակցել Բուզանիային²², Ֆրանկոյական Բուզանիան,
որի արհապետութեան ներքո էր գտնվում Մարտկիցոյի սա-
րածքի մի մասը, վարելով «քսաւ էութեան նույնպիսի գազու-
թարարական շագարականութեան, ինչպէս ֆրանսիական իշ-
խանութեանները, միամամանակ ի տարբերութեան նրանց
(Ֆրանսիական իշխանութեանները—Շ. Ա.) հանգես էր գալիս
տարբեր զեմագոցիական հայտարարութեաններով հոգաւ
ազգային շարժման, խաղալով արարական ժողովուրդները
քրաշիկամիս զեր»²³: Մասամբ խաբվելով խաղանական զե-
կեղծարիների կեղծ ու խորեպատիր հայտարարութեանները,
մասամբ էլ հուշս ունենալով մարտկույակական ազգային-ա-
զատագրական շարժման համար «գուտ քաղել ֆրանսիա-
պանական հակամարտութեանից, կիցան ընդունեց խաղանա-
մետ կեցվածք, ինչը ընկազատելի քայլ էր: Պետք չէ մոռա-
նալ, սակայն, որ արարական երկրները (ճիշտ է՝ թշուր)
պատկերացմամբ, իրենց խաղանամետութեանը իբր նպատ-
անելու էր Մարտկիցոյի ազատութեան գործին: Ուստի և կիցայի
աշուպիսի զիրքորոշումը զեահատելիս ճիշտ չի լինի մտանաւ
այն պայմանաւորող պարագաները:

1950-ական թթ. Արարական լիզան Հյուսիսաֆրիկյան
ընդհանուր պրորիեմների հետ մեկտեղ ազելի մեծ ուշադրու-
թեան էր դարձնում Հյուսիսաֆրիկյան տոտանին այս կամ

ալն երկրին, նայած, քե սովյալ պահին քաղաքական իրա-
դրությունը ո՞ր երկրում էր ավելի շարժած:

1950-ական թթ. սկզբին Մազքերի երկրներից Մարսկկո-
յում զուգովյալին վարչակարգի նզնամամը քերես ամենա-
տարն էր: 1950 թ. Հակաեմքեր-եռյեմքերին Մարսկկոյի սուլ-
բան Յուսուֆի այցելությանը Յրանտիա, որը Փարիզի կար-
ժերով պետք է օգներ էլք գանկչու ստեղծված զրույթյունից,
ակնկալված արգյունը շովեց: Յրանտիայում սուլբանը սերզ-
բում վեճերուս, իսկ այնուհետև քաղականին որոշակիորեն
պահանջից վերջ տալ Ֆրանսիական պրոստեկտորատին²²,
Տեհեկով, որ սովորական միջոցներով Հեարավոր չէ կասեց-
նել ազգային-ազատագրական շարժման վերելքը: Ֆրանսիա-
կան իշխանությունները մարսկկոյական Հայրենասերների գեմ
Հայրենասերների նոր արշավ ծավալեցին: Երկու տարվա բան-
այցելության զատապարտվեցին կամկաւի ղեկավարներ Ալի
Տաթան և Մուհամմեդ Յարհաթը: Երբեքալավեցին նաև Իս-
տիլլալ կուսակցության մի շարք ղեկավարներ²³: Արարական
փոյալի խորհուրդը 1951 թ. մարտի 1-ին ընտրեկելով Մարսկ-
կոյում տիրող իրազրությունը անգամ երկրներին Հանձնա-
բարեց այդ կապակցությամբ Հուշագրի չղել Ֆրանսիական
կառավարությանը: Հուշագրում սովում էր, որ այն պահին,
երբ արարական աշխարհն սպասում է Մարսկկոյի ազա-
տագրմանը ՄԱԿ-ի կողմից Հաստատված ազատության, ժո-
ղովուրդների ինքնորոշման, մարդու իրավունքների սերզ-
բունքների անհարիք վարչակարգի կապակցիներից...: Յրան-
տիան Մարսկկոյում դիմում է միջոցների, որոնք Հակասում
են ոչ միայն այդ սկզբունքներին, այլ նաև խախտում են
պրոստեկտորատի պայմանագրի դրույթներն ու եզատակնե-
րը: Արարական երկրները պահանջում էին, որ Յրանտիան
Հաշվի առնի Մարսկկոյի ժողովրդի անկախ և սովերեն մի
ազգ գառնալու և ՄԱԿ-ին անգամազրվելու ցանկությունը²⁴,
Յրանտիական կառավարությունը անպատասխան թոզեց կ-
ցալի Հուշագրի: Սակայն, ինչպես նշում է Լ. Պ. Մանա-
սերյանը, այդ Հուշագրից ռուներ որոշակի քաղաքական
եշանակություն», բունի որ պրոստեկտորատի Հաստատումից
ի վեր առաջին անգամ քայգպիսի կարուկ ձևով պահանջ-

վում էր վերջ առաջ սպրտակեղտորաօր վարչակարգին և Մարտկկոչին առաջ անկախությունը²⁰:

Ի պատասխան Ֆրանսիական զազուժային իշխանությունների անեմագերմած ահարկելիական գործողությունների, Մարտկկոչի հիմնական քաղաքական կուսակցությունները, բայց Կոմկուսից, սերարական պետությունների լիզայի անշմամբ 1951 թ. ապրիլին ստորագրեցին այսպես կոչված Տանձերյան պակտը և միավորվեցին Մարտկկոչիական ազգային նահատում²¹: Վերջինս կոչված էր հիմնականում գործելու միջազգային ասպարեզում՝ ՄԱԿ-ում և Արարական լիգայում²²: Տանձերյան պակտի վեցերորդ կետում ասվում էր, որ «Արարական լիգայի և Մարտկկոչի միջև համագործակցությունը՝ անկախության իրականացումից առաջ և հետո կիզայում պետիվ աշխատելու ասումով ազգային պարաջ է»²³: Մասնագետները, նշելով հանդերձ Մարտկկոչիական ազգային նահատի զառակարգային սահմանափակվածությունն ու հանկուժուժիտական ուղղվածությունը, գտնում են, որ այն որոշակի գրական աշխատանք կատարեց մանավանդ միջազգային մարմիններում²⁴:

Արարական լիգայի քաղաքական կոմիտեն, մարտկկոչիական հայտնի գործիչներ Ալլառ ալ Ֆասիի և Մուհամմեդ Վազզանիի մասնակցությամբ 1951 թ. սեպտեմբերին քրենարկելով Մարտկկոչում տիրող իրադրության հարցը, որոշեց այն մասին ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայի հերթական երեսուշրջանի որակարգում, Հեկտեմբերի 5-ին Քաղաքական կոմիտեն մի հուշագրի հղեց ՄԱԿ-ի գլխավոր քարտուղարին Դրանում ասվում էր, որ իրադրությունը Մարտկկոչում տարեկանից հցնամամային բնույթ է կրում, անդի են ունենում միջազգային օրենքների խախտումներ: Այնուհետև հուշագրում հիշեցվում էր, որ արարական երկրներն իր ժամանակին Ֆրանսիական կառավարության ուշադրությունն են հրավիրել այդ փաստի վրա, սակայն օրեկ արգյունքի շին հասելու Վերջում նշվում էր, որ արարական կառավարությունները զիմում են ՄԱԿ-ին հուշ ունենալով, որ միջազգային կազմակերպությունը կստանգակի «Մարտկկոչի ժողովրդին իր ազգային ձգտումներն իրականացնելու ուղղությամբ և

որ սելզպիսով Հնարավոր կլինի նաև խուսափել խաղաղութանը վնասող միջազնակերից»⁶¹։

1951 թ. հոկտեմբերին Փաղաքական կոմիտեն անդրադարձավ Քուլիբուս և Ալմիրուս տիրոջ իրազրությանը։ Նրանին մասնակցում էին ալժիրյան ՊՊԱ-ի առաջնորդ Մեսաուի Հաջը և Գուստուր կուսակցության քարտուղար Ալի Փահլավանը։ Կոմիտեն իր աշակցությանը Հայաստանի երկու երկրներին ազգային ձգտումներին և Հայտարարեց, որ կրպակ անգամ պետությունները որոշոր շանքերը ներգնելու են՝ երկնց արամազրության տակ եզամ զիվանազիտական միջոցներով ապահովելու Համար այդ երկրների ապագան»⁶²։

Արարական երկրների մարտկոչյական Հարցը ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայի 6-րդ նստաշրջանի որակարգում մտցրելու փորձը, հակառակ մի շարք ալլ երկրների, մասնավորապես ՍՍՀՄ-ի աշակցությանը, 1951 թ. նոյեմբերի 1-ին անհաջողությամբ ավարտվեց։ Ֆրանսիային Հաջողվեց հասնել այն բանին, որ Հարցի քննարկումը Հետաձգվի։ Գնկաններին 4-ին Արարական լիգայի գլխավոր քարտուղար Ազգամը Հայտարարեց, որ «մենք պահանջում ենք խեղճ (մարտկոչյական—Մ. Ա.) ազատ և արշիկտիվ քննարկում և, եթե ֆրանսիական զազութարարական փաստարկներն այնքան լավ են, ինչպես պնդվում է, ապա Ֆրանսիան ոչնայ է համաձայնի այս քննարկմանը»⁶³։ Ազգամը գտնում էր, որ Հարցի քննարկումը Հետաձգելու համար բերված պատճառներն անընդունելի են։ Նշելով, որ ֆրանսիական իշխանությունները փորձում են պատմիչ միջոցառումների օգնությամբ կասեցնել ազգայնականության անը, ես շեշտեց, որ սակզված իրազրության մեջ քարզարացի և խաղաղ լուծման Հասնելու միակ միջոցը խեղճը ՄԱԿ ներկայացնելը կլինի...»⁶⁴։ Գնկաններին 13-ին արարական երկրները մի անգամ ես փորձեցին մարտկոչյական Հարցը մտցնել ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայի 6-րդ նստաշրջանի որակարգում, սակայն այս անգամ էլ նրանք Հաջողության չհասան⁶⁵։

Գնկաններին 4-ի իր Հայտարարության մեջ Ազգամն անգրադարձավ նաև Քուլիբուս տիրոջ իրազրությանը։ Գն 1950 թ. Քուլիբուս ազգային շարժման զեկավարները առայ էին քաշել այսպես կոչված «պատվավոր կոմպրոմիսի» քա-

զարգանելուձեովան զարեւու զազափարք, ըստ որի Քունիսի
անհազազ անկախութեան աւալու պահանջք անժամանակ զե-
րացելով իր և ազլաւ փուշի համար առաջնային իր համար-
վում ֆրանսիական կառավարութեան հետ բանակցութեաններ
զարեւու միջոցով ներքին ինքնավարութեան իրավունքի ձեռ-
քնումը⁶⁵: Մասնագետները կողմից սփույթի ըստարակա-
նութեան՝ որակված այս կարգը⁶⁷ 1951 թ. զերջին արդեն
իբն սպանելու վրա իր՝ հիմնականում զազութային իշխա-
նութեանները պրոտեկտորատի զարշակարգն անփոփոխ պա-
հելու ցանկութեան պատճառով: Արարական լիզայի գլխավոր
քարտուղարն իր հայտարարութեանում, սղշունելով հանդերձ
Ֆրանսիայի և Քունիսի միջև ուղղակի բանակցութեանները
միջոցով վիճելի խնդիրները լուծելու գրույթը, շեշտեց, որ
եթև «համաձայնութեան չկայացվի, և Քունիսը որոշի ալ
ուղիներով իրականացնել իր սղզային ձգտումները, ապա
համաձայն մեր պակտի և ժողովրդի ցանկութեան մեր պարտ-
քը կլինի աշակցել մեր արտը եզրայրներին»⁶⁸: Վերջում ես
ազկացրեց, որ «մեղքը մերը չի լինի, եթև ֆրանսիական կա-
ռավարութեանն այս անգամ իր չհամի իր նպատակները
իրականացնալը, ինչը քսաներորդ զարի կեսին անհնար է
հաշտութեան հետեան զազութային ըստարականութեամբ»⁶⁹:

1951 թ. գեկաների կեսին զերջնականապես պարզ զար-
ձակ, որ Փարիզը մտաղիր չէ Քունիսում որեւ զիջում անել:
Այն քանից հետո, երբ 1952 թ. հունվարի 14-ին Քունիսի
կառավարութեանը հայտարարեց իր և ֆրանսիական կառա-
վարութեան միջև ձագած վեւը լուծելու համար ՄԱԿ-ի Անվը-
տակցութեան իւրհրդի գիմելու իր մտազրութեան մասին,
զազութային իշխանութեաններն անցան Քունիսյան սղզային
շարժումն ամենարիրտ միջոցներով արմատախիչ անելու ըս-
զարականութեան: Ահրբակազկեցին նոր Գուտուր և կոմու-
նիստական կուսակցութեանները զեկավարները, իսկ մարտի
26-ին, առանց Քունիսի բնի գիտութեան, հայտարարվեց
Մուհամմեդ Ենիքի կառավարութեան «հրամարականութեան» մա-
սին, զրա փոխարեն կազմվեց իամանիկ մի կառավարու-
թեան, իսկ Ենիքը և նրա զահլիքի որոշ միւնիստները ձեր-
ջակազկեցին⁷⁰: Արարական պատեթութեանները լիզան անտար-
ցնը լմնաց Քունիսում անզի ունեցող իրազարմութեանները

եկատմամբ: 1952 թ. ապրիլին չիզայի անդամ երկրները փորձեցին թունիսյան հարցը քննարկել սույն ՄԱԿ-ի Անվճարանդուժյան խորհրդում, իսկ Հունիսին մինչև իսկ ասաշարհեցին զիտավոր ասամբլեայի արտահերթ նստաշրջան հրավրելու Մակայն երկու զեկտրում էլ նրանք հարցուժյան շահահան⁷¹:

Հարկ է նշել, որ իմպերիալիստական երկրները կարողացան թունիսյան խնդրի շուրջ տարաձայնություններ ասաշարհեցնել չիզայի անդամներին — իրեն և որոշ երկրների զրգեղ հակառակզեկու թունիսյան հարցը ՄԱԿ-ին ներկայացնելու ասաշարհեցին⁷²: Մակայն չիզայի անդամներին մեծամասնությամբ Հեռուողականություն զրեկտրեց և արարական երկրներն աշխուսմենալիմզ զիմեցին ՄԱԿ: Նույն թվականի սեպտեմբերին Արարական չիզայի խորհուրդը որոշեց թունիսյան մարտեկայական հարցերը մացնել ՄԱԿ-ի զիտավոր ասամբլեայի Հերթական նստաշրջանի որակարգում⁷³: Այս անգամ արդեն երկու հարցերն էլ քննարկեցին զիտավոր ասամբլեայում: Ընշու էլ մարտերի շնչին մեծամասնությամբ արեմտյան երկրներին հաշուզեց թունիսի և Մարտեկայի վերարերայանցեկացնել շահ շավավոր որոշումներ, սակայն այդ հարցերի քննարկումը ՄԱԿ-ում որոշակի հարվամ էր ուղղվամ ֆրանսիական զեկավար շրջանների զազուժարարական քաշարականությունը⁷⁴ և «խկական զասաստան զարևազ ֆրանսիական իմպերիալիզմի զազուժարարական զործողությունների եկատմամբ»⁷⁵:

Հյուսիսաֆրիկյան երկրների քաշարական կուսակցություններն իրենց Հերթին միշուզգային մի շարք հարցերում համերաշխում էին Արարական չիզայի Հեա: 1952 թ. սեպտեմբերին, երբ կնքվեց Եարայելին արեմտագերմանական սազմասուղանքներ սաշու վերարերայան կուսակցության զայմանագիրը, Արարական չիզան այն որակեց որպես մերձավոր արեկտում շուրջ կուսիկաների վերականգնման համար կարևոր գասմասոս հանգիսացող քայլ⁷⁶: Այդ կապակցությամբ արեմտագերմանական կառավարությունն ուղղվամ Արարական չիզայի հուշագրում սավում էր, որ արարական երկրները չեն կարող անտարրեր մեալ այն նշանակալի պետություն եկատմամբ, որն ասաշարհեցում է իրենց Հեա պահ

տերազմական գրություն մեզ գանձող մի երկրի⁷⁷, ԳՅԷ-ի կառավարության այդ բայքը, որն «աջակցում էր Բուրալիյում միջխարիզի Հեռագրա սեփե»⁷⁸, գառապարազեց եւս մազքիբյան քաղաքական կուսակցությունների կողմից, 1952 թ. նշվածներին մարտկոչական Հայտերի քաղաքական գործի Մուհամմեդ Վազգանին քաղաքական կոմիտեին նշեց մի Հեռագիր, որում մարտկոչական մազքիբի անունից Հայտաբարում էր սազմատուղանքների Հարցում կրգայի գիրքորոշման Հեռահարաշխ լինելու մասին⁷⁹։

1950-ական թվականներին Արարական լիզան ազնիլի մեծ ուշադրություն էր դարձնում Մազքիբի խնդիրները միջազգայնացնելու։ Ընդ որում կարևոր էր Համարվում այդ Հարցերում զարգացող մյուս երկրների Հեռ միասնական նախատեղ Հանգես գալը։ Քաղաքական կոմիտեի նախաձեռնությամբ կրգայի անգամ երկրների և Սթավրոպոլի, Բրանի, Աֆղանստանի, Բնգանդեշի, Հնդկաստանի և Պակիստանի ներկայացուցիչների մասնակցությամբ 1952 թ. ղեկավարների վերջին հրավիրվեց մի կոնֆերանս, որը քննարկեց Հյուսիսային Աֆրիկայում արեթղ իրավիճակը⁸⁰։ Իսկ 1953 թ. ապրիլին կրգայի խորհուրդը քննարկեց մարտկոչական և թուրքական Հարցերը ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդին և զլխավոր ասամբլեային, ինչպես նաև Ալժիրյան Հարցը ՄԱԿ-ի Համապատասխան կոմիտեիներին, մասնավորապես մարզու իրավունքների կոմիտեին ներկայացնելու Հարցը և կրգայի քարտուղարությանը Հանձնարարեց այդ ուղղությամբ Համապատասխան միջոցառումներ ձեռնարկել⁸¹։

Պետք է նշել, որ մազքիբյան որոշ քաղաքական կուսակցություններ 1953 թ. առաջարկում էին Մազքիբի Հեռ Արարական լիզայի Համարաշխությունն արտահայտել ազնիլի կոնկրետ միջոցներով։ Այդպիսի Հարց առաջին անգամ բարձրացվեց 1953 թ. սոցսոստին, երբ ֆրանսիական գաղութային իշխանություններն ու երանց Հեռ Համադորժակցող մարտկոչական Հեռագրիմական ուժերը զանգնեց արեցին իր մազքիբի ազգային-ազատագրական շամման պաշտպանությունը Հանգես եկող սուլթան Բեն Յուսուֆին և սուլթան Հուշակեցին իրենց գրածու Մուհամմեդ Բեն Արաֆին։ Սեղաններին սկզբին մարտկոչական ազգային կուսակցություն-

ների պահանջով Փաղաքական կամիտեն անդրադարձավ այդ միջադեպին: Այսույժ ունենալով կամիտեի նրաում Բասիկայ կուսակցության առաջնորդ Ալլաչ ալ Յասին պահանջեց, որ արարական երկրները խզեն իրենց սրագաքական և անտեսական կապերը Ֆրանսիայի հետ և ազգայնացնեն Ֆրանսիական Հաստատությունները⁵²: Երաքյան պատվիրակն առաջարկեց, որ արարական երկրները դեպի Հնդկաշին թուրք-Ֆրանսիական ինքնաձիտներին արգելեն սգավել իրենց սգանավակայաններին⁵³: Խորհուրդը, սակայն, այդ առաջարկները չմտցրեց ընդունված որոշման մեջ, հակառակ այն իրողության, որ ըստ երիզտական իրազեկ սալ Ահրամ⁵⁴ թերթի, Արաշի անգամների մեծամասնությունը պաշտպանում էր իրաքյան առաջարկը⁵⁵: Խորհրդի որոշման մեջ նշվում էր, որ Մարոկկոյում և Թունիսում Ֆրանսիայի գործողությունները հակասում են ՄԱԿ-ի գլխավոր ստամբուլի վերջին նստաշրջանում ընդունված որոշումներին, որոնցում հանձնարարվում էր ՄԱԿ-ի կանոնադրության համաձայն քաղաքական բանակցությունների միջոցով ու խաղաղությամբ լուծել այդ հարցերը: Խորհուրդը որոշեց որպես առաջին քայլ այդ երկրներին հարցը մի անգամ ևս բարձրացնել ՄԱԿ-ի գլխավոր ստամբուլի առաջին նստաշրջանում և ամեն ինչ անել ՄԱԿ-ի միջոցով նրանց անկախությունն ապահովելու համար⁵⁶: 1953 թ. աշնանը ՄԱԿ-ի գլխավոր ստամբուլիում Թունիսի և Մարոկկոյի ժողովուրդների ինքնորոշման իրավունքը ճանաչող բանակները լքեղունվեցին ձայների երկու երրորդի մեծամասնություն շատանալու պատճառով⁵⁷: Ինչ իսոց, որ Արարական լիգայի որոշման արժեքն անհամեմատ ավելի բարձր կլիներ, եթե գրանով ետխատեղեր որոշակի պատճամբիցներ կիրառել Ֆրանսիայի դեմ:

1953 թ. սգոստուսին Հետո Խորից աշխուժացում է նկատվում Արաշի և Բուպանիայի միջև եղած անհույսություններում: Այդ բանին նպաստեց նաև այն, որ Բուպանիան պաշտոնապես հայտարարեց, որ ինքը շարունակելու է Մարոկկոյի սոբիեական սուլթան համարել Մուհամմեդ Բեն Յուսուֆին⁵⁸: Այս քայլը «ինքնարերարար մարտահրավեր էր Ֆրանսիական քաղաքականությանը և ինչ-որ շափով ծառայում էր Ֆրանսիական կամայականության դեմ պայքարող մարոկկո-

յական ազգային գործիչների խորհրուսմանը⁹⁰, 1953 թ. գեկեմեմբերին Բաղանիա և Մարտիկոյի իսպանական զոտ ալցելեց Լիգայի գլխավոր քարտուղարի օգնական Ա. Շուբայրին 1954 թ. ապրիլ-մայիսին Եսչե ուղեկրո՞ւ ալցելու՞թյան կուսարեց Լիգայի գլխավոր քարտուղար Ա. Հասունան, Վերջինս իսպանական գործիչների Հեա քննարկեց «Տեաուանում» (Մարտիկոյի իսպանական գոսու գլխավոր քաղաքում—Շ. Ա.) շերիճյան (ալսինցն սրինական սուլթանին ենթարկեց՝ Շ. Ա.) կուսավորությունն ստեղծելու հարցը⁹¹, 1954 թ. հունվարին Լիգայի խորհուրդը հրապարակեց մի հայտարարություն, որում պաշտպանեմ էր Բաղանիայի գերքարշումը Ջիրայթարի խնդրի շուրջ անպո-իսպանական հակամարտությունում, Մրածամանակ Լիգան գեներալ Յրանկոյին արարական երկրներ ալցելելու հրավեր ուղարկեց, իսկ 1955 թ. հեկտեմբերին Լիգան նորից որոշեց աշակցել Բաղանիային ՄԱԿ անդամագրվելու գործում⁹²,

Հյուսիսային Աֆրիկայի երկրներին իր աշակցությունը կոնկրետացնելու առումով 1954 թ. Արարական Լիգան քննանեց մի կարևոր որոշում։ Քաղաքական կոմիտեի հանմարյան նստաշրջանում որոշվեց ստեղծել Մազրիբի երկրները օգնության ֆոնդ⁹³, միշտ է, իր ստեղծման տարում ֆոնդը գումարը շատ փոքր էր և կազմում էր քննանեց 43 850 դոլլար, սակայն 1958 թ. այն արգեն այդ ժամանակները համար զգալի գումար էր կազմում և հավասար էր 34400000 դոլլարի⁹⁴,

Եսչե թվականի ապրիլի 4-ին Հյուսիսային Աֆրիկայի ազգայնական կուսակցությունների երկայացուցիչները Լիգայի նստավարում ստորագրեցին Արարական Մազրիբի ազատագրման կոմիտեի 10 հոգվածներից բաղկացած պակտը։ Պակտում նշում էր, որ կոմիտեի նպատակը Մազրիբի երկրների սամբողջական անկախության ձեռքբերումն է, Լիգային միանալը՝ մերժելով Յրանիայի Հեա որևէ միություն, քանի որ դա կլինի անգամահասմած գերիշխանություն⁹⁵։ Մազրիբի ազատագրման կոմիտեն շուտով Լիգայի խորհուրդից պահանջեց ալմիբյան հարցը քարծրացնել միջազգային մարմիններում։ Հյուսիսաֆրիկյան կուսակցությունները նոր հարցեր գրեցին նաև քաղաքական կոմիտեի 1954 թ. սեպտեմ-

քերչան Եստաշչրչանի ժամանակ: Երանք առաջ քաշեցին Մաղբիբի պարտիզաններին սազմական օգնություն ցույց տալու և իրենց Լեկրներում արարական մշակույթի պրոպագանդան խնդիրները: Միաժամանակ Լիզայի անդամ Երկրր-նելից խնդրվեց քաղաքական օժանդակություն ցույց տալ Թունիսին՝ ինքնավարություն արձանագրելու հարցի շուրջ այդ պրեքին ընթացող ֆրանս-թունիսյան բանակցությունների կազմակերպմամբ, նաև Մարտիկոյին, առաջիկայում Եստաշչրչանի Եստաշչրչանի ֆրանս-մարտիկոյական երկխոսության առկա նմանատիպ ֆրանս-մարտիկոյական երկխոսության առկա թիվը⁷¹: Քաղաքական կոմիտեի ընդունած որոշման մեջ նշվում էր՝ որ Լիզան կշարունակի միշտազգային մարմիններում աշխատել: Մաղբիբի երկրներին⁷²: Որոշման մեջ ոչինչ չէր աշխատել արձանագրման մյուս հարցերի, մասնավորապես պարտիզաններին սազմական օգնություն ցույց տալու մասին: Մակային էիշա չէր վե՛ր այդ առկարեզում Լիզայի զործունեության մասին գառել միայն հրապարակված որոշումներով, քանի որ այժայ մարզում Լիզայի ակտիվությունը նպատաստում էր համարվում պրոպագանդել: Ինչ վերաբերում է Հյուսիսաֆրիկյան կուսակցությունների կողմից պարտիզաններին սազմական օգնություն ցույց տալու խնդրի առաջարկման հրապարակմանը, ապա այն հավանաբար ավելի շուտ նպատակ էր հետապնդում ֆրանսիային վախեցնել պարտիզանական շարժման հետագա աճի հետանկարով նման պնդումի համար հիմք են հանդիսանում նաև՝ մի քանի մանրամասներ: որոնք հանրությունը Լեկրորդ կեսին Տալիելի ուշ, 1950-ական թվականներին Լեկրորդ կեսին Տալիելի 1951 թ. Արարական իրայի գերագույն քարտուղար Ազգամե ալմիրյան ՄՏԼԳ կուսակցության ղեկավարների նախադրելի էր համապատասխան կազմեր ուզարկել նշխարապետական պատրաստություն ստանալու համար⁷³: 1952 թ. Բեն Ռեյլայի եստաձեռնությունը Կահիրեում կազմակերպվել էր Հյուսիսային Աֆրիկայում պարտիզանական շարժման ղեկավարման միացյալ շտաբ, որը «Արարական Մաղբիբի ակառապարման կոմիտեի հետ համատեղ կազմեր էր պատրաստում Թունիսում ֆրանսիական գաղութարարների դեմ գրեված պայքարի համար և պնդավորվում էր այդ պայքարը սարածել նաև Ալժիրում և Մարտիկոյում»⁷⁴: Կրկը-

կելով շեշտակներ, որ այս բույսի մասին հայտնի զարնավ ա-
վելի ուշ, այն էլ ամենաընդհանուր ձևով միայն Այնպես որ
շեշտակն անհնչուիությունների բացակայությունը, պետք չէ բա-
շտակի, որ 1954 թ. սեպտեմբերյան եստաշրջանում, կամ Ա
գրանից հետո, իրական լուծած կլիմի պարտիզանական շարժ-
մանը ռազմական պնդություն ցույց տալու հարցը:

1950-ական թվականների կեսերին Հյուսիսային Աֆրի-
կայում անկի սենյան արմատական եշանակություն անե-
ցող փոփոխություններ Ազգային-ազատագրական շարժման
աստիճանական հզորացման պայմաններում Ֆրանսիան
ստիպված էր զիջումներ անել Քուներում և Մարոկկոյում:
Նախ 1955 թ. հունիսին ստորագրվեց Քուների և Մարոկկոյում
հավաքության մասին Ֆրանս-Քուներյան համաձայնագիրը:
Իսկ 1956 թ. մարտին ստորագրվեց Քուներին անկախություն
տալու վերաբերյալ պրոտոկոլը: 1955 թ. նոյեմբերին Ֆրան-
սիական իշխանությունները հարկազրկված էղան Մարոկկոյում
իշխանության գլուխ վերագործնել օրինական սուլթան
Մ. Քեն Յուսուֆին և 1956 թ. մարտին ստորագրել Մարոկ-
կոյի անկախության մասին զեկվարացիան: Իսկ 1958 թ. հնչ-
տեմբերին Մարոկկոն և Քուները անդամագրվեցին Արաբա-
կան լիգային:

Այն բանից հետո, երբ 1954 թ. նոյեմբերի 1-ին սկսվեց
ալժիրյան հեղափոխությունը, Մազրբում ազգային-ազա-
տագրական շարժման ծանրության կենտրոնը Քուներից ու
Մարոկկոյից աստիճանաբար տեղափոխվեց Ալժիր: Այս պայ-
մաններում, բնականաբար, Արաբական լիգայի ուղարու-
թյունը նույնպես կենտրոնացվեց Ալժիրին:

Ինչպես որ Մարոկկոյի և Քուների պարագաներում էր,
զղայի աշխատանք կատարվեց ալժիրյան խնդրի միջազգայ-
նացման ուղղությամբ: Արաբական լիգան 1954 թ. զեկտեմ-
բին Մաուզյան Արաբիային հանձնարարեց ալժիրյան հարցը
ներկայացնել ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի քննարկմա-
նը⁸⁸, Ավելի ուշ, 1955 թ. աշնանը, սոցիալիստական երկր-
ների և աֆրո-ասիական պետությունների օժանդակությամբ
հաշտվեց ալժիրյան հարցը մացնել ՄԱԿ-ի զլխավոր ա-
սամբլեայի եստաշրջանի որակարգում: Ֆրանսիային, սա-
կայն, այս զեպքում, ինչպես նաև հետագայում, սրեզհույց

մինչև 1960 թ., Հարցվում էր փակել Ալժիրի վերաբերյալ ՄԱԿ-ում որևէ կանխիկ որոշում ընդունելու նախապահությամբ¹⁰⁰, Այնուամենայնիվ պետք է նշել, որ ալժիրյան խնդրի միջազգայնացման ուղղությամբ կիզալի շանքերը գրական նշանակալիություն ունեցան: Ինչպես նշում է Ռ. Գ. Կանդան, ալժիրյան Հարցի միջազգայնացումը «սկզբնավորեց ալժիրյան Հեղափոխության միջազգային նախալուծը», իսկ Հետապնդում «այն Հեղափոխության համար հանգիստացավ մարտի կարևոր դաշտ և մեարտուլիայի վրա ճնշում գործադրելու միջոց»¹⁰¹:

Ալժիրյան Հարցի կազմակերպչամբ կիզալի փաստաթղթերում քննադատության ենթարկվեց նաև ՆԱՏՕ սաղմարադարական ազդեցիվ խմբավորումը: Բանն այն է, որ ալժիրյան Հայրենասերների գեմ ձգվող պայքարում Ֆրանսիան ոգտապարծում էր նաև իր այն զորամասերը, որոնք ձևակառուրեն գտնվում էին ՆԱՏՕ-ի հրամանատարության ներքո¹⁰², Խորհրդի 1955 թ. Հոկտեմբերին ընդունված որոշման մեջ սովում էր, որ «Ալժիրում Ֆրանսիական իշխանությունների գործադրած պատժամիջոցները և ՆԱՏՕ-ի ուժերի կողմից այդ իշխանություններին ցույց տրվող օգնությունը վտանգում են սկզբունքի խաղաղությունն ու անվտանգությունը»¹⁰³, կիզալի խորհրդի 1956 թ. մարտին կայացած նստաշրջանում այդ փաստը որակվեց որպես ՆԱՏՕ-ի կողմից սաղատ ծաղավուղների գեմ պայքարում իր ուժերի օգտապարծման թույլտարում»: Ինչը վնասում է անվտանգությանը և Հակասում ՄԱԿ-ի կանոնադրության սկզբունքներին»¹⁰³:

Քաղաքական կոմիտեի 1956 թ. ապրիլի նստաշրջանում օրինական պատվիրակությունն առաջարկեց մշակել Ֆրանսիային տեսակետ, մշակութային և քաղաքական բույկտի ենթարկելու միջոցառումներ: Այդ Հարցն ուսումնասիրելու համար ստեղծվեց մի ենթակոմիտե, որը նույն թվականի Հոկտեմբերին ու ամսուր մի քանի նիստեր գումարեց¹⁰⁴, Ֆրանսիային բույկտի ենթարկելու Հարցը քննարկվեց նաև Քաղաքական կոմիտեի 1956 թ. Հոկտեմբերի 21-ի նիստում¹⁰⁵, Սակայն նույնիսկ այն քանից Հետո, երբ Հոկտեմբերի 22-ին Սուզակի օգահենային մեթոդներով ձերբակալվեցին ալժիրյան Հեղափոխության Հինգ զեկավարները, որոնց ինքնաթիռը Ատրակիոյից Քունիս թռչելու ժամանակ ստիպապարտ իռեց-

վեց Ալժիրում, Իրզան Ծրանսիայի զեմ որեւ պատժամարտ
ձեռնարկելու որոշում չընդունեց և սահմանափակվեց ՄԱԿ-ի
զլիաժողք քարտուղարից պահանջելով «Հանրային ազատու-
թյունների զեմ զործադրած այդ ազդեհական նկեմանդու-
թյան խորհրդում քննարկման զեմ»¹⁰⁶։ Այս հարցում Իրզան
զրահորած զգուշաժորությունը բացատրվում է Մուեզի չրանց-
քի ուղղաշեւացման կապակցությամբ եզիպուա-Ֆրանսիական
հարարերությունների ժայրահեղ սրժամար։ Միանգամայն հաս-
կանալի այդ քաղաքական զիծը կոչված էր ազիւորը շարվա-
ծություն շտեղծել և ամեն ինչ անել զեկզերի վաանդաժոժ
զարդացումից խուսափելու համար։ Մակայն, երբ 1956 թ.
Հոկտեմբեր-նոյեմբերին Ծրանսիան, Անգլիայի և Իտալիեի
հետ, ազդեհա կազմակերպեց Եզիպուսի զեմ, արարական
երկրների մեծամասնությունը, առանց նախնական պայմա-
նաժողովածության և ինքնարուխ ձեռն խղեց քաղաքական,
անտեսական և մշակութային հարարերությունները Ծրանսի-
այի հետ։ Մասնակցելով սուեզյան արկածախնդրությանը, Փա-
րիզը հույս ուներ «մի հարվածով հասնել երկու նպատակի-
վերականգնել Ֆրանսիական բաժնեատերերի (Մուեզի չրանց-
քի—Շ. Ա.) իրավունքները» և, որ զլիաժողքն է, վերջ ամ
Եզիպուսին որպես ԱՄՆ-ի (Ալժիրի Ազգային ազատագրության
ճակատի—Շ. Ա.) օգնության ազդուրի»¹⁰⁷։ Մակայն Ծրանսիան
իր հաշիվներում որաղվեց։ Նրան շհարդվեց վերականգնել իժ
բաժնեատերերի իրավունքները, իսկ ալժիրցի հայրենասերներին
Եզիպուսի, ինչպես նաև արարական մշուս երկրների սժան-
դակությունը զեանով ազիւի հզորացալ։ Գրա արտահայտու-
թյունն էր նաև եռյակ ազդեհալից անժիջապես հետո Արա-
րական շիպայի անգամ պետությունների զեկաժարների նո-
յեմբերի 13—14-ին Քեյրութում տեղի ունեցած խորհրդած-
ղոջի ալարտին հրազարակված հայտարարությունը, որում,
Եզիպուսին աշակցելուց բացի, արարական երկրները մեկ
անգամ ևս հանդես եկան շալժիրյան ժողովրդի պահանջների
պաշտպանությամբ, ազգային ձգտումների՝ անկախության և
սուվերենության ձեռքբերմանն ու իրականացմանը ներառեց
նրա պայքարում»¹⁰⁸։

1956 թ. հետո էլ Արարական Իրզան շարունակում էր
զգալի ուղազրություն գարձնել ալժիրյան ժողովրդի պայքա-

րին, ընդհուպ մինչև 1862 թ., երբ Ալմիրը գարձավ սուլթանն
զետախնայեց և Արարական լիզայի անդամ Եշելով Հանզերն
Արարական լիզայի ակտիվությունը ալմիրյան խնդիրը մի-
ջազգայնացնելու, ալմիրյան Հայրենասերներին քաղաքական
և նյութական օգնություն ցույց տալու գործում, պետք է
ասել, որ Լիզան միակ մարմինը չէր. որի միջոցով արտա-
հայտվում էր Ալմիրի Հետ արարական երկրների Համերաշ-
խությունը, Արարական շատ երկրներ, գլխավորապես Եգիպ-
տոսը, Մարոկկոն և Քունիսը սեփական նախաձեռնությամբ
զգայի, այդ թվում նաև ռազմական օգնություն էին ցույց
տալիս ալմիրցի Հայրենասերներին¹⁰⁹, Քե՛ Լիզայի միջոցով,
Քե՛ այլ խոզովակներով արարական երկրների ընդհանուր
օգնության մասին ավելի լավ պատկերացում կազմելու Հա-
մար Ժանախանը Ս. Գ. Լանզայի ընթաց Հետևյալ թվերին.
«1856—57 թթ.,—գրում է նա,—Ալմիրում Հարկերի Հաշվարկ
ԱԱՃ-ի գրամարկերին ապահովում էր տարեկան 12 միլիարդ
Ֆրանկի մասը. իսկ արարական երկրների օգնությունը՝ էլի
8 միլիարդ Ֆրանկ»¹¹⁰. Ուրեմն ԱԱՃ-ի բյուջեի 40% -ն ապա-
հովվում էր արարական երկրների օգնության Հաշվին, ինչը
Վկայում է, թե որքան նշանակալի էր Լիզայի անդամների
զերբ ալմիրյան ազգային-ազատագրական շարժմանը նաև
նյութապես ստանդակելու գործում:

Լիբիայում, Քունիսում, Մարոկկոյում և Ալմիրում մղված
պայքարը քաղաքական անկախության ձևաբերման Համար
արարական ազգային-ազատագրական շարժման կարևորա-
գույն քաղաքամասերից է Այդ երկրների ժողովուրդները ի-
րենց նպատակների իրականացմանն Հասն տեսնելու, Հա-
ճախ նույնիսկ հերոսական պայքար մղելուց Հետո նրանց
Հայրենակց պայմանավորված էր նաև մի շարք միջազգային
գործունեությամբ, որոնցից առաջնայինն, իհարկե, ումիրի այն
չոր Հարաբերակցությունն էր, որ ստեղծվել էր երկրորդ Համաշ-
խարհային պատերազմի ավարտից Հետո սոցիալիզմի
Համաշխարհային սրտանմի ստեղծման շնորհիվ: Մադրիդի
ժողովուրդների պայքարին նպաստում էր նաև արարական
Համերաշխությունը. ոչը գլխավորապես արտահայտվեց Ա-
րարական պետությունների լիզայի միջոցով: Այդ կազմակեր-
պությունը մեծ ծառայություն մատուցեց այդ երկրների

սրբունները միջազգայնացնելու ասպարեկում, նշանակալի
գեր կատարեց Մազրիբի ազգային-ազատագրական շարժման
տարբեր շուկաները միավորելու և նրանց քաղաքական, քա-
րոյական և նյութական օգնություն ցույց տալու գործում:
Լիբիան, Ալժիրը, Քունիսը և Մարոկկոն անկախության եզա-
նումից հետո անգամազբվելով Արարական պետությունների
լիգային, բնդարձակեցին այդ կազմակերպության աշխարհ-
հազրական ընդգրկումը և նպաստեցին նրա քաղաքական
նշուխ մեծացմանը:

ԱՐԱՐԱԿԱՆ ԼԻԳԱՆ ԵՎ ՊԱՂԵՍԻՍԻՒ ԼԱՐՅԸ

Առաջին համաշխարհային պատերազմի ավարտին արա-
րական ժողովուրդների ուշադրությունը կենտրոնացավ Պա-
ղեստինի վրա: Անգլիայի արաաբին գործերի մինիստր Բալ-
ֆուրի 1917 թ. հայտնի հայտարարությունը՝ Պաղեստինում
հրեաների համար ազգային սջախ ստեղծելու գաղափարի
նկատմամբ իր կառավարության գրական վերաբերմունքի
մասին, արարական երկրներում բացասական հակազդեցու-
թյուն առաջ բերեց: 1920-ական թվականներին Անգլիայի
մանկատային տիրապետության ներքո գտնվող Պաղեստի-
նում տեղի ունեցող իրազարմություններից արարական աշ-
խարհում լայն արևազանք էին գտնում: Բնյպես նշվեց առա-
ջին գլխում, Արարական լիգայի ծրագրային առաջին փա-
սաթղթերում Պաղեստինին առանձնահատուկ ուշադրություն
էր դարձվում: Իր գործունեության առաջին օրից լիգան Պա-
ղեստինի խնդիրը պահում էր իր տեսադաշտում: 1940-ական
թվականների երկրորդ կեսին ոչ մի այլ հարց այդքան մեծ
տեղ չէր գրավում Արարական լիգայի գործունեությունում,
որքան՝ պաղեստինյանը:

Արդեն 1945 թ. մայիսին լիգայի անգամ պետություննե-
րը ԱՄՆ-ի պրեզիդենտ Տրումենին և Անգլիայի վարչապետ
Չերչիլին ուղարկեցին հուշագրեր, որոնցում «Պաղեստինը
հրեական ազգային սջախ դարձնելու» գաղափարին զեմ էին
որստահայտվում: Թե՛ իր ստեղծման շրջանում, թե՛ իր գո-
ւության առաջին օրերին Պաղեստինի հարցում լիգայի աշ-
խարհում արևմտյան երկրների, մանավանդ Անգլիայի,
դժգոհությունն առաջացրեց: Ընդգուցը արարական երկրների

զրա զգալի ճնշում գործադրեց. ձգտելով Պաղեստինի Հարցը հանելի կիզալի սրակարգից և ի չիք զարմենել այդ կազմակերպության ձրագրային փաստաթղթերի Պաղեստինին վերաբերող գրույթների իրականացումը: Այսպես, ի խախտումն կիզալի պակտի Պաղեստինին վերաբերող հավելվածի, պաղեստինյան ներկայացուցիչը չի մասնակցում Խորհրդի 1945 թ. հունիսին կայացած ասաշին նստաշրջանին, ինչը պաղեստինյան որոշ շրջանակներում բացասական հակազդեցություն առաջացրեց՝: Երբ նույն թվականի հոկտեմբերի 31-ին բացվեց Խորհրդի երկրորդ նստաշրջանը, Պաղեստինի ներկայացուցիչը նորից ներկա չէր: Ըստ մի շարք աղբյուրների, այս գեղջում Խորհրդի աշխատանքներին Պաղեստինի մասնակցության Մեզիբայից բացի ընդգրկմանում էր նաև Յրանեստան, վախենալով, որ դա վատ նախապեղ կլինի, որին կարող է հեանել նաև իր զաղութային տիրապետության ասի գտնվող Հյուսիսային Աֆրիկայի արարական երկրները՝: Խորհուրդը, քննարկելով պաղեստինյան ներկայացուցչի մասնակցության հարցը, որոշեց զրա լուծումը հանձնարարել կիզալի գլխավոր քարտուղարին և Սեյիպուսի վարչապետ Նուրբաշիին, որանք պես («այս հարցի շուրջ բանակցելն թրիտանական կառավարության հետ»): Միայն գեկտեմբերի 4-ին Խորհրդի № 17 որոշմամբ Պաղեստինի ներկայացուցիչների հարցը զրականորեն լուծվեց: Երոշման մեջ նշվում էր, որ պաղեստինյան պատվիրակությանը լիիրավ մայն է ունենալու Խորհրդում պաղեստինյան և երանց հարակից հարցերի քրննարկման մամանակ և որ պատվիրակության անգամները (Թվով երեքից ոչ ավելի) պիտի քնարվեն Պաղեստինի գերազույն կամրոտի և Հաստատվեն Խորհրդի կողմից՝:

1945 թ. սկսած ԱՄՆ-ը սկսեց ավելի զորուն կերպով միջամտել Պաղեստինի ինդիքներին, Պրեզիդենտ Տրումենը 1945 թ. սգոստոսին անգլիական իշխանություններից պահանջեց, որ 100 հազար հրեաների թույլ տրվի անմիջապես գաղթել Պաղեստին՝: Լոնդոնն սկզբում մերժումով պատասխանեց, սակայն, շցանկանալով ԱՄՆ-ի գեմ բացահայտ անձնակառման գեալ, այնուամենայնիվ ստիպված եղավ իր պաղեստինյան քաղաքականությունում որոշ փոփոխություններ մացնել: Այդ պարզորոշ արտահայտվեց Անգլիայի ար-

առջին գործերի միմաստ է. Քեկնի 1945 թ. նոյեմբերի 13-ին
Համալիցների պայտասում արտասանած հռոստ: Քեկեր Հայ-
ասարարեց, որ ԱՄՆ-ի կառավարությունը Համալիցիզն է
«Նվիրույական հրեականության հարցն ուսումնասիրելու և
զրա շուշի երբո պազնատիեյան խեղիբը մանրամասն քն-
նարկելու» Համար անզո-ամերիկյան միացյալ Հանձնաժո-
ղով ստեղծելու վերաբերյալ Անզլիայի առաջարկին²: Հանձ-
նաժողովը պիտի քննարկեց նաև զեպի Պազնատին հրեական
գաղթի հարցը: Քեկնն առաջարկում էր նաև արարների Հեռ
խորհրդակցել Հանձնաժողովի գործառնելության ընթացքում
«հրեական ներգաղթը այժմյան շափերով շարժարկեցնելու վե-
րաբերյալ»³: Այսպիսով անզլիական կառավարությունը հրա-
ժարվում էր 1929 թ. Սոյիտակ գրքի քաղաքական գծից, բոս
որի հրեաների գաղթը Պազնատին 1944 թ. գաղարկեցվելու էր
Հեռաբրքի է, որ Արարական լիզայի ղեկավարությունը
Քեկնի Քեկնի հայտարարությունը տեղեկացվել էր, որ նվր-
ույական հրեաների հարցը ուսումնասիրելու Համար շուտով
ստեղծվելու է միջազգային Հանձնաժողով, որի իրավասո-
թյան շրջանակների մասին, սակայն, ոչ մի կոնկրետ բան չէր
սովել⁴: Խորհուրդը սրոչեց Հեռաձգել Պազնատինի հարցի
քննարկումը և սպասել Հանձնաժողովի ստեղծմանը:

Լիզային նմանօրինակ տեղեկություններ ավոզները Հա-
վանաբար Հույս ունեին, որ անզո-ամերիկյան միացյալ
Հանձնաժողովի ստեղծումով արարական միջոցառական այդ
կազմակերպությունը կատարված փաստի առն կզրվի և նրա
անզամները շնն զիմանա անզո-ամերիկյան Համաասեզ հրեչ-
մանը: Սակայն այս Հաշիվները սխալ դուրս եկան: Քեկնի
հայտարարությունից Հեռո Պազնատինի հարցում Լիզայի
Պիրբորոշումն ավելի արմատական զարձալ: Արարական լի-
զայի Քեկնին Հասցեագրված պատասխանում, որը Խորհուր-
դը Հաստատեց նոյեմբերի 29-ին, նշվում էր, որ «Արարա-
կան պետությունների լիզան, որը Մեծ Բրիտանիայի և Միաց-
յալ Նահանգների Հեռ պահպանում է լավագույն հարաբերու-
թյուններ, ոչ մի արզարացուցիչ Հանդամանք չի տեսնում
Հանձնաժողովի կոզմից (անզո-ամերիկյան—Ե, Ա.) Պազն-
ատին ներգաղթի հարցը քննարկելու Համար...»⁵: Այդ խեղի
արժարժումը ԱՄՆ-ի և Անզլիայի կոզմից Լիզան զիտում էր

որպես այդ երկրներին ընդ գործադրված սխեմատական հրահան-
ման հետևանք, մանավանդ որ բազմաթիվ հրեաներ Պաղես-
տինից ցանկանում են արտագաղթել ԱՄՆ և այլ երկրներ՝
Պատասխանում շեշտվում էր նաև, որ արարական երկրները
ցանկանում են Պաղեստինը որքան հարավ՝ է շուտ անկախ
անենել¹¹։ Մի քանի օր անց նորից անդրադառնալով Պա-
ղեստինի հարցին, Խորհուրդը որոշեց արգելել Պաղեստինում
և Երանից դուրս սխեմատներին պատկանող գործարաններին
արտագրաների մուտքը արարական երկրները։ Այսպիսի որոշ-
ման ընդունումը Խորհուրդը պատճառաբանում էր Երանով
որ սխեմատներն իրենց անանասական հզորությունն ոգտագոր-
ծում են քաղաքական նպատակներին իրազորման համար՝
նույն որոշումով ստեղծվեց Հասուի հանձնաժողով, որը
պետք է համակարգեր և վերահսկեր այդ որոշման իրագոր-
ծումը¹²։

1945 թ. աշնանային նստաշրջանի ժամանակ Խորհուրդը
կարևոր քայլեր ձեռնարկեց Պաղեստինի արարական քաղա-
քական կուսակցությունները համախմբելու ուղղությամբ՝
նստաշրջանի նախագահ Միքիայի վարչապետ Զ. Մարզամը
Խորհրդին հանձնարարությամբ նույնիսկ 13-ից 24-ը այցե-
լեց Պաղեստին և խորհրդակցեց ասարեր կուսակցություն-
ների ղեկավարներին հետ նույնիսկ 22-ին նա հայտարարեց
Պաղեստինի արարական զերպույն կոմիտեի¹³ ստեղծման
մասին, որում ներկայացված էին Պաղեստինի արարական
կուսակցությունները¹⁴։

Արարական լիգայի խորհրդի նստաշրջանի օրերին Պա-
ղեստինում գրությունն ավելի սրվեց։ Նույնիսկ 2-ին՝ Բալ-
թարի ղեկավարացիայի տարեկարծին, սխեմատները Պաղես-
տինի ասարեր շրջաններում ահաբեկչական գործողություն-
ներ կատարեցին։ Նույն օրերին հակահրեական արարքներ
անդր ունեցան Կահիրեում, Ալեքսանդրիայում, Տրիպոլիտա-
նիայում և այլուր։ Կահիրեում և Ալեքսանդրիայում մի քանի
հարյուր մարդ վիրավորվեց, իսկ Տրիպոլիտանիայում հար-
յուրից ավելի մարդ զոհվեց¹⁵։ Արարական լիգան անգլիա-
ցիներին կողմից հրահրված այդ միջադեպերին¹⁶ ուղղակիորեն
չանգործադրված։ Սակայն լիգայի ղեկավարությունը 1945 թ.
վերջին և 1946 թ. սկզբին զիմեց որոշ քայլերի, ցույց տալու

համար, որ իր քաղաքականությունը ոչ թե ընդհանրապես հակաէրեւանեան, այլ հակաօրինիտաակեան քնույթ ունի։ Նույն- ընդի դեպքերից հետո Արգայի գլխավոր քարտուղար Ազգամը կորհրդում ներկայացրած արտաքական պատգիբանակութեան- ներք պատգիբն կազմակերպւած ընդունելութեանը հրաժիրեց ետե ձաղումով հրեա կգիպատացիներին¹⁷։ Ար այլ առիթով Ազգամը հայտարարեց, որ արտաքական երկրներէ հրեաները ու պաշտում են նույն իրաժումքներէց, ինչ որ արտաքները ու երանց անանարելութեաները քոչկոսի չեն ենթարկւելու, եթե երանց չեն հարում սրննիստներին¹⁸։ 1946 թ. սկզբին Արգայի գլխավոր քարտուղարը կոչով գիմեց եմբողական հրեանե- ընդի, հիշեցնելով, որ դարերի ենթացքում հրեաների և արտա- ներքի միշտ հարաբերութեանները միշտ էլ եղել են բարեկա- մակեան, ի հակապատկեր եմբողայում հրեաների կրած հա- լածանքներին¹⁹։ Արտաքական լիգայի ղեկավարութեանը ձգտում էր համադի հրեական շաշն զանգվածներին Պաղեստինում արտաքական և հրեական տարրերի խազազ գոյակցութեան անարաժիրութեան մէջ։

1946 թ. հունիսարին Անգլիան պաշտանապես համանու- ըլում տվեց Պաղեստին հրեական զազթի շարունակմանը։ Արգայի գլխավոր քարտուղարութեան հրապարակած հայտա- րարութեանում այդ որոշումը որակվեց որպես անգլո-արա- քական փոխազարն զտաւհութեանը խաթարող քայլ²⁰։ Լոն- զոնի քաղաքականութեան փոփոխութեանն արտահայտվեց ետե անգլո-ամերիկյան հանձնաժողովի հաշվետգութեանում²¹, որը ապրիլի 20-ին պաշտանապես հանձնվեց Արգայի գլխա- վոր քարտուղար Ազգամին։ Այս բանը վկայում էր, որ մի- շազգային առումով Արգան արգեն հանաչվում է որպես Պա- ղեստինի հարցում արտաքական երկրների քաղաքականութեան գլխավոր կազմակերպիչ։

Անգլո-ամերիկյան հանձնաժողովի հաշվետգութեանը, որի մասին ստորն մանրամասն կրտովի, ետս ընկարկվեց Արգայի անգամ պետութեաններէ ղեկավարներէ մայիսի 28— 29-ին ընշատում տեղի ունեցած իորհրդակցութեանում և սպա ըլուգանում հունիսի 8—12-ը կայացած կորհրդի երս- տաշրջանում։

Ինչպսի խորհրդածողովի ամբարտեց շեռո չբացարակ-
ված համառակ հայտարարութիւննում անզո-ամերիկյան
հանձնածողովի Հաշվետվութեան հրեական զազթը շարունա-
կելու վերաբերյալ հանձնարարականը անընդունելի էր հա-
մարվում: Հայտարարութիւննում հուշ էր հայտնվում, որ սոց-
յութիւն ունեցող սրտալից հարաբերութիւնները արարական
ժողովուրդներին և երկու բարեկամական զեմոկցատիւնները
միջև չեն վնասով աշխ բանից, որ վերջիններս կշարունակեն
պնդել պաշտօնակցի արարներին վնասող միջոցառումները
անցկացման վրա...»²⁷:

Թե՛ անզո-ամերիկյան հանձնածողովի Հաշվետվու-
թիւնը, թե՛ Պազեստինի հարցն ընդհանրապես ամբիլի ման-
րաման քննարկվեցին Բլուդանում: Եսի լիզայի խորհուր-
դը հասուկ հայտարարութեամբ անզո-ամե-
րիկյան հանձնածողովի Հաշվետվութեանը, Եշելով, որ վեր-
ջինիս էրում շարադրված հանձնարարականները «անհա-
մառակելի են Արարական լիզայի անզամ յարաբերյալով
երկրի շահերի հետ»²⁸: Հայտարարութիւննում մեկ առ մեկ
մեկնարանվում էին անզո-ամերիկյան հանձնածողովի հան-
նարարականները, և յուրը արվում Արարական լիզայի վե-
րաբերմունքը զրանց եկամտամբ: «Չարմանքի և զայրութի
տոխի ավուգ» էր համարվում հանձնածողովի կարահանգում
աշխ մասին, որ «Պազեստինից բացի ուրիշ ոչ մի երկրի
հիմնական տնտեսութեան չի սպասվում եվրոպան լքել ցանկա-
ցող հրեաների համար մի ոչախ մեռք բերելու գործում»²⁹:
Արարական լիզան «տարօրինակորեն հակասական» էր որ-
հում աշխ հանձնարարականը, որում, զազթի շարունակում
Պազեստինի համար «մանք բն» համարելու հետ մեկտեղ,
հանձնածողովը հանդես էր գալիս 100 000 հազար հրեաների
Պազեստինում ընդունելու առաջարկով: Հայտարարութեա-
նում ասվում էր, որ «շատ դատապարտելի» է հանձնած-
ողովի կողմից Պազեստինը որպես «ոչ արարական», ոչ էլ
հրեական երկիր» դիտելը և նաև աշխ «պնդումը, որ Պազե-
ստինը չի հանգիսանում և երբեք էլ չի լինի աշխ երկիրը, որի
միայն մի ժողովուրդ կարող է տիրապետել ցանկանալ»³⁰:
Այնուհետև Եշվում էր, որ «հանձնածողովի հանձնարարակա-
նը՝ Պազեստինում գոյութեան ունեցող կառավարման մեկ

մինչև արարա-հրեական հակամարտութեան վերացումը շարունակելու մասին, բանգում է այն հիմքերը, որոնց վրա հենվում էր մանդատային սխեմանը²⁶։ Ռատմասիրելով Պաղեստինում ապրող արարների և հրեաների կենսամակարդակները, անպատեհիկյան հանձնաժողովը արձանագրել էր հրեաների կենսամակարդակի համեմատաբար բարձր վիճակը։ Արարական լիցայի կարծիքով դրա հիմնական պատճաններին մեկն էլ մանդատային սխեման էր։ Պաղեստինում հողի առուձախի ապատութեան վերաբերյալ հանձնաժողովի հանձնարարական²⁷ համարելով ոչ շինարարական, կրթական և սոցիալական աշխատանքները, որոնք կարող էին զարգացնել այդ վրերը, որ ՎՄԿԸ Բրիտանիայի պարտքն էր կանգնեցնել այդ վրերը, որ ՎՄԿԸ 1946 թ. մարտին կրկին խորհրդի որոշմամբ էր հանձնել էր 1 միլիոն եգիպտական ֆունտի համար սկզբնական կապիտալով մի բանկ, որը կոչված էր սպառարանական Պաղեստինում հողերը ստեփաններին վաճառելու գեմ²⁸։

Պաղեստինի հարցի վերաբերյալ Բյուզանում ընդունվեցին մի շարք այլ որոշումներ, որոնք նպատակահարմար համարվեց ստեղծել հատուկ Պաղեստինի կոմիտե, որում ներկայացված են լինելու արարական բոլոր երկրների ներկայացուցիչները և որը ղեկավարելու է Պաղեստինի վերաբերող բոլոր աշխատանքները²⁹։ Միաժամանակ որոշվեց ստեղծել Պաղեստինի արարներին միավորող մի կոր բարձրագույն մարմին՝ բաղկացած չորս անդամներից (Ջամալ Հուսեյնի, Ահմեդ Հիլալի, Հուսեյն ալ Խալիդի և Համիդ ալ Խուրի)³⁰։ Արարական լիցան պահանջից զինաթափել ստեփանական բռնությունները։ Բյուզանի հասարչական արդյունքները ամփոփող հազարագործությունում այնուհետև նշվում էր, որ անհրաժեշտ է ուժեղացնել պայքարը Պաղեստինում հողերը ստեփաններին վաճառելու, ինչպես նաև ստեփանական ապրանքները բոլորողներին և ստեփանական ապրանքները բոլորողներին վերաբերյալ հատուկ որոշումներ։ Դրանցից առաջինում նորից էր հիշատակվում մեզ շուրջ հայտնի պաղեստինյան կոր բարձրագույն մարմին

կազմը, որը կազմում էր «Արարական բարձրագույն գործազիր կոմիտե»²⁵; Երոշման մեջ նշվում էր, որ կիզան Հույս ունի, որ «Պաղեստինում գործող երկու կազմակերպությունները՝ Արարական բարձրագույն կոմիտեն և բարձրագույն արարական ճակատը կցմբռնեն նոր պայմանավորվածություն անհրամճելությունը և (Գործազիր կոմիտեն) կհամարեն Պաղեստինի բոլոր արարելիքի միակ ներկայացուցիչը...»²⁶, Արարական շիզայի խորհուրդը գտնում էր, որ «այլևս ոչ մի հմասա չկա, որ (գոյություն ունեցող պաղեստինյան կազմակերպությունները) շարունակեն իրենց գործունեությունը այժմ, երբ արդեն Գործազիր կոմիտեն գոյություն ունի»²⁷։ Միտնիստական ապրանքները բոլորովին մասին որոշումով նախատեսվում էր կիզայի անգամ չուրաքանչյուր երկրում ստեղծել բոլորովին վերահսկումն իրականացնող Հասանի գրասենյակներ, ամեն կերպ աջակցել Պաղեստինի արարելիքի պահանջարկը վայելող էյուրոների և ապրանքների արտահանմանը արարական երկրներից, տեղեկություններ ձեռք բերել սիստիստական արտագրանքի մասին և այլն²⁸, Միտնիստական ապրանքների բոլորովին խնդրի կարճ ժամանակում կիզայի նորից անդրազանալը բացատրվում է երանով, որ մի շարք արարական երկրներ կորչեցին 1945 թ. դեկտեմբերյան որոշումը կամ բնավ չէին կատարում, կամ էլ այն իրացրածում էին ոչ ճիշտ։ Այսպես, օրինակ, Իրաքը արդեն էր անխաբր բոլոր պաղեստինյան ապրանքների ներմուծումը²⁹։

Քյուրդների նստաշրջանի պաշտոնական Հազարգագրություն մեջ նշվում էր, որ ընդունված մի շարք որոշումներ զազաններ են պահվելու³⁰, Այդ գազանի որոշումներից մեկը վերաբերում էր Պաղեստինին։ Գրանում արձանագրված էր, որ սիստիստներն իրենց նպատակին հասնելու համար պատրաստ են ուժի գիճելու։ Գրա համար էլ անհրամճելու է, որ Պաղեստինի արարելիքը նախազգուշական միջոցներ ձեռք առնեն կորչուրդը որոշեց արարական ժողովուրդներին «շխանագրել գրամական միջոցներով, զենքով և մարտիկներով Պաղեստինի արարելիքին աջակցելու գործում»³¹, Միաժամանակ պայմանավորվածություն ձեռք բերվեց, որ ի՞նչ ԱՄՆ-ի և Անգլիայի կառավարությունները կենսագործեն անգլո-ամե-

իկյան Հանձնաժողովի Հանձնարարականները, այս և Արարական լիցենզիայի սեզանները սահմանափակ միջոցներ էին ձեռք առնելու իրենց պաշտպանելու Համար⁴⁰։ Այդ սահմանափակ միջոցներն էին ԱՄՆ-ին և Անգլիային, ինչպես նաև այդ երկրների քաղաքացիներին ոչ մի նոր կոնցեսիա չարձագանքելու, միջազգային կազմակերպություններում նրանց չափանշելու, արարական երկրներում այդ երկրների ունեցած կոնցեսիաները վերացնելու Հնարավորությունները ընկալելու, Պաղեստինի հարցը ՄԱԿ-ում բարձրացնելը⁴¹։

Ինչպես և Քուրդանում ընդունված որոշումները կարծես էին Պաղեստինի արարների սահմանափակ գործում։ Դրանք էին Հակաիմպերիալիստական ուղղվածություն, որը, սահմանի, թերազարտ էր։ ԱՄՆ-ին և Անգլիային սրբաբնկամական դեմոկրատիաները և նման փաղաքշական մակդիրներով չմեղելու փաստից բացի, այս բանի օգտին է վկայում նաև այն, որ արևմտյան երկրների դեմ Հարկ եղած զեղչում մեծարկվելիք միջոցառումների մասին որոշումը գազանի էր պահվում։ Այլ խոսքով, Արարական լիցենզիայի Համար առաջնայինը ոչ թե ԱՄՆ-ի և Անգլիայի իմպերիալիստական ծրագրերի վիճեցումն էր ընդհանրապես, այլ գրանցում սիոնիստականության վերացմանն Հասնելը։ Քուրդովին էլ նպատակ չունենալով արգարացնել կրգայի այսպիսի կուրսը, նշենք, որ դրա հիմքում ընկած էր արարական երկրների համարվածությունն այն բանում, որ առանց արևմտյան երկրների, կամ գոնե նրանցից մեկի աջակցության, Պաղեստինի հարցի արարների Համար ընդունելի պայմաններով լուծումն այնքան էլ սեղ էլ։

Այսպիսի հարկ է արձանագրել, որ արարական աշխարհում կային նաև այլ արամազություններ։ Նույնիսկ այնպիսի մի գործիչ, ինչպիսին Պաղեստինի ազատաստիբական շրջանակների ներկայացուցիչ Զամալ Լուսեյինն էր, 1946 թ. Հանակների ներկայացուցիչ Հանձնաժողովի Հանձնարարականների Հրապարակումից հետո, Հայտարարեց, որ «մեր միակ Հույսը Արևելք թերզին է, քանի որ Արևմուտքը մեզ կազմաձևեց»⁴²։ Նույն օրերին Պաղեստինի արարական բարձրագույն կամրանն մի ուղերձով գրեց ՄՈՁՄ-ին, Պետք է նշել, որ այդ փուլում գերիշխողը Հակոտակ արամազու-

Քյուսնեքն ին, որոնք արտահայտվեցին նաև կոմունիստներին և առաջադիմական մշուս ուժերի գեմ պայքարելու վերաբերյալ Բյուզանում և Բեշասում ընդունված որոշումներում¹³։ Արարական լիզայում այդպիսի որոշումներ անցկացնողները նպատակ ունենին կազմակերպությանը տալ նաև սուսիական և ֆունկցիոնալեր։ Սակայն հակակոմունիզմը լիզայի պատնական շրջանակներում պատահական բնույթ կրեց և հետագայում նման գնդերը չարձանագրվեցին։

Արբիայի կոմունիստական կուսակցության օրգան «Սուս» աչ շարքը քերթը անգրագոսնալով Բեշասի և Բյուզանի խորհրդածոզովներում Պազխատինի հարցի վերաբերյալ ընդունված որոշումներին, խտտորեն քննադատեց գրանք, իրավացիորեն նշելով, որ գրանցում բացակայում են այնպիսի կարևոր պահանջներ, ինչպիսիք են Պազխատինին անկախություն տալը և այնտեղից անզլիական զորքերի գուրս բերումը։ Թերթը ճիշտ է նկատել, որ լիզան ամեն ինչ անում է անզլիական իմպերիալիզմի հետ լավ հարաբերությունները շփշացնելու համար¹⁴։

Արարական լիզայի Բեշասում և Բյուզանում ընդունված որոշումները որոշակի ազդեցություն թողեցին Պազխատինում գնդերի հետագա զարգացման վրա։ Անզլու-ամերիկյան հանձնաժողովի հանձնարարականներին նկատմամբ արարական երկրների բացասական գիտքորոշումը լոնգոնին հետադարձություն քննեց այդ հանձնարարականները վերանայելի իր համար շահավետ ձևով¹⁵։ Այսպես է, որ երևան կազմ Մորթոսի նախագիծը, բայց որի Պազխատինը բաժանվելու էր շորս մարզի, որոնցից երկուսում՝ Երուսաղեմում և նեզնում պահպանվելու էր Անզլիայի մանդատային տիրապետությունը, իսկ մշուս երկուսը լինելու լին որոշ ինքնավարություն ունեցող արարական և հրեական մարզեր¹⁶։ Արարական լիզայի անգամ պետությունների մասնակցությունով 1946 թ. սեպտեմբերին լոնդոնում կայացած կոնֆերանսում Անզլիան քննարկման գրեց նոր նախագիծը։ Արարական երկրները, սակայն, մինչ այդ լիզայի բազարական կոմիտեի 1946 թ. սեպտեմբեր 13—14-ին Ալեքսանդրիայում կայացած նստաշրջանում մշակել և հաստատել լին Պազխատինի հարցի կարգավորման իրենց նախագիծը։ Ըստ այդ նախագիծի Պա-

զնտախնամ ստեղծվելու էր յոթ արար և երեք Հրեա միտո-
աբրևներին քաղկացած ժամանակավոր կառավարություն, որը
Կախապատրաստելու էր 60 հոգուց քաղկացած Մահմանադիր
Վազեմի ընտրությունը: Նախագծով կախատեալում էր Մահ-
մանադրության մեջ արձանագրել, որ Պաղեստինը միշտ լի-
նելու է միասնական պետություն և զաղարկեցվելու է Հրեա-
կան և երգադեր⁵⁷: Լոնդոնի կոնֆերանսում արարական եր-
կերները նշգրտեցին, որ ստեղծվելիք պետության կառավար-
ության կազմում Համայնքները և երկայացված են լինելու
բոլորին թվարանակի⁵⁸: Իսկ 1946 թ. հոկտեմբերին լիգա-
յի գլխավոր քարտուղար Ազլամը Հայտարարեց, որ ժամա-
կի պետության կառավարությունը Պաղեստինում գործելու է 10
նախագծի կառավարությունը Պաղեստինում գործելու է 10
նախագի⁵⁹: Կողմերի այսպիսի հակադիր դիրքորոշման պայ-
մաններում Լոնդոնի կոնֆերանսը, քնականարար, անարդ-
յունը ավարտվեց:

1946 թ. աշնանը Լոնդոնն առաջ քաշեց Պաղեստինի
Հարցի կարգավորման Բեկեի կախագիծը, որով կախատե-
վում էր Պաղեստինում ստեղծել արարական և Հրեական մի-
տանի ինքնավար շրջաններ, որոնք, սակայն, մտնելու էին
Անգլիայի տիրապետության սակ գտնվող միասնական պե-
տության մեջ⁶⁰: Դեկտեմբերին Արարական լիգայի խորհուր-
ը որոշեց շրջանակել Պաղեստինի բաժանման որևէ կախ-
ագի⁶¹: Միաժամանակ խորհուրդը, անդրազանալով Պաղես-
տինում տիրող իրազրությանը, նշեց, որ Պաղեստինի արար-
ները հաճախ են սխտիստական ահաբեկչությունների գոհ-
րանում: Փառի որ անգլիական իշխանությունները չէին կա-
րողանում այդ գործադրությունների դեմն առնել, ապա Արա-
տական լիգան Լոնդոնից պահանջեց պահել Պաղեստինի ա-
րար ժողովրդին, Հենվիլով այն ետև սկզբունքների վրա,
որոնցից էլնելով բրիտանական կառավարությունը գրեել է
Պաղեստինի Հրեաներին...⁶²: Խորհրդի որոշման մեջ նշվում
էր, որ, եթե Պաղեստինում իրազրությունը սրվի, ապա լի-
գայի լիգայի բացառել, որ արարական ժողովուրդներն ոգենն իրենց
կաղեստինյան եզրայրներին⁶³:

1946 թ. վերջին պարզ դարձավ, որ Պաղեստինի Հար-
ցում Անգլիայի քաղաքականությունը հզնաժամի մեջ է և
միանգամայն Հեայտվոր է, որ այն վերանի ամբողջ Արարա-

կան արեւելքում երա քաղաքակաւոյթյան Ազնաւամբ: Այս պայմաններում 1947 թ. փետրվարին Անգլիան Հայտարարեց Հարցը ՄԱԿ փոխանցելու մասին: Եւրոպէն, զա չէր նշանակում, որ Լոնդոնը հրաժարվում էր Պաղեստինում իր ունեցած զիրքերը պահպանելուց: Ընդհակառակը, նա Հուլիս ունեց ՄԱԿ-ում հասնել իր համար հարմար սրտումների ընդունման⁵⁴:

Արաբական լիգայի խորհրդի 1947 թ. մարտի Հերթական նստաշրջանում սրտովեց պաշտպանել Պաղեստինի Հարցը ՄԱԿ-ում ընկարկելը և հանձնարարվեց Լիգայի անգամ երկրներին Համապատասխան նախապատրաստական միջոցառումներ ձեռնարկել: Խորհրդի սրտման մեջ նշվում էր, որ արաբական երկրները ՄԱԿ-ում պետք է հանդես գան Պաղեստինին լրիվ անկախութիւն տալու պահանջով⁵⁵: Ընդունվեց նաև մի զազանի սրտում, սրտով նախատեսվում էր ՄԱԿ-ում արարներին համար ոչ ձեռնառ սրտում ընդունվելու զեպրում Եզիպտոսում ստեղծել Պաղեստինի արարները կառավարութիւն⁵⁶:

ՄԱԿ-ի զլիտավոր ասամբլիայի աստղին արտահերթ նշաւաշրջանը 1947 թ. մայիսին սրտեց Պաղեստինի Հարթ ուսումնասիրելու համար ստեղծել 11 երկրների ներկայացուցիչներին քաղաքացած հասուկ մի հանձնաժողով: Արաբական լիգայի քաղաքական կոմիտեն Հունիս ամսին Կահիրում երաւեց զումարեց՝ սրտելու: Համար այդ հանձնաժողովը եկաւամար ունենայիք վերարերմունցը: Կոմիտեի սրտման վերարերջաւ հակասական սեղեկութիւնները, զրա մասին արարական տարրեր երկրներում արզամ ալլիալլ մեկնարանութիւնները վկայում են⁵⁷, որ Լիգայի անգամներին յՀաւտովեց ընկարկվող Հարցում վերջնական համաձայնութիւն զաւր Ավելիացնենց, որ թեպետ Պաղեստինի արաբական բարձրագույն կոմիտեն բոլիկտեց հանձնաժողովը, արաբական երկրներն, ալլուամենայնիվ, պարզարանեցին իրենց տեսակետներն այդ հանձնաժողովին⁵⁸:

1947 թ. սոստոսի 31-ին ՄԱԿ-ի Հասուկ հանձնաժողովը հրապարակեց իր հաշվաւովութիւնը: Զանգրազանաւարով զրամանրամասներին⁵⁹ նշենց, որ հանձնաժողովը անգամները մեծամասնութիւնն արտահայտվեց Պաղեստինում արարա-

կան և Հրեական առանձին պետություններ, իսկ փոքրամաս-
նությունը՝ երկու ինքնազար մարզերից բաղկացած զաշխակ-
ցային մի պետություն ստեղծելու օգտին: Անկախման 16-ից
50-ը Սոֆարում (Լիբանան) Արարական լիցույթի քաղաքական
կոմիտեն քննարկեց Հանձնաժողովի Հաշվետվությունը: Կո-
միտեն որոշեց որոշոր միջոցները ձեռք առնել՝ թույլ շտապու
համար ոչ միայն Հանձնաժողովի այս Հանձնարարականներին,
այլ նաև մյուս բոլոր այն միջոցառումների իրականացումը,
որոնք չեն ազատում Պաղեստինի անկախությունը որպես
արարական Էրկրի²⁰: Սա նշանակում էր, որ արարական
երկրները չեն ընդունում Հանձնաժողովի թե՛ Մեծամասնու-
թյան և թե՛ փոքրամասնության Հանձնարարականները: Բա-
ժի այդ իրենց Հայտարարությամբ արարական երկրները
հանկուցեցին էին տալիս, որ նման առաջարկների վրա Հիմնը-
ված որևէ որոշում իրենք ոչ միայն չեն կատարի, այլև կաշ-
խատեն խանդարել գրա իրականացումը: Առաջ բաշխով
Պաղեստինում արարական պետության ստեղծելու զազափա-
րը, որում, սակայն, Հաշվի կառնվեին Պաղեստինի բոլոր քա-
ղաքացիների և փոքրամասնությունների իրավունքները²¹, ար-
արական երկրները չեշտը զնում էին Պաղեստինի արարա-
կանությունը պատշաճելու վրա, Հարկ եղած ձևով ուշադրու-
թյուն չգտնելով Պաղեստինի Հրեաների կարևոր մասնե-
րին, ինչը սրտնխտական պրոպագանդային տալիս էր լրա-
ցուցիչ հաղթաթուղթ: Սակայն այս քաղաքական գիծը, որը
Հետազայում վերանեց Իսրայել պետության վերացման
կարգախոսի, նաև արդյունք էր սրտնխտական շրջանակների
վարած արարահարած քաղաքականություն: Միանգամայն
ճիշտ է ակազհմիկոս Ե. Մ. Պրիմակովի միտքը, արտահայտ-
ված ընդհանրապես արարա-իսրայելական թշնամության ու
առաջացման կապակցությամբ, որ «Իսրայելի վերացման կո-
նից Հակազգեցություն էին սկզբում սրտնխտական ղեկավա-
րության, իսկ Հետազայում Իսրայելական ղեկավար շրջան-
ների որոշակի գործադրությունների»²²: Հազանաբար ավելի
ճիշտ և շրջահայաց կլինեն, եթե 1946—47 թթ. Արարական
իդան պրոպագանդիստ զեռ 1946 թ. օգոստոսին իր իսկ մշա-
կած Պաղեստինի Հարցի կարգավորման նախագիծը, կամ

զրա սկզբունքների վրա հիմնված մի ուրիշ ալլընտրանքային նախագիծ:

Փազաքական կոմիտեի Մոֆարում կայացած նստաշրջանի հայտարարությունում նշվում էր նաև, որ պաղեստինյան արարները զենքը ձեռքներին կպայքարեն իրենց նպատակների իրականացման համար, իսկ արարական երկրները՝ սկզբնեև նրանց մարդկանցով, զրամական միջոցներով և զենքով⁶³, Կոմիտեն քննարկեց նաև Բլուդանում քնդունված զազանի որոշումներն իրազորմելու հարցը, սակայն, երբ առաջարկվեց այդ մասին վերջնազրեք ուղարկել ԱՄՆ-ի և Անգլիայի կառավարություններին, Մաուդյան Արարիայի ներկայացուցիչ Ծուսուֆ Ծասինը, աշխատելով ձգձգել այդ հարցի լուծումը, հայտարարեց, որ պետք է ավերջնազրեքն քննարկվեց նաև հորհրդի հոկտեմբերի 7-ից 15-ը կիրականում անդի ունեցած նստաշրջանում: Արոշվեց այնուամենայնիվ կենսագործել Բլուդանի զազանի որոշումները, եթե ՄԱԿ-ը հաստատի պաղեստինյան հանձնաժողովի հանձնարարականները: Խորհուրդը միաժամանակ անհրաժեշտ համարեց Պաղեստինն սահմանակից արարական երկրներին հանձնարարել ռազմական միջոցներ ձեռք առնել Պաղեստինում անգլիական լանդատի վերացման կապակցությամբ և հետագա վարություն ընձեռել արարական մյուս պետություններին՝ մասնակցելու Պաղեստինի պաշտպանությանը⁶⁴:

1947 թ. նոյեմբերի 29-ին ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեան որոշեց Պաղեստինում երկու առանձին՝ արարական և հրեական պետություններ ստեղծել: Արարական պետությունը զբաղեցնելու էր Պաղեստինի տարածքի 43%-ը, իսկ հրեականը՝ 56%-ը: Երուսաղեմը իր որոշ շրջանների հետ (Պաղեստինի տարածքի 1%-ը) ունենալու էր հատուկ միջազգային վարչակարգ: Արոշումում նշվում էր, որ անգլիական մանզատը Պաղեստինում ավարտվելու էր ոչ ուշ, քան 1948 թ. սեպտեմբերի 1-ը: Միևնև այդ սրբ Պաղեստինից պետք է հեռանային նաև անգլիական բոլոր զորքերը⁶⁵, Արարական երկրները ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայում զեմ քվեարկեցի՝ Պաղեստինի անգամահատման նախագիծին:

Իսկ ինչպիսի՞ն էր Սովետական Միության զիջորոշումն այս հարցում: «Սովետական Միության զխափար պահանջը 1946—1948 թթ.—նշում է Ս. Գ. Պիոլիեր, — պաշտպանյալ գործերում ստորերկրյա միջամտության վերացման, անզինական մանզատի լուծարքի ենթարկման և այնպիսի ակադեմիկների ստեղծման պահանջն էր, որոնց զնպքում կապահովվեին արարների և հրեաների ազգային իրավունքները: Ընց այս նպատակներին էլնելով կատարվեց սովետական Հայաստանի ատաշարկությունը նարիկին ենթամանզատային Պաշտպանի ատաշարում երկմիտանական արարա-խորայնական զնառնի ստեղծելու վերարերյալ⁶⁷: Սակայն, քանի որ պետություն ստեղծելու վերարերյալ⁶⁸: Սակայն, քանի որ ՄԱԿ-ի զխափար ատաշարկայում Հիշյալ ատաշարկը մերմվեց և Հայդի աննելով, որ Պաշտպանի արարների և հրեական անակնություն ներկայացուցիչները զնմ էին զրան, Սովետական Միությունը զվնարկեց Պաշտպանում երկու ատանմին պետություններ ստեղծելու պարին⁶⁹:

1947 թ. զեկտեմբերի 8-ից 17-ը Կահիրեում անզի աննազ Սարաական լիզայի իսրայրի նատաշրչանք, որը ամբողջությամբ նվիրված էր Պաշտպանի հարցի զննարկմանը, նարհրի զնզունած Հայտարարությունում նշվում էր, որ «Անարհրի զնզունած Հայտարարությունները իրենց արարական լիզայի երկրների կատարությունները իրենց անզուրդներին Հեռ միասին պայտարելու են իրենց նզարչաների հանզեկ կատարված անարզարությունը վերջ տալու համար և պատրաստ են Հնարավորություն զնննել նրանց (պաշտպանինքի արարներին—Ն. Ա.) պաշտպանվելու և ձնարերելու Պաշտպանի անկախությունն ու միությունը⁷⁰, նարհրից արսեց նան «կարուկ միոչատումներ մշակել... իանզարելու համար Պաշտպանի բաժանման անարզար պլանի երականացումը...»⁷¹: նարհրից զնզունեց նան մի զազումի որոշում արարական երկրներում կամավորներ հավաքազրելու և զրանցից «Արարական ազատագրական բանակ» կազմավորելու վերարերյալ⁷²:

1947 թ. վերջից, 1948 թ. սկզբից Պաշտպանում զնարչաների հեռագա արման Հեռ մեկտեղ, զնարով ավելի զմվար էր զանում արարական միացյալ զիմ որզեզրել Պաշտպանի հարցում, Հարկ է նշել, որ արարական երկրների զիջորոշման մեկ ատարերություններ նկատվում էին զնմ ավելի շուտ:

Այսպես, տակավին 1946 թ. Անգրհորգանանն ու Սաուդյան Արաբիան Քլուզանում գեմ արտահայտվեցին ԱՄՆ-ի և Անգլիայի նկատմամբ խիստ միջոցառումներ կիրառելուն⁷²: Նույն նստաշրջանում Բրաքն ու Անգրհորգանանը Հանգեոնկան Պազեոսինի արարական բարձրագույն գործադիր կոմիտեում Հակասանգլիականորեն արամագրված գործիչները ընտրվելու գեմ⁷³: Նշված ժամանակաշրջանից սկսած, սակայն, այդ Հակասությունները կրեցին անհամեմատ սոսրբույթ: Հենց այս պատճառով էլ 1947 թ. գեկտեմբերյան նստաշրջանի ընթացքում Հնարավոր չեղավ Հաստատել Քլուզանում ընդունված որոշումներն անմիջապես կրականացնելու վերաբերյալ առաջարկը⁷⁴: Իսկ 1947 թ. Հոկտեմբերին կրանանում գումարված Խորհրդի նստաշրջանում, երբ քրեկարիզում էր Պազեոսինյան Հանրապետություն Հուլիսի⁷⁵ Հնարավորութունը, Անգրհորգանանը գրան գեմ գուրս եկավ⁷⁶: Ամենի գիրքորոշման փոփոխմանն Հասնելու Համար Խորհրդում ներկայացված արարական երկրների պատվիրակությունների գեկավարները, որոնց մեծ մասը այդ երկրների վարչապետներն էին, Հոկտեմբերի 12-ին այցելեցին Անգրհորգանան⁷⁷: Սակայն վերջինիս պազեոսինյան քաղաքականությունում որևէ կական փոփոխություն չկատարվեց: Այցելության միակ արդյունքն այն եղավ, որ Անգրհորգանանի էմիր Արզալլահն առժամանակ Հրամարվեց «Մեծ Սիրիայի» ծրագիրը պրոպագանդելուց⁷⁸:

1948 թ. փետրվարի 7-ից 22-ը Կահիրեում տեղի ունեցավ Արարական լիգայի քաղաքական կոմիտեի նստաշրջանը, որը որոշեց Պազեոսինի ազատագրման բանակի Հրամանատար Նշանակել իրաքյան բանակի շտաբի պետ գեներալ Իսմայիլ Սաֆվաթին: Միաժամանակ ստեղծվեց նաև պազեոսինյան արարների անտեսական և ֆինանսական Հարցերով զբաղվող մի մարմին, որը նաև լինելու էր սազատագրման բանակի Հրամանատարության անկյունաքարը: Այդ մարմնի գեկավարներն Նշանակվեցին Կրգայի գլխավոր բաժնատուզար Ազզամը, իրաքյան գեներալ Քահա ալ Հաշիմին և պազեոսինյան գործիչ Մուսա ալ Ալամին⁷⁹: Քաղաքական կոմիտեն որոշեց նաև նոր կոնցեսիաներ շտրամագրել Պազեոսինի բաժանման օգտին քվեարկած երկրներին⁸⁰: Այժ

որչումը Բնագանում ձեռք բերված պայմանավորվածության
միայն ժառանգի իրականացումն էր, որն իր հերթին հետևո-
ղակալորեն չհիրառվեց:

Նստաշրջանի օրակարգի գլխավոր հարցը՝ պաղեստին-
յան կառավարության ստեղծումը²⁰, այս անգամ ևս իր չափու-
մը շատացավ: Բանն այն էր, որ Արաբական լիգայի անդամ-
ները ամեն գնով ուզում էին հասնել Պաղեստինի հարցում
միացյալ քաղաքական գիծ որդեգրելուն: Իսկ պաղեստինյան
կառավարության ստեղծումը, որն, անկասկած, պիտի կազմվեր
այդ սրերին Պաղեստինի արտերկրի շրջանում գլխավոր քաղա-
քական ուժ հանդիսացող և իրգայի հովանավորությունը վայել-
թույց Արաբական բարձրագույն կոմիտեի գծի հետևորդներին, ո-
րոնք հակաանգլիական և հակահաշիմյան սրամազրություններ
ունեին, կհանգեցնեին թե՛ Անգրհորդանակի և թե՛ Լանդոնի հետ
հարաբերությունների սրման: Փաստորեն գիշում անելով Ամ-
մանին, իրգայի անգամ մյուս պետություններն ակնկալում
էին, որ Արգալլա՝ն ի պատասխան Պաղեստինի հարցում
իրենց հետ համամայնեցված քաղաքականություն կվարի-
նման հաշվարկների սխալ լինելը պետք է որ այդ սրերին
ակնհայտ լինեն: Նույնիսկ պաղեստինյան պատերազմի
նախօրերին իրգայի անգամ պետություններն այնքան էլ անալ-
էին գնահատում սեզիտում գեպերի զարգացման հետա-
գա ընթացքի հնարավոր տարրերակները: Այս բանում սր-
շակի գնը էին կատարում նաև ԱՄՆ-ի և Անգլիայի այլևայլ
խաղերը Պաղեստինի հարցի շուրջ: Այսպես, 1948 թ. մարտի
16-ին 21-ը, երբ Քեյրոսում երեսներ էր գումարում Քաղա-
քական կոմիտեն, լիբանանյան արևմտամիտ քաղաքական
գործիչ Փամիլ Շամունն առաջարկեց քննարկել Պաղեստինի
հարցի սկարզավորման սիրտ նախագիծը, ըստ որի Պաղես-
տինում ստեղծվելու էր գաշնակցային մի պետություն, 100
տինում ստեղծվելու էր ստանալու գաղթելի Պաղես-
տալար հրեաներ իրավունք էին ստանալու գաղթելի Պաղես-
տին, իսկ քանգլիացիները մնալու էին Պաղեստինում նոր
նախագծի իրականացմանը հսկելու համար²¹: Մարտի 19-ին,
Պաղեստինի հարցը ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդում
քննարկելու ժամանակ, ԱՄՆ-ը հանգեւ եկավ Պաղեստինը
ՄԱԿ-ի խնամակալությունը հանձնելու առաջարկով: ԱՄՆ-ի
այս քայլի բուն նպատակը ՄԱԿ-ի քվեարկության մեխա-

Երգմե սպասադրմելու միջոցով, ինձամակալութիւն անվան
տակ Պաղեստինում իր տիրապետութիւնը հաստատելն էր²²։
Նույն շրջանում ԱՄՆ-ի տարրեր ջազաքական գործիչներ
սկսեցին խոսել ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայի որոշումներէ
իրականացման հնարավոր չլինելու մասին²³։ Արաբական վե-
գան, չխորանալով անգլո-ամերիկյան դիվանագիտութիւն
բուն եզրատակներէ մեշ, այն թշուր պատկերացումն ունեց-
որ անգլո-ամերիկյան եման ետրագծերի ի հայտ գայն իր
վկայում էր այդ երկրներէ պաղեստինյան ջազաքականու-
թիւն փափոխման մասին և որ միանգամայն հնարավոր էր
գրանց միջոցով հասնել Պաղեստինի հարցի արարների հա-
մար ձեռնառու որոշման։ Արաբական լիգայի ջազաքական
կոմիտէի մարտյան նստաշրջանի փաստաթղթերում անգլո-
ամերիկյան այդ ետրագծերը թեպետ չէին պաշտպանվում և
եւրոպից էր գրվում անկախ և միացյալ Պաղեստին ստեղծելու
պահանջը, սակայն այդ նախագծերը չէին դատաւարաւում
և եկատվում էր անհարկ լաւատեսութիւն Պաղեստինի հար-
ցի ինքզազ ու արարների հարմար կարգավորման հարցում²⁴։

Ապրիլի 10-ից 15-ը Պաղաքական կոմիտէն եւրոպից երա-
տեր գումարից ջնեարկելու համար Պաղեստինի հարցը, Մի-
այն այս նստաշրջանում որոշվեց հանկու գալ Պաղեստինը
որեւ երկրի ինձամակալութիւնն հանձնելու ատաւարկներէ
դեմ, եթե ինձամակալ լեշանակվեր Արաբական լիգան կամ
երա անգամներից որեւ մեկը²⁵։ Պաղաքական կոմիտէն որո-
շեց նաև մանգատի վերջնաւուրց անմիջապես հետ արա-
բական երկրների բանակները Պաղեստին մտցնել²⁶։ Արեւմտ-
յան երկրները, հանձին Անգլիայի, այս անգամ էլ փորձում
էին արաբական երկրների ուշադրութիւնը շեղել Պաղեստինի
խեղբից, առաջ քաշելով երանց հետ սազմա-քազաքական պայ-
մանագրեր կնքելու գազափարը²⁷։

Այս նստաշրջանը վերջինն էր արաբա-խորայնական ա-
ռաջին պատերազմի սկսվելուց առաջ։ Դրան ետրորդոց երեք
տարիների ընթացքում Արաբական լիգան հիմնականում
ուշադրութիւն էր դարձնում Պաղեստինի հարցի միջազգա-
յին սապեկաին, ձգտելով սկզբում Անգլիայի և մասամբ նաև
ԱՄՆ-ի սպեութիւն, իսկ ինչոքի ՄԱԿ փոխանցվելուց հետո
այդ կազմակերպութիւն շրջանակներում հասնել Պաղեստին-

ևսմ իր նպատակների իրականացմանը: Հեղ սրում մինչև 1948 թ. կեսերը գերադասահամարում էր արարական գործոնի դերը արևմտյան երկրների ընդհանրապես արտաքին քաղաքականության և մասնավորապես Մերձավորարևելյան քաղաքականության ձևավորման պրոցեսում, և միաժամանակ քաղաքականահամարում էին սրտնխտանների հնարավորությունները: Հակառակ այն իրողության, որ Արարական լիզան քաղաքի վանգամներ հայտարարում էր, որ արարական երկրները պատասխան են ումի գիմի հանուն Պաղեստինի միանության, սաղամական սաղաքեղում ձեռնարկված նախապատրաստական թաղերը ուղղակի անհավարար էին: Այլ խոսքով սույն համարում Պաղեստինի ինդրի քաղաքական կարգավորումը, Արարական լիզան համարյա երեք տարի միշտ չէր գնահատում Պաղեստինում արող իրադրությունը: Այսպիսի գիրքորոշումը մասամբ արդյունք էր նաև ԱՄՆ-ի և Անգլիայի վարած քաղաքականության, որը շատ դեպքերում ուղղակի մուրեցնում էր արարական երկրներին:

1948 թ. մայիսի 14-ին «Անգլիան հանկարծակիորեն հայտարարեց մանգատի զսղաքեցմանը և Պաղեստինից «իր գործերը գուրս բերելու մասին»²⁰. Նույն օրն իսկ հուլիսի 15-ին Եգիպտոսյան պիտությունը: Հայտը որը, մայիսի 15-ին Եգիպտոսի, Իրաքի, Սիրիայի, Լիբանանի և Անգլոսորղանանի քաղաքները մասն Պաղեստին: Մական, ինչպես ցույց են տվել սովետական մասնագետներ Ե. Գմիրինը, Վ. Պ. Լադենիներ սովետական մասնագետներ Ե. Գմիրինը, Վ. Պ. Լադենիներ և Լ. Բ. Մեդվեդենկոն, սխալ է արարական երկրներին համարել արարա-իսրայելական տաշին պատերազմի նախաձեռնողները²¹. Ինչպես նշում է Լ. Բ. Մեդվեդենկոն, սղաղեստինյան արյունալի կոտորածը, որն հետագայում սղաղեստինյան արյունալի կոտորածը, որն հետագայում սղաղեստինյան հուլիսի 1948 թ. մայիսի 15-ին էին իսրայելական վիայություն է այդ մասին²¹, բնեց բնականաբար, խոսուն վիայություն է այդ մասին²¹, բնեց բնականաբար զործի: Արարական լիզայի Եգիպտոսի հայտնի քաղաքական գործի: Արարական լիզայի նախկին գիտավոր քաղաքապետ Մահմուդ Թիադն իր հուշերում գրում է, որ Եգիպտոսն սղգրում մտադրվել էր սղամական

գործազուսթյունները շկատարեւէ իր տարածքից դուրս: Այդ մասին նպիտարտի վարչապետ Նուքրաշին տեղակ էր պահէն արարական ներկրներին 1947 թ. հոկտեմբերին Արարական վճաշի քաղաքական կոմիտէի նիստերից մեկի ժամանակ: Գրա հեա համաձայնէ էր եան Սասուզյան Արարիան, էլեւելով արարական քանակների թուշլ լինելուց: Որպես այլընտրանք տուշարկվել էր ուժեղացնել պաղեստինյան արարներին ցուծ տրվող սկսությունը: Նվ միայն սկսության վերաբերյալ Պաղեստինի արարների կոշերը ստիպեցին կահիրէին փոխել իր դիրքորոշումը⁵⁰:

Արարական քանակների Պաղեստին մտնելու կազակցությամբ Արարական լիզաշի անգամ երկրների կառավարությունները հանգես եկան հատուկ հայտարարությամբ: Գրահում նշվում էր, որ արարական քանակները Պաղեստին են մտնում վերը տալու արյունահնդությանը և այդ երկրի բնակիչներին հեաշավորություն տալու, որ երանք անձամբ որոշեն իրենց երկրի ազագան: Հայտարարությամբում պնդվում էր, որ Պաղեստինի հարցի միակ հիշտ լուծումը կլինի միացյալ պաղեստինյան սկսության հաստատումը, որում կազահանվեն փոքրամասնությունների իրավունքները⁵¹:

Նախքան արարա-խորայնկական առաշին պատերազմին անգրազանեալը, պեսք է պարզարանել, թե դրա ընթացքում արարական առանձին երկրներ կոնկրետ ի՞նչ նպատակներ էին հետապնդում և թե ինչպիսի՞ն էր երանց վրա իմպերիալիստական տերությունների ազդեցության ստտինանը:

Ինչպես իրավացիորեն նշված է «Մերձավոր և Միջին արևելքի երկրների արատքին քաղաքականությունը» աշխատությունում, «եթե Բրաքի և Անգրհորդանանի համար սզաղեստինյան հարցի արզարացի լուծում» նշանակում էր «Թարերի մահիկի» կամ «Մեծ Միրիայի» ստեղծելու հետրավորություն, ապա նպիպտան ու Սասուզյան Արարիան պաղեստինյան հարցի լուծումն արզարացի էին համարում այն զեւզքում միայն, երբ այն քացառում էր հաշիմյանների զինատտիայի ուժեղացումը⁵²: Այլ խոտրով նպիպտար և Սասուզյան Արարիայի դիրքորոշումը Պաղեստինի հարցում ժավայապաշտական չէր: Համարյա նմանորինակ դիրքորոշում ունեին եան Միրիան ու կրանանը: Հարկ է նշել, որ

կիցալի անգամ երկրներից շատերի վրա Անգլիան ուներ զգա-
լի ազդեցություն, որի աստիճանը, սակայն, նրանցից յուրա-
քանչյուրի վրա տարբեր էր: Պազիստիկի Հարցում իր քաղա-
քականությունն իրականացնելիս Լոնգոնը Հենվում էր Հիմ-
նականում Անգլոհոլանդականի վրա: Այս բանն ուներ մի բանի
զատուհան՝ նախ Անգլոհոլանդական Անգլիայից ամենաշատ
կախված երկիրն էր Աբարական արևելքում, իսկ նրա զեկա-
վորները պատրաստ էին կատարել Լոնգոնից ստացված ցու-
ցումները: Պակաս կարևոր չէր նաև այն, որ Անգլոհոլանդական
միակ արարական երկիրն էր, որը բացահայտորեն Հանգե-
ն էր զայիս Հակահանգլիականորեն արամազրված Պազիստիկի
արարական բարձրագույն կոմիտեի գեմ: Այսպես, օրինակ,
Անգլոհոլանդականի Քաղաքացիական պատերազմի 1948 թ. մայիսի կի-
սերին Հայտարարում էր, որ բարձրագույն կոմիտեն վաղուց
ի ներկայացնում Պազիստիկի արարներին⁵⁵: Սվ վերջապես
Արգայիան այն մասնակն արար քաղաքակրթ. միակ գոր-
ծին էր, որը պատրաստ էր սիոնիստների Հեռ անշատառա-
ծին էր, որը պատրաստ էր սիոնիստների Հեռ անշատառա-
կան գործարք կնքել (Մեկուգն ոչ բացահայտ), ինչը Անգլիա-
ն Համար անշատ կարևոր էր, բանի որ Լոնգոնն ու վաղիկ-
ն 1948 թ. սկզբին սկզբունքորեն պայմանավորվել էին
Պազիստիկն ազդեցություն գտնելների բաժանելու վերաբեր-
յալ:

Այսպիսով, արարա-իսրայելական առաջին պատերազմի
մասնակն արարական տարբեր երկրներ Հեռապնդում էին
տարբեր նպատակներ:

Իր նախազգծերի իրականացման Համար Անգլոհոլանդական
կառավարությունը 1948 թ. ապրիլին զիմեց Աբարական Ի-
կալի զինավոր բարաուղարին, սիոնիզմով անգլոհոլանդական-
յան բանակին թույլ տալ զրավել ամբողջ Պազիստիկը, սկսած
մայիսի 15-ից՝ այսինքն այդ երկրից բրիտանական զորքերի
զուրս բերման պահից⁵⁶: Այդ գործողությունը միայն իր բա-
նակի մասնակցությամբ իրականացնելու ցանկությունը Ամ-
նակը Հրահավորում էր նրանով, որ ինքը «ՄԱԿ-ի անգամ չէ
ն զրա Համար էլ իր զորքերի կողմից Պազիստիկի զրավումը
ի ինի ՄԱԿ-ի կանոնադրության խախտում», այն զեկորում,
որ արարական մյուս՝ ՄԱԿ-ի անգամ երկրների այդպիսի
բալը կարող է առաջացնել «միջազգային իրազրություն բար-
եաց

զացումս⁹⁷։ Իհարկն, սամբողջ Պաղեստինը գրավելու մասին պնդումը միայն դատարկ հայտարարություն էր, բանի որ դեռ 1948 թ. մարտին Անգլիայի արտաքին գործերի մինիստր է. Բեկինը և Անգլոհորդանանի վարչապետ Քալվինի Աբու Նուրան պայմանավորվել էին, որ Արաբական լեզոնը (անգլիական սպաների հրամանատարության ներքո գտնվող անգլոհորդանանյան բանակը), Քափանցիլով Պաղեստին, միայն հրեական պետությանը հատկացված տարածքը⁹⁸։ Ինչպես նշում է Լ. Ն. Կուտոլը, սալս սահմանափակումը տեղափոխված արգյունը էր Պաղեստինը ազդեցության գոտիներէ բաժանելու վերաբերյալ աչգ ժամանակ ԱՄՆ-ի և Անգլիայի ինպերիալիստների միջև արդեն ձեռք բերված պայմանավորվածություն⁹⁹։ 1948 թ. ապրիլի 12-ին և մայիսի 11-ին Անգլոհորդանանի Քալվինի Աբու Նուրանի և սինիստական գործիչներին միջև տեղի ունեցան հանգիստմանը, որոնց ընթացքում կողմերը պայմանավորվեցին Պաղեստինը միայնակ միջև բաժանելու վերաբերյալ։ Հետաքրքիր է, որ Աբու Նուրանը հավաստացրեց Հրեական գործակալության ներկայացուցիչ Գուլա Մեյրիին, որ իրարյան գործառններն էլ չեն ներխուժի Հրեական պետությանը հատկացված տարածքը¹⁰⁰։

Մտնելով Պաղեստին, արաբական երկրների բանակները գրավեցրեցին արաբական պետությանը հատկացված տարածքը։ Ընդ որում անգլոհորդանանյան և իրաքյան զորամասերը զբաղվեցին ամբողջովին գրավեցին Հորդանան գետի արևմտյան ափը։ Պատերազմական գործառնությունների սկզբից Հեռո ԱՄՆ-ի Անվտանգության խորհուրդը կոչ արեց դադարեցնել զրանը։ Սկզբում Արաբական լեզան մերժեց զինադադարի առաջարկը¹⁰¹։ Սակայն հունիսի 1-ին Կրայի բազարական կոմիտեն որոշեց համաձայնել զինադադարի հաստատմանը, միաժամանակ նշելով, որ արաբական երկրները կարունակեն պայքարել Հրեական պետության դեմ¹⁰²։ Հունիսի 11-ին ստորագրվեց զինադադարի վերաբերյալ առաջին համաձայնագիրը։ Սակայն հուլիսի 8-ին ռազմական գործությունները վերսկսվեցին և շարունակվեցին մինչև հուլիսի 18-ը, երբ հայտարարվեց երկրորդ զինադադարի մասին։ Այդ ընթացքում Իրաքից գրավեց համարյա ամբողջ հյուսիսային Պաղեստինը¹⁰³։

Առաջմական գործողությունների սկզբնուց Հետո Արարական լիգայի առջև ծառայած մի կարևոր խնդիր: Դա արարական բանակների գրաված պաղեստինյան հողերի ստանուսի հարցն էր: Արարական լիգայի քաղաքական կոմիտեի 1948 թ. Հուլիսի 8-ին Անկեսանդրիայում անցի ունեցած նիստում որոշվեց Պաղեստինում ԱՀՄԿ Հիմնի գլխավորությամբ ստեղծել ժամանակավոր քաղաքացիական վարչություն, որն ունենալու էր արգարագատություն, ֆինանսների, պալային անտեսություն և այլ թվով ինք պաշտոնատերեր¹⁰⁴, Հատկանշական է, որ ժամանակավոր քաղաքացիական վարչությունը ավելի փուլում իրավասու չէր համարվում քաղաքական գործերում¹⁰⁵, Դրա պատճառը հավանաբար այն էր, որ լիգայի անդամները չէին ուզում քաջահայտ անակատան գալ Անգլոհորդանանի գեմ, որը սկզբնորեն առարկում էր Պաղեստինի ինքնորոշմանն ուղղված ցանկացած բայի: Սակայն Պաղեստինի ժամանակավոր վարչության անկողնումն էլ բավականին սրեց հարաբերությունները Անգլոհորդանանի և լիգայի անդամ մյուս պետությունների միջև, որի պատճառով էլ տասնչորս արարական բանակների միացյալ հրամանատարություն ստեղծելու փորձը¹⁰⁶, Իսկ Ամմանը գեմ 1948 թ. մայիսից ետիտպարատական միջոցառումներ էր ձեռնարկել Պաղեստինի արարական հատվածն իրեն քանակցելու համար: Արդեն այդ շրջանում ստեղծվեց ԱրգայաՀի պաղեստինցի կոզմոսակիցներին միավորող «Պաղեստինի բյուրոն», որը կոչված էր պայքարելու Պաղեստինի բարձրագույն կոմիտեի գեմ: Մի փոքր ավելի ուշ Վերացվեցին Պաղեստինի և Անգլոհորդանանի միջև եղող մարտային արգելիները, պաղեստինցի զայթականներին արգելեցին անգլոհորդանանյան քաղաքացիների որոշ իրավունքներ¹⁰⁷,

Քաղաքական կոմիտեի 1948 թ. սեպտեմբերի Է-ից 12-ը անցի ունեցած նստաշրջանում ետից քննարկվում էր Պաղեստինի հարցը: Նստաշրջանի ավարտից Հետո լիգայի զբաղվող բարտուղար Ազգամբ Հայտարարեց, որ պաղեստինցի արարներն իրավունք ունեն քաղաքացիական ժամանակավոր վարչությունը սգարձնել կառավարություն կամ կյանքի կոչել մի նոր կառավարություն¹⁰⁸, Արարական լիգան այսպի-

սով ցանկանում էր պաղեստինյան կառավարության ստեղծմանը սալ շինելու փորձը՝ բնույթ, այն շեղուկ էր կառավարության համար, այն անհատի հետ և զբաղվում էր իր խնամքով և ներքին հարաբերությունների կտրուկ վատթարացումից:

Պաղեստինի բարձրագույն կոմիտեի 1948 թ. սեպտեմբերի 22-ի նիստում, որը գումարվեց Ամին ալ Լուսեյնիի նախագահությանը, Հայտարարվեց Ահմադ Զիյադի գլխավորությամբ պաղեստինյան ազատ կառավարության ստեղծման մասին¹⁰⁰, Իսկ սեպտեմբերի 30-ին Ղազարյան սեղի ունեցավ Պաղեստինի սահմանագիր ասամբլեայի նիստը, որի աշխատանքին մասնակցում էին Պաղեստինի բարձրագույն կոմիտեի, քաղաքացիներանների, անկարական պալատների և պաղեստինյան այլ կազմակերպությունների թվում 83 ներկայացուցիչներ: Ասամբլեայի նախագահ միաձայնորեն ընտրվեց Ամին ալ Լուսեյնի: Այնուհետև ասամբլեան վստահություն քվե արվեց Ահմադ Զիյադի կառավարությանը¹⁰¹, Հաջորդ օրը, հոկտեմբերի 1-ին, Հայտարարվեց անկախ Պաղեստինի ստեղծման մասին, որն իր մեջ բնագրվում էր ամբողջ Պաղեստինի տարածքը, այդ թվում նաև ՄԱԿ-ի որոշումով հրեական պետությանը հատկացված հողերը¹⁰², Հոկտեմբերի 12-ին Պաղեստինի կառավարությունը (որը համար իր նախագահի անունով կոչվում է նաև Ղազարյան կառավարություն) Հանազվեց Ազգային, 13-ին՝ Միջին և Կիբանանի, 14-ին՝ Սաուդյան Արաբիայի, 16-ին՝ Սիննի կողմից¹⁰³, Բախրդին այլ գրքերում ունեցավ Ազգային պալատի անունով իր խնամքով ներառված կառավարությանը Արաբական լեզուներ և իրաքյան զորամասերի կողմից գրավված արևելյան Պաղեստինում, որտեղ կենտրոնացված էր պաղեստինցի արաբների մեծ մասը: Արդարև հրամայեց նաև ցրել Լուսեյնիի կողմնակիցների սահմանական կազմակերպության («Ալ Զիհադ ալ Մուկադդատի») շահատենները: Միաձայնորեն Ահմադի գրածոները լայն աջակցություն ստացան Ղազարյան կառավարությունից և հակակշիռ մի այլ կառավարություն ստեղծելու համար¹⁰⁴, Զիյադի կառավարության նկատմամբ բացասական դիրքորոշում արգելեցին ԱՄՆ-ը և Անգլիան¹⁰⁵,

կայն 1948 թ. զնկատմբերի վերջին Արցախահանգ ժամանակա-
գրապահն հրամարզվեց իր նախագրծն իրականացնելուց,
«նպատակ ունենալով Եւրասիայի Հեռ առաջիկայում ծրագրը»
վող քանակցութիւններում ապահովել արարական մյուս
էրկրներին զիվանագիտական աշակցութիւնը»¹²²:

1948 թ. զնկատմբերի 15-ին Արարական լիգայի քաղա-
քական կոմիտեն նորից հանգնս եկաւ պաղեստինցի արար-
ներին իրավունքներին պաշտպանութիւնը: Երա ընդունած ս-
որոշման մեջ նշվում էր, որ «Պաղեստինի արարները պետք
է զհրովէն որպէս անկախ ազգ, որ բնակվում է անկախ
պետութիւնում»¹²³: Փաղարական կոմիտեն զանում էր, որ
«Եթէ Պաղեստինի արարական մասը միավորվի Անգրհորգա-
նանին, ապա զա կվտանգի ինչպէս Պաղեստինի անկախու-
թիւնը, այնպէս էլ անվտանգութիւնն ու սրինականութիւնն
այդ երկրում (Անգրհորգանանում—Ե. Ն.)»¹²⁴:

1948 թ. վերջին, 1949 թ. սկզբին Պաղեստինում սազ-
մական գործողութիւնները զազարեցվիցին: ՄԱԿ-ի սրտու-
մով Պաղեստինի արարական պետութիւնը հասկացված Հս-
զերի մեծ մասը՝ Յ,Յ Հազար քառ. կմ, գրովեց Եւրասիայ,
Յ,Յ Հազար քառ. կմ անցաւ Անգրհորգանանին, իսկ 253 քառ.
կմ (Հազայի շրջանը)՝ Ազիպտանին¹²⁵:

Դժվար է միանշանակ զնահատական տալ արարա-խո-
րայիական առաջին պատերազմի ժամանակ Արարական լի-
գայի գործունեութիւնը: Փաստ է, որ այդ կազմակերպու-
թիւնը շնորհաբար շամակարգել իր սեղաններին սազմա-
կան գործողութիւնները: Սակայն պարզ է նաեւ, որ լիգայի
անգամ պետութիւններին հետապնդած սազմա-քաղաքական
նպատակներին շնամբնկնման պայմաններում, Հարաւոր էլ
չէր նրանց միջն գործուն, ոչ ձեական համագործակցութիւն
հաստատել այդ սազարեղում: Եթէ այս մարդում լիգայի
փոստական անգործութիւն մատնվիլը որչիկովի պատճառ-
ներ ուներ, ապա պաղեստինյան պետութիւն ստեղծման հար-
ցում երա զանդազկատութիւնն այնքան էլ արգարացված չէր:
Աններկի է, որ ամբողջ շորս ամիս (1948 թ. մայիսի 15-ից
մինչև սեպտեմբերի վերջը) շտեղծվեց Պաղեստինի արարա-
կան կառավարութիւն: Այս հարցում Անգրհորգանանին զի-
շումներ կատարելու տակտիկան ճիշտ չէր: Լիգայի անգամ-

Շեղինակագոր, նախնիներում Արզալլահին թշնամարար արածադրված բուրժուա-ազատաաիրական խմբագրումներին աստիճանական հետաքուստը Հազայի կառավարութիւնին, որոնք համարվել էին Ամին ալ Հուսէյնիի ծրագրի իրագործման անհրճելի լինելու մեղս¹⁷⁷։ Միայն իրենց գասակարգային ենթաշահերի մասին մտածող այս խմբագրումները անդրհորգանական գործածածների ներկայութիւն պայմաններում որևէ ալլընարներ չունենին։ Իսկ Արարական լիգայի մի շարք անգամներ, որոնք, հակառակ այն իրողութիւն, որ պազետաիրական պատերազմում կրած պարտութիւն հետևանքով գտնվում էին Հզնածամային իրավիճակում, Պազետաիրում արարական պետութիւն ստեղծելու համար պայքարը ավարտված չէին համարում։ Երանց համար այդ պայքարը նաև Հզնածամին զորք գալու միջոց էր։ Այս գիրքերից առավել աշխույժ հանգես եկողը Եգիպտոսն էր։

1949 թ. հունվարին մամուլում տեղեկութիւններ երևացին այն մասին, որ Կահիրէն առաջարկում է Անդրհորգանական հետաքուստը Արարական լիգայից, եթէ նա արդէն պազետաիրական անկախ պետութիւն ստեղծմանը¹⁷⁸։ Մական այս հարցում արարական երկրների միջև համաձայնութիւն չկայ։ Եգիպտոսի նախաձեռնութիւնը մասնավորապես զեւ էր Երանք, որի հարաբերութիւններն այդ շրջանում սրված էին լիգայի զեկավարութիւն հետ։ 1949 թ. մայիսին այդ հարաբերութիւններն այն աստիճան էին վատացել, որ Երանք լիգայի ալլեալլ մարմինների աշխատանքներին իր մասնակցութիւնը պայմանավորում էր լիգայի գլխավոր քարտուղար Ազգամի հետաքուստով և երա փոխարեն Քամիլ Շամունին կամ Երանքի նախնին վարչապետ Ջամիլ Մադֆաիրին եշանակելով¹⁷⁹։

Եգիպտոսի միջարարական հարաբերութիւններում իր համար այսպիսի նպատակներ միջնորդող, Արզալլահի զգուշորեն իրականացնում էր Արևելյան Պազետաիրի բնակչից ման բազարականութիւնը։ 1949 թ. փետրվարին նա հրապարակեց մի հրամանագիր, ըստ որի յարաբանչուր պազետաիրացու իրավունք էր սրվում ձեռք բերել անդրհորգանական բազարացիութիւն, իսկ նույն թվականի մայիսին անդրհորգանական նոր կառավարութիւն կազմում ընդգրկ-

վեցին էրեք պազեկատիկներ¹³⁰։ Սակայն 1949 թ. Երկրորդ
կեսին, 1950 թ. սկզբին, երբ բարելավվեցին եզրագույն-խրա-
չան հարաբերությունները, Արզալլահը որոշ մասնակիով
ձեռնադրեց մնաց բունակցողական բույրեր ձեռնարկելուց և
սկսեց Բարայելի Հեռ մերձեցման ուղիներ փնտրել¹³¹։ 1949 թ.
վերջին, 1950 թ. սկզբին Բարայելի կառավարության և Երա
Ներկայացուցիչների միջև կայացած բանակցություններից
պարզ զարձակ, որ «Բարայելի ղեկավարները բարյացակամու-
թեն ևն վերաբերում Արևելյան Փազեկատիկը Արզալլահի օր-
թույթներին պաշտոնապես միացնելու նախագծին»¹³²։

Անգլո-տուրքական վարած անշատողական քաղաքակա-
նությունը ընդարկման առարկա զարձակ Լիզայի 1950 թ.
զարեանային նստաշրջանում, որը Կա՛հիրեում գումարվեց
մարտի 25-ից ապրիլի 13-ը։ Եզրագույն վարչապետ Կա՛հա-
մարե սուլթանից Ղազայի կառավարության ներկայացուցիչ-
ներին հրավիրել նստաշրջանի աշխատանքներին մասնակցե-
լու¹³³։ Ըստ որոշ ազդյուրների, Կա՛հիրեն զրեց նաև Անգլո-տու-
րականը Լիզայից հեռացնելու հարցը¹³⁴։ Ի պատասխան,
Արզալլահը իր ներկայացուցիչներին հրահանգ ավեց առժա-
մանակ քաղաքում նստաշրջանի աշխատանքը¹³⁵։ Մարտի 27-ից
պազեկատիկյան կառավարության ներկայացուցիչները մաս-
նակցեցին Խորհրդի նիստերին։ Սակայն նստաշրջանը հիմ-
նական ուղադրությունը զարմրեց Անգլո-տուրքականի և Բարա-
յելի միջև անշատողական բանակցություններին, զրանք
վապելով Փազեկատիկի արարական հողերի ստատուտի և Ղա-
զայի կառավարության խնդրի հետ։ Լիզայի անդամ երկրնե-
րի այսպիսի զիրոքոքումը արդյունք էր նաև Ամմանի վա-
րած խորամանկ քաղաքականության։ Բանն այն է, որ Բա-
րայելի Հեռ բանակցությունները «Արզալլահի կողմից սգ-
տագործվում էին որպես Լիզայի պետություններին քաղաքա-
կան շանտաժի ենթարկելու միջոց, որանց նա կարող էր
ուպառնալ զրանք Խորից սկսելու հնարավորությամբ»¹³⁶։ Ապ-
րիլի 1-ին Արարական Լիզայի անդամները, այդ թվում նաև
Անգլո-տուրքականը, հաստատեցին Խորհրդի որոշումը Բարա-
յելի Հեռ անշատողական բանակցություններ չվարելու վերա-
բերյալ¹³⁷։ Որոշմամբ Լիզայի անդամներին արգելվում էր
«բանակցել... անշատողական խաղաղության (պայմանագիր)

կամ որևէ (այլ) քաղաքական, օտզմական կամ անտեսական համաձայնագիր կնքել Խորաշխի հետ¹³⁸, Որոշման մեջ նշվում էր, որ այդպիսի քաջ անող երկիրը կհետաքրքիր կհայտնից: Կատարված վերջին որոշումը՝ ապրիլի 13-ին, Խորհրդի հաստատեց նաև այն պատժամիջոցները, որոնք գործադրվելու էին անշատազական գործարք կատարած երկրի դեմ: Մասնավորապես նախատեսվում էր խզել այդ երկրի հետ բոլոր անասնի քաղաքական, գիտականադիտական և անհարաֆինանսական կապերը¹³⁹:

Խորհրդի ապրիլի 1-ի որոշումը բուլրովին էլ շհանգեցրեց Անգրհորգանանի և Ծգիպտոսի ու Ղազաշի կատարարութան միշև հակամարտութան վերացմանը: Վերջինների շանքերով կիզաշի քաղաքական կոմիտեն ապրիլի 6-ից 11-ը այնուամենայնիվ քննարկեց Անգրհորգանանի բռնակցողական քաղաքականութան հարցը և ընգունեց մի որոշում, որը ապրիլի 13-ին հաստատվեց Խորհրդի բուլր անգամների հոգմից, քացառութամբ Անգրհորգանանի: Գրանում նշվում էր, որ արարական բռնակները Պաղեստին են մտել, ինչպես որ գա ժամանակին շեշտվել է կիզաշի կողմից, ոչ թև այդ երկիրն «կուպացնելու, այլ անկի բնակիչներին ոգնելու, որ նրանք տնօրինեն իրենց բախարը: Որոշման մեջ սավում էր, որ կիզաշի գիբբորոշումը մնում է նույնը և նթև արարական որևէ երկիր խախտի այն, ապա նրա դեմ անհրամեշտ միջոցներ ձնող կառնվեն¹⁴⁰, Սակայն Արգալլաշը նույնպես անցել էր ակաիվ գործողութունների, Տեսելով, որ Ծգիպտոսի գիբբերը կիզաշում այնքան էլ կաշուն չեն, ես որոշեց կատարել Պաղեստինի արարական մասի բռնակցմանն ուզրզված վերջին քալերը: Ապրիլի 11-ին ես անցկացնել տվեց դեռ 1949 թ. ղեկտեմբերին նշանակված պատղամենտական ընտրութունները Անգրհորգանանում և Արևելյան Պաղեստինում: Որոշ անգեկութուններով ընտրութունների մասնակցել էր ընտրողների 35 ատկուսը միայն¹⁴¹, Ապրիլի 23-ին նորընտիր պատղամենտը պաշտոնապես հայտարարեց Անգրհորգանանի և Արևելյան Պաղեստինի միավորման մասին, վերապատրոշուն անելով, սակայն, որ «արարական Պաղեստինի միացումը Անգրհորգանանին ժամանակավոր շալլ է և չի ազդի արարական Պաղեստինի վերջնական ստա-

տուր գրան¹⁴²։ Եզրագրական կառավարությունը մայիսի սկզբին պահանջեց Քաղաքական կոմիտեի նրա հրավերի՝ թնտրելու համար Անդրհորդանանի քաղաքականության հարցը։ Սակայն Իրաքին հաջողվեց հասնել նրա սկսածը՝ մանր, այն պատրվակով, որ մայիսի սկզբին պառլամենտի նրանք են ազդի ունենալու և կատարվելու է Ֆեյսալ Քաղաքի մենեջյան տանկատարությունը¹⁴³։

Իսկ երբ մայիսի 10-ից 15-ը կաշիբում գերշապես առի ունեցավ Քաղաքական կոմիտեի նստաշրջանը, Իրաքի և մենի խուսափողական կեցվածքի պատճառով որոշվեց հարցի թնտրելու ճեղքվածքի մինչև հունիսի 12-ը¹⁴⁴։ Այդ ընթացքում հաշիվամետ գիրքորոշում ընդունեցին նաև Սիրիան ու Լիբանանը։ Փաստորեն միայն Եզրագրական և Քաղաքական Արաբիան հեռագրականություն գրանցեցին և Քաղաքական կոմիտեի հունիսյան նստաշրջանում էլ պահանջեցին Անդրհորդանանին հեռացնել Լիզայից¹⁴⁵։ Այս պայմաններում Լիզայի անդամները հունիսի 12-ին ընդունեցին մանկերում Լիզայի անդամները հունիսի 12-ին ընդունեցին մի փոխդիտողական որոշում։ Գրանում նշվում էր, որ Քաղաքի արաբական մասի միացումը Հորդանանին պայմանավորված է պրակտիկ անհրաժեշտություններով և որ Անդրհորդանանը այդ տարածքը կպահի իր հսկողության տակ որպես խնամարկյալ տարածք մինչև պաղեստինյան հարցի վերջնական լուծումը¹⁴⁶։ Այսպիսով Լիզայի կողմից սպառնապահ հանաչվեց Արևելյան Փաղեստինում ստեղծված իրավիճակը և, թեև ոչ վերապահումներով, նրա բանակցումը Անդրհորդանանին¹⁴⁷։

1950 թ. հետ Արաբական լիգան մտա 15 տարի աշխարհի հաճախ չէր անդրագրանում Փաղեստինի հարցին։ Իսկ հունիսի կառավարությունը զեռ որոշ մամանակ շարունակում էր գոյություն ունենալ, սակայն նա աստիճանաբար բուրգի կորվեց պաղեստինյան ժողովրդական զանգվածներին և ի վերջո դատապարտվեց կործանման։

1945—50 թթ. Արաբական լիգան Փաղեստինի հարցում միշտ չէ, որ ընտրում էր ճիշտ տակտիկա։ Փաղեստինի համար մղված պայքարի բուրգ փուլերում չէ, որ ոչ պատահական այդ կազմակերպությունը ամբողջ պահանջալու։ Սակայն Լիզայի անդամ պետությունների պայի մասը իրոք ձգտում

էր Հասնէկ Պաղեստինում արաբական պետութեան ստեղծմանը, քայց Երանց իրենց նպատակները իրականացմանը Հասան Հիմնականում պաղեստինյան խնդրում անզլտ-ամերիկյան իմպերիալիստները և Երանց արքայականները՝ Եսրայէլի և ԱնգրՆորդանանի գերբորոշման պատճառով, Արաբական ազգային-ազատագրական շարժման մէջ ոչ-այնքան արժատական ուժերի գերակշիռ լինելու պայմաններում անհնարին եղաւ գիմագրաւել իմպերիալիստական գործարքը իրականացմանը: Այնուամենայնիվ պետք է նշել, որ Հասան պաղեստինյան պետութեան ստեղծման արաբական երկրները և Երանց միաժբոզ Արաբական պետութեանները լիզամ պայքարն ունէր, թեկուզն ոչ միշտ աւարտան և Հեանողական, քայց այնուամենայնիվ Հակաիմպերիալիստական որոշակի ուղղվածութեան: Արաբական ազգային-ազատագրական շարժման 1940-ական թվականները պատկերը, առանց Պաղեստինի Համար մղված պայքարի արտացոլման, թելի կլինէ:

այլ ուղիներով ապահովելու մասին, մասնավորապես երկ-
կողմանի, եռակողմ և այլ տիպի նոր պայմանագրեր կնքելու
միջոցով, մասնավորապես որ 1950-ական թվականների կեսերին
արևմտյան երկրների քաղաքականությունը Արևմտյան արև-
մուտքում զարմավ ազնի պրեմիզի և Համախառն բնույթ ստա-
ցյան Իսրայիլի ուղղման արկածախնայությունները: Մյուս
կողմից, սակայն, Լիզային ինչ-որ շափով մտայնություն մաս-
նելը Հանդիսից նրան, որ Համառոտ պաշտպանություն պա-
մանագրերն անգամայնովից, ինչը միջուկապես այդ կա-
մակերպությանը զգալի վնաս Հասցրեց:

1950 թ. Արարական Միացյալ Հանրապետության (ԱՄՆ)
սանգրուսը և 1961 թ. Նրա կազմից Միրիայի գուրս գալը:
1962 թ. հաննյան հեղափոխության նկատմամբ Սաուդյան
Արաբիայի և Եգիպտոսի Հակագիր դիրքորոշումները, Հակա-
սությունների սրումը ԱՄՆ-ի և Հանրապետական Իրաքի
Միրիայի և ԱՄՆ-ի միջև ազնի քարգայքիցին Լիզայի շուրջ
արարական երկրների Համախմբման գոյմը:

Այս փուլում Արարական լիզան աշխուժության մի կա-
նախ շրջան ունեցավ 1956 թ., Եգիպտոսի գեմ անդի-
Ֆրանս-Իսրայիլական պրեմիայի շրջանում: Այնուամենայ-
նիվ նիշտ չէր լինի մոտանալ, որ Լիզայի Համար այդ զր-
վարին փուլում այդ կազմակերպությունն այնուամենայնիվ
զրական գործունեություն ծավալեց աշխրան Հայրենասեր-
ներին նյութապես և քարոչապես սմանգակելու և Փուլիթ
անկախությունը պաշտպանելու գործում: Այդ տարիներին
գործում էին Լիզայի տարրեր մարմինները՝ Խորհուրդը, Քա-
ղաքական կամիսեն և այլն:

1960-ական թվականների կեսերին միջարարական Հա-
րաբերությունները Լիզայի շրջանակներում նորից աշխուժա-
ցան: Արարական լիզայի ակտիվ գործունեության այս նոր
փուլը որոշ ընդմիջումներով անց մինչև 1974 թ.: Միջա-
րարական Հարաբերությունների Հետագա զարգացմանը նա-
և առաջ նպաստեց այն Հանգամանքը, որ 1960-ական թվա-
կանների առաջին կեսին այդ Հարաբերություններում զազա-
փարաքաղաքական գործունի ուժեղացման պայմաններում
պաղեստինյան Հարցն ստացավ նոր բովանդակություն և
գունավորում, ինչը Հրամայական պահանջ գարկրից արա-

բական երկրների միասնական ջանքերով այդ ինչորի լուծման համար մզմոզ պայքարում նոր ուղիների և ձևերի ընտրությամբ: Միաժամանակ այդ շրջանում հնարավոր եղավ փոքրիշատե կարգավորել հարաբերությունները արարական օչնպիսի առաջատար երկրների միջև, ինչպիսիք են ԱՄՆ-ը, Երազը և Միբիան: Կարևոր էր նաև այն, որ ԱՄՆ-ը և Սաուդյան Արաբիան հակվեցին էմենյան հարցի շուրջ երկխոսություն սկսելուն՝ մասնակիորեն թուլացնելով իրենց հարաբերություններում առկա լարվածությունը: Քաջի գրանից, 1963 թ. վերջին արարական երկրների առջև ծառայում էր Նորգանան գնաի շրբբը միակողմանիորեն օգտագործելու նորայիլի զեկավար շրջանների նախագծերի նկատմամբ միասնական դիրքորոշում որդեգրելու հարցը¹:

Այս պայմաններում, 1964 թ. հունվարի 13—16-ին Երևանի մայրաքաղաք Կահիրեում պրեզիդենտ նասերի անմիջական նախաձեռնությամբ անդի ունեցավ Արաբական լիգայի անցում պետությունների զեկավարների բարձր մակարգակի առաջին հանդիպումը: Գրա ավարտից հետո հրատարակված հաղորդագրությունում նշվում էր, որ սոխնիտական վտանգը զիմազբաղելու համար կարևոր գործնական ծալլեր ձեռնարկվեցին ինչպես պաշտպանության մարզում, այնպես էլ Պաղեստինի ժողովրդին կազմակերպելու և նրան իր երկրի ազատագրմանը մասնակից դարձնելու ու իր ապացան որոշելու հարցում հնարավորություն սալու խրեդրում²: Այդ գործնական քալլերից առաջինը Արաբական միացյալ Հրամանատարության ստեղծումն էր և լիգայի հավանու ներքո գործող այդ մարմինն ստրեկան 34,5 միլիոն դոլար գումար հատկացնելը³: Գեո մինչև Կահիրեի հանդիպումը Արաբական լիգայի խորհրդի 1963 թ. սեպտեմբերյան նստաշրջանում որոշվել էր Պաղեստինի ժողովրդի հետ միասին քննարկել պաղեստինյան նոր զեկավար մարմիններ ընտրելու հարցը⁴, Կահիրեի հանդիպումից հետո Արաբական լիգայի անմիջական հովանավորությամբ այս ուղղությամբ ակտիվ գործունեություն ծավալեց նորհրդի վերահիշյալ երատաշրջանում լիգայում Պաղեստինի ներկայացուցիչ հաստատված Ահմադ Շաքալլին: Պաղեստինյան հարցում արարական երկրների ջանքերը սկստտեցին պաղեստինյան ժո

զոգրոյի ազգային-ազատագրական շարժման զարգացմանը²¹։ 1964 թ. մայիսի 28-ից մինչև Հունիսի 2-ը Երուսաղեմի արարական հաստատում Արարական լիգայի հովանու ներքո տեղի ունեցավ Պաղեստինի ազգային խորհրդի աստիճին նսասաշքանը, որը սորոշում քննարկեց Պաղեստինի ազատագրութիան կազմակերպության (ՊԱԿ) ստեղծման մասին և հաստատեց Ազգային պակտը²², որը սրույր պաղեստինցիներին հայտարարեց ՊԱԿ-ի անդամներ²³։

1964 թ. սեպտեմբերին Ալեքսանդրիայում կայացած Արարական լիգայի անգամ պետությունների զեկազմարների երկրորդ հանգրգումից հետո հրապարակված հայտարարութիւնը ողջունում էր Պաղեստինի ազատագրութիւն կազմակերպութիւն հիմնադրումը և հովանութիւն տալիս սկզբնական կերպութիւն սորոշմանը ստեղծել Պաղեստինի ազատագրման բանակ²⁴։ Հազորագրութիւնում ասվում էր նաև, որ լիգայի անգամ յուրաքանչյուր երկիր ՊԱԿ-ին սցենար համար կանկրելս պարտավորութիւններ է վերցրել։ Ի կատարումն այդ սորոշումների 1964—65 թթ. ընթացքում Եգիպտոսում, Սիրիայում և Երուսաղեմ սկզբից այդ երկրներում ազորո պաղեստինցիներին Պաղեստինի ազատագրութիւն բանակի կազմավորումը, ինչը «Պաղեստինի գիմադրութիւն շարժման քնդհանրապես և Պաղեստինի ազատագրութիւն կազմակերպութիւն որպես պաղեստինյան ժողովրդի անմիջական զեկազմարի և լիբրավ ներկայացուցչի աստիճանական ունեկացման նս մեկ վկայութիւն էր»²⁵։

Արարական երկրների միջև համադորմակցութիւնն և ավելի ամրապնդելու հարցը քննարկվեց նաև 1965 թ. սեպտեմբերին Կասարյանկայում կայացած բարձր մակարդակի երրորդ հանգրպումում։ Արարական երկրների զեկազմարները Եգիպտոսի պրեզիդենտ Նասերի տաաշարկութիւնը կներքի նարարական համերաշխութիւն պակտը։ Պակտում նշվում էր որ արարական երկրները պարտավորվում են իրենց համերաշխութիւնը ծառայեցնել արարական ժողովուրդներին հուղող հարցերի, մասնավորապես պաղեստինյան խնդրի լուծմանը։ Երանք միաժամանակ հովաստում էին, որ իրենք կհարգեն լիգայի անգամ պետությունների սուվերենութիւնը։ Երանցում գոյութիւն ունեցող վարչակարգերը, ևնեպս²⁶

կման միմյանց ներքին դործերին միշտակուց և կենտ-
վն միջազգային օրենքներով հաստատված քաղաքական
սկզբունքներին և վարչակարգին: Համերաշխության պակ-
սի համաձայն արարական մասնայական ինֆորմացիայի
միջոցները գրպարտանքներ չէին թույլ տալու արարական
երկրների հասցեներ: Թեպետ անհուն ենք, այս փաստաթղթ-
քի մի շարք գրույթներ (հարզել լիզայի անդամ երկրների
սովերենությունը, նրանցում տիրող վարչակարգերը և այլն)
Արարական լիզայի պակտի հոգվածների կրկնությունն էին:
Դա պետք է բացատրել այն հանգամանքով, որ 1960-ական
Քվականներին իշխանություն գլխին գտնվող արարական քա-
ղաքական գործիչները ցանկանում էին իրենց ստորագրու-
թյուններով հավաստել լիզայի պակտի պուն հետևելու իրենց
ժառանգությունը: Բացի դրանից, Արարական համերաշխու-
թյան պակտը կազմված էր միջարարական հարաբերությու-
ններում զազաժարաքաղաքական, նաև պրոպագանդիստական
գործունեների ունեղացման, ինչպես նաև արարական երկրնե-
րի սոցիալական բևեռացման պրոցեսի նկատելի առաջա-
գացման պայմաններում, արարական երկրների քաղաքա-
կան կյանքից արմատախիչ անել միջպետական հարաբերու-
թյուններին անհարկ գործելակերպի գնալերը: Բանն այն
էր, որ արարական երկրների միջև հարաբերությունները
վտարացումը կանխելն ավելի դժվար էր գտնում այդ
վտարացմանն անխուսափելիորեն ուղեկցող սպրոպագան-
դիստական պատերազմների պատճառով: Արարական եր-
կրների առավել հեռատես գեկավարները ցանկանում էին
միջարարական հարաբերություններում հաստատել փոքր-
շատ օրինակելի վարչակերպ, գյուրացնել հակաիմպերիա-
լիստական կարգախոսների ներքո արարական երկրների հա-
մախմբման գործը և դրանով իսկ բացառել արարական աշ-
խարհի պառակտումն ապագայում: Պետք է ասել, որ այս
առումով արարական համերաշխության պակտի նշանակու-
թյունն ավելի մեծ կլիներ, եթե այն հետևողականորեն իրա-
գործվեր արարական ըուր երկրների կողմից: Իսկ գրա-
նակցած համաձայնությունը 1960-ական Քվականների երկրորդ կե-
սին Իսրայելի արկածախնդրական քաղաքականության ակ-
տիվացման պայմաններում անշափ զգացվում էր:

1967 թ. Հունիսին Եւրասիւլը ազրեւիա կատարեց Եգիպտոսի, Սիրիայի և Հորդանանի դեմ և զրաժկեց աճելի բան 60 հազ. կմ տարածք: Միտնիստական պետութիւն և նրան հովանաւորող ամերիկյան իմպերիալիստները շաղաքակառուցիւն դեմ պայքարելու, իւրասիական ազրեւիայից տուժած արարական երկրներին ցույց արժելիք պետութիւն հարցերը բնեարկելու համար 1967 թ. պոստոս-սեպտեմբերին Սուզանի մայրաքաղաք Խարտումում գումարժկեց Արարական լիգայի անդամ պետութիւնները ղեկաւորները շարքորդ հանգիւումը, որի բնթացում որոշժկեց Եւրասիայում հանգիւումը արարական երկրներ Սուզայան Արարիայի, Քուվեյթի և Արիւայի կողմից տարեկան 135 միլիոն ֆունտ ստեւիկի օգնութիւն հատկացնել Եգիպտոսին և Հորդանանին¹⁰, Բացի այդ շարտումում հաշակժկեց Եւրասիայի եկատմամբ հայտնի բանաձևը՝ «սչ խաղաղութիւն, սչ ուղղակի բանակցութիւններ, սչ ճանաշում», որին մի քանի տարի գործնականում հետում էին բոլոր արարական երկրները...»¹¹, Աճելի սչ 1969 թ. գեղեւեմբերին Ռարաթում կայացած ղեկաւորները բարձր մակարդակի 5-րդ հանգիւումում որոշժկեց աճելացնել Եւրասիային անմիջականորեն դիմազրաժկեց երկրներին ցույց արժկեց պետութիւնը և արարա-իւրասիական կոնֆլիկտի եղկատմամբ պերիշիւսեց աճելի հաժասարակշոժած մտակցում, որը շկ բացառում կոնֆլիկտի շաղաքական լուծումը¹², Խարտումի և Ռարաթի զաղաթնաժոզոժները արդշուներն ունեցան բնգհանուր առմամբ զրական եշանակութիւն Եւրասիայի ազրեւիժ շաղաքականութիւն եկատմամբ արարական միասնական դիրքորոշում որգեզրելու և այդ ազրեւիայի հեաններները վերացման համար Եւրասիայիներ ստեղժելու գործում: Այս բոլորը, ինչպես նաև Սոժեանական Միութիւն և սոցիալիստական մշուս երկրները անշահաթեղիք օգնութիւնն ու աշակցութիւնը ազրեւիայից տուժած երկրներին եպատեցին այդ երկրները աղաժարաղաքական պոտենցիալի արագ վերականգնմանը: Հիշարման է նաև այն, որ 1967 թ. Հունիսյան եաթահարժակման օրերին արարական մի շարք երկրներ (Ալժիրը, Իրաքը, Եմենի Արարական Հանրապետութիւնը, ԱՄՀ-ն, Սիրիան և Սուզանը) խղեցին իրենց դիժանազիտական հարարերութիւնները ԱՄՆ-ի հետ՝ ի նշան

բողոքի նրա վարած սրտնխառամեա քաղաքականության, իսկ նազթարգյունահանող արարական պետությունները մոտ ե-
րեք ամիս զագարեցրեցին նազթի արտահանումը Իսրայելին
աշակցող արևմտյան երկրներ՝ ԱՄՆ, Անգլիա և ԳՅԾ¹²:

Արգայի շրջանակներում արարական երկրների համա-
գործակցությունն էլ ավելի արգյունավեա զարմեկու ուղղու-
թյամբ կարևոր քայլեր ձեռնարկվեցին 1973 թ. արարա-իս-
րայելական պատերազմից հետո անզի անեցած արարական
երկրների ղեկավարների բարձր մակարգակի Ե-րգ (Այժիր
1973 թ. նոյեմբեր) և Դ-րգ (Ռարաթ 1974 թ. հոկտեմբեր)
հանգիստմեներում: Այժիրում շատ կարևոր սրտում բեզուն-
վեց այն մասին, որ «ՊԱԿ-ը հանգիստում է Պաղեստինի
արար ժողովրդի միակ քրինական ներկայացուցիչը»¹⁴: Իսկ
Ռարաթի հանգիստման «զխաժոր եղանումը եզով արարա-
կան պաղեստինյան ժողովրդի միակ քրինական ներկայա-
ցուցիչ՝ ՊԱԿ-ի զխաժորությունը պաղեստինյան արարական
պետություն ստեղծելու անհրամեշտության մասին սրտման
հաստատումը»¹⁵: Ռարաթի հանգիստումում սրտզվեց ստեղծել
նաև «մարտին մասնակցող արարական երկրներին աշակցող
ֆունդ»՝ 2350 միլիոն դոլլարի հասնող զումարով, որից Եզիպ-
տոսին և Սիրիային պետք է հասկացվեր մեկական միլիարդ
դոլլար, Հորզանանին՝ 250 միլիոն դոլլար, ՊԱԿ-ին՝ 100 մի-
լիոն դոլլար¹⁶: «Գրամական այս օգնությունը... Եզիպտոսին,
Սիրիային, Հորզանանին և ՊԱԿ-ին, նպաստեց նրանց զին-
ված ուժերի ամրապնդմանը և Իսրայելի հետ պայքարի ճա-
կասի կայունացմանը»¹⁷: 1973 թ. արարա-իսրայելական
պատերազմի ժամանակ Եզիպտոսի և Սիրիայի բանակների
հետ միասին պատերազմական գործողություններին մասնակ-
ցում էին իրարջան, մարտկոչյական, սաուդական, այժիր-
յան, քուվեյթյան, թունիսյան և սուդանյան զորամասերը¹⁸:
Բացի այդ, արարական նազթարգյունահանող երկրները զա-
գարեցրեցին նազթի արտահանումը ԱՄՆ և Հոլանդիա և միա-
ժամանակ սրտչեցին ամսական 5%-ով իջեցնել նազթի ար-
գյունահանումը մինչև մերձավորարևելյան կոնֆլիկտի լու-
ծումը: Ընդամենը մի բանի ամիս անած այս պատմամիջոց-
մումը, Ընդամենը մի բանի ամիս անած այս պատմամիջոց-
մումը ավյալ իրագործությունում այնուամենայնիվ սղրական և
ներք ավյալ իրագործությունում այնուամենայնիվ սղրական և
բավականին էական զեր կատարեցին իսրայելական սղրե-

սիան զիմագրավելու և արարական երկրների զիրքորոշումն ամրապնդելու գործում»¹⁹։ Ընդհանրապես պետք է նշել, որ 1973 թ. արարա-խորաշիջական պատերազմի ժամանակ «արարական համերաշխությունը բարձրացավ նոր որակական մակարդակի. Իսրայելի բուսակցողական կուրսի զեմ հանդես եկան ոչ միայն անմիջականորեն կոնֆլիկտում ներքաշված պետություններ, այլ նաև առնականաժաման աշապես կոշված «երկչորոզ գոտու» երկրները, մասնավորապես նավթարդյունահանողները, որոնք նավթի արտահանումը սցոտագործեցին որպես իմպլեմիտիստական երկրների վրա նշում գործագրելու միջոց»²⁰։ Այդ համերաշխության ամրապնդման գործում շատ մեծ էր նաև Արարական լիգայի զերը։

1974 թ. Հետո Արարական լիգայի գործունեությունը կրեց ավելի անհավասարաշափ բնույթ, նախ այդ կազմակերպությունը 1975—1977 թթ. նվազեցրեց իր ակտիվությունը, որն, ի թիվս այլ գործոնների, պայմանավորված էր նաև նգիպտոսի սյրեզիզենտ Անվար Սադատի անշատողական բազաբականության առաջին ծյարձակումներով։ Հայտնի է, որ Արարական լիգան զրեթե միշտ իր ակտիվությամբ շատ բանով պարտական է նզել արարական աշխարհի առաջել խոշոր, զարգացած և հեղինակավոր երկրին՝ նգիպտոսին, Իսկ 1975 թ. սեպտեմբերին կնքված Սինայի համաձայնագիրը նգիպտոսի և Իսրայելի զորքերի տարանշատման մասին, ըստ որի «նգիպտոսը պարտավորվում էր Իսրայելի զեմ ուղձական գործողություններ շնեռնարկելու, նշանակում էր Կահիրեի հեռացում «Իսրայելական ազրեսիայի զեմ պաշտարոզ համարարական հակաաից»²¹։ Արարական լիգայի շրջանակներում արարական պետությունների բազաբականության միասնականացման գործն ավելի բարգացավ 1975 թ. ազրբիլն ծագած լիբանանյան հզեմամաթի պատճառով, որի հանդեպ արարական տարբեր երկրների զիրքորոշումը միենույնը չէր կիգայի անզամ պետությունների փորձերը լիբանանյան հզեմամամին լուծում տալու ուզզությամբ (1976 թ. հեկտեմբերին էս Ռիպոում կայացած կրանանի, Սիրիայի, ՊԱՆ-ի, նգիպտոսի, Քուվեյթի և Սաուդյան Արարիայի զեկավարների հանդիպման որոշումները և զրանց հաստատումը նույն ամսին Կահիրեում գումարված կիգայի անզամ պետություններ

զեկավարների առաջին արտահերթ հանդիպումում), նիշտ է, նպաստեցին սազմական գործողությունների զարգացմանը Լիբանանում, սակայն լուրջ ներգրույմ լուսնեցան խնդրի արմատական կարգավորման հարցում: Ինչպես եշում է Ս. Գմիրիկը, էս Ռիադի համաձայնագրում աչքի է ընկնում «Շշգրիտ գրույթների բացակայությունն այն մասին, թե ինչպիսի միջոցներ են սզուարծովելու ներլիրանանյան խնդրների լուսման համար»: Թե՛ Ա. Սազաթի վարչակարգի անշատողական ժողարականությունը, թե՛ Լիբանանյան Շզնամամը և թե՛ այլևայլ հակասությունների սրումը արարական երկըրների միջև հանգեցրին այն բանին, որ 1975—77 թթ. Արարական լիգան կարծեք մոռացություն մատենց մերձավորարենէլյան կոնֆլիկտն ու երա առանցքը կազմող պաղեստինյան հարցը: Այս առարկեզում կատարված թերես միակ եշանակալի ժուլը 1976 թ. սեպտեմբերին Պաղեստինի ընդգրկումն էր Արարական լիգայի խորհրդի կազմում որպես Լիբրամ անզամի:

Արարական աշխարհում այսպիսի իրավեանակի ստեղծումը որչեկտիվորեն շահավետ էր ԱՄՆ-ի և Եւրայելի համար. որոնք ամեն կերպ ձգտում էին պառակտել արարական երկրներին և երանց հետ զործ ունենալ առանձին-առանձին: Սակայն 1977 թ. նոյեմբերին սկսված եզիպտա-իւրայելական անշատողական բանակցությունները, իսկ այնուհետ ընծայ-զնիզյան փաստաթղթերի ստորագրումը 1978 թ. սեպտեմբերին և եզիպտա-իւրայելական անշատողական խաղաղություն պայմանագրի կեշումը 1979 թ. մարտին պատեառ հանդիսացան, որ միշտարական հարարերությունները ետրից աշխուսանան: Փաստորեն «Սազաթի զավանանությունը... առաշ բերեց արարական աշխարհում հակաիմպերիալիստական տենզեմեցների ուսեզացում»: Այս անզամ, սակայն, միշտարարական հարարերությունները հետագա զարգացում ունեցան ոչ միայն Արարական լիգայի շրջանակներում: Առավել հակաիմպերիալիստորեն արամազրված արարական երկըրները՝ Ալժիրը, Սիրիան, Լիբիան, Նմենի ժողովրդական Գեմեկրատական Հանրապետությունը և ՊԱԿ-ը 1977 թ. զեկանեմբերին միավորվեցին Տեկունության և հակազեցություն ազգային ճակատում, որը «վարում էր հակաիմպերիալիստ»

տական գիծ, կանգնած էր իսպերիալիզմի, արևելքմի և անգլական հետադիմության մեքենայությունների զեմ արարական պետությունների պայքարի ձախ թևում²¹։ Հակառի մասնակիցները ստեղծեցին ընդհանուր բազաբական զեկավարություն²²։ Կարևոր էր, սակայն, որ Հակառին անգամակցած արարական երկրները շնվազեցրին իրենց ակտիվությունը Արարական լիզայում, բանի որ Երանը Տեկունության և Հակազգեցություն Հակառը գիտում էին ոչ թե որպես Արարական լիզայի ալլընարանը, ալլ որպես Արարական արևելքում իմպերիալիստական բազաբականություն և Ծղիպոստի անշատողականություն զեմ պայքարելու կարևոր լրացուցիչ միջոց միայն։ Այս Հանգամանքը Եպատեղ Արարական լիզայի անգամ պետությունների զեկավարների 1978 թ. Եռյեմբերին և 1979 թ. մարտին Բաղգազում կայացած Հանգիպումների հաշոզ ավարտին։ Արարական երկրները գատապարտեցին Կահիրեի բազաբական կուրսը, որոշեցին զազաբեցնել Ծղիպոստի անգամակցությունը Արարական պետությունների լիզայում։ Որոշում ընգունվեց նաև Լիզայի շտաբկայանը Կահիրեից Քունիս անգափոխելու մասին։ Միամամանակ ստեղծվեց նաև «ՊԱԿ-ին, Սիրիային և Հորգանանին աշակցող Հատուկ Ֆանգ... 3.5 միլիարդ գոլլար ընդհանուր գումարով²³։

Դժվար է միանշանակ գնահատական տալ 1980-ական թվականների առաջին կեսին Արարական պետությունների լիզայի գործունեությանը։ Նախ և առաջ պետք է նշել, որ սկարևոր, զրական նշանակություն²⁴ ունեցավ 1982 թ. սեպտեմբերին Յեսում կայացած Արարական լիզայի անգամ պետությունների բարձր մակարգակի Հանգիպումում մերձավարարնելլյան ճգնաժամի կարգավորման արարական ծրագրի հաստատումը, որի սհիմնական գրույթները շին տարբերվում արարա-իորայելական կոնֆլիկտի լուծման այն սկզբբունբներից, որոնց իրականացման համար երկար տարիներ պայքարում է ՍՍՀՄ-ը²⁵։ Նույն ալլ շրջանում, սակայն, արարական երկրները շկարողացան միանական գիրբորոշում որգեկրել իրանա-իրաբյան պատերազմի նկատմամբ և գործունե մասնակցություն ունենալ 1982 թ. Լիբանանում իսրայելական նախահարձակման զեմ մզվող պայքարին։

Արարական լիզայի գործունեության վրա ներկա պաշ-
մաններում ազգում են գործունեների տարաբնույթ երկու
խումբ: Աշխարհի գործունեներ, ինչպիսիք են արևմտյան եր-
կրքների նեոգաղութատիրական քաղաքականությունը Արա-
րական արևելքում և դրան հակադրվելու անհրաժեշտությամբ
գիտակցումը, Եսրայել պետության ազդեցիվ, ծաղալապաշ-
տական քաղաքականությունը, միասնական շանքերով արա-
րական աշխարհի առջև ծառայած սոցիալ-տնտեսական խըն-
դիրների յուժման անհրաժեշտությունը, նպաստում են Արա-
րական լիզայի դերի ակտիվացմանը: Գրան հակառակ արա-
րական երկրների սոցիալական բնույթման պրոցեսի հետա-
գա բյուրեղացումը, լիզայի անգամների միջև նորանոր հա-
կասությունների առաջացումը և վերջապես այդ կազմակեր-
պության անգամ երկրների թվաքանակի ավելացումը զժժա-
րացնում են լիզայի անգամ երկրների գործողությունների
համազրույթ: Այս գործունեներից մեկը, կամ գործունեների
խումբը, այս կամ այն իրազրության մեջ ի վիճակի է ձևոք
բերել առաջնային նշանակություն և գրական կամ բացասա-
կան ազդեցություն ունենալ Արարական լիզայի գործունեու-
թյան վրա:

Իր բազմապլան գործունեության շնորհիվ Արարական
պետությունների լիզան այսօր դարձել է Մերձավոր և Մի-
ջին արևելքի ու Հյուսիսային Աֆրիկայի միջազգային հարա-
բերությունների ճանաչված ու ավանդական կենտրոն: Այս
հանգամանքը այդ կազմակերպության ակտիվությունը նպաս-
տող վերելում արգելե հիշատակված գործունեների հետ մեկ-
տեղ կանխարոշում է լիզայի կարևոր տեղը սեպտեմբեր երկրնե-
րի քաղաքականությունն համադրելու ասպարեզում:

РЕЗЮМЕ

Вопрос объединения арабского мира, волновавший многих арабских политических деятелей с момента развала Османской империи, в годы второй мировой войны в условиях подъема национально-освободительной борьбы арабских народов приобрел еще большую остроту. Целенаправленный интерес к этому вопросу проявили арабские политические силы самого различного толка. В поддержку идеи создания арабского единства в мае 1941 г. выступило и английское правительство, которое надеялось таким образом укрепить свои позиции на Ближнем Востоке. Некоторые представители английских правящих кругов также считали, что с помощью подобного политического шага станет возможным и решение такой сложной проблемы, как проблема Палестины.

Следует, однако, отметить, что вначале вышеупомянутая инициатива Лондона в целом не получила на Арабском Востоке ожидаемого отклика. Лишь в середине 1942 г. арабские политические деятели приступили к проведению предварительных обсуждений вопроса об арабском союзе, поддерживая активную арабскую политику вафдистского правительства Египта, сформированного в феврале 1942 г. Эти обсуждения в середине 1943 г. перешли в новую стадию, в ходе которой состоялись переговоры между семью странами, основанными в дальнейшем Лигу арабских государств, — Египтом, Ираком, Сирией, Ливаном, Трансиорданией, Йеменом и Саудовской Аравией. На этой стадии, вплоть до февраля 1944 г., в роли главного координатора арабской политической активности выступал премьер-министр Египта Наххас.

В ходе переговоров выяснилось, что реализация арабского единства возможна лишь на уровне создания региональной межгосударственной организации.

Одновременно стало ясно, что Багдад и Амман пытаются использовать эти переговоры в целях реализации своих экспансионистских устремлений в отношении территории историко-географической Сирии, или же, во всяком случае, большей ее части. При этом каждый из представителей династии Хашимитов считал свои притязания на сирийскую территорию более обоснованными и правомерными. В противоположность этому другие арабские страны, особенно Египет, Сирия и Ливан, больше склонялись к тому, чтобы использовать арабский союз в качестве основы для решения совместными усилиями стоявших перед ними политических задач, в том числе и проблемы Палестины.

Реально наметившаяся перспектива установления межарабского политического сотрудничества, учитывая, в частности, сложность его контроля и даже, ввиду озабоченности Лондона, стремившегося к ограничению развития связей между арабскими странами исключительно экономической и культурной областями. Попытка Англии в начале 1944 г. сорвать созыв сессии Подготовительного комитета по вопросам создания арабского единства оказалась безуспешной. Сессия комитета состоялась в сентябре-октябре 1944 г., войдя в историю как Александрийская конференция. Участниками было принято решение о сотрудничестве между арабскими странами посредством создания региональной межгосударственной организации. В этих целях, как указывалось в обобщившем результаты конференции Александрийском протоколе, намечалось создание Лиги арабских государств, призванной служить укреплению отношений между арабскими странами и отстаивать их независимость и суверенитет. Наряду с этим в вышеуказанном документе определялись специфические задачи и цели создаваемой организации, а также ее структура. В окончательном виде все эти принципы были сформулированы в подписанном в Каире 22 марта 1945 г. Пакте Лиги арабских государств. Этот документ, а также ряд других важных решений, принятых Лигой в дальнейшем, подробно анализируются в работе.

Необходимо отметить, что создание Арабской лиги явилось важным историческим событием в жизни арабских стран. Возникла организация, способная оказать

существенное влияние на развитие антиимпериалистической борьбы, и дальнейшая деятельность Арабской лиги убедительно продемонстрировала это.

В работе рассматривается роль Лиги арабских государств в борьбе стран региона за укрепление своей уже завоеванной независимости. Арабская межгосударственная организация принимала активное участие в решении ряда важных проблем, которые касались как положения дел в отдельных странах, так и в арабском мире в целом. Так, Арабская лига осудила агрессивные действия Франции в отношении Сирии в мае 1945 г. и потребовала вывода всех иностранных войск из стран Леванта, оказала поддержку Йемену и Саудовской Аравии во время обострения англо-йеменских и англо-саудовских разногласий.

Арабская лига уделяла также значительное внимание борьбе Египта за свою независимость, выступив с требованием незамедлительного вывода с территории этой страны английских войск. А в середине 50-х гг. Лига приветствовала коренные сдвиги, происшедшие во внешней политике Египта и, что очень важно, расценила их как пример для подражания другими арабскими странами.

Следует, однако, также отметить, что в деятельности Лиги—особенно во второй половине 40-х гг.—имели место и отдельные проявления конформизма, которые, однако, носили эпизодический характер. Даже в этот период антиимпериалистическая направленность являлась отличительной чертой организации, что, правда, не всегда и не обязательно являлось прямым отражением сущности правящих режимов в странах-членах Лиги. Такое положение было прежде всего результатом того сильного влияния, которое оказывали на Арабскую лигу антиимпериалистические настроения арабских народных масс, а также проявлением антиимпериализма во внешней политике арабских стран именно на межарабском уровне.

Государства-члены Арабской лиги выступили с резким осуждением англо-франко-израильской агрессии против Египта в 1956 г. В этой связи следует, однако, отметить, что контролируемые Лигой военные органы в ходе Суэцкого кризиса продемонстрировали свою неподготовленность к принятию необходимых мер. Дело

в том, что после создания в 1955 г. Багдадского пакта ряд арабских стран (Египет, Сирия, Саудовская Аравия) предпочли обеспечить решение вопросов своей безопасности не в рамках заключенного государствами-членами Лиги в 1950 г. Договора о совместной обороне, а посредством двусторонних и трехсторонних соглашений. Даже после национализации Суэцкого канала члены Лиги, в том числе и Египет, реально не оценив возможные пути развития ситуации, не предприняли необходимых мер по восстановлению общепарабского военного механизма Лиги. В результате механизм Соглашения о совместной обороне был остановлен, а созданные на основе двусторонних и трехсторонних соглашений новые оборонительные органы оказались недостаточно эффективными для пресечения тройственной агрессии.

В этой части работы также подробно анализируется позиция Арабской лиги в отношении попыток империалистических держав создать на Ближнем Востоке различные военно-политические группировки. Занимавшая во второй половине 40-х гг. наиболее сильные среди западных государств позиции на Арабском Востоке, Англия выдвинула план создания военно-политической группировки «Восточный блок», а после его провала взяла курс на навязывание странам-членам Лиги ущемляющих их суверенитет двусторонних соглашений о так называемой «совместной обороне». В историографии не было уделено необходимого внимания тому важному обстоятельству, что в обоих случаях Лондон считал необходимым обеспечить в первую очередь позитивное отношение к этим программам со стороны Арабской лиги, полагая, что их успеху в этом случае будут также способствовать проанглийские режимы в Ираке и Иордании. Однако Арабская лига заняла уклончивую позицию, что во многом и обусловило провал этих программ.

В деятельности Арабской лиги большое место занимало оказание значительной помощи антиколониальной борьбе народов Северной Африки. Этой проблеме в работе уделен специальный раздел.

В 45—50 гг. наибольшая активность была проявлена Арабской лигой в ливийском вопросе. Эта организация внесла важный вклад в дело консолидации

различных отрядов национально-освободительного движения Ливии, а также последовательно выступала в защиту интересов народа этой страны в различных международных органах. Серьезные препятствия на пути решения ливийского вопроса создали попытки расчленения территории страны со стороны Франции и Англии. Поддержка Арабской лигой требований о независимости, единстве и территориальной целостности Ливии явилась одним из тех важных факторов, которые в конечном итоге предопределили справедливое решение вопроса в дачках ООН.

В указанный период Арабская лига уделяла также внимание развитию национально-освободительных движений и других арабских странах Северной Африки—Алжире, Тунисе и Марокко. На этом этапе благодаря совместным усилиям Лиги и североафриканских буржуазно-националистических партий стало возможно создание органов, координирующих деятельность этих партий. Кроме того, Арабская лига неоднократно осуждала агрессивные действия Франции в Магрибе и направляла в этой связи меморандумы протеста в Париж. А начиная с 1950 г. государства-члены Лиги проделали важную работу по интернационализации в рамках и вне рамок ООН сначала вопросов Марокко и Туниса, а затем и Алжира. Важное значение имело также принятое Лигой в 1954 г. решение о создании фонда помощи странам Магриба, посредством которого была оказана определенная материальная поддержка национально-освободительным движениям в странах Северной Африки. Активность Арабской лиги в странах Магриба была также обусловлена тем, что политические силы этого региона придавали важное значение установлению сотрудничества с этой организацией и обеспечению таким образом поддержки своей борьбе со стороны арабских народов.

Со всей определенностью можно утверждать, что во второй половине 40-х гг. в деятельности Арабской лиги ни один вопрос не занимал такого большого места, как палестинский. Роль, сыгранной в этой сфере Лигой, очень трудно дать однозначную оценку. Впервые, следует сказать, что политика Лиги в этом вопросе не отличалась особой осмотрительностью. Вплоть до первой арабо-израильской войны Арабская

лига, в целом оказывая противодействие политике США и Англии по палестинскому вопросу, вместе с тем в большей мере стремилась не столько к тому, чтобы ликвидировать планы этих стран в целом, сколько к изъятию из них просионистских моментов. Причем, до мая 1948 г. государства-члены Лиги переоценивали роль арабского фактора в процессе формирования ближневосточной политики западных стран, в то же время недооценивая возможности сионистов.

Вместе с тем следует также отметить, что Лигой был осуществлен ряд антиимпериалистических и антисионистских мероприятий. Важным вышло и то, что она оказывала содействие палестинским силам, которые придерживались ярко выраженного антианглийского и антихашимитского направления.

Деятельность Арабской лиги в связи с палестинским вопросом осложнилась также и тем обстоятельством, что ее члены преследовали различные военно-политические цели. Такое положение наиболее наглядно проявилось в ходе первой арабо-израильской войны. В ходе этой войны англо-американский империализм и его сателлиты—Израиль и Иордания—действовали в соответствии с ранее разработанной и, что важно, неизменной—по всей вероятности—другим арабским странам программой. В этих условиях достижение успеха было возможно лишь путем широкой народной борьбы в арабских странах, вовлеченных в решение вопроса. А государства-члены Лиги по своему социально-классовому характеру не были в состоянии реализовать подобную задачу.

После окончания первой арабо-израильской войны ряд членов Лиги не отказались от идеи борьбы за создание в Палестине арабского государства. С некоторым опозданием часть членов Лиги, в первую очередь Египет, пытались уже в сентябре 1948 г. распространить власть созданного под эгидой Лиги правительства Палестины на те палестинские территории, которые оказались под контролем арабских армий. Успешное решение этого вопроса во многом зависело от настроений в Восточной Палестине, которая была оккупирована Иорданией и в которой проживала значительная часть палестинцев. Однако в результате аннексионистской политики иорданских властей и прохашимитской

направленности буржуазно-феодалной верхушки Восточной Палестины попытки Лиги создать независимое палестинское государство потерпели неудачу.

В заключительной части работы дается краткий аналитический обзор деятельности Лиги в 1960—80-е годы.

SUMMARY

The problem of the Arab Unity, which arose with the decline of the Ottoman Empire, became of major importance during World War II, the period of the Arab National Liberation Movement, involving, as it were, politically most incompatible Arab leaders. In May, 1941, the idea of the Arab Unity was supported by the British government, who hoped, in this way, to strengthen its positions in the Middle East. Moreover, some representatives of the British government believed that such a policy would make it possible to solve the complicated problem of Palestine. This initiative, however, did not have the desired outcome.

It was only in the second half of 1942 when the Arab political leaders, supporting the initiative of the Wafd government of Egypt, which was founded in February, 1942, met to discuss the crucial problem. The middle of 1943 marked of a new stage in those discussions, which by now had turned into negotiations between seven countries, later to form the Arab League—Egypt, Iraq, Syria, Lebanon, Transjordan, Yemen and Saudi Arabia. The principal negotiator of those talks was the Prime Minister of Egypt, Nahhas. The negotiations made it clear that the Arab Unity could be formed only as a regional intragovernmental organization. At the same time it was evident that Bagdad and Amman were trying to use those negotiations for expansion of territory as regards the historical-geographical Syria, at least, a great part of it, each of the two branches of the Hashemite Dynasty laying claim to it. The other Arab participants of the negotiations, es-

pecially Egypt, Syria and Lebanon, were more inclined to use the Arab Union for solving political problems, including that of Palestine.

The real perspective of the interarab political cooperation, which was expected to make external supervision difficult, worried London, which made every effort to force these countries to have exclusively economic and cultural relations with one another.

At the beginning of 1944 England tried in vain to call off the session of the preparatory committee on the establishment of the Arab Union. The anticipated session, known as the Alexandria Conference, was held in September—October, 1944.

The participants of the conference passed a resolution in favour of establishing cooperation between the Arab countries by founding a regional intragovernmental organization. To this effect, as mentioned in the Alexandria protocol, the Arab League was to be set up with the purpose of strengthening relations between the Arab countries as well as securing their independence and sovereignty. The protocol also defined the aims, functions and the structure of the organization. All these principles were formulated in the Pact of the Arab League signed in Cairo, on March 22, 1945. This work gives a detailed analysis of the above-mentioned protocol, as well as of some further important resolutions regulating its function.

The foundation of the Arab League was a turning point in the history of the Arab countries. The organization had a great impact on the development of the anti-imperialistic struggle, and all its further activities proved this historic action to be right.

The work considers the role the Arab League played for ensuring the independence of the countries of the region.

In May, 1945, The Arab League, condemning the aggressive actions of France in Syria, demanded that

all the foreign troops be withdrawn from the Levantine countries. During the English-Yemeni and English-Saudi conflicts the organization supported Yemen and Saudi Arabia. Again it was the Arab League which demanded the withdrawal of the English troops from the territory of Egypt. In the mid 1950s the League welcomed the radical changes in the foreign policy of Egypt and, what is more important, put forward the idea that other Arab countries were to follow their example. It is also necessary to note that especially in the second half of the 1940s there were cases of conformism in the activities of the League, but even then this organization was essentially antiimperialistic, though this characteristics sometimes did not reflect the nature of the ruling regimes of the member countries. One of the reasons for this was the strong influence of antiimperialistic disposition of the Arab masses of the Arab League and also the anti-imperialistic nature of the foreign policy of the Arab countries on the inter-Arab level. The member countries of the Arab League greatly disapproved of the English-French-Israeli aggression in Egypt in 1956. It should be noted that the military bodies acting under the supervision of the League were not prepared to take measures in the Suez crisis. For after signing the Bagdad Pact in 1955, some Arab countries (Egypt, Syria and Saudi Arabia) preferred to solve the problems of their security neglecting the Treaty of the Joint defense which was signed in 1950 by the member countries, but by bilateral and trilateral agreements. Even after the nationalization of the Suez Canal the members of the League, including Egypt, failed to realize the possible ways of development of the situation and did not try to rehabilitate the All-Arab military mechanisms of the League.

The result was that the mechanism of the Treaty of Joint Defense lost its function and the new bodies set up by bi- and trilateral agreements turned out to be insufficiently effective vis-a-vis the triple aggression.

The attitude of the Arab League to create different political-military groupings towards the attempts of imperialist powers is examined in detail. In the second half of the 1940s, England, the country which had the strongest position in the Arab East, suggested a plan for the creation of the political-military grouping. «Eastern Block», and after failing, proposed that the countries should sign bilateral agreements on the so-called «Joint Defense». London thought it indispensable in both cases to ensure first the positive attitude of the Arab League towards those plans supposing that in this case the pro-English Iranian and Jordanian regimes would contribute to implement those plans. But the Arab League took an evasive position which in many ways hampered the realization of those plans.

The Arab League paid great attention and greatly helped the North African people in their anticolonial struggle. In the book this problem is considered in a special part.

In the 1945—50s the Arab League played an important role in the Lybian problem. The support of the Arab League for Lybia's claim of independence, unity and territorial integrity was one of the important factors which at last led to a just solution of the problem in the UNO. At the same time the Arab League paid a great attention to the national-liberation movements of the other North African Arab countries, Algeria, Tunis and Morocco. At this stage, due to the joint efforts of the League and North-African bourgeois-nationalist parties, it became possible to set up bodies coordinating the activities of these parties. The Arab League repeatedly condemned the aggressive actions of France in Maghreb and voiced protests against Paris on this occasion. Since 1950 the member countries of the League acted for the internationalization of the Morocco and Tunis questions and later that of Algeria in the UNO and out of it. The decision of the Arab League (in 1954) for starting an as-

sistance fund for the countries of Maghreb was of great importance and the national-liberation movement in North African countries received a considerable financial help from it.

The active role of the Arab League in the Maghreb countries was also due to the importance attached to the realization of the cooperation with this organization by the political forces of the region and support of the Arab peoples towards their struggle.

It can be affirmed that in the second half of the 1940s the activities of the Arab League were mainly directed to the Palestinean problem. It is rather difficult to estimate the role of the League in this sphere. First of all, the League's policy was not a judicious one. For till the first Arab-Israeli war the Arab League counteracted the American and British policies concerning the Palestinean problem aiming largely not only at the breakdown of the plans of these countries, but at the withdrawal of the pro-zionist elements from them. However by May, 1948, the member countries of the League had overestimated the role of the Arab factor in the process of the formation of the Near East policy of the Western countries, at the same time underestimating the possibilities of the zionists. Secondly, in the 1940s (especially in the second half of them) there were some manifestations of conformism in the activities of the League, episodic, as it were. However, it should also be noted that the League undertook some anti-imperialistic and anti-zionist activities. It was important, too, that the League was assisting the Palestinean forces which had an anti-British and anti-Hashemite orientation.

The activities of the Arab League concerning the Palestinian problem was becoming more complex because of the different political-military aims of its members. This became more clear during the first Arab-Israeli war, when the Anglo-American imperialists and their satellites, Isreal and Transjordan were acting with for-

merly planned and, which is more important, unknown to the rest of the Arab countries program. Under these conditions it could have been possible to succeed only by undertaking a broad national struggle in the Arab countries concerned. But the member countries of the League were unable to do this because of their social-class nature.

After the first Arab-Israeli war some of the members of the Arab League did not refute the idea of the struggle for the creation of an Arab state in Palestine. Some of them, especially Egypt, tried with some delay, in September, 1948, to extend the Palestinian government's authority created under the supervision of the UNO over the territories of Palestine which are controlled by the Arab armies. The success of the problem was greatly dependent on the disposition reigning over East Palestine, which was occupied by Jordan and which was in majority populated by Palestinians. But the attempts of the League for creating an independent Arab Palestinian state ended in failure because of the annexation policy of the Jordan Leaders and the Hashemite tendency of the bourgeois feudal elite of Eastern Palestine. In the conclusion of the book the activities of the League during the years of 1960--80s are briefly schemed.

Ա Վ Յ Ո Ւ Ն

¹ Պաճուսիան Մրաթյան համահյուսական հասարակական ծրագրից (հար հմրագրություն), Երևան, 1988, էջ 26:

² *Примихов Е. М.*, Восток после краха колониальной системы, М., 1982, էջ 165:

³ «Политическая декларация государств-участников Варшавского договора». — Правда, 7—1—1983.

⁴ *Կալի Կհանի*:

⁵ *Khali M.*, The Arab States and the Arab League, A Documentary Record, vol. II, International Affairs, Beirut, 1982.

⁶ *Gomaa A.*, The Foundation of the League of Arab States: Wartime Diplomacy and Inter-Arab Politics, 1941 to 1945, London—New-York, 1977.

⁷ *كمال الغالي*, «ميثاق جامعة الدول العربية», القاهرة 1948, محمد قائم معاضرات عن جامعة الدول العربية، القاهرة 1976
Horowitz J. C., 1976, Diplomacy in the Near and Middle East, A Documentary Record, 1914—1966, Princeton, 1966; *Khani A.*, Etude synoptique sur la Ligue des états arabes (historique, structure et prérogative, réalisation politiques, économiques, militaires, sociales, nationales, résolutions, documents), Damas; *Laisry M.*, Du Panarabisme à la Ligue arabe, Paris, 1948.

⁸ Центральный Государственный Архив Октябрьской Революции, ф. 4450. (Մյուս 4450՝ ՄԳԱՐ)

⁹ *Луцкий В. В.*, Лига арабских государств, М., 1946.

¹⁰ *Щербак Ю. Н.*, Лига арабских государств, (1945—1948). (Автореферат на соискание ученой степени канд. истор. наук), М., 1954.

¹¹ *Аль-Саад С. М.*, Лига арабских государств как региональная организация, (Автореферат на соискание ученой степени канд. юрид. наук), М., 1966.

¹² *Гука Э.*, Национально-освободительное движение и проблема арабского единства, М., 1977.

¹⁰ Боллеп Н. П., Примаков Е. М. Египет: время президентства Насера, М., 1974; Курбалишвили Ш. Н., Революция 1952 года и крах британского господства в Египте, М., 1966; Հովհաննիսյան Ն. Հ., Վարդանյան Հ. Ս., Սրբբոյն անկախութեան համար ճգնաժամը, Երևան, 1975; Медведко Л. И., К Востoku и Западу от Суэца, М., 1980; Пар-Будагова Э. П., Сирия в борьбе за упрочение национальной независимости, (1945—1966), М., 1978; Сейрамов Б. Г., Египет и борьба за независимость, 1945—1952, М., 1970; Новейшая история Персина, 1917—1982, М., 1984.

¹¹ Политика Англии на Ближнем и Среднем Востоке, М., 1966; Հովհաննիսյան Ն. Հ., Ազգայն-ազատագրական շարժումը Կրճիստանում (1939—1948), Երևան, 1967; Оганесян Н. О., Национально-освободительное движение в Ираке, (1917—1968 гг.), Ереван, 1976; Тусманова О. Э., Политика США и Англии на Ближнем и Среднем Востоке, М., 1960; Подхверия Б. М., Внешняя политика Турции после второй мировой войны, М., 1976; Федченко А. Ф., Ирак в борьбе за независимость, (1917—1969), М., 1970.

¹² Ланда Р. Г., Национально-освободительное движение в Алжире, (1939—1962 гг.), М., 1962; Ланда Р. Г., Кризис колониального режима в Алжире, 1931—1954, М., 1980; Ланда Р. Г., История алжирской революции, 1954—1962, М., 1983; Луцкий Н. С., Очерки новейшей истории Марокко, М., 1973; Манассерян Л. П., Марокко в борьбе за независимость, Ереван, 1969.

¹³ Дмитриев Е., Палестинский узел, М., 1978; Коган Л. Н., Иордания в новейшее время, М., 1962; Никитина Г. С., Государство Израиль, М., 1968; Примаков Е. М., Анатомия ближневосточного конфликта, М., 1978.

¹⁴ Goma A., Հղթ. աշխ., Boutros-Ghali, The Arab League, 1945—1955. — "International Conciliation", No 496, May, 1955; ¹⁵ "الجامعة العربية" "الوحدة العربية بين 1942—1954" القاهرة 1954.

¹⁶ Macdonald R., The League of Arab States, A Study in the Dynamics of Regional Organisation, Princeton, 1965.

Փ Ի Ն Վ Ի Մ Ա Ն Տ Ի Է

¹ Հովհաննիսյան Ն. Հ., Վարդանյան Հ. Ս., Սրբբոյն անկախութեան համար ճգնաժամը, էջ 28, 63—64; Կումա Զ., Հղթ. աշխ., էջ 188:

² Sh'm, Statement by the Arab National Congress, Jerusalem, 1931. — Khalil M., Հղթ. աշխ., էջ 6.

³ Луцкий В. В., Лига арабских государств, էջ 4:

⁴ *Gomaa A.,* Եզգ. աշխ., էջ 81; *Khaduri M.,* The Scheme of Fertile Crescent Unity: A Study in Inter-Arab Relations... The Near East and the Great Powers., Cambridge, 1951, էջ 141.

⁵ *Оганесян Н. О.,* Политика империалистических держав на Арабском Востоке в годы второй мировой войны, Ереван, 1980, էջ 28:

⁶ *Զեյնուա Ա. Դ.,* Планы создания «Великой Сирии» и «Благодавного полумесяца» в годы второй мировой войны. — «Арабские страны», М., 1963, էջ 125:

⁷ *Հայաստանի Եզգ. աշխ.,* էջ 269.

⁸ *Լիպկով Բ. Բ.,* Лига арабских государств, էջ 4:

⁹ *Քալալուրի Կառլաբախյանը* հարգից Սիրիան հանել էր ոչ պատահաբար: Սիրիայի հարցը եւս ազնիվ շատ դիմում էր հանրային պայմուց Անգլիայի և Ազատ Իրանիայի հարգից եւրասիական սոցիալական գործադրությունների և սպառազույց Քուրդիայի հետ սեփական հարաբերությունների յուզի սակ: Երբ հարձիգով Սիրիան զինելու էր սեփական և մշտական պիտի գաշտակիցի Քուրդիայի ու Անգլիայի հետ Քուրդիայի շրջապատյալ սպառնալիցու համար եւս չէր բացառում Հյուսիսային Սիրիայի տարածքի գրգռի մասը Քուրդիային գրչելու տարրերից: Տե՛ս *Gomaa A.,* Եզգ. աշխ., էջ 100—101: *Նուսրաբեք Ը. սր* ձեռնիկն էլ էր եղև Սուազին իստատեւում որպիս տարրերից թուզը, երբ եւս հանդես գար սեփապայմանիցի գեմ: Տե՛ս *Василевс А. М.,* История Слудонской Аравии, М., 1982, էջ 202:

¹⁰ *Gomaa A.,* Եզգ. աշխ., էջ 102.

¹¹ *Lalazy M.,* Եզգ. աշխ., էջ 100—101.

¹² *Khaduri M.,* The Scheme of Fertile Crescent Unity..., էջ 141.

¹³ *Gomaa A.,* Եզգ. աշխ., էջ 81—82.

¹⁴ *Կալբ սեպում,* էջ 102.

¹⁵ *Կալբ սեպում,* էջ 110, 113.

¹⁶ *Կալբ սեպում,* էջ 22, 62—66.

¹⁷ *Ճառուս Բալի Եզգ. աշխ.,* էջ 22.

¹⁸ *Gomaa A.,* Եզգ. աշխ., էջ 104.

¹⁹ *Զեյնուա Ա. Դ.,* Եզգ. աշխ., էջ 128; *Ճառուս Բալի Եզգ. աշխ.,* էջ 238.

²⁰ Սահիզն այդ բանը պատճառարեւում էր հեռույնը կերպ. տիրապետական թերազգու երկրների սեփական տեսանկյան համակարգ, որի տարրերությունները մերկից հայտնի են, չնայած երանք մեզ մաս են լեզվով, սովորություններով և կրթությ. նպատակն սեփական շատ լեզվիցներ, բան մաս. ցան տարրական երկրները և սեփ իր պարզեցմիցը Սուազում և ալլուպու: Տե՛ս „Nuri as-Said's Fertile Crescent Project“. — *Khaduri M.,* Եզգ. աշխ., էջ 9—12.

²¹ *Gomaa A.,* Եզգ. աշխ., էջ 71: Իրանն ու Սիրիան հայտնիությունների գերբնիականության եկրոն շրջապատյալ նրանիցը գեմ 30-ական թվականների

- արագացնելու էր Իրանի իսլամիզացիան: Տե՛ս Իսլամիզացիան և իսլամականությունը, էջ 220-221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000.

³⁸ أحمد طربین، ص 274، ص 275، ص 272-273.

³⁹ *Lebanon and the Arab League*, ص 301; *Gomaa A.*, ص 224، ص 225، ص 183.

⁴⁰ أحمد طربین، ص 224، ص 225، ص 200.

⁴¹ *Gomaa A.*, ص 224، ص 225، ص 181.

⁴² *Laissy M.*, ص 224، ص 225، ص 197. *Khaddari M.*, *The Arab League as a Regional Arrangement*.—*The American Journal of International Law*, vol. 40 No. 4, Washington, October 1946, ص 703.

⁴³ مسعود شاهو، لبنان، الاستقلال، البيئات و السياسة بيروت، 1955، ص 201.

⁴⁴ أحمد طربین، ص 224، ص 225، ص 208.

⁴⁵ أحمد طربین، ص 224، ص 225، ص 211.

⁴⁶ *Ukrainian Soviet Socialist Republic and the Arab League* 'Ukrainian Soviet Socialist Republic and the Arab League' *Gomaa A.*, ص 224، ص 225، ص 122-120.

⁴⁷ *Gomaa A.*, ص 224، ص 225، ص 184-185.

⁴⁸ *Lebanon and the Arab League*, ص 189.

⁴⁹ أحمد طربین، ص 224، ص 225، ص 212.

⁵⁰ *Laissy M.*, ص 224، ص 225، ص 180-181.

⁵¹ أحمد طربین، ص 224، ص 225، ص 222.

⁵² *Lebanon and the Arab League*, ص 220.

⁵³ *Ukrainian Soviet Socialist Republic and the Arab League* 'Ukrainian Soviet Socialist Republic and the Arab League' *Gomaa A.*, ص 224، ص 225، ص 228-229. *Ukrainian Soviet Socialist Republic and the Arab League* 'Ukrainian Soviet Socialist Republic and the Arab League' *Gomaa A.*, ص 224، ص 225، ص 228-229. *Ukrainian Soviet Socialist Republic and the Arab League* 'Ukrainian Soviet Socialist Republic and the Arab League' *Gomaa A.*, ص 224، ص 225، ص 228-229.

⁵⁴ *Gomaa A.*, ص 224، ص 225، ص 222; أحمد طربین، ص 224، ص 225، ص 224.

⁵⁵ *Gomaa A.*, ص 224، ص 225، ص 220.

⁵⁶ *Ukrainian Soviet Socialist Republic and the Arab League* 'Ukrainian Soviet Socialist Republic and the Arab League' *Gomaa A.*, ص 224، ص 225، ص 212-214.

⁵⁷ أحمد طربین، ص 224، ص 225، ص 220.

⁵⁸ *Vatolina L. N.*, *Современный Египет*, М.—Л., 1949, ص 183. *Политика Англии на Ближнем и Среднем Востоке*, ص 8; *Лазарен М. С.*, *Вторая мировая война и страны Ближнего и Среднего Востока, политическое положение в Турции, Иране, Афганистане и арабских странах*. — «Международные отношения на Ближнем и Среднем Востоке после второй мировой войны», М., 1974, ص 37-38; *Ватолова О. Э.*, *Международные отношения на Ближнем и Среднем Востоке*, М., 1967, ص 201.

⁵⁹ *Развивающиеся страны в современном мире, новая сила в мировой политике и экономике*, М., 1984, ص 117; *Политика развивающихся стран, общие проблемы и методология исследования*, М., 1983, ص 163-164.

⁶⁹ „Text of a Letter from Sheikb Yusuf Yassid to Ahmed Maher Pasha Signifying His Government's Approval of the Alexandria Protocol and Stating Their Views on Arab Co-operation”. — *Gomaa A.* №24. №24. էջ 270—270.

⁷⁰ *Gomaa A.* №24. №24. էջ 223.

⁷¹ IFAOP, φ. 4459, on 27/1, n. 3981, n. 153.

⁷² IFAOP, φ. 4459, on 27/1, n. 3981, n. 13.

⁷³ «ميثاق جامعة الدول العربية» — «كامل مقال» — *№24. №24.* էջ 220—240, & „Text of the Draft Pact of the League Proposed by the Political Subsidiary Committee”. — *Gomaa A.* №24. №24. էջ 280—282.

⁷⁴ „Text of the Draft Pact of the League Proposed by the Iraq Government”. — *Gomaa A.* №24. №24. էջ 277.

⁷⁵ „Text of the Draft Pact of the League Proposed by the Lebanese Government”. — *Gomaa A.* №24. №24. էջ 281.

⁷⁶ „The Views of the Representative of Iraq on the Article Dealing with the Settlement of Disputes”. — *Gomaa A.* №24. №24. էջ 280—280.

⁷⁷ «البيان الذي تقدمت به الحكومة العراقية الى اللجنة الفرعية السياسية من اجل التوقيع على ميثاق جامعة الدول العربية» — *№24. №24.* էջ 278—280.

⁷⁸ «البيان الذي تقدمت به الحكومة العراقية الى اللجنة الفرعية السياسية من اجل التوقيع على ميثاق جامعة الدول العربية» — *№24. №24.* էջ 278—282.

⁷⁹ „Note Addressed by the Iraqi Government to the Chairman of the Subsidiary Committee of the Preparatory Conference of Arab Unity, Embodying the Views of the Iraqi Government and its Reservations Concerning the Draft Pact of the Arab League”. — *Khalil M.* №24. №24. էջ 20.

⁸⁰ «Bucuresti nazareta crpei Bucuresti n Cpeanero Doctora» — էջ 22—22.

⁸¹ *Труда Д.* №24. №24. էջ 272—272.

⁸² *Gomaa A.* №24. №24. էջ 280—282.

⁸³ „Internal Regulations of the Council of the League of Arab States”. „Internal Regulations of the Committees of the League of Arab States”; „Internal Regulations of the Secretariat-General of the League of Arab States”. — *Khalil M.* №24. №24. էջ 80—90.

⁸⁴ «معاهدة الدفاع المشترك والتعاون الاقتصادي» — «معاهدة الأمم» — *№24. №24.* էջ 280—280.

⁸⁵ *Boitros Ghallil*, La reforme de la Ligue arabe. — „Renaissance du monde arabe”, Belgique, 1972, էջ. 48; A Short Guide to the League of Arab States, 1965, էջ 10.

ՊԼԱՆԻ ԵՎ ԿՐԱՆԳ

¹ Հովհաննիսյան Ե. Հ., Երզրայան Հ. Ս., №24. №24. էջ 261.

² Երև. տեղում.

- 7 *Yezh mēghad, tē 274.*
 8 *Yezh mēghad, tē 282.*
 9 ЦГАОР, ф. 4450, оп. 27/1, д. 3981, л. 53.
 10 Cahiers de l'orient contemporain, vol. II, Paris, 1945, tē 120.
 11 *Yezh mēghad.*
 12 *Yezh mēghad.*
 13 *Yezh mēghad.*
 14 *Yezh mēghad, tē 129.*
 15 ЦГАОР, ф. 4450, оп. 27/1, д. 3981, л. 64.
 16 *Нур-Будалган Э. П., Ызф. мџр., tē 23.*
 17 *Милосградон П. В., Арабский Восток в международных отношениях, М., 1946, tē 11.*
 18 *Лурциий В. Б., Лига арабских государств, tē 16—17.*
 19 *Yezh mēghad, tē 17.*
 20 *Милосградон П. В., Ызф. мџр., tē 16.*
 21 *Шербакон Ю. П., Ызф. мџр., tē 7.*
 22 *Woutroz—Ghatt, The Arab League, tē 291—297.*
 23 *Лурциий В. Б., Лига арабских государств, tē 17; ЦГАОР, ф. 4450, оп. 27/1, д. 3981, л. 65.*
 24 ЦГАОР, ф. 4450, оп. 27/1, д. 3981, л. 68.
 25 *Հովհաննիսյան Կ. Լ., Մուհամմադ Լ. Ս., Ызф. мџр., tē 284.*
 26 *Yezh mēghad.*
 27 *Yezh mēghad, tē 285.*
 28 *Лурциий В. Б., Лига арабских государств, tē 17.*
 29 *Сейранян Б. Г., Ызф. мџр., tē 4.*
 30 *Курдосламизилан Ш. Н., Ызф. мџр., tē 36.*
 31 *Yezh mēghad, tē 88.*
 32 Cahiers de l'orient contemporain, vol. V, Paris, 1946, tē 14.
 33 *Yezh mēghad, tē 12—14.*
 34 *Yezh mēghad, tē 15; ЦГАОР, ф. 4450, оп. 27/1, д. 5441, л. 58.*
 35 „Conférence d'Inchass, communiqué commun”. — *Latsav M., Ызф. мџр., tē 220—226.*
 36 *Курдосламизилан Ш. Н., Ызф. мџр., tē 72.*
 37 „Conférence de Bloudan, communiqué officiel”. — *Latsav M., Ызф. мџр., tē 210.*
 38 ЦГАОР, ф. 4450, оп. 27/1, д. 5441, л. 187.
 39 *Yezh mēghad.*
 40 *Политика Англии на Ближнем и Среднем Востоке, tē 48.*
 41 *Մուհամմադ Շարիֆ ճափի մօհիֆ Հանրամատչական Կոնֆերանսի Ե. Գ., Ызф. мџр., tē 113—117; Лурциий В. Б., Англо-османский конфликт перед Советом Безопасности, tē 13—17; Политика Англии на Ближнем и Среднем Востоке, tē 48—50.*
 42 *Сейранян Б. Г., Ызф. мџр., tē 127.*

⁵⁰ ЦГАОР, ф. 4459, оп. 27/1, л. 6701, л. 6

⁵¹ Կույն տեղում.

⁵² Կույն տեղում, ք. 12:

⁵³ Կույն տեղում, ք. 12:

⁵⁴ Տեյրանն Ե. Գ., Կղզ. աշխ., էջ 166:

⁵⁵ ЦГАОР, ф. 4459, оп. 27/1, л. 6701, л. 55.

⁵⁶ Курдгелашвили Ш. Н., Կղզ. աշխ., էջ 88-97; Луцкий В. В.,
Англо-египетский конфликт перед Советом Безопасности էջ 24-30;
Տեյրանն Ե. Գ., Կղզ. աշխ., էջ 130-140.

⁵⁷ Cahiers de l'Orient contemporain, vol. XI-XII, Paris, 1947
էջ 203.

⁵⁸ 1947-1-11, *ԲՂԿԿԵ

⁵⁹ Cahiers de l'Orient contemporain, vol. XXII, Paris, 1950, էջ
180.

⁶⁰ 1860-1862 թթ. Իրազարեաթեաններէ ժամին տղէն ծանրանալու
մէջ Կурдгелашвили Ш. Н., Կղզ. աշխ., էջ 102-107; Տեյրանն
Ե. Գ., Կղզ. աշխ., էջ 166-177.

⁶¹ 1921-1-11, *ԲՂԿԿԵ

⁶² „Press Statement by the Secretary-General of the Arab
League (Azzam) Concerning Egypt, Libya, North Africa and Pales-
tine“—Khalil M., Կղզ. աշխ., էջ 37.

⁶³ Կույն տեղում, էջ 88.

⁶⁴ Бедкен Н. П., Примаков Е. М., Կղզ. աշխ., էջ 87.

⁶⁵ Политика Англии на Ближнем и Среднем Востоке, էջ 68:

⁶⁶ ЦГАОР, ф. 4459, оп. 27/1, л. 14385, л. 192, 195, 197, 201.

Այս Կույն սրբին տեղի Եր սեկնում Խրտրական լիզայի խորհրդի կառու-
ցւորները Շեզունիում կարգի շահանայն, սակայն, խորհուրդը կառու-
տում Եր Տարգարանի և այլ կործաններէ կղզիք կարտաք շշանկում
արշաւները խորհրդի շահարյա բոլոր արշաւներն էլ տեղաշարժերն
կար թնայրկիւմ Լին շահարտարանի ճրտարին կործաններում և կար
ժրայն կերկուշարում խորհրդի կառուցրանին:

⁶⁷ 1921-2-1, *ԲՂԿԿԵ

⁶⁸ Կույն տեղում.

⁶⁹ 1921-2-11, *ԲՂԿԿԵ

⁷⁰ Политика Англии на Ближнем и Среднем Востоке, էջ 74:

⁷¹ Бедкен Н. П., Примаков Е. М., Կղզ. աշխ., էջ 82.

⁷² Cahiers de l'Orient contemporain, vol. XXIX, Paris, 1954,
էջ 37.

⁷³ Կույն տեղում, 1921-1-11, *ԲՂԿԿԵ

⁷⁴ Политика Англии на Ближнем и Среднем Востоке, էջ 86:

⁷⁵ 1921-1-11, *ԲՂԿԿԵ

⁷⁶ Бедкен Н. П., Примаков Е. М., Կղզ. աշխ., էջ 82.

⁶⁶ 1932—i.—70. «الشرق الأوسط»

⁶⁷ Cahiers de l'Orient contemporain, vol. XXXII, Paris, 1955, էջ 108, Middle Eastern Affairs, vol. VI, No. 11, New-York, 1955, էջ 206.

⁶⁸ „The Support of Egypt Decision to Nationalize the Suez Canal (Company)“.—Khalil M., էջ 131.

⁶⁹ „The Solidarity of the Arab States with Egypt“.—Khalil M., էջ 131—132.

⁷⁰ СССР и арабские страны, 1917—1960 гг., М., 1961, էջ 804—805.

⁷¹ Медведко Н. Н., К Востоку и Западу от Суэца, էջ 25.

⁷² „The Attitude of Certain Western States toward Egypt's Decision to Nationalize the (Suez) Canal Company“.—Khalil M., էջ 132.

⁷³ էջ 132—133.

⁷⁴ էջ 132—133.

⁷⁵ «Послание Председателя Совета Министров СССР Премьер-министру Великобритании». — СССР и арабские страны, էջ 259.

⁷⁶ Медведко Н. Н., К Востоку и Западу от Суэца, էջ 36.

⁷⁷ էջ 28, Новейшая и текущая история арабских стран, М., 1968, էջ 418.

⁷⁸ „Statement by Arab League Heads“.—Middle Eastern Affairs, vol. VIII, No. 2, New York, 1957, էջ 60—61.

⁷⁹ عبد الرزاق الدرقزى، جامعة الدول العربية والصراع المسلح، هزيم الاسرائيلي، شؤون عربية، آذار (مارس) العدد 13، تونس، էջ 328. «1967»

⁸⁰ էջ 29—31, 1968. «الصراع على سورية بيروت», Cahiers de l'Orient contemporain, vol. III, Paris, 1945, էջ 473, Notes et études documentaires, No. 2423, Paris, էջ 9.

⁸¹ Малозеров П. В., էջ 10.

⁸² Khalil M., The Arab League as a Regional Arrangement էջ 118.

⁸³ էջ 21—2—1945.

⁸⁴ Անգլիական բարձրագույնագրք. ոչ ասանց չիքի, Եգիպտոսը 15-րդ դարում էին, որ Միջագետքի և Արևածախի Եգիպտոսաբնակները «էն Եգիպտոս ժողովրդի պատմության կարգում ընդգրկվեցեց լեռն Արևմտյան Եգիպտոսի և Եգիպտոսի պատմության ղեկավար Եգիպտոսի կողմից»:

⁸⁵ ЦГАОР, ф. 4459, оп. 27/1, л. 5441, а. 24—25.

⁸⁶ Лувкина В. В., Лига арабских государств, էջ 23.

⁸⁷ Марунов Ю. В., Потемкин Ю. В., Арабо-турецкие отношения на современном этапе, М., 1967, էջ 71. Այդ առթիվ տե՛ս նաև

Иванова Н. Н., Турецко-арабские отношения и их место в системе международных связей на Ближнем Востоке (1945—1983), М., 1985, т. 6—7;

¹⁰⁰ Марунов Ю. В., Потелкин Ю. В., т. 24, с. 21.

¹⁰¹ Курдоселамиян Ш. П., т. 24, с. 81.

¹⁰² فضال الحزب الشيوعي اللبناني من خلال الوثائق، بيروت، 1964،

¹⁰³ Федченко А. Ф., т. 24, с. 116.

¹⁰⁴ «Անձ Սրբաբեր և Բարեք Տրամբարութի Ժր զԵրեսրկեանս».

¹⁰⁵ Федченко А. Ф., т. 24, с. 116—117.

¹⁰⁶ «Այս արթիք անդերդրանեան, սրբաբեր և յերեսրկեան արթիք-Ներք Տրամբարութեանը անձ Քիլիլ Ա.», т. 24, с. 24—25.

¹⁰⁷ „Resolution Adopted by the Foreign Ministers of Arab States, Concerning Syrian Unity“.—*Khalil M.*, т. 24, с. 33—34.

¹⁰⁸ „Covering Letter by the Jordanian Foreign Minister (ash-Shurafa) Addressed to the President of the Arab League Council Together with a Memorandum, Concerning Syrian Unity“.—*Khalil M.*, т. 24, с. 34—35.

¹⁰⁹ Cahiers de l'Orient contemporain, vol. IX—X, Paris, 1947, т. 32.

¹¹⁰ Եզրն անգամ, т. 32.

¹¹¹ Котлов Л. Н., Иордания в новейшее время, т. 80; Политика Англии на Ближнем и Среднем Востоке, т. 22.

¹¹² Котлов Л. Н., Иордания в новейшее время, т. 81.

¹¹³ Եզրն անգամ, т. 70.

¹¹⁴ Եզրն անգամ, т. 71; Лебедев Е. А., Иордания в борьбе за независимость, М., 1956, т. 23—24; Оганезян Н. О., Национально-освободительное движение в Ираке, т. 322.

¹¹⁵ ЦГАОР, ф. 4459, ин. 27/1, д. 8090, л. 97.

¹¹⁶ Եզրն անգամ, Բ. 23—24.

¹¹⁷ Եզրն անգամ, Բ. 27.

¹¹⁸ Оганезян Н. О., Национально-освободительное движение в Ираке, т. 321.

¹¹⁹ Политика Франции в Азии и Африке, М., 1965, т. 97.

¹²⁰ „Treaty (Britain, France and United States) Declaration on Security in the Arab—Israeli Zone“.—*Hurewitz J. C.*, т. 24, с. 209.

¹²¹ т. 103. فضال الحزب الشيوعي اللبناني من خلال الوثائق.

¹²² „Statement by the Arab League Council 21 June 1950“.—*Hurewitz J. C.*, т. 24, с. 220—221.

¹²³ т. 103. فضال الحزب الشيوعي اللبناني من خلال الوثائق.

¹²⁴ Сейранян Б. Г., т. 24, с. 103; Тузанова О. Э., Политика США и Англии на Ближнем и Среднем Востоке, т. 32.

¹⁴² Марунов Ю. В., Потемкин Ю. В., №24, №24, №24, №24; Пощен-
рия Б. М., №24, №24, №24, №24; Туганова О. Э., Политика США и
Англия на Ближнем и Среднем Востоке, №24.

¹⁴³ Macdonald R., №24, №24, №24, №24.

¹⁴⁴ ЦГАОР, ф. 4459, оп. 27/1, л. 9720, л. 70.

¹⁴⁵ №24, №24, №24, №24.

¹⁴⁶ №24, №24, №24, №24.

¹⁴⁷ №24, №24, №24, №24.

¹⁴⁸ Туганова О. Э., Политика США и Англия на Ближнем и
Среднем Востоке, №24.

¹⁴⁹ «Արտաքին ժողով պատմությունը, ինչպես նաև նրանց գործում, արևմտ-
յան երկրներին ուղարկված նամակի 21-ին, բայց Լիզայի խորհրդով հաս-
տատվել էր նամակի 17-ին».

¹⁵⁰ Туганова О. Э., Политика США и Англия на Ближнем и
Среднем Востоке, №24; Anderson T. J., The Arab League, —
„World Affairs... Interpreter“, Los-Angeles, Autumn 1950, №24—
227; O. E. K., Iraq, Egypt and Arab League, — „The World To-
day“, London, April 1955, №24; Raleigh J. S., Ten Years of the
Arab League, — „Middle Eastern Affairs“, vol. VI, No. 1, New-York,
1955, №24.

¹⁵¹ Туганова О. Э., Политика США и Англия на Ближнем
и Среднем Востоке, №24; Այդ թղթագրություններին ներկայացրել շտաբան-
ների ժրտուղ նույնիսկ նախքան նրանք, որ ԱՄՆ-ի արևմտա-բարձր Ասի-
այից ներկից ազատվել Անգլիայի ազդեցությանը, ՏԽՄՍ՝ Политика
США на Арабском Востоке, М., 1961, №24.

¹⁵² Марунов Ю. В., Потемкин Ю. В., №24, №24, №24, №24.

¹⁵³ «Ноты Советского правительства правительствам Египта,
Сирии, Ливана, Ирака, Саудовской Аравии, Йемена и Израиля.
— СССР и арабские страны, №24».

¹⁵⁴ Նախնական ի. Ն., Ազգային-ազատագրական շարժման Գրու-
նակում, №24.

¹⁵⁵ №24, №24, №24, №24.

¹⁵⁶ Туганова О. Э., Политика США и Англия на Ближнем и
Среднем Востоке, №24; Собрания Б. Г., №24, №24, №24, №24.

¹⁵⁷ 1921—1. — Կ՝ՊՊՊՊՎՎ

¹⁵⁸ ЦГАОР, ф. 4459, оп. 27/1, л. 12492, л. 194—195; л. 12493,
л. 97.

¹⁵⁹ №24, №24, №24, №24.

¹⁶⁰ №24, №24, №24, №24.

¹⁶¹ №24, №24, №24, №24.

¹⁶² №24, №24, №24, №24.

¹⁶³ Осанелли Н. О., Национально-освободительное движение
в Ираке, №24—260; Пир-Бурджалова Э. П., №24, №24, №24, №24.

Политика Англии на Ближнем и Среднем Востоке, тт. 203—213; Федосеев А. Ф. *ibid.*, тт. 170—180.

¹³³ *Գաղտնազրույց վերաբերեցողն էր սրբան, ըստ որի սեպտեմբերի 19-ին Բրիտանիա չէր սեղանակ վերաբերեցող. էր հեռանալու ճանքը արաբական երկրներ համ կրակն է Երասիայի վերին Տե՛ն* Политика Англии на Ближнем и Среднем Востоке, тт. 80—81.

¹³⁴ Ханко А. А., Арабские княжества Персидского владыка в международных отношениях 1945—1953 гг. — «Международные отношения на Ближнем и Среднем Востоке после второй мировой войны», тт. 163.

¹³⁵ Новейшая история Пемени, тт. 50:

¹³⁶ „The Question of the Protectorates“, — *Khalil M.*, тт. 170, тт. 170.

¹³⁷ *Cahiers de l'orient contemporain*, vol. VII—VIII, Paris, 1946, тт. 485.

¹³⁸ 1948 թ. փետրվար-մարտի Իրաքում թյուրքների ճամաչակի հարկը սկսած ճեղքած կազմած ստորերթյա սերտիստների գերի ճամաչակի Ա՛Ն Վալսկոս Լ. Ե., Международные отношения Пемени в 1945—1962 гг. — «Международные отношения на Ближнем и Среднем Востоке после второй мировой войны», тт. 132; Новейшая история Пемени, тт. 55; *Прияков Е. М.*, Страны Аравии и окрестности, М., 1956, тт. 92:

¹³⁹ *Cahiers de l'orient contemporain*, vol. XIII, Paris, 1948, тт. 40.

¹⁴⁰ Новейшая история Пемени, тт. 55:

¹⁴¹ ЦГАОР, ф. 4458, оп. 27/1, д. 8090, л. 72.

¹⁴² „The Yamanite-British Negotiations“, — *Khalil M.*, тт. 170.

¹⁴³ Политика Англии на Ближнем и Среднем Востоке, тт. 264:

¹⁴⁴ Новейшая история арабских стран, тт. 322:

¹⁴⁵ Политика Англии на Ближнем и Среднем Востоке, тт. 288:

¹⁴⁶ „Aggression by the British Authorities against the Yamanite Regions Known as the Protectorates“, — *Khalil M.*, тт. 170—180.

¹⁴⁷ *Cahiers de l'orient contemporain*, vol. XXIX, Paris, 1954, тт. 47.

¹⁴⁸ „The Report of the League's Mission to Yaman“, — *Khalil M.*, тт. 170, тт. 180.

¹⁴⁹ *ibid.*

¹⁵⁰ ЦГАОР, ф. 4459, оп. 27/1, д. 16085, л. 37. „The British Aggression to Yamanite Territory“, „The Report of the League's Mission to Yaman“, — *Khalil M.*, тт. 170—181; 182—183. — *Ա՛Վ՛Ե՛Ղ՛Յ՛Ն* 1922—1. — 12

¹⁵¹ *Васильев А. М.*, тт. 170, тт. 223.

¹⁵² *ibid.*

¹⁵³ Новейшая история арабских стран, тт. 317—318.

¹⁵⁴ *Васильев А. М.*, тт. 170, тт. 224.

¹⁰⁷ 1932—11—12 * 21, 211

¹⁰⁸ Новейшая история арабских стран, т. 275.

¹⁰⁹ *Ḥaḍḥ* *al-ḥaqīq*, т. 318.

¹¹⁰ *Котлов Л. Н.*, Освободительное восстание в Омане в 1957—1959 гг.—В кн.: «Арабские страны, история, экономика», М., 1970, т. 54.

¹¹¹ *Ḥaḍḥ* *al-ḥaqīq*.

¹¹² *Ḥaḍḥ* *al-ḥaqīq*, т. 25.

¹¹³ „Application of the Imams of Oman for Admission to the League of Arab States“, — *Khalil M.*, *Ḥaḍḥ* *al-ḥaqīq*, т. 177.

¹¹⁴ *Cahiers de l'orient contemporain*, vol. XXXII, Paris, 1955, т. 199.

¹¹⁵ *Котлов Л. Н.*, Освободительное восстание в Омане в 1957—1959 гг., т. 55.

¹¹⁶ „The Imams of Oman“, — *Khalil M.*, *Ḥaḍḥ* *al-ḥaqīq*, т. 177.

¹¹⁷ „The Question of the Imams of Oman“, — *Khalil M.*, *Ḥaḍḥ* *al-ḥaqīq*, т. 177.

¹¹⁸ *Медведко Л. Н.*, Ветры перемен в Персидском заливе, М., 1973, т. 185.

¹¹⁹ *Котлов Л. Н.*, Освободительное восстание в Омане в 1957—1959 гг., т. 56—57.

¹²⁰ „The Question of the Imams of Oman“, — *Khalil M.*, *Ḥaḍḥ* *al-ḥaqīq*, т. 178.

Ф 1 а 1 0 к с с н е 9

¹ Новейшая история Африки, М., 1968, т. 142.

² *Бодянский В. Л., Шагал В. Э.*, Современная Либия, М., 1965, т. 212.

³ Арабы в борьбе за независимость, М., 1957, т. 120.

⁴ *Ḥaḍḥ*, 4—8—1942.

⁵ *Ḥaḍḥ*, 6—10—1943.

⁶ *Ḥaḍḥ* *al-ḥaqīq*.

⁷ *Cahiers de l'orient contemporain*, vol. III, Paris, 1945, т. 449.

⁸ *Boutros-Ghali*, The Arab League, т. 422; *Beysade P.*, La Ligue arabe, Paris, 1968, т. 22.

⁹ ЦГАОР, ф. 4459, оп. 27/1, д. 5441, л. 84.

¹⁰ *Boutros-Ghali*, The Arab League, т. 422.

¹¹ *Гуми Э.*, т. 22, *Ḥaḍḥ* *al-ḥaqīq*, т. 223.

¹² *Бодянский В. Л., Шагал В. Э.*, т. 22, *Ḥaḍḥ* *al-ḥaqīq*, т. 214.

¹³ *Уомасли С. А.*, Либия на пути независимости и социального прогресса, М., 1980, т. 7.

¹⁴ *البحر الأبيض*.

¹⁵ Бодянский В. Л., Шагиль В. Э., *взд.*, *изд.*, *т. 214*.

¹⁶ *البحر الأبيض*.

¹⁷ Арабы в борьбе за независимость, *т. 123*.

¹⁸ Бодянский В. Л., Шагиль В. Э., *взд.*, *изд.*, *т. 214*.

¹⁹ Новейшая история арабских стран, *т. 492*.

²⁰ ЦГАОР, ф. 4459, оп. 27/1, д. 9721, л. 8.

²¹ Арабы в борьбе за независимость, *т. 122—123*; *Тума Э.*, *взд.*, *изд.*, *т. 282*.

²² *Ланда Р. Г.*, История алжирской революции, *т. 32*; *Лухля Н. С.*, *взд.*, *изд.*, *т. 268*.

²³ *Macdonald R.*, *взд.*, *изд.*, *т. 94*.

²⁴ *Cahiers de l'orient contemporain* vol. III, Paris, 1945, *т. 402*.

²⁵ „Conférence d'Inchass, communiqué commun”, — *Laisny M.*, *взд.*, *изд.*, *т. 230—232*.

²⁶ „Conférence de Bloudan, communiqué officiel”, — *Laisny M.*, *взд.*, *изд.*, *т. 240—241*.

²⁷ *Cahiers de l'orient contemporain*, vol. V, Paris, 1945, *т. 11, 12*.

²⁸ *Macdonald R.*, *взд.*, *изд.*, *т. 160*; *Boutros-Ghali*, The Arab League, *т. 171*.

²⁹ *Ланда Р. Г.*, Кризис колониального режима в Алжире, *т. 171*.

³⁰ *Манасерян Л. П.*, *взд.*, *изд.*, *т. 176*.

³¹ *Тума Э.*, *взд.*, *изд.*, *т. 287*.

³² *البحر الأبيض*, *т. 290*; أحمد طريسي الجزائر جامعة الدول العربية في دعم استقلال الأقطار العربية، "شؤون عربية" العدد 11، تونس (أيار/مارس)، 1942، *т. 328*.

³³ *البحر الأبيض*.

³⁴ 1860 Р. *Самсера Л. П.*, *взд.*, *изд.*, *т. 176*; *Манасерян Л. П.*, *взд.*, *изд.*, *т. 176*; *Ланда Р. Г.*, Кризис колониального режима в Алжире, *т. 126—127*.

³⁵ Арабы в борьбе за независимость, *т. 43*.

³⁶ *Ланда Р. Г.*, Национально-освободительное движение в Алжире, *т. 86*.

³⁷ Арабы в борьбе за независимость, *т. 43*.

³⁸ *Манасерян Л. П.*, *взд.*, *изд.*, *т. 176*.

³⁹ *Ланда Р. Г.*, Кризис колониального режима в Алжире, *т. 230*; *Boutros-Ghali*, The Arab League, *т. 170*.

⁴⁰ Арабы в борьбе за независимость, *т. 42—43*.

⁴¹ *البحر الأبيض*, *т. 42—43*.

⁴² *Манасерян Л. П.*, *взд.*, *изд.*, *т. 176*.

⁴³ *Тума Э.*, *взд.*, *изд.*, *т. 289*.

- 44 *Landa P. G.*, Национально-освободительное движение в Алжире, *т. 87*.
- 45 *Cahiers de l'orient contemporain*, vol. IX—X, Paris, 1947, *т. 49—50*.
- 46 *Les Cahiers de l'orient*, *т. 23*.
- 47 *Le Journal d'Egypte*, 28—2—1948.
- 48 *Les Cahiers de l'orient*.
- 49 *Les Cahiers de l'orient*.
- 50 *Cahiers de l'orient contemporain*, vol. XXII, Paris, 1950, *т. 100*.
- 51 ЦГАОР, ф. 4459, оп. 27/1, д. 11428, л. 176.
- 52 *Manuscrits L. P.*, *т. 22*, *с. 106*.
- 53 *Les Cahiers de l'orient*, *т. 83—84*.
- 54 *Lucey H. C.*, *т. 22*, *с. 277*.
- 55 *Cahiers de l'orient contemporain*, vol. XXIII, Paris, 1951, *т. 70*.
- 56 *Manuscrits L. P.*, *т. 22*, *с. 179*.
- 57 *Максимовка В. И.*, Политические партии в переходном обществе. Марокко, Алжир, Тунис, 20—80-е годы XX в., М., 1935, *т. 26*.
- 58 *Lucey H. C.*, *т. 22*, *с. 280*.
- 59 *Les Cahiers de l'orient*.
- 60 *Les Cahiers de l'orient*; *Manuscrits L. P.*, *т. 22*, *с. 111*.
- 61 *Cahiers de l'orient contemporain*, vol. XXIV, 1951, Paris, *т. 100*.
- 62 *Les Cahiers de l'orient*.
- 63 „Press Statement by the Secretary-General of the Arab League (Azram), Concerning Egypt, Libya, North Africa and Palestine“, — *Khalil M.*, *т. 22*, *с. 88*.
- 64 *Les Cahiers de l'orient*.
- 65 *Lucey H. C.*, *т. 22*, *с. 284*.
- 66 *Новейшая история арабских стран*, *т. 514*.
- 67 *Toussaint J.*, *т. 22*, *с. 280*.
- 68 „Press Statement by the Secretary-General...“, — *Khalil M.*, *т. 22*, *с. 88*.
- 69 *Les Cahiers de l'orient*.
- 70 *Новейшая история арабских стран*, *т. 515*; *Новейшая история Африки*, *т. 121—122*; *Арабы в борьбе за независимость*, *т. 49—52*; *Тунис (справочник)*, М., 1978, *т. 82—83*.
- 71 *Boutros-Ghali*, *The Arab League*, *т. 420*.
- 72 ЦГАОР, ф. 4459, оп. 27/1, д. 13433, л. 9.
- 73 *Manuscrits L. P.*, *т. 22*, *с. 106*.
- 74 *Манго Р. М.* Марокко от протектората к независимости, М., 1961, *т. 52*.

American Committee's Report on Palestine*, —*Khalil M.*, Եջգ-
աշխ., էջ 212.

²¹ Եսլիս տեղում, էջ 212—216.

²² Եսլիս տեղում, էջ 216.

²³ Եսլիս տեղում.

²⁴ Պաշտօնակառու աշխատանքի ներկայացուցիչները Համա-
տեղյակ հարցում որոշ ամենակարգաբաներ կաշին.

²⁵ Եսլիս տեղում, էջ 217.

²⁶ IFAOP, ֆ. 4459, on. 27/1, n. 5441, n. 73.

²⁷ „Conférence de Bloudan, communiqué officiel“, —*Khalil M.*,
Եջգ. աշխ., էջ 220.

²⁸ Եսլիս տեղում.

²⁹ Եսլիս տեղում, էջ 220—240.

³⁰ „The Higher Arab Executive Committee“, —*Khalil M.*, Եջգ-
աշխ., էջ 202.

³¹ Եսլիս տեղում.

³² Եսլիս տեղում.

³³ „The Boycott of Zionist Products and Goods“, —*Khalil M.*,
Եջգ. աշխ., էջ 202—203.

³⁴ IFAOP, ֆ. 4459, on. 27/1, n. 5441, n. 52.

³⁵ *Laissez M.*, Եջգ. աշխ., էջ 200.

³⁶ „Resolution by the Council of the Arab League Meeting at
Bloudan“, —*Khalil M.*, Եջգ. աշխ., էջ 218.

³⁷ Եսլիս տեղում.

³⁸ Եսլիս տեղում.

³⁹ *Khali A.*, Եջգ. աշխ., էջ 46.

⁴⁰ Ինչպես և Կոստյի մի շարք այլ արշավներ, այս արշավները կաշի-
պես զուգորդի լին պահանջում. Մեկ շնորհովից արևել հրատարակութանում
գտնել արտեղ տեղումը. Այս արշավներին տեղադրված թ. է. Տարածա-
գան և Ս. Յ. Ֆեդյենկին լին հիշատակում իրենց պատգամում արշավ-
ները. Տե՛ս Կոստյա Օ. Յ., *Политика США и Англии на Ближнем
и Среднем Востоке*, էջ 20; *Федюченко А. Ф.*, Եջգ. աշխ., էջ 110.

⁴¹ IFAOP, ֆ. 4459, on. 27/1, n. 5441, n. 157.

⁴² *Григорьев В. В., Федюченко А. Ф., Палестинский вопрос и
ООН (1915—1947 гг.)*. — «Международный союзник: история и
планетика», М., 1977, էջ 60:

⁴³ Եսլիս տեղում.

⁴⁴ Boutros-Ghali, *The Arab League*, էջ 410; *Համ Ռեյսայի, Պա-
շտօնիկ Կարյի կարգավորման արարական Կարյայի մը հաստատվել է
1940 թ. Տարի-ին, Տե՛ս Կոստյա P.*, Եջգ. աշխ., էջ 80.

⁴⁵ *Khali A.*, Եջգ. աշխ., էջ 48.

⁴⁶ *Cahiers de l'orient contemporain* vol. VII-VIII, Paris, 1946,
էջ 222.

American Committee's Report on Palestine*, —*Khalil M.*, Եջգ. աշխ., էջ 212.

²¹ Եսլիս տեղում, էջ 212—216.

²² Եսլիս տեղում, էջ 216.

²³ Եսլիս տեղում.

²⁴ Պաշտոնական այլ ժամանակ հրատարակված հաշվառումները որոշ սահմանափակումներ կային.

²⁵ Եսլիս տեղում, էջ 217.

²⁶ IFAOP, ֆ. 4459, on. 27/1, n. 5441, n. 73.

²⁷ „Conférence de Bloudan, communiqué officiel“, —*Khalil M.*, Եջգ. աշխ., էջ 239.

²⁸ Եսլիս տեղում.

²⁹ Եսլիս տեղում, էջ 239—240.

³⁰ „The Higher Arab Executive Committee“, —*Khalil M.*, Եջգ. աշխ., էջ 242.

³¹ Եսլիս տեղում.

³² Եսլիս տեղում.

³³ „The Boycott of Zionist Products and Goods“, —*Khalil M.*, Եջգ. աշխ., էջ 262—263.

³⁴ IFAOP, ֆ. 4459, on. 27/1, n. 5441, n. 52.

³⁵ *Laissez M.*, Եջգ. աշխ., էջ 239.

³⁶ „Resolution by the Council of the Arab League Meeting at Bloudan“, —*Khalil M.*, Եջգ. աշխ., էջ 218.

³⁷ Եսլիս տեղում.

³⁸ Եսլիս տեղում.

³⁹ *Khani A.*, Եջգ. աշխ., էջ 46.

⁴⁰ Ինչպես և Կոստյի մի շարք այլ արշավներ, այս արշավները կային զուգորդված լինելով միմյանցից. Մեկ շնորհովից արևել հրատարակված զանազան արևել տեղում. Այս արշավներին տեղադրված Ս. Ե. Տարածված և Ս. Յ. Ֆեդյենկոն լինելով հրատարակված իրենց պատգամները, Տե՛ս Կոստյա Օ. Յ., *Политика США и Англии на Ближнем и Среднем Востоке*, էջ 28; *Федюченко А. Ф.*, Եջգ. աշխ., էջ 110.

⁴¹ IFAOP, ֆ. 4459, on. 27/1, n. 5441, n. 157.

⁴² *Григорьев В. В., Федюченко А. Ф., Палестинский вопрос в ООН (1945—1947 гг.)*. — «Международный союзник: история и политика», М., 1977, էջ 60.

⁴³ Եսլիս տեղում.

⁴⁴ Boutros-Ghali, *The Arab League*, էջ 410; *Համ Ռեյնոլդս, Պաշտոնական հարցազրույցները արարական համայնության հաստատվել է 1940 թ. Տեղադրված Տե՛ս Կոստյա Օ. Յ., Եջգ. աշխ., էջ 80.*

⁴⁵ *Khani A.*, Եջգ. աշխ., էջ 48.

⁴⁶ *Cahiers de l'orient contemporain* vol. VII-VIII, Paris, 1946, էջ 222.

²⁰ Григорьев В. В., Федченко А. Ф., *Взг.*, *мзр.*, *тз* 80.

²¹ „Rejection of Palestine Partition Plan“, — *Khalil M.*, *Взг.*, *мзр.*, *тз* 104.

²² „Jewish Terrorism in Palestine“, — *Khalil M.*, *Взг.*, *мзр.*, *тз* 103—104.

²³ *Взг.*, *мзр.*, *тз* 104.

²⁴ Навои К., Шейнис З., Государство Израиль, его положение и политика, М., 1958, *тз* 16; Новейшая история арабских стран, *тз* 131.

²⁵ ЦГАОР, ф. 4459, оп. 27/1, л. 6701, а. 56.

²⁶ *Взг.*, *мзр.*, *тз* 67.

²⁷ *Взг.*, *мзр.*, *тз* 96—98, 103.

²⁸ Григорьев В. В., Федченко А. Ф., *Взг.*, *мзр.*, *тз* 87.

²⁹ *Взг.*, *мзр.*, *тз* 82; Григорьев В. В., Федченко А. Ф., *Взг.*, *мзр.*, *тз* 82.

³⁰ ЦГАОР, ф. 4459, оп. 27/1, л. 6701, а. 155; *Cahiers de l'Orient contemporain*, vol. XI—XII, Paris, 1947, *тз* 202.

³¹ Внешняя политика стран Ближнего и Среднего Востока, *тз* 47.

³² Приляков Е. М., Анатомия ближневосточного конфликта, *тз* 132.

³³ ЦГАОР, ф. 4459, оп. 27/1, л. 6701, а. 155; *Cahiers de l'Orient contemporain*, vol. XI—XIII, Paris, 1947, *тз* 207.

³⁴ *Взг.*, *тз* 10—9—1047.

³⁵ *قديسوط صاور. المسألة الفلسطينية والحواقف العربي السورية. „Defending Palestine“*, — *Khalil M.*, *мзр.*, *тз* 64—65, 1957, دمشق, *Взг.*, *мзр.*, *тз* 104—103.

³⁶ Григорьев В. В., Федченко А. Ф., *Взг.*, *мзр.*, *тз* 64.

³⁷ Пирлин Е. Д., Конструктивный вклад СССР в поиски решения конфликта на Ближнем Востоке. — «Великий Октябрь и актуальные проблемы арабского мира», М., 1970, *тз* 89.

³⁸ *Взг.*, *мзр.*, *тз* 91; Григорьев В. В., Федченко А. Ф., *Взг.*, *мзр.*, *тз* 63.

³⁹ „Statement by the Arab Governments condemning the Palestine Partition Resolution“, — *Khalil M.*, *Взг.*, *мзр.*, *тз* 88.

⁴⁰ *Взг.*, *мзр.*, *тз* 91.

⁴¹ *Kaif L.*, Arab Summit Conferences and the Palestine Problem, (1936—1950), (1964—1965), Beirut, 1960, *тз* 82.

⁴² *Seabury P. S.*, The League of Arab States. Debacle of Regional Arrangement, — „International Organisation“, vol. III, No 4, Boston, 1949, *тз* 837.

⁴³ *L'Utter F.*, Le Moyen-Orient contemporain, Paris, 1959, *тз* 28—29.